

LA POBLACIÓ CATALANA A L'EDAT MODERNA

DEU ESTUDIS

Antoni Simon i Tarrés

Monografies MANUSCRITS

Col·lecció de monografies de «Manuscrits: revista d'història moderna» publicada pel Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Títols publicats:

1. *Homenatge al P. Miquel Batllori*, 1993. 191 p.
(Contribucions de M. Fernández Álvarez, A. Milhou, M. Firpo, M. de Riquer *et al.*)
2. A. Simon i Tarrés: *La població catalana a l'edat moderna. Deu estudis*. 1996. 243 p.

**LA POBLACIÓ CATALANA A L'EDAT MODERNA.
DEU ESTUDIS**

**LA POBLACIÓ CATALANA
A L'EDAT MODERNA**

DEU ESTUDIS

ANTONI SIMON I TARRÉS

BELLATERRA
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
1996

CATALOGACIÓ EN PUBLICACIÓ
DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Manuscripts

Manuscripts. Revista d'Història Moderna / Universitat Autònoma de Barcelona.
Facultat de Lletres. Departament d'Història Moderna i Contemporània.- 1 (maig 1985- .-
Bellaterra: [Universitat Autònoma de Barcelona*, 1985- .- 23 cm

Annual.

ISSN: 0213-2397

I. UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA. Departament d'Història Moderna i Contemporània.
1. Història Moderna
94

COMITÈ DE DIRECCIÓ:

Ricardo García Cárcel, Javier Antón i Doris Moreno

CONSELL DE REDACCIÓ:

José Luis Betrán, Javier Burgos, Raúl Clemente, Antonio Espino, Antonio Fernández Luzón, Bernat Hernández, Montse Jiménez, Manuel Peña, Lluís Roura, Pilar Sánchez, Antoni Simon, Jaime Tortella, Jesús Villanueva.

DIRECCIÓ I ADMINISTRACIÓ:

MANUSCRITS. Revista d'Història Moderna
Departament d'Història Moderna i Contemporània. Facultat de Lletres. Edifici B. Universitat Autònoma
de Barcelona. 08193 Bellaterra.

Imprès a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Dipòsit legal: B-2994 / 1985

ISSN: 0213-2397

Aquest volum ha estat possible gràcies a un ajut econòmic proporcionat pel Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona.

Prohibida la reproducció total o parcial de la revista per qualsevol mitjà mecànic, electrònic o fotogràfic (inclosa la fotocòpia) sense l'autorització prèvia de MANUSCRITS.

*Als amics i companys del grup "Manuscrits"
amb agraïment*

INTRODUCCIÓ

Aquest volum recull una desena de treballs sobre història demogràfica publicats entre 1980 i 1995 en diferents revistes i actes de congressos i col·loquis. En posar fi a una línia de recerca que he cultivat durant més de quinze anys, he considerat oportú aplegar una sèrie d'estudis que resumeixen els interessos i les directrius de la tasca investigadora realitzada.

L'estructura o agrupament dels escrits d'aquest volum ja els reflecteix en bona part. El primer article és un balanç bibliogràfic dels estudis en història demogràfica catalana i que, publicat el 1989 al *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, pretenia inventariar una producció abundosa, però de qualitat diversa i no sempre coneguda, donat el seu caràcter local.

Un segon bloc conté quatre articles sobre recomptes o censos de població. Els buits cronològics dels recomptes generals sobre Catalunya i la manca de fiabilitat d'aquests em van adreçar a cercar en arxius de diversa mena —especialment eclesiàstics— noves estadístiques, com el cens de 1595 confeccionat amb motiu de l'erecció de la diòcesi de Solsona, i publicat conjuntament amb Ramon Alberch a la *Revista Catalana de Geografia* (1980-81); i un cens del bisbat de Girona de 1818, sol·licitat pel corregidor al titular de la mitra gironina en raó de l'escassa fiabilitat que mereixien, a l'autoritat civil, les estadístiques de que disposava sobre la població del corregiment, cens de 1818 publicat en col·laboració amb Miquel Planas a la revista *Manuscrits* (1988). Altrament, vaig sotmetre a un test de fiabilitat els recomptes generals de 1717-18 i 1787, pilars fonamentals per mesurar el creixement del divuit català; en sengles articles publicats a *Pedralbes* (1988) i als volums d'*Homenatge al professor Sebastià García Martínez* (1988), a través dels càlculs de poblacions teòriques en base a les sèries de batejos s'oferien xifres alternatives a les dels recomptes.

La tercera part del llibre es compon de tres treballs dedicats a les crisis de 1627-32, 1650-54 i 1763-64, recerques en què les fonts estadístiques sortides dels registres d'òbits, de naixements, de les sèries de preus, etc., s'han combinat amb fonts literàries com dietaris i memòries personals, epistolars, etc. Crec que això permet copsar millor les incardinacions entre els fenòmens demogràfics i altres de naturalesa econòmica, social i política que apareixen en aquests moments de crisis epidèmiques o de subsistències. Aquests estudis foren publicats respectivament a *Estudis d'Història Agrària* (1992), pre-actes del *Primer Congrés Hispano-Luso-Italià de Demografia Històrica* (1987) en col·laboració amb Miquel Planas i a *Barcelona. Quaderns d'Història* (1995).

Un darrer bloc s'ocupa dels moviments migratoris en la desclosa del món contemporani, analitzant el paper del fluxos de població en els creixements urbans i la seva interrelació amb les transformacions econòmiques i socials dels inicis de la industrialització. Les fonts dels arxius municipals de Girona i Olot em van

permetre fer aproximacions a aquests temes, les quals foren presentades al *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (1984) i a la *Primera Conferència Europea de la Comisió Internacional de Demografia Històrica* (1993).

Crec que, també, aquest moment és oportú per realitzar unes breus reflexions personals sobre la trajectòria i la situació actual de la demografia històrica a Catalunya i a Espanya, en general. L'any 1980, moment en què fou publicat el primer article d'aquest aplec, els estudis de demografia històrica catalana comptaven bàsicament amb els treballs peoners de Jordi Nadal i Emili Giralt, però tot semblava indicar que aquests no havien tingut continuïtat; José Manuel Pérez García ha parlat d'una "nit demogràfica" en els estudis històrics catalans dels anys setanta. Des de llavors, el balanç ha millorat molt i, sens dubte, té molts punts positius: investigacions de volada realitzades amb metodologies acurades, concreta- des a tesis de llicenciatura i de doctorat, sortides de línies de recerca impulsades a les universitats catalanes, presentades per Francisco Muñoz Pradas, Angels Torrents, Jordi Andreu, Miquel Planas, José Luis Betrán, Llorenç Ferrer, Valentí Gual o Jaume Dantí; creació del *Centre d'Estudis Demogràfics* amb un equip d'investigadors dirigit per Anna Cabré; vinculació d'aquestes recerques a l'empen- ta de la demografia històrica espanyola, que d'ençà els anys 80 ha experimentat una projecció i progrés notables amb la creació de la *Asociación de Demografia Històrica*, els congressos que aquesta associació promou i amb la revista especia- litzada que publica; així mateix, una creixent connexió internacional dels estudio- sos ha fet avançar notablement les metodologies i les tècniques estadístiques aplicades.

Tots aquests aspectes fan, tal com ja s'ha dit, que el balanç d'aquests últims quinze anys sigui indubtablement positiu, però tampoc no falten ròssecs ni man- cances, les quals també voldria comentar. En primer lloc, hom pot observar una gran distància entre els esforços esmerçats pels historiadors de la demografia catalana i els resultats que poden ésser homologats i comparats. Les múltiples recerques locals tenen un valor molt desigual i, a vegades, els seus fruits són difícilment aprofitables per les seves mancances metodològiques. En contrast, els avenços metodològics, en especial en el camp de la matemàtica estadística, han estat molt notables en la demografia històrica espanyola. Però, al mateix temps, en determinats treballs d'especialistes en demografia històrica, dona la impressió que les tècniques, en lloc de convertir-se en una eina per a l'investigador s'han convertit en un fi per si mateixes; una mal entesa "carrera per la innovació" pot haver fet oblidar, almenys en ocasions, que l'objecte de qualsevol ciència social no és un autocomplaent exercici de refinament tècnic, sinó —en el cas concret de la demografia històrica— la comprensió dels processos de reproducció de les societats humanes.

Altrament, crec que les anàlisis "purament quantitatives" de molts d'aquests estudis poden ésser completades i enriquides per fonts qualitatives de naturalesa literària com cròniques, diaris o memòries personals, epistolares, etc., ben sovint marginades o fins i tot menyspreades. És possible que una de les causes d'aquesta

orientació derivi de la minvant presència que actualment tenen els historiadors —almenys en el cas espanyol— en els estudis de demografia històrica, on el predomini d'estudiosos sortits de les facultats de geografia, sociologia i, sobretot, història econòmica, és cada vegada més gran. Això aniria lligat a una “jerarquització” de les associacions o institucions abans esmentades en funció d'uns “rangs” departamentals o d'àrees de coneixement universitàries, circumstància, al meu entendre ben negativa, puix que pot condicionar o, fins i tot, hipotecar el debat científic.

* * *

Els articles que componen el present volum s'han reproduït tal com foren publicats, només el primer, el balanç bibliogràfic sobre la demografia històrica catalana, ha estat actualitzat. Lògicament s'han esmenat els errors detectats, tant propis com tipogràfics. Finalment, voldria agrair als amics Ramon Alberch i Miquel Planas el seu permís per tornar a editar els treballs realitzats amb la seva col·laboració.

LA DEMOGRAFIA HISTÒRICA A CATALUNYA: UN BALANÇ BIBLIOGRÀFIC*

1. L'any 1961 Jordi Nadal presentava a la revista francesa *Population* el balanç del treball fet, fins aquella data, pels historiadors catalans en matèria demogràfica.¹ Sens dubte el moment era oportú: l'empenta de la historiografia francesa en demografia històrica —especialment des que el 1956 Louis Henry i Michel Fleury publicaren el *Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*—,² la riquesa de les fonts catalanes, i l'estímul i miratge que devia significar el llibre de J. Nadal i E. Giralt *La population catalane de 1553 à 1717*,³ semblaven factors suficients com per esperar un important desenvolupament dels estudis sobre la història de la població catalana. Per tant calia veure quina era la situació de partida en iniciar una nova etapa.

Però, lamentablement la trajectòria no fou tan falaguera com hom esperava. Quan el 1977 Bernard Vincent⁴ publicava a *Annales de Démographie Historique* un estat de qüestió sobre la demografia espanyola, les referències a les investigacions catalanes eren força minses i era ja ben palès que la demografia històrica s'havia desenvolupat amb molt més vigor en altres regions d'Espanya, com Galícia o Castella, que no pas a Catalunya. Així mateix, a la panoràmica general sobre la demografia catalana, traçada per F. Muñoz Pradas i J. Soler Serratos a les *Primeras Jornadas de Demografía Histórica* celebrades a Madrid l'any 1983,⁵ es senyalava encertadament l'excessiva dispersió temàtica i metodològica de les investigacions catalanes.

A hores d'ara creiem que hi ha prou motivacions que justifiquen una nova recapitulació sobre les recerques demogràfiques a Catalunya. En primer lloc, existeix la necessitat d'inventariar una producció historiogràfica molt dispersa. Bona part dels treballs demogràfics han sortit a la llum dins la florida de revistes i llibres que ha acompanyat la revifalla de la història local catalana dels darrers anys. Donat que la majoria d'aquestes publicacions tenen una difusió molt limitada i resulta difícil a l'estudiós el seu coneixement i accés, s'imposa el buidatge més exhaustiu possible d'aquestes edicions locals. Així mateix, un nombre creixent de tesines i tesis doctorals presentades a les universitats

* Article publicat al *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, VII/2 (1989), pp. 37-60.

¹ Nadal, J., "La contribution des historiens catalans à l'Histoire de la Démographie générale", *Population*, XVI/1 (1961), pp. 91-104.

² Henry, L. i Fleury, M., *Manuel de Dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*, París, 1956.

³ Nadal, J. i Giralt, E., *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française*, Paris, 1960.

⁴ Vincent, B., "Récents travaux de démographie historique en Espagne XIV-XVII siècles", *Annales de Démographie Historique* (1977), pp. 463-491.

⁵ Muñoz Pradas, F. i Soler Serratos, J., "La demografía histórica catalana de los siglos XVI a XVIII: un balance bibliográfico del decenio 1974-1984", dins *Demografía histórica en España* (V. Pérez Moreda i D.S. Reher, eds.), Madrid, 1988, pp. 269-284.

catalanes tenen com objecte de les seves recerques la història de la població catalana, aportacions que moltes vegades rauen inèdites. En segon lloc, hi ha elements per pensar que ens trobem en una nova etapa dels estudis demogràfics catalans. La creació del *Centre d'Estudis Demogràfics* i el fet que equips sorgits dels centres universitaris endeguin estudis que superin l'àmbit estrictament local, amb metodologies homologades i amb enfoc renovadors, obre noves i esperonadores perspectives.

2. Sobre l'estudi dels fogatges i d'altres recomptes generals de la població catalana, cal esmentar en primer lloc les aportacions de Joaquim Llovet,⁶ Josep M. Pons i Guri,⁷ i Josep Iglésies,⁸ per tal de fixar la cronologia dels primers fogatjaments catalans. A la labor incansable de Josep Iglésies devem l'edició de bona part d'aquests fogatges i censos: el fogatge de 1497,⁹ el de 1553,¹⁰ les estadístiques del primer vicenni del segle XVIII —1708, 1716, 1718 i 1719—,¹¹ el cens de Floridablanca de 1787¹² i per a la primera meitat del segle XIX i l'estudi conjunt del cens de Frigola de 1824 i de les dades aportades per Galobardes i Madoz per 1830 i 1842 respectivament.¹³ Treballs en què Josep Iglésies va fer valer la seva formació de geògraf, analitzant la distribució comarcal de la població, la densitat, l'altitud del poblament, etc. L'extensa bibliografia demogràfica de Josep Iglésies, especialment dedicada a aprofundir en estudis comarcals l'anàlisi dels censos generals, ha estat relacionada i comentada per Joan Rebagliato.¹⁴

Però, d'altres fonts i d'altres tipus de recomptes permeten anar omplint els buits existents. Els impostos del maridatge i coronatge han estat utilitzats per Ricard García Cárcel i Maria Vicenta Martínez Ruiz¹⁵ per a l'estudi de la població del bisbat de Girona en els segles XIV-XVII; també la col·lecta del

⁶ Llovet, J., "Sobre la data de l'anomenat primer cens de Catalunya", *Bulleti de la Societat Catalana d'Estudis Històrics (BSCEH)*, n° 34 (1954-55).

⁷ Pons Guri, J.M., "Un fogatjament desconegut de l'any 1358", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona (BRABLB)*, vol. XXX (1963-64).

⁸ Iglésies, J., "El fogaje de 1365-70", *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona (MRACAB)*, vol. XXXIV (1962); "El poblament de Catalunya durant els segles XIV i XV", *Congreso de Historia de la Corona de Aragón (CHCA)*, Madrid, 1959, pp. 247-270; i "Com es feia un fogatge (1496)", *VIII Asamblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Montblanc, 1966, pp.139-160.

⁹ *Idem*, *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Barcelona, 1991 (2 vols.).

¹⁰ *Idem*, *El fogatge de 1553*, Barcelona 1979-1981 (2 vols.).

¹¹ *Idem*, *Estadístiques de població de Catalunya en el primer vicenni del segle XVIII*, Barcelona, 1974 (3 vols.).

¹² *Idem*, *El cens del Comte Floridablanca*, Barcelona, 1969-70, (2 vols.).

¹³ *Idem*, "Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX", *MRACAB*, vol. XXXVII (1967), pp. 383-482.

¹⁴ Rebagliato, J., "Josep Iglésies com a demògraf", *Revista Catalana de Geografia*, n° 1 (1978) pp. 41-129.

¹⁵ García Cárcel, R. i Martínez Ruiz, V., *Población, jurisdicción y propiedad del Obispado de Gerona, siglos XIV-XVII*, Girona, 1976.

maridatge de 1496 ha servit perquè Prim Bertran¹⁶ explorés el poblament del bisbat d'Urgell. En base a capbreus, Maria Mercè Costa¹⁷ ha relacionat els habitants de l'Espluga de Francolí de les darreries del segle XV. Per la seva part, Jean Pierre Cuviller¹⁸ i Christian Guilleré¹⁹ han sondejat les possibilitats demogràfiques que ofereixen els protocols notariais en l'època baixmedieval i, per aquest mateix període, les talles municipals i els fogatges generals han estat explorats a nivell local per Lluís París²⁰ per a Montblanc, per Prim Bertran²¹ per al Pallars Jussà i per a Cervera, per J.M. Llobet i Portella²² també per a Cervera, per Montserrat Casas²³ per a Cardona, per Jaume Cubarsi²⁴ per a Santa Coloma de Farnés, per Christian Guilleré²⁵ per a Girona i per Xavier Puigvert²⁶ per a Olot.

El gran forat existent entre el cens de 1553 i els recomptes de començaments del segle XVIII té ja alguns sòlids pilars intermedis. Ricard García Cárcel²⁷ ha publicat les xifres d'un cens inquisitorial fet pel tribunal de Barcelona l'any 1567 que dona un total de 75.571 focs; i les d'un altre cens elaborat pel milanès Ambrosio Borsano —maestre general de l'exèrcit a Catalunya— corresponent a 1685-1688, que suma 57.185 focs. Per la seva part, Antoni Pladevall²⁸ ha donat a conèixer dos censos eclesiàstics del bisbat de Vic. El primer, de 1626, és el fragment d'un cens general de Catalunya del qual, fins al moment, no s'han trobat les parts corresponents als altres episcopats; el segon data de 1685-1686. També Ramon Alberch i Antoni Simon²⁹ han editat un cens de l'any 1595 que

¹⁶ Bertran, P., "La col·lecta del maridatge de 1496 al bisbat d'Urgell", *Urgellia*, vol. V, pp. 305-330.

¹⁷ Costa, M. M., "Notícia dels habitants de l'Espluga de Francolí a la segona meitat del segle XV", *Aplec de treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, nº 2 (1980), pp. 5-20.

¹⁸ Cuviller, J.P., *La population catalane au XIV siècle, comportements sociaux et niveaux de vie d'après les actes privés*, Paris, 1969.

¹⁹ Guilleré, Ch., *Girona al segle XIV*, Barcelona, 1994 (2 vols.).

²⁰ París, Ll., "El creixement de Montblanc medieval i un fogatge del segle XV", *Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, vol. I (1978), pp. 145-152.

²¹ Bertran, P., "Aspectes demogràfics i econòmics de Cervera i la seva rodalia el 1497", *Miscel·lània Cerverina*, nº 3 (1985), pp. 55-72.

²² Llobet i Portella, J., "Un fogatge de Cervera de 1497", *Miscel·lània Cerverina*, nº 7 (1991), pp. 179-190.

²³ Casas, M., "Aspectes demogràfico-familiars de la vila de Cardona a mitjans del segle XIV (1342-1383)", *Cardener*, nº 1 (1984), pp. 53-68.

²⁴ Cubarsi, X., "La població de Santa Coloma de Farners a darreries del segle XVI. Comparació amb els fogatges de 1497 i 1515", *Quaderns de la Selva*, nº 5 (1992), pp. 115-126.

²⁵ Guilleré, Ch., "Aspectes de la societat gironaise à la fin du XIVème siècle", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXV-I (1979-80), pp. 333-355.

²⁶ Puigvert, X., "Foc real i foc fiscal al terme d'Olot durant el segle XIV", *Annals del Patronat d'Olot i Comarca (PEOC)* (1992-93), pp. 105-122.

²⁷ García Cárcel, R., *Historia de Cataluña. Siglos XVI y XVII*, Barcelona, 1985, vol. II, pp. 20-21 i 101-102.

²⁸ Pladevall, A., "Un cens general de Catalunya fins ara desconegut", *Ausa* (1973), pp. 3-13; i "El bisbat de Vic entre els anys 1685 i 1686", *Ausa* (1976), pp.44-62.

²⁹ Alberch, R. i Simon, A., "El cens del 1595. Bisbats de Solsona, Vic i Alt Urgell", *Revista Catalana de Geografia*, nº 9-16 (1980-81), pp. 80-103.

abraça els bisbats de Vic, Urgell i Solsona, que va ésser elaborat amb motiu de l'erecció d'aquesta última com a diòcesi.

Els resultats d'aquests recomptes no varien substancialment la trajectòria de la població catalana que, per aquest període, havien traçat Jordi Nadal i Emili Giralt:³⁰ creixença força important des de 1553 a 1630, seguida d'una fase crítica que es perllongà al llarg dels anys 1631-1660, i amb una lleugera recuperació que no acabarà de reeixir d'ençà dels anys seixanta fins a la darrereria del segle XVII; encara que tal com veurem en els treballs realitzats a partir dels registres sacramentals, hi ha "models" locals i comarcals distints a la periodització proposada per Nadal i Giralt, especialment pel que fa a la crisi del segle XVII.

Malgrat la penúria de fonts, diversos estudis han intentat copsar l'abast de l'impacte de les fams, pestes, guerres i crisis econòmiques sobre la demografia catalana dels segles XIV i XV, en especial els efectes sobre la mortalitat. Fonts literàries, fogatges i protocols notariais han estat utilitzats en els treballs de Montserrat Canela³¹ sobre Cervera, de Valentí Gual i Jaume Sánchez³² sobre la Conca de Barberà, del mateix Valentí Gual³³ sobre l'Urgell i l'Alt Camp, de J. Canal i C. Fochs³⁴ sobre la Garrotxa i de Jordi Gunzberg³⁵ sobre la ciutat de Barcelona; concretament en aquest darrer estudi es fan servir els testaments com a substituïts dels registres de defuncions, per tal de mesurar la intensitat de les crisis de mortalitat de la Barcelona del segle XIV, tot utilitzant el mètode proposat per Dupàquier.³⁶

Per al Cinc-cents diversos treballs han posat en qüestió el creixement moderat —d'un 20 per 100— de la primera meitat del segle establert en les periodificacions proposades per Jordi Nadal.³⁷ Concretament Ramon Alberch i

³⁰ Nadal, J. i Giralt, E., *La population...*(1960), pp. 19 ss.; també "Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717", *Estudios de Historia Moderna* (EHM), vol. III (1953) pp. 283-298; i de Jordi Nadal, "El "redreç" demográfico de Cataluña en el siglo XVI", *CHCA*, Madrid, 1959. Aquest i d'altres articles de Jordi Nadal han estat aplegats al volum *Bautismos, desposorios y entierros. Estudios de historia demográfica*, Barcelona, 1992.

³¹ Canela, M., "Cervera 1333-1484. Pestes, fams i guerres", *Miscel·lània Cerverina*, n° 4 (1986), pp. 55-66.

³² Sánchez, V. i Gual, V., "Clarors demogràfiques a l'entorn del segle XV. La Conca de Barberà", *Quaderns d'Història Tarraconense*, vol. X (1990), pp. 59-64.

³³ Gual, V., "Notes sobre l'evolució de la mortalitat al segle XV i els casos de Guimerà i Sant Martí de Maldà", *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, n° 6 (1994), pp. 57-70; i "Notes sobre l'evolució de la mortalitat al segle XV: els casos de Cabra i el Pont d'Armentera", *Quaderns de Vilaniu*, n° 22 (1992), pp. 3-12.

³⁴ Canal, J. i Fochs, C., "La despoblació de la Vall d'Hostoles entre 1349 i 1486", *Annals del PEOC* (1992-93), pp. 77-104.

³⁵ Gunzberg, J., "Las crisis de mortalidad en la Barcelona del siglo XIV", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, vol. VII-2 (1989), pp. 9-36.

³⁶ Es tracta del mètode proposat al *Colloque International de Démographie Historique* (Montreal, 1975) en la ponència "L'analyse statistique des crises de mortalité".

³⁷ Nadal, J., "El "redreç" demográfico de Cataluña en el siglo XVI", *IV CHCA* (1956); "La població catalana als segles XVI i XVII", *Història de Catalunya* (Salvat) IV (1978), pp. 48-63; i "La població", *Història de Catalunya* (J. Nadal i Ph. Wolff, dir.), Barcelona, 1983, pp. 65-94. Vegeu

Narcís Castells³⁸ per la ciutat de Girona, confirmen l'existència d'una fase depressiva en el període 1515-1540; i també per la comarca tarragonina del Priorat, Jordi Andreu³⁹ ha constatat com la natalitat va disminuir lleugerament en el període 1509-1551, senyalant al mateix temps l'elevat grau d'ocultació del fogatge de 1515, que oscil·laria entre un 35 i un 50 per 100.

Per al Sis-cents, Antoni Simon⁴⁰ ha analitzat el gir de la demografia i l'economia catalanes en els anys 1627-1632, termini del cicle expansiu iniciat a mitjans del segle anterior; canvi de conjuntura motivat per una combinació de factors: adversitats climàtiques, incidència de la pesta milanesa al Rosselló, decadència del comerç mediterrani, allotjaments i pressió fiscal de l'Estat Hispànic, etc. Per la seva banda, Jordi Nadal⁴¹ ha remarcat els terribles efectes de la pesta mediterrània de 1650-1654 a Catalunya: "la dentagada més forta soferta pel Principat des de la terrible Pesta Negra de mitjan segle XIV". El coneixement d'aquesta epidèmia s'ha vist notablement enriquit amb la publicació del llibre de M. Camps Surroca i M. Camps Clemente *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*,⁴² en el qual els autors, a més de publicar diversos informes mèdics i altres documents d'interès sobre la pesta, han exhumat els registres d'òbits del període 1649-1654 de gairebé 250 parròquies catalanes. Gràcies a aquesta abundosa informació, Narcís Castells⁴³ ha reconstruït la trajectòria de l'epidèmia per les terres catalanes i ha mesurat la seva intensitat, la qual situa en un mínim d'un 15 per 100 de pèrdues per al total de la demografia catalana. Per la seva part, Miquel Planas i Antoni Simon,⁴⁴ en estudiar una mostra de parròquies de la Catalunya Oriental pel període 1640-1660, han destacat que la duresa i rapidesa en l'extensió de la pesta hi ha que relacionar-les amb les condicions prèvies en que es trobava el Principat (crítica situació alimentària, guerra, successió de contagis), la qual cosa dona a la crisi de mitjans del sis-cents un caràcter més complex que el estrictament epidèmic. Josep Clara⁴⁵ ha examinat l'epidèmia a la ciutat de Girona, on va produir 1.000

---

també les matissacions i crítiques d'Antoni Simon i Tarrés a "La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització", *Manuscrits*, n° 10 (1992), pp. 217-258.

³⁸ Alberch, R. i Castells, N., *La població de Girona. Segles XIV-XX*, Girona, 1985; Castells, N., "L'evolució de la població de la ciutat de Girona durant el segle XVI", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXIV (1994), pp. 81-112.

³⁹ Andreu, J., "Creixement demogràfic i transformacions econòmiques al Priorat (segles XVI-XIX)", *El Penell*, n° 3 (1989), pp. 67-86.

⁴⁰ Simon, A., "Els anys 1627-32 i la crisi del segle XVII a Catalunya", *Estudis d'Història Agrària*, n° 9 (1992), pp. 157-180.

⁴¹ Nadal, J., "L'última pandèmia de pesta a Catalunya, 1650-1654", *II Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*, Barcelona, 1977, pp. 19-38.

⁴² Camps Surroca, M. i Camps Clemente, M., *La pesta de meitats de segle XVII a Catalunya*, Lleida, 1985.

⁴³ Castells, N., "La peste de mediados del siglo XVII en Catalunya", *I Congrés Hispano-Luso-Italià de Demografia Històrica*, Barcelona, 1987, Preactes.

⁴⁴ Planas, M. i Simon, A., "La pesta de mitjan segle XVII a la Catalunya Oriental. Estudi morfològic", *I Congrés Hispano-Luso-Italià de Demografia Històrica*, Barcelona, 1987, Preactes.

⁴⁵ Clara, J., "La pesta de 1650. La desigualtat davant la mort i aspectes religiosos", dins

víctimes, un 20 per 100 del total de la població. Els aspectes sanitaris de l'epidèmia de 1651 a Barcelona han estat analitzats per James Amelang⁴⁶ a partir de la crònica de Miquel Parets; així mateix, existeixen monografies locals de Jordi Canal⁴⁷ sobre Olot, d'Antoni Massanell⁴⁸ sobre Vilafranca del Penedès i de Francesc Forn⁴⁹ sobre l'Alt Maresme. Una menció especial mereixen les investigacions de José Luis Betrán⁵⁰ sobre les crisis epidèmiques provocades per la pesta a la ciutat de Barcelona durant els segles XVI i XVII, on es planteja l'anàlisi d'aquest fenomen històric des de la seva perspectiva demogràfica, econòmica, institucional-política i cultural. Finalment, J. Llovet i M. Prat⁵¹ s'han ocupat de donar a conèixer les pràctiques del personal sanitari de la població de Cabrera de Mar en el segle XVII i Vidal Gutiérrez⁵² ha detallat les mesures sanitàries emprades davant la pesta marselesa de 1720-1723. A tots aquests estudis monogràfics, cal afegir-hi la clàssica obra de J.N. Biraben⁵³ sobre la pesta als països mediterranis.

Per al segle XVIII el debat historiogràfic s'ha centrat en la discussió sobre les causes i quantia del creixement català en la centúria de l'anomenada "revolució demogràfica".

La polèmica que durant els anys seixanta va enfrontar a Pierre Vilar i Jordi Nadal té ja una anàlisi historiogràfica a càrrec de Ramon Grau i Marina López.⁵⁴ Pierre Vilar⁵⁵ a partir de l'estudi comparat dels censos de 1717-18 i 1787 va fixar la població a començaments de segle en 407.000 habitants, i en 899.381 la població de l'any 1787; d'acord amb això la taxa de creixement anual se situaria al voltant del 1'1%. Jordi Nadal⁵⁶ i Francisco Bustelo⁵⁷ han qüestionat

Demografia i economia a l'època moderna, Girona, 1982, pp. 165-188.

⁴⁶ Amelang, J., "A journal of the plague year: Miquel Parets and Barcelona epidemic of 1651", *I Congrés Hispano-Luso-Italià de Demografia Històrica*, Barcelona, 1987, Preactes.

⁴⁷ Canal, J., *Una vila catalana davant la mort. La pesta de 1650 a Olot*, Olot, 1987.

⁴⁸ Massanell, A., "La pesta de 1651 a Vilafranca del Penedès", *Olerdulae*, n° 1-4 (1987), pp. 119-140.

⁴⁹ Forn, F., «Déu nostre senyor vulla alzar la mà de aquest asot del contagi». *Una aproximació a l'epidèmia de pesta bubònica de 1650-1654 el terme del Castell de Montpalau, al terme del castell de Palafoolls i a Mataró*, Mataró, 1993.

⁵⁰ Betrán, J.L., *Sociedad y peste en el Antiguo Régimen. Una propuesta de aproximación*, Tesina, UAB, 1987; "Sociedad y peste en la Barcelona de 1651", *Manuscrits*, n° 8 (1990), pp. 255-284; *Las grandes epidemias de peste en la Barcelona de los siglos XVI-XVII. Un estudio de historia social*, Tesi doctoral, UAB, 1993; *La peste en la Barcelona de los Austrias*, Lleida, 1996.

⁵¹ Llovet, J. i Prat, M., *Personal sanitari de Cabrera de Mar al segle XVII*, 1987.

⁵² Gutiérrez, V., *Cataluña ante la peste marselesa, 1720-1723*, Tesina, UAB, 1973.

⁵³ Biraben, J.N., *Les hommes et la peste en France et dans les pays europeennes méditerranés*, París, 2 vols., 1975. Un breu article de síntesi utilitzant fonts literàries mèdiques a Joan Parellada, "La pesta negra dels anys 1348-1350 als Països Catalans", *Gimbernat*, vol. IX (1988), pp. 271-285.

⁵⁴ Grau, R. i López, M., "El creixement demogràfic català del segle XVIII. La polèmica Vilar-Nadal", *Recerques*, n° 21 (1989), pp. 51-70.

⁵⁵ Vilar, P., *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, vol. III (1975), pp. 15 ss.

⁵⁶ Nadal, J., *La población española. Siglos XVI-XX*, Barcelona, 1973, pp. 95 ss.

⁵⁷ Bustelo, F., "La población de Cataluña en el siglo XVIII", *Hacienda Pública Española*, n° 38 (1976), pp. 81-91.

la interpretació de Vilar. Seguint en la línia de les crítiques que M. Livi Bacci⁵⁸ havia fet a uns índexs de creixement tan elevats —contradictoris amb l'estructura d'edats de 1787— Bustelo suggereix una taxa d'increment anual situada entre el 0'50 i el 0'70 per cent, a partir d'una població cap a 1717 entre els 525.000 i els 605.000 habitants. Així mateix, anàlisis locals més precises, com les de Gaspar Feliu⁵⁹ per a la Catalunya Occidental han permès apreuar les insuficiències del cens de 1717. Finalment, Antoni Simon⁶⁰ a més de confirmar els dèficits del cens de 1717-18 en base al càlcul de les poblacions teòriques de 31 localitats catalanes —deduïdes a partir dels registres de baptisme— ha proposat una població total a l'entorn dels 700.000 habitants.

Respecte al cens de Floridablanca —objecte de diversos estudis valoratius per part d'Antonio Moreno Almarcegui⁶¹ si bé les crítiques per al conjunt de les seves dades havien estat tradicionalment favorables, algunes anàlisis locals i comarcals suggereixen que el cens de 1787 seria també deficitari. Aquesta és la constatació de Josep Clara⁶² per a la comarca de la Garrotxa en comparar el cens de Floridablanca amb un recompte eclesiàstic de 1790 —anomenat *Nomenclàtor Diocesà*—; aquest aporta una xifra de 2.231 persones de més en relació al de 1787, i aquesta diferència en la realitat havia de significar un augment superior car manquen els infants de 0 a 9-10 anys, no tinguts en compte en el nomenclàtor pel fet de no ser ànimes de comunió. Antoni Simon,⁶³ utilitzant el mateix nomenclàtor per a tot el bisbat i examinant les taxes de natalitat de 25 poblacions d'aquest àmbit, estima la necessitat de revisar a l'alça les xifres de 1787; calculant les poblacions teòriques en base a taxes de natalitat del 35, 40 i 45 per mil, caldria aplicar índexs correctors del 122'2, 137'5 i 157'2 en relació a les xifres de cens de 1787 agafades com a base 100. Així mateix, les parts inèdites del cens de Floridablanca, corresponents a la Vall d'Aran i a la part de la "Franja de Ponent" (comarques de Matarranya i Terra Alta) han estat editades respectivament per Ernest Lluch⁶⁴ i Joaquim Monclús.⁶⁵

⁵⁸ Livi Bacci, M., "Fertility and Nuptiality Changes in Spain from the late 18th to the early 20th Century", *Population Studies*, vol. XXII (1968), 1 pp. 83-102, 2 pp. 211-234.

⁵⁹ Feliu, G., "El cens de població de 1717. Exemples d'ocultacions a les terres de Lleida", *Pedralbes*, nº 3 (1983), pp. 217-226.

⁶⁰ Simon, A., "La població de Cataluña a comienzos del siglo XVIII. Viejos y nuevos cálculos", *Pedralbes*, nº 8-1 (1988), pp. 155-162.

⁶¹ En base al dit cens: Moreno Almarcegui, A. i altres, "Introducción al estudio socio-demográfico de Cataluña mediante el censo de Floridablanca", *Ier Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (CHMC) (1984), vol. I, pp. 23-38; i Alonso, Lluís, "Aproximació a la població de Sant Boi de Llobregat en temps del cens de Floridablanca", *XXV Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos* publicada pel Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat, Barcelona, 1985, pp. 548-52.

⁶² Clara, J., "El poblament de la Garrotxa a les darreries del segle XVIII. El Nomenclàtor Diocesà del 1790", *Annals del PEOC* (1980-81), pp. 61-67.

⁶³ Simon, A., "La població de Catalunya a finales del siglo XVIII. El censo de Floridablanca y el nomenclator diocesano del obispado de Girona, contraste y fiabilidad", *Homenatge al Doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, 1988, vol. II, pp. 97-110.

⁶⁴ Lluch, E., "El cens del Comte Floridablanca de 1787 (la part de la Vall d'Aran)", *Recerques*,

A tot això cal afegir-hi la informació d'alguns recomptes parcials: un cens del bisbat de Vic, corresponent a l'any 1780, publicat per Antoni Pladevall,⁶⁶ i un cens sobre la població gitana de l'any 1746 estudiat per Alejandro Vargas.⁶⁷

Respecte a les causes del creixement del set-cents, Jordi Nadal⁶⁸ ha subratllat que, a diferència de l'alça espanyola —que es va produir essencialment dins dels límits i les condicions del règim demogràfic antic— l'increment català es va beneficiar d'una banda de la minva de mortalitat, especialment la catastròfica, però també d'una alça de la natalitat i d'un avenç en l'edat de contraure noces, amb les conseqüències que això tenia sobre la fecunditat, demostrant així el començament d'un canvi estructural de la població típic de la transició, tema sobre el qual Jaume Codina⁶⁹ n'ha donat una visió particularista en base a l'exemple local de Sant Boi de Llobregat. Amb tot, durant el divuit català persistiren les crisis de subsistències com la dels anys 1763-1764 estudiada per Antoni Simon⁷⁰ i les epidèmies de paludisme o terçanes que castigaven sobretot la població infantil, tema sobre el qual han aportat dades els treballs de J.M. Planas⁷¹ sobre Tàrrega, R. Planes Albets⁷² sobre Solsona, M. Camps Surroca i M. Camps Clemente⁷³ sobre el conjunt de Terres de Ponent i Josep M. Sánchez⁷⁴ sobre la comarca de l'Alt Camp.

Pierre Vilar⁷⁵ i Jordi Nadal⁷⁶ han tractat la crisi del començament del

nº 11 (1981), pp. 161-177.

⁶⁵ Monclús, J., "El cens del Comte Floridablanca de 1787 (la part de la Franja de Ponent, comarques del Matarranya i de la Terra Alta)", *Recerques*, nº 18 (1986), pp. 205-222.

⁶⁶ Pladevall, A., "Un cens demogràfic i econòmic del bisbat de Vic, de 1780", *Revista Catalana de Geografia*, nº 4 (1978), pp. 577-616.

⁶⁷ Vargas, A., "Los gitanos en la Catalunya del siglo XVIII. El censo de 1746", *1er CHMC* (1984), vol. I, pp. 91-99. Sobre la població gitana de Reus, J.M.T. Grau i R. Puig, "Notes sobre la comunitat gitana de Reus al segle XVIII", *Butlletí del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver* (1995), pp. 11-13.

⁶⁸ Nadal, J., "La població catalana al segle XVIII" dins *Història de Catalunya Salvat* vol. IV (1978), pp. 257-273; "Sur la population catalane au XVIIIème siècle", *Congrès Mondial de Població*, New York 1962, publicat a Londres (1963), pp. 591-600.

⁶⁹ Codina, J., "Causes de la revolució demogràfica del segle XVIII: el cas d'una vila catalana", *1er. CHMC*, Barcelona, 1984, vol. I, pp. 39-44; i "El gir de 1750. Causes de la revolució demogràfica a Sant Boi de Llobregat", *Pedralbes*, nº 8-1 (1988), pp. 239-245.

⁷⁰ Simon, A., "Barcelona i Catalunya durant la crisi de subsistències de 1763-1764", *Barcelona. Quaderns d'Història*, nº 1 (1995), pp. 95-106.

⁷¹ Planas, J.M., "El paludisme, els Sobies i la Tàrrega del XVIII", *Urtx*, nº 2 (1990), pp. 115-130.

⁷² Planes Albets, R., "Una crisi de mortalitat del XVIII: incidència de les febres pútrides de 1783 a Solsona", *Cardener*, nº 3 (1986), pp. 111-122.

⁷³ Camps Surroca, M. i Camps Clemente, M., "Les febres pútrides malignes de l'any 1783", dins *Les Terres de Lleida al segle XVIII*, Lleida 1986, pp. 135-171.

⁷⁴ Sánchez Ripollés, J.M., "Dades i esdeveniments mèdics del segle XVIII a la comarca de l'Alt Camp", *Estudis Vallencs* XV (1989)

⁷⁵ Vilar, P., "Essai d'un bilan démographique a la période 1784-1814 en Catalogne", *Annals de Démographie Historique* (1965), pp. 53-65.

⁷⁶ Nadal, J., "Les grandes mortalités des années 1793 à 1812: effets à long terme sur la démographie catalane", en *Problemes de Mortalité. Actes du Colloque International de Démographie*

vuit-cents en la demografia catalana. Si a l'Espanya interior es pot parlar d'una crisi general entre 1800 i 1814, a Catalunya l'inici de la crisi cal remuntar-lo a l'esclat de les hostilitats de la *Guerra Gran* -1793-. Pierre Vilar en analitzar el moviment de la població de Barcelona a partir del registres parroquials, constata crisis de mortalitat en els anys 1793-95, 1800-03 i 1809-12. Jordi Nadal en la seva comunicació al col·loqui de Liège de 1963 feu notar com la piràmide d'edats del cens de 1857 revela, entre 1832 i 1842, un enfonsament dels naixements, explicable per unes classes buides entre 1802 i 1812, hipòtesi confirmada a partir de l'estudi dels registres de baptisme de 43 parròquies catalanes.

Per al període 1787-1857 és difícil de precisar l'evolució del total poblacional català. Les xifres subministrades per Josep Iglésies -vegeu nota 11- han estat criticades per Joan Rebagliato,⁷⁷ i en general, tot sembla indicar que els censos posteriors a la Guerra de la Independència són deficitaris per causa, principalment, del marasme de l'administració. Miquel Planas i Antoni Simon⁷⁸ han treballat una estadística de la població de les parròquies del bisbat de Girona corresponent a l'any 1818. Aquest recompte fou encarregat per l'Intendent al Bisbe per raó de la poca credibilitat que li merexien a l'Intendent les dades de població enviades pels Ajuntaments. La millora del recompte eclesiàstic es pot constatar bé amb l'exemple de la ciutat de Girona: aquest cens dona un total de 7.426 habitants, quan el resum del padró de la ciutat n'ofereix només 5.349.

3. Els registres sacramentals, font principal en la demografia històrica, no tenen encara a Catalunya un inventariat complet. En aquests moments només disposem de la guia-inventari feta per Joan Busquets i Joaquim Nadal⁷⁹ per la totalitat de la diòcesi de Girona i de llistats parcials del bisbat de Barcelona⁸⁰ i de Vic.⁸¹

En base a l'explotació del registres sacramentals s'han publicat una sèrie d'estudis de distint valor i de diversa amplitud geogràfica i cronològica:

Caldria destacar, en primer lloc, els treballs que s'han plantejat l'exploració d'una àrea geogràfica o històrica homogènia, evitant així el perill del particularisme que comporten mostres molt localitzades. Francisco Muñoz Pradas⁸² ha estudiat les formes familiars, els models de matrimoni i l'evolució

Historique, Lieja, 1963, publicat a París (1965), pp. 409-421.

⁷⁷ Rebagliato, J., *Història de Catalunya Salvat*, Vol. V (1979), pp. 3 ss.

⁷⁸ Planas, M. i Simon, A., "La població del bisbat de Girona a finals de l'Antic Règim", *Manuscrits*, nº 7 (1988), pp. 71-102.

⁷⁹ Busquets, J. i Nadal, J., *Les possibilitats de la demografia històrica a les comarques gironines: inventari dels arxius parroquials de la diòcesi*, Girona, 1975.

⁸⁰ Muñoz Pradas, F. i Vidal Pla, J., "Els arxius parroquials del bisbat de Barcelona: fonts per a l'estudi de la demografia catalana", *Ier CHMC* (1984), vol. I, pp. 13-21.

⁸¹ ICHM, *Inventari de les fonts documentals de l'Edat Moderna a la comarca d'Osona*, Barcelona, 1980.

⁸² Muñoz Pradas, F., *Població i societat al Penedès del segle XVII*, Tesina, UB (1986); *Creixement demogràfic, mortalitat i nupcialitat al Penedès (segles XVII-XIX)*, Tesi doctoral, UAB,

de la mortalitat i la nupcialitat a la comarca del Penedès en els segles XVII-XIX. Miguel Planas⁸³ ha traçat la trajectòria demogràfica de l'Alt Empordà entre els segles XVI i XIX utilitzant els registres de 12 parròquies; dedicant especial atenció a les seves crisis de mortalitat, aplicant per copsar-ne la intensitat el mètode proposat per Lorenzo del Panta i M. Livi Bacci. Jaume Dantí,⁸⁴ que ha donat a conèixer l'evolució demogràfica i econòmica de Granollers i la seva comarca en els segles XVI i XVII, amb un estudi específic sobre les crisis de mortalitat seguint el mètode suggerit per Dupâquier per la mesura de llur intensitat, ha fet notar la inexistència d'una crisi demogràfica en el període 1630-1655; crisis demogràfiques també estudiades a la comarca del Baix Camp durant el segle XVII per Antonio Moreno i Lluís Navarro.⁸⁵ Jordi Andreu⁸⁶ ha constatat pel Camp de Tarragona i el Priorat l'estreta relació entre l'especialització vitícola —fomentada per la demanda internacional de vi i aiguardent— i el creixement demogràfic d'aquestes comarques tarragonines durant els segles XVIII i XIX. Per la seva banda, Jaume Portella⁸⁷ amb un estudi de tres parròquies del pre-litoral gironí ha refermat la periodització establerta per Jordi Nadal i Emili Giralt en la trajectòria del poblament català entre 1553 i 1717, constatat així mateix la forta incidència de la immigració francesa en aquesta zona. Finalment, sobre les terres de Lleida, cal fer referència a un treball de Prim Bertran⁸⁸ en base a vuit parròquies de la Noguera i un altre d'Angels Sanllehy⁸⁹ sobre la Vall d'Aran.

En segon lloc cal esmentar els pocs treballs que seguint les pautes senyalades per L. Henry i M. Fleury han realitzat reconstruccions de famílies. A Catalunya, després del treball peoner de Jordi Nadal i Armand Sáez⁹⁰ a Sant Joan de

1990; "Nivells i tendències de la mortalitat a les localitats del Penedès (segles XVII-XIX)", *Estudis d'Història Agrària*, n° 9 (1992), pp. 181-202; i "Proyección inversa y estimación indirecta de la mortalidad: resultados para un grupo de localidades catalanas", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica* IX-3 (1991), pp. 67-86.

⁸³ Planas, M., *La població de l'Alt Empordà al règim demogràfic antic*, Tesina, UAB (1985); "Vies d'estudi dels registres parroquials. Estructura social i oficis a l'Alt Empordà durant l'Antic Règim", *Manuscrits* n° 1 (1985), pp. 39-62.

⁸⁴ Dantí, J., "Granollers i la comarca als segles XVI i XVII: evolució demogràfica i econòmica", *Revista Catalana de Geografia*, n° 18 (1982); "Les crisis de mortalitat a la Catalunya prelitoral: el Vallès Oriental als segles XVI i XVII", *1er CHMC* (1984), vol. I, pp. 75-84; *Terra i població al Vallès Oriental*, Santa Eulàlia de Ronçana, 1988.

⁸⁵ Moreno, A. i Navarro, Ll., "Las crisis demográficas del siglo XVII en el Baix Camp, 1591-1692", *1er. Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat (CHCT)*, Tarragona, 1979, pp. 65-71.

⁸⁶ Andreu, J., *El camp de Tarragona i el Priorat durant els segles XVIII i XIX*, Tesi doctoral, UAB, 1994.

⁸⁷ Portella, J., "Estudi demogràfic del prelitoral gironí. Segles XVI-XVIII", a *Treballs d'Història*, Girona, 1976, pp. 35-62.

⁸⁸ Bertran, P., "Demografia de la Noguera. Els casos de Balaguer, Gerp, Castelló, Albesa, Manarguens, Olinyola, Montgay i Alós", *La Noguera*, n° 1 (1985), pp. 57-74.

⁸⁹ Sanllehy, A., "La població aranesa en els segles XVIII i XIX", *XIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Sitges, 1985, pp. 155-164.

⁹⁰ Nadal, J. i Sáez, A., "La fecondité à Saint Joan de Palamós (Catalogne) de 1700 à 1859", *Annales de Démographie Historique* (1972), pp. 105-113.

Palamós, aquesta metodologia també s'ha aplicat a Sant Feliu de Llobregat per Mª Teresa Ferrer,⁹¹ a Tàrraga per Josep M. Planes,⁹² a l'Abrera per Pilar García, Carmen Louner, Lluís Martínez i Catalina Manuel,⁹³ a Vilanova i la Geltrú per Miguel Angel Martínez,⁹⁴ a Rocafort de Queralt per Valentí Gual,⁹⁵ a Rubí per C. Bencomo, D. Ibáñez i F. López,⁹⁶ i pel seu rigor metodològic i la seva amplitud cronològica, destaca l'estudi d'Angels Torrents⁹⁷ sobre Sant Pere de Riudebitlles, on resta reflectida la relació entre el desenvolupament de la indústria paperera i l'expansió de la vinya, a partir del segle XVIII, i la fase expansiva de la natalitat i nupcialitat.

Aquests resultats i d'altres dades procedents de treballs sobre les estructures socio-professional de les poblacions i de l'anàlisi dels capítols matrimonials, han servit perquè Antoni Simon⁹⁸ realitzés una aproximació a les característiques, composició i estructura de la família catalana de l'Antic Règim, completant així un dossier de la revista *L'Avenç* sobre el mateix tema.⁹⁹ Llorenç Ferrer¹⁰⁰ ha aprofundit en diferents aspectes socio-demogràfics dels comportaments familiars

⁹¹ Ferrer, M^a. T., "Resultat de l'estudi de la fecunditat a una parròquia catalana: Sant Feliu de Llobregat", *Manuscrits*, n° 2 (1985), pp. 129-144.

⁹² Planes Closa, J.M^a., *Metodologia i demografia històrica: Tàrraga segles XVI-XVIII*, Tesina, UB, 1982.

⁹³ García, Pilar i altres, "Comportamientos demográficos en torno a la fecundidad de Abrera del siglo XVII", *1er CHMC* (1984), vol I, pp. 101-109.

⁹⁴ Martínez, M.A., *La població de Vilanova en el segle XVIII*, Tesina, UB (1981); "Niveles de fecundidad en Vilanova i la Geltrú en el setecientos", *1er CHMC* (1984) vol. I, pp. 45-54; "La nupcialidad de Vilanova y la Geltrú en el siglo XVIII", *Pedralbes*, n° 4 (1984), pp. 93-111; i el balanç "La població catalana del set-cents a partir de la reconstrucció de famílies", *Pedralbes*, n° 8-I (1988), pp. 223-238; *La població de Vilanova i la Geltrú en el segle XVIII (Estudi demogràfic)*, Vilanova i la Geltrú, 1987.

⁹⁵ Gual, V., *Vida i mort a la Conca de Barberà a l'edat Moderna (Rocafort de Queralt. Segles XVI-XVIII)*, Tarragona, 1988.

⁹⁶ Bencomo, C., Ibáñez, D. i López, F., "Demografia i reconstrucció de famílies a la parròquia de Sant Pere de Rubí al segle XVIII", *Manuscrits*, n° 10 (1992), pp. 287-314.

⁹⁷ Torrents, A., *La població de Sant Pere de Riudebitlles, 1675 a 1799*, Tesina, UB, 1983; "Aproximació al moviment demogràfic d'una població paperera: Sant Pere de Riudebitlles, 1675-1799", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, n° 10 (1987), pp. 89-116; "Actitudes públicas, actitudes privadas, 1610-1935", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica X-1* (1992), pp. 7-30; i *Transformacions demogràfiques en un municipi industrial català: Sant Pere de Riudebitlles. 1609-1935*, Tesi doctoral, UB, 1993.

⁹⁸ Simon, A., "La família catalana del Antiguo Régimen", dins *La familia en la España Mediterránea*, Barcelona, 1987, pp. 65-93.

⁹⁹ "La família catalana. Segles XVI-XVIII", *L'Avenç*, n° 66, pp. 46-72.

¹⁰⁰ Ferrer, Ll., *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*, Barcelona, 1987, pp. 567-646; "Edat de casament i celibat definitiu a la Catalunya Central (1803-1807)", *Manuscrits*, n° 10 (1992), pp. 259-286; "Família, Iglesia y matrimonio en elcampesinado acomodado catalán (siglos XVIII-XIX). El mas Vila del Soler", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica IX-1* (1991), pp. 27-64; i "Notas sobre la familia y el trabajo de la mujer en la Catalunya Central (siglos XVIII-XX)", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica XII-2/3* (1994), pp. 194-232.

de la Catalunya central, i Valentí Gual¹⁰¹ ho ha fet en la Conca de Barberà. Per la seva part, Antonio Moreno¹⁰² ha subrallat l'interès de les llibretes de compliment pasqual per a l'estudi de les estructures familiars, fonts emprades per M.C. Bigorra i H. Fort¹⁰³ en l'estudi de les poblacions tarragonines de La Canonja i Mariscart.

Hi ha un gran nombre d'articles i monografies que, per a anàlisis demogràfiques locals, han utilitzat els registres parroquials i/o altres fonts d'arxius municipals eclesiàstics. És difícil de catalogar-los per les diferències en les fonts emprades, però també per la distinta metodologia i abast cronològic, i per la intersecció de les aportacions demogràfiques amb altres de tipus econòmic o social.

Per a la ciutat de Girona R. Alberch i Narcís Castells¹⁰⁴ han traçat l'evolució del poblament des del segle XIV fins a l'actualitat, destacant en les conclusions que, dins el context català, Girona pateix amb singular intensitat els períodes de crisi, i per tant, tarda més a recuperar-se'n. Ch. Guilleré,¹⁰⁵ a partir de l'examen dels protocols notariaus -testaments en especial- ha copsat l'impacte de la Pesta Negra de 1348 en la societat gironina. El volum col·lectiu *Girona a l'època moderna: demografia i economia* de R. Alberch, J. Busquets, N. Castells, J. Clara i A. Simon¹⁰⁶ demostra pel cas de Girona, una trajectòria en els segles XVI i XVII molt menys falaguera que la dibuixada per Nadal i Giralt pel conjunt català, especialment, l'endèmica situació de guerra que pateix la ciutat entre 1640 i la Guerra de Successió suposa un llast que condicionarà el creixement del set-cents. La crisi de finals de segle XVIII, que culmina amb les grans mortalitats del període 1808-1812, ha estat objecte de distints treballs de R. Alberch,¹⁰⁷ examinant A. Simon¹⁰⁸ la recuperació de la ciutat en acabar-se la Guerra del Francès, la qual va suposar la pèrdua de gairabé la meitat dels més de 8.000 habitants que tenia Girona abans dels setges de 1808-1809.

Pel que fa a la resta de les comarques gironines, Juan Reda i Mª Jesús Caballer¹⁰⁹ en estudiar la població de la Jonquera en el segle XVIII han posat en relleu les greus repercussions demogràfiques de la Guerra Gran a la zona

¹⁰¹ Gual, V., *La família moderna a la Conca de Barberà*, Tarragona, 1993.

¹⁰² Moreno Almarcegui, A., "Una fuente útil para el conocimiento de las estructuras familiares: las listas de cumplimiento pasqual", dins *Prácticas de Historia Moderna*, F. Sánchez Marcos (coord.), Barcelona, 1990, pp. 115-134.

¹⁰³ Bigorra, M. C. i Fort, H., *La Canonja i Mariscart. Estudi de la població segons els llibres de combregants (1806-1863)*, La Canonja, 1991.

¹⁰⁴ Alberch, R. i Castells, N., *La població de Girona. Segles XIV-XX*, Girona, 1985.

¹⁰⁵ Guilleré, Ch., "La peste noire à Gérone 1348", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXVII (1984), pp. 37-86.

¹⁰⁶ Alberch, R. i altres, *Girona a l'època moderna. Demografia i economia*, Girona, 1982.

¹⁰⁷ Alberch, R., "La població de Girona a la fi del segle XVIII" a *Treballs d'Història* (1976), pp. 89-108; "La demografia gironina del 1808 al 1814", *Estudi General*, n° 1-I (1981), pp. 173-178.

¹⁰⁸ Simon, A., *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*, Bellaterra, 1985, pp. 68 ss.

¹⁰⁹ Reda, J. i Caballer, M^aJ., "Evolució demogràfica de la Jonquera durante el siglo XVIII", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. XIV (1979-80), pp. 237-262.

alt-empordanesa, cosa que ja havia detectat Jordi Nadal¹¹⁰ a través dels registres parroquials de Palamós en descobrir un nombrós contingent de refugiats de les zones frontereres. A través dels cadastres i dels registres parroquials, Dolors Tarradas¹¹¹ ha treballat els aspectes demogràfics i econòmics de Banyoles en el segle XVIII. Així mateix tenim monografies de Rosa Ribas¹¹² sobre la vila de Ripoll en el segle XVII i de Narcís Gascons i Xavier Madrenys¹¹³ sobre Vidreres.

La ciutat de Barcelona ha estat més estudiada en la seva evolució urbanística —gràcies sobretot a les recerques de Manuel Guardia i Albert García—,¹¹⁴ el fet que només es conservin els registres sacramentals de tres de les set parròquies en que antigament es dividia la Ciutat Comtal pot ajudar a explicar-ho. Per a l'època moderna, a més de les abundoses referències que Pierre Vilar donà a la *Catalogne*,¹¹⁵ recentment en la *Història de Barcelona* dirigida per Jaume Sobrequés, Jordi Andreu i Antoni Simon¹¹⁶ han traçat una panoràmica general per als segles XVI i XVII, i Pilar López¹¹⁷ per al segle XVIII; a tot això cal afegir-hi alguns estudis puntuals destacables, com els de Gaspar Feliu¹¹⁸ i el mateix Pierre Vilar.¹¹⁹

Les comarques tarragonines disposen de nombroses investigacions monogràfiques. Sobre Reus, Salvador Vilaseca¹²⁰ ha donat a conèixer diverses notícies de les epidèmies que en els segles XIV-XVI afectaren la capital de l' Baix Camp; Jordi Andreu¹²¹ ha tractat amb profunditat l'evolució econòmica i demogràfica de Reus en la crisi de l'Antic Règim, completant alguns treballs

¹¹⁰ Nadal, J., "Demografía y economía en el origen de la Cataluña Moderna. Un ejemplo local Palamós (1705-1839)", *EHM*, vol. VI (1956-59), pp. 281-309, nota 28.

¹¹¹ Tarradas, D., *Població i societat a Banyoles al segle XVIII*, Tesina, UAB (1982); "Les epidèmies de còlera a Banyoles en el segle XIX", *Revista de Girona*, nº 101, pp. 351-356; "La població de Banyoles al segle XVIII", *Amics de Besalú. V Assemblea d'Estudis del seu Comtat*, Besalú, 1983, pp. 49-84.

¹¹² Ribas, R., "Estructura demogràfica de la vila de Ripoll en el segle XVII", *Annals del Centre d'Estudis del Ripollès*, nº 1 (1981-82), pp. 67-80.

¹¹³ Gascons, N. i Madrenys, X., "Demografia històrica de Vidreres", *Quaderns de la Selva*, nº 1 (1983), pp. 87-92.

¹¹⁴ García, A., *Barcelona a principis del segle XVIII: la Ciutatella i els canvis en l'estructura urbana*, Tesi doctoral, UPC, 1987; García, A. i Guàrdia, M., *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*, Barcelona, 1986; i dels mateixos autors, "L'estudi de l'espai urbà a la Barcelona de principis del segle XVIII: el cadastre de 1716", *1er. CHMC*, Barcelona, 1984, vol. I, pp. 675-680.

¹¹⁵ Vilar, P., *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, 1973-1975, vols. II i III.

¹¹⁶ Simon, A. i Andreu, J., "L'evolució demogràfica", *Història de Barcelona* IV (dir. per J. Sobrequés), Barcelona, 1992, pp. 103-164.

¹¹⁷ López, P., "L'evolució demogràfica", *Història de Barcelona* V (dir. per J. Sobrequés), Barcelona, 1993, pp. 109-166.

¹¹⁸ Feliu G., "La població del territori de Barcelona en el segle XV", *Estudis d'Història Medieval* I (1969), pp. 63-73.

¹¹⁹ Vilar, P., "Un moment critique dans la croissance de Barcelona, 1774-1787", *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, vol. XIV-III (1970), pp. 65-75.

¹²⁰ Vilaseca Anguera, S., *Epidèmies de Reus (segles XIV-XVI)*. Notes d'arxiu, Tarragona, 1976.

¹²¹ Andreu, J., *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim*, Reus, 1986.

puntuals de la primera meitat del segle XIX realitzats per Pere Anguera,¹²² Mª Antònia Ferrer, Nieves Artacho, Mª Jesus Muiños¹²³ i altres de J. Morell¹²⁴ sobre el conjunt de l'època moderna.

J.M. Porta i Balanyà¹²⁵ ha recopilat les dades demogràfiques disponibles sobre Montblanc, panoràmica general que també ha traçat Francesc Olivé¹²⁶ per a la vila de Valls, ampliant un treball que el mateix Francesc Olivé i Antonio Moreno¹²⁷ havien fet pel període 1567-1819 en base als registres parroquials, treballs de síntesi que també han realitzat Valentí Gual¹²⁸ sobre Vilanova de Prades i Dolors Juliano¹²⁹ sobre Barberà de la Conca.

L'evolució del poblament de la ciutat de Tarragona entre els segles XVI i XVIII es coneguda gràcies a una síntesi de Josep M^a. Recasens,¹³⁰ el qual, en d'altres treballs s'ha ocupat dels efectes de la Guerra del Francès a la capital tarragonina.¹³¹ Per la seva part, Roser Lozano¹³² en estudiar la crisi del segle XVII, observa que a Tarragona, després dels anys crítics de la Guerra dels Segadors, la recuperació demogràfica de la ciutat comença ja al 1653, experimentant-se entre aquesta data i 1680 uns guanys de 51'3 persones/any, afegint-se a la trajectòria positiva de la natalitat i mortalitat un flux migratori rural de les comarques circumveïnes. Altrament, Mª Antònia Ferrer¹³³ ha examinat el moviment demogràfic tarragoní durant el Trienni Liberal.

Finalment, pel que fa a les terres tarragonines, tenim monografies d'abast divers de Rosa Ferran¹³⁴ sobre l'Espluga de Francolí, de J.M. Sabaté¹³⁵ sobre

¹²² Anguera, P., "La població de Reus el 1802", *Universitas Tarraconensis*, vol. VI (1983-84), pp. 187-198.

¹²³ Ferrer, M^a. A. i altres, "Poblament de Reus durant l'ocupació francesa", *Universitas Tarraconensis*, vol. VI (1983-84), pp. 199-216.

¹²⁴ Morell, J., *Demografia de Reus i la seva àrea de mercat a l'època moderna*, Tarragona, 1994.

¹²⁵ Porta i Balanyà, J.M., "Una aproximació a la població de Montblanc: estat de la qüestió segles XIV, XV, XVI, XVII i XVIII", *1er. CHCT* (1979), pp. 41-47.

¹²⁶ Olivé Ollé, F., *Valls: de la crisi del segle XVI a la recuperació econòmica del segle XVII*, Tesi doctoral, UB, 1989.

¹²⁷ Olivé, F. i Moreno A., "Valls i la seva importància en la demografia històrica del Camp. L'edat Moderna 1597-1819", *Monografies Vallenques*, n° 3 (1985), pp. 75-108.

¹²⁸ Gual, V., "El poblament de Vilanova de Prades a l'Edat Moderna", *Estudis Vallençs*, vol. XXIX (1989), pp. 81-98.

¹²⁹ Juliano, D., "Evolució demogràfica de Barberà de la Conca", *Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, n° 7 (1985), pp. 47-113.

¹³⁰ Recasens, J. M., "La població de la ciutat de Tarragona (XVI-XVIII)", *1er CHCT* (1979), pp. 15-25.

¹³¹ *Idem*, "La població de la ciudad de Tarragona durante la Guerra de la Independencia", Zaragoza, *Estudios sobre la Guerra de la Independencia*, 1964, vol. I, pp. 467-487.

¹³² Lozano, R., *Tarragona al segle XVII. Aspectes demogràfics d'una població d'Antic Règim*, Tesina, Tarragona, Estudi General, 1982; "Un municipi català: Tarragona al segle XVII", *Seminario de aplicaciones didácticas*, n° 3, Tarragona, 1984, pp. 237-249.

¹³³ Ferrer, M^a. A., "Estudi demogràfic de la ciutat de Tarragona 1820-1824", *1er CHCT* (1979), pp. 147-169.

¹³⁴ Ferran, R., "Demografia a l'Espluga de Francolí 1730-1755", *Arrels* n° 1, pp. 167-173.

Barberà de la Conca, de Salvador Caralt¹³⁶ sobre el Vendrell, J.M. Grau¹³⁷ sobre Montblanc, de Valentí Gual¹³⁸ sobre Vilanova de Prades i de J.M. Grau, V. Gual, L.A. Munné i R. Puig¹³⁹ sobre la Conca de Barberà en el seu conjunt.

De la Catalunya Central cal destacar les investigacions de Llorenç Ferrer¹⁴⁰ sobre el tipus de poblament (dispers-concentrat) i les estructures familiars de la comarca del Bages en els segles XVIII i XIX: Així mateix, hi ha estudis monogràfics d'Albert Benet¹⁴¹ sobre Manresa, de Joan M. Serra¹⁴² sobre Balsareny i de Francesc Rafat¹⁴³ sobre Rajadell. Altres aportacions destacables sobre les comarques barcelonines són les de Josep M. Torras Ribé¹⁴⁴ sobre Igualada, d'Antoni Massanell¹⁴⁵ sobre Vilafranca del Penedès i M.A. Martínez¹⁴⁶ sobre Sitges.

Molt menys nombrosos són els estudis específicament demogràfics referits a la Catalunya de Ponent, podem citar un article de Prim Bertran¹⁴⁷ sobre el poblament i l'onomàstica del Baix Urgell en els començaments del segle XV, i la tesi doctoral de Maria José Vilalta¹⁴⁸ sobre la Lleida del segle XVI.

4. Una vegada superat el mite de l'estabilitat de les poblacions antigues, les investigacions sobre moviments migratoris s'han desenrollat amb especial força dins la historiografia francesa des de la dècada del anys setanta, essent punt obligat de referència els volums monogràfics que *Annales de Démographie*

¹³⁵ Sabaté, J.M.^a, "Un modelo de poblamiento a finales del Antiguo Régimen a través de los libros parroquiales: Barberà de la Conca", *Universitas Tarraconensis*, vol. V (1982), pp. 161-172.

¹³⁶ Caralt, S., *Evolució demogràfica del Vendrell (segles XVI-XIX)*, Tesina, UAB, 1986.

¹³⁷ Grau, J.M., *Població i lluita contra la mort a Montblanc*, Tarragona, 1990.

¹³⁸ Gual, V., "Matrimonis de Vilanova de Prades, 1597-1815", *Estudis Vallencs*, vol. XXIX (1984), pp. 67-80.

¹³⁹ Grau, J., Gual, V., Munné, L.A. i Puig, R., "La població de la Conca de Barberà entre la crisi de mitjans segle XVII i les epidèmies del 1725-1727", *Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, n° 8 (1987), pp. 169-180; i de Valentí Gual, "Les crisis de mortalitat adulta a la Conca de Barberà", *Quaderns de Vilaniu*, n° 24 (1993), pp. 55-64.

¹⁴⁰ Ferrer, Ll., *Pagesos, rabassaires...* (1987), pp. 25-70.

¹⁴¹ Benet, A., "La població de la ciutat de Manresa als segles XVI i XVII", *ler CHMC* (1984), vol. I, pp. 85-89.

¹⁴² Serra, J., "La demografia de Balsareny al segle XVII", *Dovella*, n° 6, pp. 18-22; "Apunts sobre el moviment demogràfic de Balsareny al segle XIX", *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, n° 1, pp. 213-220.

¹⁴³ Rafat, F., "Demografia de Rajadell al segle XVI", *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, n° 2, pp. 123-134.

¹⁴⁴ Torras Ribé, J.M., "Demografia i societat a Igualada durant els segles XVI-XVII", *Miscel·lània Aqualatensis*, n° 4 (1987), pp. 87-109.

¹⁴⁵ Massanell, A., *La població vilafranquina al segle XVIII*, Vilafranca del Penedès, 1977; i *La població vilafranquina a la segona meitat del segle XVIII*, Vilafranca del Penedès, 1976.

¹⁴⁶ Martínez, M. A., "Evolució demogràfica de Sitges (1674-1810)", *Miscel·lània Penedesenca*, vol. VII (1984), pp. 179-198.

¹⁴⁷ Bertran, P., "Demografia i onomàstica del Baix Urgell, segons un document del 1415", *Urgellia*, vol. IV (1981), pp. 369-386.

¹⁴⁸ Vilalta, M^a. J., *Població, Família i treball a la Lleida del segle XVI*, Univ. de Lleida, 1991.

Historique va dedicar al tema.¹⁴⁹ De la mateixa manera que passa a l'àmbit castellà estudiat per Vicente Pérez Moreda,¹⁵⁰ a Catalunya, Jordi Nadal¹⁵¹ ha destacat que el model poblacional, i també familiar, queda influït decisivament pel factor migratori; però, només molt recentment, aquest ha merescut l'atenció dels investigadors catalans.

Carme Batlle ha fet notar la incidència d'un flux migratori francès a les zones de muntanya catalanes ja abans de la crisi baixmedieval;¹⁵² però és durant els segles XVI i XVII quan l'arribada de gent de l'altra banda dels Pirineus té unes repercussions decisives en la demografia catalana. La immigració francesa estudiada per J. Nadal i E. Giralt en el llibre publicat a SEVPEN l'any 1960,¹⁵³ va irrompre al Principat d'una manera massiva entre 1490 i 1630. Catalunya, després de perdre la meitat dels seus habitants en les contínues dentegades dels segles XIV i XV, era "un món per omplir". Nadal i Giralt constataren per diverses fonts la rellevància d'aquest corrent migratori que tingué la seva fase de plenitud entre 1540 i 1620; en aquest període els registres de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona reflexaven que el 30 per cent dels ingressats havien nascut a França, i a través dels registres parroquials es constatava com en certes localitats, en els moments de major flux migratori, els marits francesos suposaven gairabé una quarta part dels varons que es casaven. Aquesta allau de gent arribava sobretot del Pirineu i Prepirineu francès, però també del Llenguadoc, de la Conca Central i Baixa del Garona i de les Terres Altes i el Massís Central. Aquests immigrants van arribar en les millors edats per al treball i la reproducció (el 80 per cent ho feu entre els 11 i 30 anys), constituint-se en el factor clau del creixement demogràfic català del segle XVI i primer terç del XVII.

La transcendència no solament demogràfica, sinó també econòmica, del corrent migratori francès ha estat confirmada en diversos estudis locals. Els mateixos J. Nadal i E. Giralt han tractat amb profunditat el cas de Mataró en el segle XVII,¹⁵⁴ publicant part d'un cens de l'any 1637 que, fet amb motiu de la situació de guerra entre França i Espanya, relacionava els francesos domiciliats a la costa catalana, i que E. Moreu Rey¹⁵⁵ ja havia treballat per a la ciutat de Barcelona. Per la seva part Francina Solsona¹⁵⁶ ha editat el esmentat cens en la

¹⁴⁹ Anys 1970 i 1971.

¹⁵⁰ Pérez Moreda, V., *Las crisis de mortalidad...* (1981).

¹⁵¹ Nadal, J., "La població catalana als segles XVI i XVII" i "La població catalana al segle XVIII" a *Història de Catalunya Salvaç* vol. IV (1978), pp. 48-63 i 257-273.

¹⁵² Batlle, C., "Notes sobre l'aportació francesa a la demografia de la Seu d'Urgell (1150-1348)", *Urgellia*, vol. IV (1981), p. 261-292. Anys enrerà sobre la immigració francesa en l'edat mitjana Marcelin Defourneaux ja havia publicat *Les Français en Espagne aux XIe. et XIIIe. siècles* París, 1949.

¹⁵³ A part de l'obra citada, "Inmigración francesa y problemas monetarios en la Cataluña de los siglos XVI y XVII", *X Congreso Internacional de Ciencias Históricas* Roma, 1955, vol. III.

¹⁵⁴ Nadal, J. i Giralt, E., *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII* Mataró, 1966.

¹⁵⁵ Moreu Rey, E., *Els immigrants francesos a Barcelona. Segles XVI al XVII* Barcelona, 1959.

¹⁵⁶ Solsona, F., "Els francesos de St. Pol de Mar al segle XVII" *Annals de l'Institut d'Estudis*

part corresponent a St. Pol de Mar.

Així mateix, en base a documentació notarial i llibres sacramentals s'han format nòmines detallades dels immigrants francesos a St. Boi de Llobregat per Jaume Codina,¹⁵⁷ a Olot per Josep M. de Solà-Morales,¹⁵⁸ a Vilafranca del Penedès per Antoni Massanell,¹⁵⁹ a Vila-rodona per P. Vives i J. Comes,¹⁶⁰ a Cervera per J.M. Llobet Portella,¹⁶¹ al Vallès Occidental per Ismael Almazán,¹⁶² a Vilabella per Jaume Aguadé¹⁶³ i a la Conca de Barberà per Valentí Gual.¹⁶⁴

Però, a hores d'ara, són els moviments de població interns els que retenen l'atenció preferent dels historiadors. Els estudis fets deixen ben clara la importància de la immigració rural com a factor decisiu del creixement de les ciutats. Albert García i Manuel Guàrdia¹⁶⁵ han examinat la transformació de la xarxa de ciutats catalanes a l'època moderna senyalant que el procés de decantació urbana cap a Barcelona, articula un sistema urbà al voltant de la capital, que sols s'atura breument en el segle XVIII amb els importants creixements de Lleida, Reus, Olot, Vic i Tarragona.

Per a la Barcelona del set-cents, Manuel Arranz,¹⁶⁶ utilitzant els llibres d'assentament d'aprenents dels gremis, ha constatat que en el període 1722-1774 els aprenents immigrants representen el 72'9 per cent del total dels aprenents contractats en el gremi de fusters, i el 76 per cent en el de mestres de cases-picapedrers. Es un corrent migratori procedent quasi exclusivament de les comarques catalanes, no arribant els aprenents vinguts de la resta d'Espanya i de l'estranger a un 2 per cent.

Gironins, vol. XXV-II (1980-81), pp. 145-151.

¹⁵⁷ Codina, J., "La immigració francesa al Delta de Llobregat 1400-1700", *XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Publicada pel Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat (1985), pp. 9-151; i reivindicant un projecte d'estudi sobre aquest tema "Un projecte nacional urgent: l'Estudi de l'abast de la immigració francesa a Catalunya durant l'edat moderna", *Revista de Catalunya*, 59 (gener de 1992), pp. 46-56.

¹⁵⁸ Solà Morales, J. M., "La immigració francesa a Olot (Girona) als segles XVI i XVII", dins *Miscel·lània Històrica d'Olot i Comarca*, Olot, 1983, pp. 17-76.

¹⁵⁹ Massanell, A., "Dades esparses dels immigrants francesos a Vilafranca al segle XVI", *Miscel·lània Penedesenca*, vol. III (1980), pp. 61-90; i "Dades dels primers immigrants occitans a Vilafranca del Penedès (1455-1553)", *Miscel·lània Penedesenca* (1988), pp. 217-244.

¹⁶⁰ Vives, P. i Comas, J., "La immigració francesa a Vila-rodona", *Quaderns de Vilaniu*, n° 5 (1984), pp. 149-156.

¹⁶¹ Llobet Portella, J.M., "La immigració francesa a Cervera segons els capítols matrimonials conservats a l'Arxiu Històric Comarcal de la Ciutat (1501-1700)", *Espacio, tiempo y forma*, n° 4 (1988), pp. 45-62.

¹⁶² Almazán, I., "Els immigrants francesos al Vallès Occidental", *Terme*, n° 7 (1992), pp. 31-39.

¹⁶³ Aguadé, J., "La població de Vilabella als segles XVI i XVII (1566-1640). La immigració francesa", *Actes de la XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Valls (1988), vol. II, pp. 11-27.

¹⁶⁴ Gual, V., *Gavatxos, gascons, francesos. La immigració occitana a la Catalunya Moderna*. (El cas de la Conca de Barberà), Barcelona, 1991.

¹⁶⁵ García, A. i Guàrdia, M., "Transformacions urbanes a la Catalunya del segle XVIII", *Pedralbes*, n° 8-I (1988), pp. 193-222.

¹⁶⁶ Arranz, M., *La immigración en la Barcelona del siglo XVIII*, Tesina, UB, 1968; "Immigrants del Berguedà a la Barcelona del set-cents", *Centre d'Estudis Berguedans*, n° 1 (1982), pp. 161-168.

Per a la ciutat de Reus, Antonio Moreno i Lluís Navarro¹⁶⁷ han fet notar la relació existent entre la recuperació agrícola de la comarca del Baix Camp i el creixement poblacional de Reus, la seva capital, en la primera meitat del segle XVIII. Segons aquests autors, el període 1690-1730 els cònjuges d'origen foraster van a representar el 40 per cent del total de la gent casada a Reus, essent més del 50 per cent d'aquests forasters jornalers agrícoles. Importància de la immigració a la capital del Baix Camp confirmada per Pere Anguera i Jordi Mèlich¹⁶⁸ per als anys de la Guerra de Successió, remarcant en el seu estudi que per el període 1700-1711 l'origen dels cònjuges forasters era sobretot de les comarques més pròximes i amb un creixement demogràfic més elevat: del mateix Baix Camp, de l'Alt Camp, de la Conca de Barberà, del Tarragonès i del Priorat. Moviments interns de població que també han estat estudiats a la Conca de Barberà per Valentí Gual.¹⁶⁹

També per a Reus, Jordi Andreu¹⁷⁰ ha estudiat els moviments migratoris de la fase final de la crisi de l'Antic Règim. Utilitzant els registres hospitalaris d'entrades i sortides de malalts ha observat que entre 1783 i 1791 el 31'6 per cent dels usuaris de l'Hospital són forasters. Així mateix, l'anàlisi del padró de 1820 revela que en iniciar-se el Trienni Reus tenia al voltant de 3.300 immigrants, que representaven un 16'5 per cent de la població censada. i un 22'6 per cent de la població masculina activa. Però Jordi Andreu també remarca la importància qualitativa de la immigració de negociants i comerciants francesos i anglesos, els quals aporten coneixements i experiències que van contribuir al desenvolupament comercial i industrial de la ciutat, especialment en relació a la producció d'aiguardent i l'elaboració de teixits.

Per aquest període de transició del set-cents al vuit-cents, a Catalunya, com a la resta de l'Europa Occidental, l'estímul dels sous industrials va provocar un flux migratori del camp cap a la ciutat. Pierre Vilar¹⁷¹ ja ho havia apuntat per a la Barcelona de finals del divuit, i J. Vicens Vives¹⁷² mostrarà el volum d'aquest trasvàs demogràfic a la Catalunya del segle XIX, posant com exemple la ciutat d'Igualada.

La mobilitat interna de la població en el marc de la transició demogràfica i la relació entre els fluxos humans i les transformacions econòmiques, ha estat

¹⁶⁷ Moreno, A. i Navarro, L., "La recuperació demogràfica en la primera mitat del siglo XVIII en el Baix Camp (1677-1762)", *Ier CHCT* (1979).

¹⁶⁸ Anguera, P. i Mèlich, J., "Immigració i matrimonis a Reus entre 1700 i 1711: Notes per a una revisió de la Història demogràfica", *Ier CHCT* (1979), pp. 65-71.

¹⁶⁹ Gual, V., "La immigració urgellenca via noces a la Conca de Barberà durant l'Edat Moderna", *Urtx* n° 4 (1992), pp. 79-88; i "Los movimientos migratorios via matrimonial. El caso de Solivella (Conca de Barberà-Cataluña, 1685-1800)", *Actas de la 1ª Conferencia Europea de la Comisión Internacional de Demografía Histórica*, Santiago de Compostela, 1993, vol. II, pp. 563-574.

¹⁷⁰ Andreu, J., *Població i vida quotidiana...* (1986), p. 28-38.

¹⁷¹ Vilar, P., *Catalunya dins...* (1975), vol. III, p. 130 ss.

¹⁷² Vicens Vives, J. i Llorens, M., *Industrials i polítics*, Barcelona, 1972, p. 25.

objecte d'estudis específics per part d'Enriqueta Camps Cura,¹⁷³ Antoni Simon¹⁷⁴ i M. Lloch i S. Sancho,¹⁷⁵ als quals cal afegir l'atenció otorgada a aquest tema en les anàlisis generals sobre la transició demogràfica de Tomàs Vidal¹⁷⁶ i Roser Nicolau.¹⁷⁷

El cas de Reus és semblant al de Girona. Antoni Simon¹⁷⁸ ha demostrat la incidència demogràfica i econòmica que té el moviment poblacional envers la Girona de començaments del vuit-cents. Segons el padró de 1845, la ciutat té en aquells moments un total de 2.982 forasters, és a dir, un 31'8 per cent del total d'habitants que fixa el padró; el gruix d'aquests immigrants, procedents principalment de les comarques properes a Girona, es constitueix en la mà d'obra necessària per les indústries que sorgeixen a la dècada dels anys quarantes i, també, dins els immigrants hi ha homes que aporten iniciatives i capitals per a la vitalització de la ciutat.

Per la seva part, Narcís Castells¹⁷⁹ ha estudiat la immigració a la ciutat de Girona entre 1473 i 1576 a partir de les franqueses concedides a les famílies que s'instal·laven a la ciutat. En aquests anys vingueren a Girona un total de 1.179 famílies, unes 8.447 persones, que foren capaces de suplir el dèficit biològic gironí i canviar el signe de la corba poblacional. Així mateix, Lluís Batlle,¹⁸⁰ en base a la documentació municipal dels Manuals d'Acords ha aportat dades sobre l'estructura socio-professional dels immigrants arribats a Girona procedents d'Olot i d'altres poblacions de la Garrotxa durant el segle.

També, quant a moviments migratoris cal fer esment a dos estudis sobre l'emigració de catalans a Sierra Morena en la repoblació portada a terme durant

¹⁷³ Camps Cura, E., "Industrialización y crecimiento urbano. La formación de la ciudad de Sabadell", *Revista de Historia Económica*, vol. V-1 (1987), pp. 49-71; "Urbanización y migraciones internas durante la transición al sistema fabril: el caso catalán", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, vol. VIII-2 (1990), pp. 73-95.

¹⁷⁴ Simon, A., "Desindustrialización y movimientos migratorios en la Cataluña del ochocientos. El caso de la ciudad de Olot", *Actas de la 1ª Conferencia Europea de la Comisión Internacional de Demografía Histórica*, Santiago de Compostela, 1993, vol. II, pp. 575-588.

¹⁷⁵ Llonch, M. i Sancho, S., "La movilidad en el marco de la transición demográfica: la Cataluña interior, 1755-1900)", *II Congreso de la Asociación de Demografía Histórica. Preactas*, Alicante, 1990, pp. 734-753.

¹⁷⁶ Vidal Bendito, T., "La transició demogràfica a Catalunya i a les Balears", *Estudis d'Història Agrària*, nº 9 (1992), pp. 202-226.

¹⁷⁷ Nicolau, R., "Trajectories regionales dans le transition démographique espagnole", Tesi doctoral, 2 vols., París, 1989.

¹⁷⁸ Simon, A., "Girona a comienzos del Ochocientos. Inmigración y crecimiento demográfico", *1er CHMC* (1984), vol I, pp. 133-139.

¹⁷⁹ Castells, N., "Els moviments migratoris a la Catalunya Moderna: el cas de la immigració envers la ciutat de Girona", *1er CHMC* (1984) vol. I, pp. 65-74; "La immigració vers la ciutat de Girona (1473-1576): el cas de la comarca de la Selva", *Quaderns de la Selva*, nº 1 (1983), pp. 93-106. També del segle XVI: Batlle, Ll., "Migración Gerona-Valencia", *1er Congrés d'Història del País Valencià*, València, 1976, vol.III, pp. 105-110.

¹⁸⁰ *Idem*, "Notes sobre la migració d'Olot i d'altres poblacions a Girona", *Annals del PEOC* (1980-81), pp. 47-57.

el regnat de Cales III. Un article de A. Ortega Costa i S. Díez Tejerina¹⁸¹ recull la correspondència entre Olavide i Capmany al respecte; i Luis Javier Coronas,¹⁸² treballant fonamentalment la documentació de l'Arxiu Diocesà de Jaén, ha detallat el nombre, procedència i activitats econòmiques dels colons catalans. Finalment, sobre la immigració francesa, especialment eclesiàstica, conseqüència de la revolució de 1789, Jaume Sobrequés¹⁸³ n'ha fet un estudi centrat a Arenys de Mar, mentre que Luis Sierra¹⁸⁴ ha relacionat la bibliografia i les fonts documentals per a l'estudi d'aquest corrent migratori.

5. Els llibres d'actes parroquials, els registres d'ordre fiscal i els empadronaments i recomptes de veïns o habitants, són les fonts emprades habitualment en l'anàlisi de l'estructura socio-professional de les poblacions.

Malgrat els avantatges que representa la utilització dels registres sacramentals: exhaustivitat, escasses discriminacions i continuïtat, la única recerca destacable en base aquestes fonts és el esmentat treball de Miquel Planas sobre l'Alt Empordà.¹⁸⁵ En canvi, són molt abundants els estudis que servint-se de fogatges, talles i especialment, ja per el segle XVIII, cadastres, padrons o d'altres fonts similars ens aporten el coneixements del teixit social de les ciutats i viles catalanes de l'edat mitjana i moderna, tant des del punt de vista de la distribució urbana del poblament, dels oficis i de les fortunes, com de l'estructura de la propietat. Seguint els treballs pioners de Santiago Sobrequés¹⁸⁶ sobre Girona i de J. Cabestany,¹⁸⁷ i J. Nadal i E. Giralt,¹⁸⁸ sobre Barcelona, en els darrers deu anys aquestes investigacions s'han multiplicat, i el llistat que podem oferir es força notable.

Pel període anterior al set-cents, de Girona, a part de l'esmentat treball de S. Sobrequés, disposem d'estudis de les talles o fogatges 1378 per Ch. Guilleré,¹⁸⁹ de 1534 i 1651 per Josep Clara,¹⁹⁰ i de 1558 per R. Alberch i A.

¹⁸¹ Ortega, A. i Díez, S., "Catalanes en la colonización de Sierra Morena", *Boletín del Ilustre Colegio Nacional de Economistas*, nº 43 (1964).

¹⁸² Coronas, L.J., "Colonos catalanes en las nuevas poblaciones de Sierra Morena", *1er CHMC* (1984), vol. I, pp. 39-44.

¹⁸³ Sobrequés, J., "La immigració francesa a Arenys de Mar a finals del segle XVIII (1791-1798)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XVII (1964-65), pp. 419-436.

¹⁸⁴ Sierra, L., "La inmigración del clero francés en España (1791-1800)", *Hispania* (1968), pp. 393-420.

¹⁸⁵ Planas, M., "La població de l'Alt Empordà..." (1985), vol. I, pp. 120-126. Utilitzant varies fonts: Ll. Esteva, "La població treballadora guixolenc de 1556 a 1645", *XX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Sant Feliu de Guíxols, 1978, pp. 131-200.

¹⁸⁶ Sobrequés, S., "Censo y profesión de los habitantes de Gerona en 1462", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. VI (1951), pp. 193-246.

¹⁸⁷ Cabestany, J.F., "Els fogatges font per a l'estudi de la topografia econòmica i social de Barcelona del segle XV", *CHCA VIII*, València, 1969, pp. 133-139.

¹⁸⁸ Nadal, J. i Giralt, E., "Barcelona en 1717-18. Un modelo de sociedad preindustrial", *Homenaje a Ramón Carande*, Madrid, 1963, vol. II, pp. 277-308.

¹⁸⁹ Guilleré, Ch., *Aspects de la société géronaise...* (1980-81).

¹⁹⁰ Clara, J., "La població activa de Girona l'any 1534", dins *Jerónimo Zurita: su época y su*

Simon.¹⁹¹ De la Seu d'Urgell, Enric Moliné¹⁹² ha publicat un fogatge de 1564-69. I per la seva part, Jaume Codina¹⁹³ ha analitzat la població de St. Boi, l'Hospitalet i el Prat a partir del fogatge de 1553, fent notar que només el 65 per cent dels caps se família són inclosos en el fogatge i que la immigració francesa resta amagada per la catalanització dels noms.

Per al segle XVIII, sens dubte la font més utilitzada és el Reial Cadastre, sobre la qual hi ha notables reflexions metodològiques i de crítica de la font de Joaquim Nadal,¹⁹⁴ Lluís Navarro,¹⁹⁵ Antoni Segura¹⁹⁶ i Eduardo Escartín.¹⁹⁷

Gràcies a l'empenta del Departament d'Història Moderna de la Universitat Rovira i Virgili, la nòmina de recerques en base a les fonts cadastrals és molt considerable a les terres tarragonines: treballs de Carlos Martínez Shaw¹⁹⁸ sobre Riudoms, de Josep M. Porta¹⁹⁹ sobre Montblanc, de Salvador Rovira²⁰⁰ i Lluís Navarro²⁰¹ sobre Altafulla, de M. Recasens²⁰² sobre la Selva del Camp, de Valentí Gual²⁰³ sobre Rocafort de Queralt, de Jordi Andreu²⁰⁴ sobre Reus, de

escuela, Zaragoza, 1986, pp. 245-300.

¹⁹¹ Alberch, R. i Simon, A., "L'economia i la població gironina segons el fogatge de l'any 1558", a *Demografia i economia...* (1982), pp. 38-57.

¹⁹² Moliné, E., "Un fogatge de la Seu d'Urgell de la segona meitat del segle XVI", *Urgellia*, vol. I (1978), pp. 401-420.

¹⁹³ Codina, J., "El fogatge de 1553 i la població de L'Hospitalet, Sant Boi i el Prat", *Revista Catalana de Geografia*, n° 3 (1978), pp. 431-446.

¹⁹⁴ Nadal, J., "Una font important per a la història econòmica de Catalunya: el Reial Cadastre (1715-1845)", *Homenatge al Dr. Joan Reglà*, València, 1975, pp. 209-222.

¹⁹⁵ Navarro, L., "Una fuente fiscal: el Real Catastro", *II Jornadas de Metodología de la Historia*, Cáceres, 1983, pp. 265-284.

¹⁹⁶ Segura, A., "El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental", *Estudis d'Història Agrària*, n° 4, pp. 129-143.

¹⁹⁷ Escartín, E., "El catastro catalán, teoría y realidad", *Pedralbes*, n° 1 (1981), pp. 253-263.

¹⁹⁸ Martínez Shaw, C., "Riudoms a la primera mitad del segle XVIII: un perfil socio-económico", *Quaderns de Divulgació cultural CER*, n° 4.

¹⁹⁹ Porta, J.M., *La vila de Montblanc: agricultura, urbanisme i societat segons el cadastre de 1731*, Tesina, UB (1981); "Algunes consideracions preliminars sobre l'evolució econòmico-agrària de la vila de Montblanc en el segle XVIII", *1er CHMC*, (1984), vol. I, pp. 381-389; "Aproximació a les activitats econòmiques de la vila de Montblanc en el segon quart del segle XVIII", *L'Espitllera*, n° 5.

²⁰⁰ Rovira, S.J., "La població activa masculina d'Altafulla l'any 1795", *Estudis Altafullencs*, n° 6 (1982), pp. 59-70; "Activitats econòmiques dels altafullencs del segle XVIII", *Estudis Altafullencs*, n° 4 (1980), pp. 61-82.

²⁰¹ Navarro, L., "Altafulla a través de su catastro de 1757", *Estudis Altafullencs*, n° 5 (1981), pp. 27-64.

²⁰² Recasens, M., "Aproximació a un estudi urbanístic de la vila de la Selva del Camp a través de les fonts cadastrals de l'últim quart del segle XVIII", *1er CHMC* (1984), pp.333-344; i *La Selva del Camp en el segle XVIII (població, societat i economia)*, Reus, 1992.

²⁰³ Gual, V., "Primeres notícies cadastrals de Rocafort de Queralt, 1716-1719", *Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, n° 8 (1987), pp. 143-168.

²⁰⁴ Andreu, J., *Economia i societat a Reus durant la crisi de l'Antic Règim*, Reus, 1986, pp. 135-154.

Lluís Navarro²⁰⁵ sobre Vilallonga i Montroig, i diverses síntesis col·lectives del Departament d'Història Moderna coordinades per Lluís Navarro.²⁰⁶

De les terres de ponent disposem dels treballs de Mª Angels Serrano²⁰⁷ i Enric Vicedo²⁰⁸ sobre Lleida, Andreu Guiu²⁰⁹ sobre Castelló de Farfanyà i de Jaume Castells²¹⁰ sobre Cervera. De la Catalunya Central, els de Llorenç Ferrer²¹¹ sobre Manresa, de Núria Puig,²¹² d'Esteve Dalmasas i Montserrat Pagès²¹³ sobre Vic, d'Antoni Segura i Llorenç Ferrer²¹⁴ sobre Berga, i de Montserrat Costa²¹⁵ sobre Sant Sadurní d'Anoia.

La formació urbanística i l'evolució de les activitats socio-econòmiques de la ciutat de Barcelona comencen a ser ben conegudes. Als treballs citats de Cabestany, Nadal i Giralt, cal sumar-hi les aportacions de Mª Consuelo Frixà,²¹⁶ de Marina López,²¹⁷ d'Elvira Fernández,²¹⁸ d'Albert García i Manuel Guàrdia,²¹⁹

²⁰⁵ Navarro, L., "Un llibre de Repartiment del Real Catastro: Vilallonga, Corregimiento de Tarragona 1726", *Quaderns d'Història Tarraconense*, vol. II (1978); "Base catastral para los tipos de cultivos y propiedad. Montroig 1755", *Primer Coloqui d'Història Agrària*, Barcelona, 1978. Publicat a València, 1983.

²⁰⁶ Equip d'Història Moderna de Tarragona, "Aproximación a un estudio del Corregimiento de Tarragona en la primera mitad del siglo XVIII, a través del Real Catastro", *Congreso de Historia Rural*, VCM (1984), pp. 731 ss.

²⁰⁷ Serrano Flo, Mª A., *Estructura profesional de la ciudad de Lérida después de la Guerra de Sucesión*, Tesina, Estudi General de Lleida (1982).

²⁰⁸ Vicedo, E., *Les transformacions socials i econòmiques a la Lleida del segle XVIII*, Tesina, UAB (1979).

²⁰⁹ Guiu, A., *Un poble de la Catalunya de Ponent al s.XVIII: Castelló de Farfanya*, Tesi doctoral, UB (1981).

²¹⁰ Castells i Bertran, J., "La distribució de la riquesa a la Cervera de principis del segle XVIII (1719)", *Miscel·lània Cerverina*, n° 4 (1986), pp. 145-162; "Cervera, el grup dominant: un estudi cadastral", *Pedralbes*, n° 6 (1987), pp. 251-256; i "Reflexions sobre la distribució urbanística de la riquesa a la Cervera del segle XVIII (1719-1805)", *Miscel·lània Cerverina*, n° 6 (1988), pp. 123-156.

²¹¹ Ferrer, Ll., *Conreus, accés a la terra i proletarització a Manresa en el segle XVIII*, Tesina, UB (1980).

²¹² Puig, N., *La sociedad de Vich en el siglo XVIII (1717-1831). Ensayo metodológico sobre la utilización de las fuentes catastrales en estudios de tipo social*, Tesina, UB (1975).

²¹³ Dalmasas, E. i Pagès, M., *L'evolució de l'agricultura al terme municipal de Vic al segle XVIII*, Tesina, UAB, (1974).

²¹⁴ Ferrer, Ll. i Segura, A., "Conreus, rendiments i accés a la terra a la vila de Berga a començaments del segle XVIII", *Centre d'Estudis Berguedans*, n° 1 (1982), pp. 137-152.

²¹⁵ Costa, M., "Sant Sadurní d'Anoia, mitjançant un Cadastre de l'Antic Règim", *1er CHMC* (1984), vol I, pp. 177-184.

²¹⁶ Frixà, M.C., *Aproximación a la población activa de Barcelona en el último tercio del siglo XVIII*, Tesina, UB, 1969.

²¹⁷ López, M., *El crecimiento urbano de Barcelona en el último tercio del siglo XVIII*, Tesina, UB, 1969; "Barcelona entre el urbanismo barroco y la Revolución industrial", *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, n° 80 (ene.-feb. 1971), pp. 26-40; i "Vivienda y segregación social en Barcelona, 1778-1791", *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, (mayo-junio 1973), pp. 72-76.

²¹⁸ Fernández, E., *El desarrollo del Arrabal en el último tercio del siglo XVIII*, Tesina, UB, 1969.

²¹⁹ García, A. i Guàrdia, M., "L'estudi de l'espai urbà..." (1984).

de Pilar López,²²⁰ de Mercedes Tatjer²²¹ i sobretot les diverses comunicacions i ponències presentades als *Congresos d'Història del Pla de Barcelona*, celebrats des de l'any 1982. Així mateix, la revista *L'Avenç* (desembre de 1986) va dedicar un número monogràfic a la gènesi i a la consolidació del fet metropolità. Altrament, el litoral barcelonès té les monografies destacables de Josep Vinyals²²² sobre Premià, de Montserrat Robert²²³ sobre Sitges i Salvador Llobet²²⁴ sobre el conjunt de la comarca del Maresme.

De les comarques gironines cal esmentar en primer lloc l'ampli estudi de Yvette Barbaza²²⁵ sobre el litoral de la Costa Brava, que per a la vila de Sant Feliu de Guíxols té una monografia específica de Joan Boadas,²²⁶ Miquel Puig²²⁷ ha treballat les estimes i els primers cadastres de la vila d'Olot i Salvador Reixach²²⁸ ho ha fet amb els de la població de Santa Pau de finals del XVIII. Mentre que sobre la ciutat de Girona, diversos cadastres han estat despulats per Joaquim Nadal,²²⁹ Joan Boades,²³⁰ Montserrat Miró²³¹ i Ramon Alberch.²³²

Les fonts cadastrals s'han completat en alguns casos amb la informació procedent de les llistes de les lleves militars, com han fet M. Bonet²³³ per al cas de Reus, i Lluís Navarro²³⁴ per a la ciutat de Tarragona, o també amb padrons d'habitants o veïns, utilitzats per Jordi Andreu²³⁵ i Antoni Simon²³⁶ en la primera

²²⁰ López, P., "Les transformacions de l'hàbitat: la casa i la vivenda a Barcelona entre 1693 i 1859", *1er. CHMC*, vol. I, pp. 111-118; i "Vivienda y sociedad en la Barcelona del Setecientos", *Estudis Històrics i documents dels Arxius de Protocols*, vol. VIII (1980), pp. 305-345.

²²¹ Tatjer, M., *La Barceloneta del siglo XVIII al Plan de la Ribera*, Barcelona, 1985.

²²² Vinyals, J., *Premià a començaments del segle XVIII*, Tesina, UB, 1981.

²²³ Robert, M., *Estudi econòmic de Sitges durant el segle XVIII. Població, agricultura i evolució urbana*, Tesina, UB (1982).

²²⁴ Llobet, S., "De geografia agrària en la comarca del Maresme", *Estudios Geográficos*, nº 58-59.

²²⁵ Barbaza, Y., *Le paysage humain de la Costa Brava*, París, 1966.

²²⁶ Boadas, J., "Aproximació a les transformacions del litoral català a la primera meitat del segle XVIII: el cas de Sant Feliu de Guíxols", *1er CHMC* (1984), vol. I, pp. 267-280.

²²⁷ Puig, M., "La població d'Olot el 1716", *Annals del PEOC* (1987-1988), pp. 145-175; i "Notes de demografia olotina del segle XVIII: els recomptes de 1716-1720", *Annals del PEOC* (1992-93), pp. 165-198.

²²⁸ Reixach, S., "Santa Pau a final del set-cents (Notes de demografia i societat)", *Annals del PEOC* (1992-93), pp. 123-164.

²²⁹ Nadal, J., *La introducció del Catastro en Gerona*, Barcelona, 1971.

²³⁰ Boadas, J., *Riquesa urbana i estructura social a la Girona de 1716*, Tesina, UAB (1983); "Població, ramaderia, conreus, rendiments i accés a la terra al Pla de Girona a principis del segle XVIII", *Quaderns de la Selva*, nº 1 (1983), pp. 107-120; *Girona després de la Guerra de Successió. Riquesa i estructura social al primer quart del segle XVIII*, Girona, 1986.

²³¹ Miró, M., *Demografia y economía de Girona a finales del siglo XVIII. Balance de un siglo*, Tesina, UAB (1975).

²³² Alberch, R., *Els orígens de la Girona contemporània*, Girona, 1978, pp. 8 ss.

²³³ Bonet, M. i altres, "Cuantificació de la població activa de la ciutat de Reus a través de los miqueletes en 1795", *1er CHCT* (1979), pp. 121-127.

²³⁴ Navarro, L., "Tarragona según la leva de 1754", *Universitas Tarraconensis*, vol. VI, pp. 141-160.

²³⁵ Andreu, J., *Economia i societat...*, (1986), pp. 135 ss.

meitat del segle XIX per Reus i Girona respectivament.

Aquests múltiples esforços d'investigació pateixen, però, la difícil problemàtica de la codificació de les estructures socio-professionals. Josep M. Torras Ribé²³⁷ ha realitzat una de les escasses reflexions sobre el tema en base a les categories socials urbanes de la Tarragona del segle XVIII. Els distints criteris d'elaboració de les categories impossibiliten moltes vegades les necessàries anàlisis comparatives i, fins i tot, en casos en què els dits criteris no són encertats, es pot distorsionar la visió de la realitat social que es vol estudiar.

6. D'aquesta panoràmica bibliogràfica es desprenen algunes directrius d'investigació i alguns reptes pendents de la demografia històrica catalana. En primer lloc és necessari realitzar un estudi-inventari de les fonts, estenent per tot Catalunya els inventaris parcials sobre els registres sacramentals, donant a conèixer les talles, fogatges, padrons... que guarden els arxius municipals, continuant la recerca de les fonts associades a la institució eclesiàstica i explorant l'àmbit, poc treballat a Catalunya, dels fons documentals dels hospitals.

Un més bon coneixement dels recursos documentals seria important per a la racionalització dels esforços dels investigadors. En aquest sentit caldria potenciar els indispensables treballs en equip per a una anàlisi comarcal de la població catalana. Però, al mateix temps, malgrat les mancances que puguin haver en els plantejaments i resultats, cal afrontar el repte d'elaborar una síntesi sobre la història de la població catalana, obra que respongués a problemes claus encara pendents, com per exemple les causes de la revolució demogràfica catalana del segle XVIII, cosa sobre la qual ja s'interrogava Jordi Nadal en l'estat de qüestió de 1961.

---

²³⁶ Simon, A., *La crisis...* (1985), pp. 84 ss.

²³⁷ Torras Ribé, J. M., "Aproximació metodològica a les categories socials urbanes. Els majors contribuents de Tarragona durant el segle XVIII", *1er CHCT* (1979), pp. 95-122.

EL CENS DEL 1595. BISBATS DE SOLSONA, VIC I ALT URGELL*

Presentació i crítica del Cens. Datació

El cens que tot seguit passem a comentar es conserva a l'Arxiu Diocesà de Girona, concretament a la Secció A, dins els lligalls nº 147 i 153. Consta de 58 folis escrits per una sola cara i té unes mides de 32 x 21 cm. Tant per les demarcacions que cobreix com pel tipus d'arxiu on l'hem trobat, sembla indubtable que fou relitzat per l'església.

De tota manera, aquest cens, encara que no estigui datat, conté suficients elements de judici per poder-ne situar la seva data de realització amb molta seguretat. Al fol. 28, que es referiex al Bisbat de Vic, s'esmenta que es publicà un edicte a Formiguera per l'octubre del 1595, el qual edicte apuntava cap a la realització del cens.

Ara bé: Per què es realitzava aquest cens? Pensem que el 1593 es creava el bisbat de Solsona, a expenses de les diòcesis d'Urgell i de Vic, a les quals els manlevà força pobles.¹ Certament, aquest cens no era més que un repartiment de parròquies entre els bisbats suara esmentats; a més, al fol. 21 del cens, quan comença Solsona, s'hi afegeix al darrera una nota que diu textualment: "erígese en obispado".

Altrament, la informació que forneix aquest cens és força interessant. Abarca l'espai geogràfic de les comarques d'Osona, Bages, Pallars Sobirà, Cerdanya espanyola, Berguedà, Solsonès, Noguera, Pallars Jussà, Alt Urgell, Ripollès i Anoia, amb escadusseres referències a algunes parròquies de la Garrotxa, la Selva, el Vallès i Ribagorça. Tanmateix, ens mostra el nombre de veïns i la jurisdicció a la que pertanyien.

Per altra banda, hem optat per comparar-lo amb els censos del 1553 i del 1717,² de manera que fos possible una mínima confrontació i així copsar-ne els canvis més rellevants. Pensem que molt sovint s'ha assenyalat la manca d'un

---

* Article publicat conjuntament amb Ramon Alberch a la *Revista Catalana de Geografia*, nº 9-16 (1980-81), pp. 80-103.

¹ *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 13, pp. 750-751. De tota manera, la creació d'aquest nou bisbat ocasionà llargs litigis atès que el plet dels bisbes d'Urgell durà del 1593 al 1621. Al capdavall, les 258 parròquies del Bisbat d'Urgell que s'havien atorgat al nou bisbat quedaren reduïdes a 114. Amb el bisbat de Vic hi hagueren menys problemes, tot i que Solsana hagué de renunciar al deganat d'Els Prats de Rei. De tota manera, el primer bisbe de Solsona ho és a partir del 1595, data en la que fou relitzat el cens que presentem.

² Ens hem basat en els censos del 1553 i 1717 publicats per J. Iglésies i Fort, *Fundació Salvador Vives Casajoana*, 1974 i 1980.

cens intermedi entre el del 1553 i 1717, de manera que esdevé molt problemàtic fixar el ritme de creixement de la població catalana entre ambdues dates. Cal esmentar que alguns fogatges i recomptes de població fets durant les darreries del segle XVI i bona part del XVII són gairebé inutilitzables, atesa la poca seriositat i rigor de les dades que aporten.³

Dins d'aquest panoramà tan poc falaguer cal esmentar, però, l'estudi d'Antoni Pladevall sobre un cens del 1626,⁴ que, en cas de trobar-se a d'altres zones de Catalunya, permetria concretar molt l'abast del creixement d'aquest període. Nosaltres l'hem cercat sense èxit a l'arxiu municipal de Girona i al diocesà, encara que aquestes recerques donaren lloc a la troballa del cens que ara presentem.

En aquest sentit, si comparem les xifres del nostre cens amb el que aporta Pladevall, hom copsa un volum de població més elevat en el del 1626, la qual cosa ja assenyala uns límits a la cronologia del cens que aportem.⁵

Aquest cens del 1595 comprèn 595 llocs, amb un total de població que ateny els 23.205 focs; cal dir que respectem la presentació del cens, fins i tot en el desordre comarcal, llevat de l'ortografia de les distintes parròquies, que les hem posades al dia.

Per altra banda, deixem les xifres en focs —tal com vénen al cens— per la dificultat d'aplicar un coeficient correcte per una banda⁶ i per tal d'afavorir la comparació amb els censos del 1553 i 1717, que també es donen per focs.

El marc demogràfic

En primer lloc, cal situar el cens en el context de l'evolució poblacional de les darreries del segle XVI i començaments del XVII a Catalunya, per tal de poder-nos explicar amb més certesa els canvis que hom copsa en el creixement de la població des del cens del 1553 al del 1717.

I per tal d'entendre aquest creixement, hom ha de tenir en compte el paper jugat per la immigració francesa vers Catalunya. Tal com remarquen Nadal i Giralt,⁷ l'augment de població del 1553 (52.145 focs) al 1717 (94.518) és massa

³ N'és un bon exemple del que diem el "Quadernos del repartimiento de las collectas de las 50.000 libras para las fortificaciones de la frontera de Cataluña en conformidad con el último fogaje, conforme disponen las Constituciones. 1466", servat a l'A.C.A. Consell d'Aragó, i citat per Nadal i Giralt, *La population catalane de 1553 a 1717. L'immigration française*, París, 1960, p. ix.

⁴ A. Pladevall, "Un cens general de Catalunya de 1626 fins ara desconegut", a *Ausa* (1973), pp. 3-13..

⁵ Altrament, cal menysprear totalment la possibilitat que el cens que nosaltres aportem sigui el del 1626, car aquest assenyala el nombre de cases, el d'habitants —subdividits en homes i dones— i el contingent d'impost que s'ha de pagar, mentre que el nostre només fa esment del nombre total de focs de cada poble i la jurisdicció a la que pertanyien.

⁶ En aquest sentit vegi's F. Bustelo García del Real, "La transformación de vecinos en habitantes. El problema del coeficiente", a *Estudios Geográficos*, n° 130 (1973).

⁷ J. Nadal i E. Giralt, *La population catalane...* (1960), p. xiii.

elevat per poder-lo explicar només a partir de l'augment vegetatiu de la població; altrament, l'anàlisi del creixement comarcal ens fa adonar de la desigualtat del creixement, comarques que multipliquen de manera inversemblant la seva població mentre d'altres gairebé es mantenen estacionàries. La clau, òbviament, està en l'anàlisi del fenomen immigratori, vertader motor del creixement del nombre d'habitants.

Per altra banda, aquest període és ple de salts sobtats de població, deguts majoritàriament als flagells epidèmics. El guany de població experimentat al llarg del segle XVI només es deturà momentàniament per la pesta del 1589-1592,⁸ mentre que al XVII els assots epidèmics del 1629-1631 i 1649-1654 minvaren clarament el nombre de pobladors. Sobretot en l'epidèmia d'aquest darrer quinqueni hom cospa la profunditat de la crisi, atès el cas concret de La Bisbal i Caldes de Malavella, on s'experimenta un remarcable retard en l'augment dels naixements.⁹ De tota manera, els trets més rellevants d'aquest període ens són prou coneguts: "redreç" demogràfic del segle XVI, després d'un llarg període d'estancament, altament positiu fins a les darreries de segle; per als anys 1600-1640 hom parla¹⁰ d'un redreçament demogràfic relatiu, atès que les pestes del 1599-1602 no afectaren tant Catalunya com Castella, de manera que aquest dinamisme en la població arribarà fins el 1640-54.

A partir d'aquest moment, hom assisteix a una sèrie de guerres —dels segadors, sovintejats enfrontaments i invasions franceses— que fan difícil avaluar amb un mínim rigor el nombre d'habitants del 1640-1690, moment clau per poder concretar el ritme de creixement, i la seva distribució comarcal, fins arribar a les primeres dades fiables que ens forneix el cens del 1717. I encara aquest darrer sembla ser certament defectiu, ateses les crítiques que li han fet Jordi Nadal¹¹ i Franciso Bustelo.¹²

Ens trobem, per tant, dins d'un llarg període —del 1553 al 1717— amb una absència de censos fiables, que només l'endegament de nombrosos estudis de caràcter local o comarcal poden fer-hi un xic de llum. Es per això que entenem d'interès la publicació i interpretació de les dades d'aquest cens del 1595.

El volum de població: l'evolució comarcal.

Per a qualsevol mena de comparació trametem al lector a l'apèndix estadístic que conté les dades del cens del 1595, flanquejades per les del 1553 i 1717.

⁸ J. H. Elliott, *La Revolta Catalana*, Barcelona, 1966 (Biografies Catalanes, n° 3), p. 24.

⁹ J. Portella i Comas, "Estudi demogràfic del prelitoral gironí (segles XVI-XVIII)", a *Treballs d'Història*, Girona, 1976, p. 42.

¹⁰ P. Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, 1973, vol. II, pp. 346-350.

¹¹ "Sur la population catalane au XVIIIème siècle", comunicació presentada al *Congrés International de la population, Nova York (1961)*, Londres, 1963, pp. 591 ss.

¹² "La población de Cataluña en el siglo XVIII", a *Hacienda Pública Española*, n° 38 (1976), pp. 81-91.

D'aquesta manera, hom pot veure —amb totes les limitacions que comporten aquesta mena de fonts— l'evolució del poblament en els censos esmentats.

Tanmateix, i amb la intenció d'assajar un model de creixement, a les línies que segueixen en fem una anàlisi comarcal, remarcant-ne els seus aspectes més importants, i alhora els exemplifiquem amb referències concretes als tres censos. Al capdevall del comentari de cada comarca hi adjuntem un petit quadre del seu poblament en els tres censos, mentre que al final fem una mena de recapitulació que afavoreixi les comparacions entre comarques.

Cal assenyalar que les úniques comarques en les que comptem amb un nombre de parròquies suficients per tal que la mostra sigui prou representativa són les següents: Osona, Bages, Berguedà, Ripollès, Alt Urgell, Pallars Jussà, Pallars Sobirà, Cerdanya espanyola i Solsonès. De la resta de comarques en tenim massa poques dades per poder-ne treure un mínim de conclusions.

Osona. — L'evolució de la població al llarg dels tres censos ens mostra una clara tendència a l'alça, sobretot en els pobles que voregen o superen els 100 focs —Vic, Tona, Taradell, Sant Hipòlit de Voltregà, Torelló, etc.—, però la resta de pobres i llogarrets cal fer esment de dos diem-ne “models” distints de creixement: els que tenen un creixement que podríem qualificar de “normal” (p. e. Pruit: 16, 22 i 46 en els tres respectius censos; Espinelves: 12, 25, 60) i d'altres amb alces molt elevades, arribant en alguns casos a multiplicar per cinc la seva població entre 1595 i 1717 (p. e. Sta Maria de Corcó: 28, 47 i 234; Roda de Ter: 30, 39 i 176).

Una explicació correcta a aquest creixement desigual només es podrà atènyer a base de monografies locals que ens expliquin l'estructura econòmica i demogràfica, les seves possibilitats de creixença, etc.

	1553	1595	1717
Osona	1.956	3.382	6.766

Bages. — Tal com dèiem en referir-nos a Osona, aquesta comarca experimenta una clara creixença de població, encara que en cap moment ateny els índexs alcistes que hem vist per a la comarca veïna.

	1553	1595	1717
Bages	1.389	2.742	3.986

El Pallars Sobirà. — Entre el 1553 i el 1595 es fa present un creixement

global del nombre de focs, mentre que una comparació amb el cens del 1717 —ultra la petita baixa que hom veure—, se'ns mostra una desordenada coexistència d'alces, baixes i estancaments, certament difícils d'explicar.

	1553	1595	1717
Pallars Sobirà	940	2.354	2.018

La Cerdanya espanyola. — De la comparació de les dades del 1553 amb les que aportem, hom copsa un augment de població important —quasi el doble—, llevat de l'estancament que es detecta als llogarrets, que oscil·len entre 5 i 10 focs. Entre el 1595 i el 1717, llevat d'algun cas excepcional, hi predomina l'estancament amb tendència a la baixa.

	1553	1595	1717
Cerdanya espanyola	881	1.549	1.377

El Berguedà. — Si ens fixem en l'evolució dels pobles de més de 100 focs —com ara Berga i Bagà—, tot i que augmenten la seva població entre el 1553 i el 1595, s'estanquen i fins i tot minven en relació al 1717. Pel que fa a la resta de pobles, el fenomen és gairabé contraposat; augment sostingut que pren més relleu quan el comparem amb el cens del 1717.

	1556	1595	1717
Berguedà	834	1.549	2.193

El Ripollès. — Augment sostingut al llarg dels tres censos, encara que se'ns mostra amb més força als pobles de 3-4 i 20-30 focs.

	1556	1595	1717
Ripollès	684	1.548	1.790

El Solsonès. — Entre els dos primers censos quasi es dobla la població, mentre que en relació al 1717 hi ha fins i tot una davallada. Trenquen aquest

ritme tan poc dinàmic sis o set pobles que en alguns casos arriben a doblar el nombre d'habitants (Cf. Besora, Cambrils, Riner i Ardèvol).

Solsonès	1556	1595	1717
	981	1.581	1.081

L'Alt Urgell. — Comarca d'una trajectòria molt variada; entre 1553 i 1595 augmenta de manera considerable la població, i en relació al 1717 minva el nombre d'habitants, donant-se casos d'alces, baixes i estancaments.

Alt Urgell	1556	1595	1717
	1.232	2.330	2.171

El Pallars Jussà. — Segueix la tendència d'aquestes darreres comarques que hem esmentat: alça moderada en els dos primers censos i una davallada —en aquest cas molt pronunciada— pel que fa al 1717.

Pallars Jussà	1556	1595	1717
	1.432	2.114	1.313

De les comarques del Noguera i Anoia en tenim poques dades, fet que limita molt les nostres interpretacions; malgrat tot, pot apuntar-se que la seva tendència segueix fidelment les darreres que acabem d'esmentar.

Recapitulació comarcal:

	1553	1595	1717
Osona	1.956	3.385	6.766
Bages	1.389	2.742	3.986
Berguedà	834	1.549	2.193
Ripollès	684	1.548	1.790
Alt Urgell	1.232	2.330	2.171

Pallars Jussà	1.432	2.114	1.313
Pallars Sobirà	940	2.354	2.018
C e r d a n y a espanyola	881	1.549	1.377
Solsonès	981	1.581	1.081

Podem afegir que el nombre de focs del nostre cens ateny la xifra de 23.205, amb un ritme de creixement molt desigual. Les comarques que perden població del 1595 al 1717 —ja que entre els dos primers censos en guanyen totes— ens fa pensar en la possibilitat d'una emigració important cap a Barcelona i potser al fet de ser centres que no reberen l'impacte de la immigració francesa.

Les entitats de població més rellevants

Si ens fixem en el quadre adjunt, en l'evolució de les poblacions que en el nostre cens ultrapassen els 100 focs, s'hi copsen uns canvis que mereixen un comentari específic.

	1553	1595	1717	Comarca
La Seu d'Urgell	227	400	257	Alt Urgell
Organyà	81	120	50	Alt Urgell
Castellbó	46	110	134	Alt Urgell
Andorra la Vella		100		Principat d'Andorra
Tremp		180	113	Pallars Jussà
Conques i Castelltallat	68	110		Pallars Jussà
Talarn	72	100	54	Pallars Jussà
Llimiana, St. Serni, St. Cristòfol	53	120	80	Pallars Jussà
Areny		160		Ribagorça
Salàs	64	110	57	Pallars Jussà
Sort	52	100	180	Pallars Sobirà

	1553	1595	1717	Comarca
Puigcerdà	377	450	273	Cerdanya espanyola
Llívia	56	100	143	Cerdanya espanyola
Bellver de Cerdanya	58	125	101	Cerdanya espanyola
Ribes de Freser	71	150	113	Ripollès
Ponts i el seu terme	174	300	245	Noguera
Artesa de Segre	65	100	20	Noguera
Oliana	119	200	84	Alt Urgell
Sanauja	176	200	152	Segarra
Torà de Riubregós	99	150	123	Segarra
Solsona	345	700	331	Solsonès
Berga	178	450	440	Berguedà
Bagà	151	200	148	Berguedà
St. Llorenç de Morunys	135	180	78	Solsonès
Cardona	216	450	206	Bages
Vic	598	1.000	1.044	Osona
Taradell	55	130	409	Osona
St. Hipòlit de Voltregà	21	100	392	Osona
Sta. Coloma de Centelles		160	216	Osona
St. Pere de Torelló	22	108	129	Osona
Torelló	46	200	280	Osona
Manlleu	98	130	170	Osona
Moià	177	320	364	Bages
Castellterçol	59	150	263	Vallès
St. Feliu Sasserra		105	148	Bages
St. Hilari	58	120	196	Selva

	1553	1595	1717	Comarca
Osor	66	110	218	Selva
Manresa	350	900	1.030	Bages
Artés	54	110	157	Bages
Sallent	106	170	231	Bages
Santpedor	118	150	257	Bages
Els Prats del Rei		150	93	Anoia
Calaf	128	200	185	Anoia
Ripoll	230	400	302	Ripollès
St. Joan de les Abadesses	83	240	120	Ripollès

Altrament, els 45 pobles que depassen els esmentats 100 focs, que representen exactament el 7,56% dels pobles del cens, sumen una població de 10.377 focs (el 44,71%), el que denota el seu pes específic i recomana seguir-ne la seva evolució. Del 1595 al 1717,

- 23 pobles minven de població
- 19 pobles augmenten de població
- 3 pobles no permeten la comparació per manca de dades.

De tota manera, primfilant més la comparació ens adonem que els pobles que guanyen població, pertanyen majoritàriament a les comarques del Bages i Osona. En canvi, d'una comparació del cens del 1553 amb el nostre es desprèn:

- 39 pobles guanyen població
- 6 pobles no permeten la comparació per manca de dades.

Alhora al constatar que aquest creixement global, que en alguns casos arriba fins i tot a doblar la població, es fa més present a les comarques del Bages i Osona, on els increments són certament espectaculars.

Tot el que hem dit permet suggerir la consideració següent: alça global del nombre de pobladors en tota la segona meitat del segle XVI; a partir del 1595, o una mica més tard, començaria una davallada —o tal vegada un estancament— que prendria força amb la guerra dels segadors, pestes, enfrontaments amb França, etc. El fet que això es faci present a unes comarques amb més intensitat que a d'altres només es pot veure clar a partir de treballs de caire comarcal, atès la manca de coneixements que envolta aquests anys.

La jurisdicció

A més de l'estudi demogràfic, el cens del 1595 ofereix la possibilitat de treballar sobre la distribució de la jurisdicció a les zones que abraça. La seva informació ens permet obtenir el repartiment tant dels llocs com dels focs del cens per a cada jurisdicció; dades que resumim en el següent quadre:

	Llocs	%	focs	%
Jurisdicció reial	145	24,36	7.398	31,88
Jurisdicció eclesiàstica	115	19,32	4.587	19,76
Jurisdicció baronial	305	51,26	9.727	41,93
Jurisdicció reial-eclesiàstica	3	0,50	169	0,72
Jurisdicció reial-baronial	14	2,35	559	2,40
Jurisdicció baronial-eclesiàstica	3	0,50	732	3,15
No especificada	8	1,34	33	0,14

D'aquestes xifres es dedueix com a conclusió principal la importància —almenys a aquesta zona— del domini senyorial, contrastant amb la feblesa del poder reial. Per al conjunt del Principat, J. H. Elliott, basant-se en les dades que aporta Lluys de Peguera a *Practica, Forma y Estil de Celebrar Corts Generals en Catalunya*,¹³ dona les següents xifres (comptant cada jurisdicció compartida com una meitat):

	Llocs	%
Jurisdicció baronial	1.114 1/2	46,72
Jurisdicció eclesiàstica	589 1/2	24,71
Jurisdicció reial	681	28,55 ¹⁴

Com veiem, el 71% de totes les jurisdiccions del Principat estarien en mans no reials, i és possible —tal com assenyala el mateix Elliott— que aquestes xifres vagin a favor de la Corona.

¹³ Barcelona, 1701. La seva primera publicació data del 1632.

¹⁴ J. H. Elliott, *La revolta...* (1966), p. 90.

Els estudis dels que disposem sobre el règim senyorial-feudal de la Catalunya dels segles XVI i XVII ens permeten distingir dos factors que poden explicar aquesta preponderància del poder senyorial. En primer lloc, s'ha de fer referència a la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486), que, si per una banda va cloure les guerres camperoles catalanes de la Baixa Edat Mitjana, fou alhora el punt d'arrencada d'un nou equilibri social en el medi rural català.

En general, la historiografia catalana ha tingut una certa tendència a valorar la sentència de Guadalupe com a un triomf dels camperols; Jaume Vicens, a la *Historia de los Remensas*, conclou: "consideramos el mencionado fallo justo y equitativo en su aspecto social y, desde luego, favorable a los remensas".¹⁵ Una darrera revisió de la sentència de Guadalupe, realitzada per Eva Serra, matitza aquesta interpretació. Si bé la sentència alliberà al camperolat dels "mals usos", en contrapartida, reafirmà el règim senyorial-feudal amenaçat per la mobilització camperola.¹⁶ Jurisdiccions, homenatge, drets derivats del senyoriu directe, tot això es confirma el 1486 per l'esmentada sentència. En conseqüència, durant els segles XVI i XVII, el poder dels senyors jurisdiccionals sobre llurs dominis és encara molt gran. Recordem les forques aixecades sobre els seus estats, símbol del poder judicial del que gaudien (el "mer i mixt imperi"), i els intents dels pobles per sortir de la jurisdicció senyorial per tal de poder formar part de la reial.

Per altra banda, tot sembla indicar que des de finals del segle XVI assistim a Catalunya a una fase de reacció senyorial que es manifesta en un enduriment de les relacions senyor-camperol i en una extensió del poder baronial. Historiadors com Lawrence Stone o Jerzy Topolski han mostrat els efectes de la formació del mercat mundial en el segle XVI sobre les classes dirigents del sistema feudal, assenyalant les dificultats d'adaptació de la noblesa per mantenir, en les noves condicions econòmiques, el nivell habitual de despeses, essent tot això causa d'una fase de reacció senyorial.¹⁷

A Catalunya, de la documentació de l'Arxiu de Sentmenat treballat per Eva Serra se'n desprèn que des de les darreries del segle XVI, les economies senyorials catalanes estan afectades per un seriós procés d'endeutament.¹⁸ Això provoca que els senyors, invocant vells deutes de la comunitat camperola o drets ja en desús —tal com passa a Anglaterra o Itàlia— intenten transferir, mitjançant concòrdies establertes amb els seus creditors, aquest endeutament als camperols.¹⁹

¹⁵ J. Vicens i Vives, *Historia de los remensas*, Barcelona, 1978, p. 263.

¹⁶ A la seva tesi doctoral inèdita *La societat rural catalana dels segles XVI i XVII: Sentmenat, un exemple local del Vallès Oriental*, llegida a la Universitat de Barcelona al curs 1977-78.

¹⁷ J. Topolski, "Les tendences de l'évolution agraire de l'Europe Centrale et orientale du 16 au 18 siècle" a *Le deuxieme servage en Europe centrale et orientale. Recherches internationales à la lumière du marxisme*, n° 63-64 (1970). L. Stone, *La crisis de la aristocracia, 1558-1641*, Madrid, 1976.

¹⁸ E. Serra, "Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat", a *Recerques*, n° 5 (1975), pp. 48-58.

¹⁹ Vegeu per exemple *Transactio y concordia entre lo excelentisim senyor Duch de Cesa Soma y Vahena, Senor de las Baronias de Bellpuig y Vila de Linyola la una, las Universitats y singulares de ditas Baronias de altra, y los acrehedors censalistas de ditas Baronias de part altra. Firmades*

Elliott, comentant una suggerència de Pella i Forgas sobre la re-feudalització del camp català al segle XVII, ha dit: "Puede legítimamente hablarse de un nuevo feudalismo fiscal y judicial en la Catalunya del siglo XVII. El amplio malestar agrario puede parcialmente haber sido una respuesta a la extensión del poder baronial y a la aspereza mostrada por barones y terratenientes en sus trastos con los vasallos, tan poco se conoce de la Catalunya rural que esto no puede ser más que una hipótesis".²⁰

Els pocs estudis que s'han fet en aquest sentit confirmen la hipòtesi exposada per Elliott. Ricard Garcia Càrcel i Vicenta Martínez Ruiz constaten que "a lo largo del siglo XVI, paralelamente a la refeudalización subsidiaria de la crisis de este siglo, el panorama de la jurisdicción señorial, a través de los datos aportados por Botet, mejora ostensiblemente. El condado de Ampurias recobra diferentes señoríos segregados, dominando un amplio espectro demográfico comparable al siglo XIV".²¹

---

en poder de Joan Fita Notari de Barcelona en lo Any 1628, B.C., F. Bon. 4869. El Duc concedeix als creditors la llenya dels boscos per tal de facilitar els pagaments que li devien.

²⁰ J. H. Elliott, "A provincial aristocracy: the Catalan ruling class in the sixteenth and seventeenth centuries", *Homenaje a Jaime Vicens*, Barcelona, 1966, vol. II, p. 137.

²¹ R. García Càrcel i V. Martínez, *Población, jurisdicción y propiedad del Obispado de Girona (siglos XIV-XVII)*, Girona, 1976, p. 80. A nivell europeu també s'han constatat símptomes d'aquesta reacció senyorial; per exemple, a Anglaterra L. Stone ha comprovat que a principis del segle XVII es produeix una reducció en la durada dels arrendaments, arribant en alguns casos a contractes de rendes abusives per a un sol any. Al mateix temps, els propietaris per incrementar els ingressos de les rendes exigiren el pagament de tots els drets feudals que havien o estaven caient en desús. Vid. *La crisi...* (1976), p. 158.

APÈNDIX

La ciutat de Vic i llocs de l'oficialitat; veïnatge i senyoriu

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
1	Vic	598	1000	1044	Del Rei	Osona
2	La Móra	6	6		"	Vallès
3	Tagamanent	29	25	94	"	"
4	Tona amb suf. de S. Cugat	47	81	214 ¹	"	Osona
5	Malla	26	26	50	"	"
6	Sentfores	16	19	50	"	"
7	Gurb de la Plana	41	44	152	"	"
8	Sta. Eugènia de Berga	11	36	79	Del Rei i de Carles de Vilademany	"
9	Taradell	55	130	409	Carles de Vilademany	"
10	Pruit	16	22	46	"	"
11	Rupit	48	80	--	"	"
12	Sant Martí de Cantallops	19	15	43	"	Selva
13	Susqueda	17	13	--	"	"
14	Priorat del Coll				Carles Sarriera	"
15	Sta. Eulàlia de Riuprimer	19	41	66	Del Bisbe	Osona
16	El Brull ²	55	24	44	"	"
17	La Castanya	--	10	19	"	"
18	Sta. Cecília de Vultregà	11	25	52	"	"
19	Sant Hipòlit de Vultregà	21	100	392	"	"
20	Vinyoles d'Orís	7	23	--	"	"
21	Viladrau	41	60	134	Carles de Vilademany	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
22	Aiguafreda	15	44	78	Bernat de Cruïlles	Vallès
23	Valldenuc	15	12	37	Comte de Quirra	Osona
24	Sant Martí de Centelles	13	18	36	"	"
25	Sta. Coloma de Centelles	31	160	216 ³	"	"
26	Balenyà	25	35	96	"	"
27	Sant Quirze Safaja	17	23	35	"	Vallès
28	Bertí	11	12	20	"	"
29	Múnter	11	11	29	Pere Clariana	Osona
30	Muntanyola	30	26	59	Abadiat de l'Estany ⁴	"
31	Sant Felju de Terrassola	5	60	26	"	Bages
32	Sant Joan d'Oló	12	16	32	"	"
33	Sta. Maria d'Oló	26	32	173	"	"
34	Seva	55	60	125	Bisbe, Marquès d'Aitona i Comte de Quirra	Osona
35	Sant Julià Sassorba	15	18	56	Del Rei i tres Cases del Marquès d'Aitona	"
36	Sant Pere de Torelló	22	108	129	Marquès d'Aitona	"
37	Sant Vicenç de Torelló	12	10	32	"	"
38	Torelló	46	200	280	"	"
39	Sta. Maria de Corcó	28	47	234	"	"
40	Roda de Ter ⁵	30	39	176	"	"
41	Sant Llorenç de Dosmunt	5	30	10	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
42	Casserres	31	41	103	"	Berguedà
43	Sant Bartomeu del Grau	22	26	98	"	Osona
44	Espinelves	12	25	60	"	"
45	Sant Julià de Cabrera	8	19	52	"	Osona
46	Falgars d'En Bas	13	12	--	"	Garrotxa
47	Manlleu ⁶	98	130	170	Del Rei i del Marquès d'Aitona	Osona
48	Sant Martí Sescorts	4	30	52	Marquès d'Aitona	"
49	St. Esteve de Granollers de la Plana	20	35	58	Del Rei i 5 cases dels Consellers de Vic	"
50	Vespella	11	10	41	Del Rei	"
51	St. Quirze de Besora		65	237	"	Ripollès
52	Sta. Maria de Besora	} 40	30	73	"	"
53	Saderra	6	7	22	"	Osona
54	Folgueroles	18	25	103	"	"
55	St. Julià de Vilatorrada amb Sufr. S. Martí Riudeperes	60	60	209	"	"
56	Olost amb sufr. St. Martí del Bas	27	30	154	"	"
57	Gaià	20	34	95	"	Bages
58	St. Agustí de Luçanés	--	7	37	"	Osona
59	La Vola ⁷	28	10	126	"	"
60	Moià	117	320	364	"	Bages
61	Sta. Coloma Sasserra	--	11	--	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
62	Castelleir	15	12	33	"	"
63	Castellterçol	59	150	263	"	"
64	Monistrol de Calders	11	20	77	"	Bages
65	Marfà	3	6	30	"	Vallès
66	St. Pere de Rodors	7	6	24	"	Bages
67	St. Pere de Ferrerons	--	13	30	"	"
68	Tavernoles	19	19	31	De la vila de Vic	Osona
69	Castanyadell	7	7	31	"	"
70	St. Andreu de Bancells	9	7	31	"	"
71	Vilanova de Sau	12	38	63	"	"
72	Sant Romà de Sau	17	25	50	"	"
73	Sant Martí de Querós	8	16	24	"	"
74	Tavertet	20	25	86	"	"
75	Orís	21	20	85	Senyor d'Orís	"
76	St. Feliu Sasserra	--	105	148	Del Rei	Bages
77	Pardines (Prats de Luçanès)	17	34	53	"	Osona
78	Sta. Eugènia de Relat	8	30	40	"	Bages
79	Priorat de Lluçà	9	26	141	"	Osona
80	St. Martí del Bas	7	12	68	"	"
81	Perafita	22	38	70	"	"
82	Oristà	42	90	313	"	"
83	Balsareny ⁸	36	43	147	Del Rei i d'Oliver	Bages

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
84	Cornet	13	13	20	Del Senyor de Foixà	"
85	Avinyó	15	36	109	De Pau de Rocabertí	"
86	St. Boi de Lluçanès	31	50	136	Del Rei	Osona
87	Alpens	8	33	94	Abadia de Ripoll	"
88	Saltor	--	--	--		Ripollès
89	Sta. Maria de Merlès	9	19	24	Senyor de Merlès	Berguedà
90	St. Martí de Sobremunt	11	16	47	Joan Sarriera	Osona
91	Sora	21	23	116	"	"
92	St. Hilari Sacalm	58	120	196	"	Selva
93	Osor	66	110	218	"	"
94	Sta. Margarida	--	10	--	"	"
95	Joanet	9	14	81	Marquès d'Aitona	"
96	Sta. Maria de Montseny	--	--	--	Carles de Cruïlles	Vallès
97	GRanera amb Suf. Castellet	71	28	48	Antoni Palau	"
98	Vilalleons	11	36	59	Del Rei	Osona

Deganat de Manresa

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
1	Manresa	350	900	1030	Del Rei	Bages
2	Vacarisses	--	30	--	J. Amat	"
3	Castellbell i El Vilar	19	30	68	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
4	Castellgalí	20	12	53	Pau Bonaventura	"
5	Talamanca	15	20	66	Manel de Planella	"
6	Mura	16	20	73	Del Rei	"
7	Calders	20	20	118	"	"
8	Viladecavalls	--	12	18	"	"
9	Artés	54	110	157	Del Bisbe	"
10	St. Salvador de Guardiola	5	19	25	Del Rei	"
11	Santpedor	118	150	257	"	"
12	St. Fruitós de Bages	12	20	62	"	"
13	Navarces	18	30	51	Sant Benet de Bages	"
14	Rocafort	10	15	40	El civil de Sant Benet de Bages i el criminal de G. Pagès	"
15	Horta	16	12	29	Bisbe de Vic	"
16	Sallent	106	170	231	"	"
17	Súria	25	30	95	"	"
18	St. Mateu de Bages	16	20	32	Berenguer de Peguera	"
19	Fals	23	20	32	Duc de Cardona	"
20	Rajadell	11	27	27	Bernat Eimeric	"
21	Callús	12	8	26	Aleman i de Descatllar	"
22	St. Iscle i Victòria	4	5	13	--	"
23	St. Joan de Vilatorrada	2	4	6	--	"
24	Sta. Maria de Viladordis	3	3	6	--	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
25	Salelles	16	4	24	--	"
26	Sata. Maria de Claret	--	5	--	--	"
27	Monistrol de Rajadell	11	--	9	--	"
28	Sta. Maria de Forcadell	--	6	--	--	"
29	St. Salvador de Vallfòrmosa	3	4	10	--	"

Deganat d'Els Prats de Rei

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
1	Els Prats de Rei amb sufr. la Manresana, Segués i St. Pere	39	150	93	Del Rei	Anoia
2	Calaf	128	200	185	Duc de Cardona	"
3	Grevalosa	7	8	17	Cabilde de Barcelona	Bages
4	Veciana amb sufr. St. Pere	9	16	--	Caldes de Segur	Anoia
5	St. Martí de Maçana	--	16	11	El Rei i Don Bernat	"
6	La Guàrdia Pilosa	11	20	10	Eimeric	"
7	Castellfollit del Boix	16	18	36	Hospital de Barcelona	Bages
8	Aguilar de Boixadors	15	17	19	Paborde de Manresa	"
9	Castellar	12	32	26		"
10	Soler i sufr. St. Miquel	--	12	--	Abat de Cardona	Anoia
11	Castelltallat	--	20	25	Duc de Cardona	Bages
12						

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
13	Fonollosa	10	9	15	Abat de Cardona	Bages
14	Sta. Maria del Camí	5	20	--	Montserrat	Anoia
15	Pujalt	32	47	41	Duc de Cardona	"
16	Segur amb sufr. Astor i Vilamajor ²	18	42	19	Els Calders, Barons de Segur	"
17	Miralles (Sta. Maria de)	22	7	13	"	"
18	Calonge de Segarra	28	42	38	Duc de Cardona	"
19	Boixadors i Sant Pere Sallavinera	36	20	40	Galceran de Foixà	"
20	St. Domí	7	20	6	Segimon de Merlès	Segarra
21	La Tallada	10	20	10	Elvira Solclo	"
22	St. Pere Sallavinera amb sufr. Solanelles	36	28	15	La parroquial de (?)	Anoia

¹ El 1553 va sense la sufragània de Sant Cugat.

² En el cens del 1553 la seva població va amb la de Seva.

³ En el cens del 1553, Santa Coloma de Centelles va amb Santa Magdalena.

⁴ A l'original diu exactament: "Abadiado del Estano".

⁵ El 1553 va juntament amb Sant Miquel de la Guàrdia.

⁶ El 1553 va juntament amb Vilacetrú.

⁷ El 1553 va juntament amb Curull.

⁸ El 1553 va juntament amb Argençola.

⁹ El 1717 només consta població de Segur.

Deganat de Ripoll

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
1	Ripoll	230	400	302	Abat de Ripoll	Ripollès
2	St. Matí de Puigbó	3	3	6	"	"
3	Sta. Maria de Matamala	8	20	23	"	"
4	Les Llosses	12	28	33	"	"
5	St. Esteve de la Riba	3	22	29	"	"
6	St. Vicenç de Maçanós	4	23	--	"	"
7	St. Sadurní de Sovelles	--	27	24	"	"
8	St. Joan de les Abadesses	83	290	120	Abat de St. Joan	"
9	St. Pau de Segúries	3	27	39	"	"
10	St. Martí Surroca	7	12	24	"	"
11	St. Pere de Montgrony	10	60	104	"	"
12	St. Bartomeu de Llaés	--	30	--	"	"
13	St. Martí de Vinyoles	8	7	11	"	"
14	St. Vicenç de Puigmal	3	1	17	"	"
15	Vallfogona de Ripollès	30	65	141	Ves. de Canet	"
16	Vidrà	19	34	102	"	"
17	St. Llorenç de Campdevàno	8	14	27	Del Rei	"
18	St. Martí d'Armàncies	2	2	23	"	"
19	St. Julià de Saltor	--	2	11	"	"

La ciutat de la Seu d'Urgell i les viles i llocs de l'oficialitat

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
1	La Seu d'Urgell	227	400	257	Bisbe d'Urgell	Alt Urgell
2	Arcavell i sufragània de 7 cases	21	32	30	"	"
3	El Pla de St. Tirs	24	28	37	"	"
4	Asnurri	10	24	10	"	"
5	Alàs	24	33	60	Capítol d'Urgell	"
6	Tost	33	36	31	"	"
7	Figols d'Organyà	9	25	15	"	"
8	La Vansa	28	50	34	"	"
9	Adraén i Banyeres	8	11	19	"	"
10	Tuixén	34	25	46	"	"
11						
12	Bescaran	18	30	32	"	"
13	Fórnols	13	25	14	"	"
14	Artedó i Lletó	8	28	15	"	"
15	Montferrer	20	23	23	"	"
16	Adrall	11	12	18	"	"
17	Arfa	24	36	69	"	"
18	Organyà	81	120	50	Del Capítol i del Rei	"
19	Freixa	4	8	--	Del Rei	"
20	La Bastida d'Hortons	5	22	37	Capítol d'Urgell	"
21	La Parròquia d'Hortó	24	25	34	"	"
22	St. Serni	10	24	--	Del Rei	Pallars Jussà
23	Coll de Nargó	31	30	29	"	Alt Urgell

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
24	Valldarques	12	13	11	"	"
25	Vall de Cabó	--	25	--	"	"
26	El Vilar i Cabó	10	25	30	"	"
27	Montanisell i Sallent	10	25	10	"	"
28	Castellbó	46	110	134	"	"
29	Bellestar	6	20	31	"	"
30	Noves de Segre, Bellpui i Malgrat	11	24	--	"	"
31						
32	Parròquia de St. Climent	1	10	--	"	"
33	Sendes	4	8	41	"	"
34	Albet	4	8	--	"	"
35	Solanell	4	16	21	"	"
36	Sta. Creu, Seix i St. Andreu	14	27	--	"	"
37	Carmeniu, Ferés i Turbiàs	9	22	--	"	"
38	Vilamitjana	11	16	20	"	"
39	Beren i Argestues	6	14	--	"	"
40	Miravall	2	2	--	"	"
41	Estamariu					
42	Castellàs i Aypuis (?)	--	32	--	"	"
43	Espaén i Trejuvell	3	20	41	"	"
44	Taús, Castells i La Guàrdia	21	47	81	"	"
45	Guils, Solans, Vilarrubla i Biscarbó	15	40	--	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
46						
47	Castel·lciutat	21	60	119	"	"
48	Estamariu	20	30	55	"	"
49	La Vall de St. Joan Fumat	3	30	--	"	"
50	Civís	20	50	49	"	"
51	Os	14	25	20	Del Rei	"
52	Bellestar	6	20	31	"	"
53	Aravell	5	6	--	"	Alt Urgell
54	Gramós i Avellanet	9	16	11	Francesc Vilanova	"
55	Campmajor	4	9	--	"	"
56	Pallerols del Cantó	8	16	18	Capítol de Castellbó	"
57	Saulet i Casavall	9	16	--	"	"
58	Vilanova	--	13	--	Pieron de Cavel	"
59	Arsèguel	17	16	22	"	"
60	Calbinyà	10	18	28	Josèp Boquet	"
<i>La Vall d'Andorra, que és Oficialitat de la Seu en lo temporal, és mitja jurisdicció del Bisbe d'Urgell i del Bisbe de Foix; són sis parròquies.</i>						
61	Andorra la Vella		100		Bisbe d'Urgell i Foix	
62	Ordino		55		"	
63	La Maçana		80		"	
64	Canillo		70		"	
65	Encamp		70		"	
66	St. Julià de Lòria		80		"	
<i>Viles i Llocs de l'Oficialitat de Tremp</i>						
67	Tremp	113	180	113	Bisbe d'Urgell	Pallars Jussà

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
68	Vilamitjana	40	70	35	"	"
69	Montesquiú, Puig de l'Anell i Galliner	12	20	35	"	"
70	Isona	55	80	61	Capítol d'Urgell	"
71	Covet	6	10	8	"	"
72	Biscarri i Llordà	17	15	10	"	"
73	Conques i Castelltallat ¹	68	110	44	Baró d'Erill	"
74	Figuerola d'Orcau	56	70	50	"	"
75	Besturç i St. Bartomeu ²	15	20	13	"	"
76	Benavent de la Conca	13	20	11	"	"
77	Aransís	6	20	10	"	"
78	Barruera	20	20	6	"	"
79	Boí	17	40	8	"	"
80	Cabdella	18	10	9	"	"
81	Cérvoles	8	14	10	"	"
82	Durro	44	36	18	"	"
83	Orcau	18	50	17	"	"
84	Espui	19	20	17	"	"
85	Suterranya	16	20	21	"	"
86	St. Serni, Castellvell, Abellanós i Castellnou	23	20	85	"	"
87	Torrogó i Gavet	10	10	--	"	"
88	Taüll	27	40	22	"	"
89	Vallmoll, Torre de Cabdella i Aiguabella	9	14	17	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
90	Vall de St. Serni	--	22	--	"	"
91	Abella, St. Romà d'Abella i Bóixols	48	60	--	Bernat de Guimerà	"
92	Antist, Estavill i Castell-Estao	25	23	18	Baró de Bellera	"
93	Astell	16	20	7	"	"
94	Sta. Coloma d'Erdo, La Bastida, Laren i Erdo	20	19	11	"	"
95	La Bastida de Corroncui i Oveix	13	--	12	"	"
96	Senterada, Burget, Puigcerver i Lluçà	5	20	11	"	"
97	Sarroca, Vilella i Buirà	21	22	--	"	"
98	Mur i Metüll	7	20	22	F. Maga	"
99	Moror i Alzina	15	--	--	Vda. de Bardasi	"
100	Puigcercós	15	22	15	"	"
101	La Guàrdia de Tremp	31	49	52	Del Rei	"
102	Talam	72	100	54	"	"
103	Llimiana, St. Cerni i St. Cristòfol	53	129	80	"	"
104	Areny	--	160	--	"	Ribagorça
105	Torre de Tamúrcia	10	6	9	"	P. Jussà
106	Montanyana i el Pont de Montanyana	--	70	--	"	Ribagorça
107	St. Miquel de la Vall de Llimiana i Castanesa	--	60	--	"	P. Jussà

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
108	Claverol i Hortonedà	13	20	55	Toralla de Salàs	"
109	Erinyà i Serradell	20	16	24	"	"
110	Toralla i Torallola	11	18	14	"	"
111	Claret	7	12	6	Vda. de Toralla	"
112	Casterner de les Olles i Escarner	3	29	1	Ascó de Lliri	"
113	Aramunt	27	40	30	Duc de Cardona	"
114	Mont-Ros, Pauils i Pobellar	35	45	53	"	"
115						
116	La Pobla de Segur	51	69	50	"	"
117	Salàs	64	110	57	"	"
118	Sta. Engràcia i Gurp de la Conca	18	24	14	"	"
119	Vilanova de Pessonada i Herbasavina	10	29	--	"	"
120	St. Salvador de Toló i Toló	36	60	23	"	"
121	Branui i GRamenet	8	12	13	Queralt de la Pobla	"
122	Eroles i Figols de la Conca	16	48	10	Alemanys de Queralt	"
123	Noalls i Benifons	--	24	--	Comte de Ribagorça	Ribagorça
124	Cardet	2	7	4	Abat de Lavaix	P. Jussà
125	Erill la Vall	13	10	7	"	"
126	St. Pere de Valseviu	--	6	--	"	"
127	Sarroqueta d'Enviny	7	8	--	Abat de Lavaix	P. Jussà

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
128	St. Esteve de la Sarga i Castellnou	10	12	13	Del Rector	"
129						
130	Tendruí	9	10	4	Capítol de Tremp	"
131	Palau de Noguera	31	44	18	Cstella d'Amposta	"
132	Guiró	31	7	15	Comanda de St. Joan	"
133	Peracalç	11	20	12	Vilanova de Perves	P. Sobirà
134	Claravalls, Cols i Puisec	--	20	--	"	"
135	Rivert amb el Castell del Vescomte	--	28	18	"	P. Jussà
<i>Oficialitat de Sort</i>						
136	Sort	52	100	180	Duc de Cardona	P. Sobirà
137	Montardit de Baix	8	26	38	"	"
138	Enviny i Bressui	--	24	--	"	"
139	Olp	16	29	37	"	"
140	El Pujalt	6	15	15	"	"
141.	Montenartró i Romadriu	--	20	25	"	"
142	La Bastida i Castellvell ⁶	5	13	12	"	"
143						
144	Vilamur i Embonui	42	60	91	"	"
145	Soriguera, Junyent, Freixa, Latorre i Biscarbó	22	24	50	"	"
146	Mentui	2	6	3	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
147	Llacunes i Rubió	14	33	37	"	"
148	Escós i Arcalís	18	15	33	"	"
149	Llarvent i Montardit de Dalt	6	8	48	"	"
150	Rodès i Beraní	7	11	10	"	"
151	Sorre	9	15	15	"	"
152	Caregue i Escart	20	40	63	"	"
153	Altron	17	26	29	"	"
154	Cervi i Menaurí	13	40	--	"	"
155	Llessui	33	65	90	"	"
156	Surp	15	25	23	"	"
157	Rialb de Noguera	42	70	113	"	"
158	St. Ponç i Ron	16	39	--	"	"
159	Malmercat, Tornafort i Tavernera	16	34	50	"	"
160	Arcalís	10	24	25	"	"
161	Estac i Mencui	19	--	36	"	"
<i>Oficialitat de Gerri</i>						
162	Gerri de la Sal i Enseu	29	50	66	Abat de Gerri	P. Sobirà
163	Bernui	15	25	4	Del Rei	"
164	Peramea	31	53	29	Duc de Cardona	"
165	Montcortès de Pallars	--	28	13	"	"
166	Bretui	--	18	10	"	"
167	La Pobleta de Bellvei i Envall	--	9	28	Toralla de Salàs	"
<i>Deganat de la Vall d'Aneu</i>						

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
168						
169	Esterrí d'Àneu	26	90	40	Duc de Cardona	P. Sobirà
170	Alós d'Àneu	14	50	25	"	"
171	Escalarre	9	30	12	"	"
172	Burgo	3	7	3	"	"
173	Lladorre	5	8	3	"	"
174	Escart	8	12	20	"	"
175	Espot	20	60	18	"	"
176	Sorpe	9	5	22	"	"
177	Àneu	15	4	20	"	"
178	Borén	7	17	13	"	"
179						
180	Servi	13	22	13	"	"
181	Gavàs	8	20	8	"	"
182	Unarre	7	18	11	"	"
183	Aurós	2	4	1	"	"
184	Son	17	50	31	"	"
185	Gil	--	50	38	"	"
186	Estais	5	16	3	"	"
187	Jou	12	40	18	"	"
188	Berrós Jussà	5	10	7	"	"
189	Berrós Sobirà	--	10	10	"	"
190	Dorbe	6	29	8	"	"
191	Isavarre	7	22	8	"	"
192	València d'Àneu	10	20	25	"	"

Oficialitat de la Vall de Cardós

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
193	Ginestarre	3	11	7	Duc de Cardona	P. Sobirà
194	Arròs	6	13	8	"	"
195	Estac	17	34	26	"	"
196	Esterrí de Cardós	8	25	15	"	"
197	Lleret	5	10	8	"	"
198	Lladorre	10	34	17	"	"
199	Ainet de Cardós	10	33	18	"	"
200	Tavascan	8	27	31	"	"
201	Ribera de Cardós i Surri	20	68	38	"	"
202	Bonestarre	--	25	17	"	"
203	Boldis Jussà i Boldis Sobirà	--	19	--	"	"
204						
205	Llavorsí	11	40	41	"	"
206	Aidí i Estaron	7	30	20	"	"
207	La Vall de Baiasca	11	40	26	Del Rei	"
207	Escaló	27	60	16	Priorat de St. Pere	"
<i>Oficialitat de Tirvia</i>						
208	Tirvia	32	80	66	Del Rei	P. Sobirà
209	Areu	15	44	20	"	"
210	Araós	6	27	18	"	"
211	Ainet de Besan	4	24	25	"	"
212	Alins	14	40	24	"	"
213	Noris	5	12	11	"	"
214	Montesclado i Glorieta	--	28	--	Copons de Malmercat	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
240	Gorguja	8	20	--	"	"
241	Ger. St. Pere de Niula i Monmalsis	14	30	40	"	"
242	Vilanova de les Escaldes, La Calçada i Angostrina	--	30	--	"	Cerd. Franc.
243	Isòvol, Sampsor i Prats	21	18	--	"	Cerd. Esp.
244	Balltarga	5	8	9	"	"
245	Bellver de Cerdanya	58	125	101	Del Rei	"
246	Prats i Sampsor	16	31	30	"	"
247	Meranges i Siroll	16	45	32	"	"
248	Erell	8	23	19	"	"
249	Osseja, Prug i Vallsabollera	34	60	--	"	Cerd. Franc.
250						
251	Músser	6	7	19	"	Cerd. Esp.
252						
253						
254	Arànsers	10	20	24	"	"
255	Aristot	8	20	18	"	Alt Urgell
256	Bar	9	15	21	"	"
257	All i Gréixer	10	15	18	"	Cerd. Esp.
258	Ventajola	4	6	2	"	"
259	Ix	5	6	--	"	Cerd. Franc.
260	Sta. Llocaia i Lló	--	20	--	"	"
261	St. Pere de Sedret	--	2	--	"	"
262	Rina	--	16	--	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
240	Gorguja	8	20	--	"	"
241	Ger. St. Pere de Niula i Monmallsis	14	30	40	"	"
242	Vilanova de les Escaldes, La Calçada i Angostrina	--	30	--	"	Cerd. Franc.
243	Isòvol, Sampsor i Prats	21	18	--	"	Cerd. Esp.
244	Balltarga	5	8	9	"	"
245	Bellver de Cerdanya	58	125	101	Del Rei	"
246	Prats i Sampsor	16	31	30	"	"
247	Meranges i Siroll	16	45	32	"	"
248	Erell	8	23	19	"	"
249	Osseja, Prug i Vallsabollera	34	60	--	"	Cerd. Franc.
250						
251	Músser	6	7	19	"	Cerd. Esp.
252						
253						
254	Arànsers	10	20	24	"	"
255	Aristot	8	20	18	"	Alt Urgell
256	Bar	9	15	21	"	"
257	All i Gréixer	10	15	18	"	Cerd. Esp.
258	Ventajola	4	6	2	"	"
259	Ix	5	6	--	"	Cerd. Franc.
260	Sta. Llocaia i Llò	--	20	--	"	"
261	St. Pere de Sedret	--	2	--	"	"
262	Rina	--	16	--	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
263	Campelles	12	18	21	"	Ripollès
264	Er	16	60	--	Colegi de Puigcerdà	Cerd. Franc.
265	Queixans	8	16	13	"	Cerd. Esp.
266	Les Pereres	--	6	10	"	"
267	Palau de Cerdanya	7	20	--	"	Cerd. Franc.
268	Bolquera	9	15	--	"	"
269	Urtg i El Vilar	8	20	25	"	Cerd. Esp.
270	Béixec	--	10	--	"	"
271	Guils de Cerdanya	10	20	41	"	"
272	Olopte	--	14	--	Colegi de Foix	Cerd. Franc.
273	Prullans i St. Anas	--	25	63	Ms. Descatllar	Cerd. Esp.
274	Llò	12	30	--	J. de Lanuza	Cerd. Franc.
275	Eguet	4	8	--	Ab. St. Martí de Canigó	
276	Odelló	15	25	--	"	"
277	Targasona	9	15	--	"	"
278	Ur	17	23	--	A. Codol	"
279	Berengolí	1	2	--	S. de Embele	"
280	Bolvir	13	40	26	Abat de St. Miquel de Cuixà	Cerd. Esp.
281	St. Jaume de Rigolissa	7	20	19	"	"
282	Soriguera	3	14	--	Abat de Serrateix	"
283	Estana i Bajan	4	23	--	Vesc. de Erill	"
284	Querforadat	5	16	19	"	Alt Urgell
285	Vià	15	16	--	Josep de Queralt	Cerd. Esp.

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
286	Montellà de Cadí	15	84	135	Capítol d'Urgell	"
287	Lles	--	27	--	Vitoria d'Ortafà	"
288	Souer	--	2	--	"	"
289	Coborriu de la Llossa	7	3	5	Bisbe d'Urgell	"
290	Riu del Pendís	9	4	7	"	"
291	Vilella	4	20	--	Vitoria d'Ortafà	"
292	Vilar	2	4	--	"	"
293	Travesserres	20	11	57	"	"
294	Castellnou de Carcolze	8	18	21	Policena Gullo?	Alt Urgell
295 296	Vil·lec i Astanell	4	18	19	XX	Cerd. Esp.
297	Arsèguel	17	16	22	F. de Cadell	Alt Urgell
298	Cava	2	--	12	XXX	"
299	S. Mon	--	8	--	XXX	"
300	Gobeli	--	16	--	Vesc. d'Eboli	"
301	Toloriu	6	16	25	XXXX	"
302	Sague	6	8	4	Berenguer d'Oms	Cerd. Esp.
303	Dòrria i Fornells de la Muntanya	17	30	49	Duc d'Alba	Ripollès
304	Planoles	10	25	31	Del Rei	"
305	Navà i Planés de Rigart	11	24	--	Duc d'Alba	"
306	Cavallera	--	4	19	"	"
307	Toses	--	5	14	"	"
308	Ribes de Freser	71	150	113	Del Rei	"
309	Bruguera	6	7	18	"	"
310	Queralbs?	32	40	95	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
311	Fustanyà	--	10	31	"	"
312	Pardines	20	65	53	"	"
<i>Oficialitat de Ponts</i>						
313	Ponts i el Terme de Ponts	174	300	245	Codina	La Noguera
314	Olida	--	50	--	"	"
315	Vernet	10	10	6	Baltàs de Pardines	"
316	Alentorn	24	30	27	Lacosta d'Alentorn	"
317	El Tossal	21	22	28	Lluís de Copons	"
318	Tiurana	29	50	34	J. Blariera	"
319	Vilaplana	--	4	2	"	"
320	Rialb Sobirà	--	15	--	"	"
321	St. Andreu	--	25	--	"	"
322	Rialb Jussà	--	20	--	"	"
323	Lluçàs, Tàrrec i Boada	18	20	--	Francesc Gilibert	"
<i>Abadiat d'Ager</i>						
324	Artesa de Segre	65	100	20	Mont. de Monagas	La Noguera
325	Montmagastre	63	45	50	"	"
<i>Oficialitat d'Oliana</i>						
326	Oliana	119	200	84	Capítol d'Urgell	Alt Urgell
327	Les Anoves	5	12	--	"	"
328	Peramòla	37	60	111	Vesc. de Canet	"
329	Castell-Ilebre	--	12	--	"	"
330	El Pla	--	10	37	"	"
331	Cortiuda	--	4	--	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
332	Aguilar	8	13	13	Bisbe d'Urgell	"
333	La Clua	7	28	9	"	La Noguera
334	Altés	13	10	16	Joan de Josa	Alt Urgell
335	La Salsa	3	13	--	"	"
336	La Valldan.	--	13	15	Solanes d'Oliana	Solsonès
<i>Oficialitat de Sanaüja</i>						
337	Sanaüja	176	200	125	Bisbe d'Urgell	Segarra
338	Biosca	35	50	60	Bernat Camporell	"
339	Talteüll	9	50	--	"	"
340	Pinell de Solsonès	17	17	24	Nofre de Pinell	Solsonès
341	Madrona	26	18	27	Joan de Josa	"
342	Lloberola	--	30	47	"	Segarra
343	Vilanova de l'Aguda	--	50	39	Francesc de Rocaberti	La Noguera
344	Ribelles	15	40	32	Pons de Ribelles	"
345	Cabanabona	19	30	15	Vergòs de ?	"
346	Torà de Riubregós	99	150	123	Duc de Cardona	Segarra
347	Castellfollit de Riubregós	41	--	56	"	Anoia
<i>Oficialitat de Solsona (*)</i>						
348	Solsona	345	700	331	Abat i Duc de Cardona	Solsonès
349	Olius	--	26	49	Abat de Cardona	"
350	Besora	9	11	26	"	"
351	La Vall d'Ora	--	12	15	"	"
352						

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
353	Navès i Viladepedres	35	10	39	"	"
354	La Llana	13	7	32	"	"
355	Terrassola	6	11	14	"	"
356	Timoneda	8	10	12	"	"
357	Montpol	4	13	25	"	"
358	La Selva	--	17	--	Duc de Cardona	"
359	Lladurs	16	18	49	"	"
360	Llobera de Solsonès	31	30	49	"	"
361	Su	--	18	17	"	"
362	Cambrils	12	11	21	"	"
363	St. Feliu de Llosetes	--	12	--	"	"
364	Castellvell	17	22	26	"	"
365	Joal	11	14	22	"	"
366	Riner	52	45	92	"	"
367	Clariana de Cardener	15	20	15	"	"
368	Ardèvol	39	30	68	"	"
369	Canalda	11	18	19	Rafael Soler (Prior)	"
370	Vallferosa	19	18	35	Vda. de Farreras	"
371	Llanera	35	30	40	Carles de Caldes	"
372	Torre de Nargó	4	9	6	M.Descoll, M.Castellar	"
373	Miravé	9	9	20	Gaspar Roura	"
374	Clarà	17	14	29	M. Descoll	"
375	Odèn	9	16	37	Capítol de Solsona	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
376	Els Torrents	8	18	19	Cònsuls de St. Llorens	"
<i>Oficialitat de Cardona</i>						
377	Cardona	206	450	216	Duc de Cardona	Bages
378	Bergús	38	10	--	"	"
379	Coaner	9	10	20	"	"
380	Torroella	6	12	--	"	"
381	Correà i Comaposada ¹⁰	11	10	11	"	Bergadà
382	El Cint i Castell ¹¹	11	17	22	"	"
383	Capolat i Taravill	--	14	27	"	"
384	Busa i St.Pere d'Escales	--	10	--	"	Solsonès
385	Matamargó i St. Gra	14	37	37	Jeroni de Peguera	"
386	Vallmanya	17	16	--	"	"
387	Pinós i Matadeperras	16	25	36	Joan de Josa	"
388	Salo	--	9	12	Abat de Cardona	Bages
389	Meià	--	5	12	Jeroni de Peguera	"
390	Castelladrall	14	14	57	"	"
391	Claret ¹²	--	9	--	"	"
392	Malagarriga	--	1	1	Prior de Serrateix	"
393	Pujol de Planès	9	9	17	Gilbert de Cardona	Bergadà
394	Aguilar	--	4	--	Biure de Tarragona	"
395	Viladeny i Pegueroles	--	10	--	Abat de Solsona	Solsonès

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
396	Llinya, Osea i Anglerill ¹³	3	5	5	"	"
<i>Oficialitat de Berga i Bagà</i>						
397	Berga	178	450	440	Del Rei	Bergadà
398	St. Pere de Madrona	--	6	--	"	"
399	St. Vicenç de Rus	--	6	6	"	"
400	Avià i St. Serni de Clarà ¹⁴	22	35	60	"	"
401	Castellar del Riu	5	4	11	"	"
402	Casserres	31	50	103	Miquel d'Agulló	"
403	Sta. Eulàlia	--	2	--	"	"
404	Fumanya, Peguera i Figols ⁵	11	15	33	"	"
405	Vallcebre	19	30	49	"	"
406	La Baejls i St. Andreu ⁶	10	15	13	"	"
407	Olvan	15	36	86	"	"
408	Gironella	22	50	88	"	"
409	Cofort i Espinalbet	11	7	17	P. Ricart	"
410	St. Jaume de Frontanya	9	40	30	XXXXX	"
411	St. Vicenç de Palmerola i Boatella	--	8	--	Pubill Descatllar	Ripollès
412	Castell de l'Areny	12	9	--	Vesc. de Canet	Bergadà
413	Vilada	10	10	51	"	"
414	Sagàs	--	34	73	"	"
415	St. Maria de Merola	--	7	9	Encomenda de St.Joan	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
416	Mujal	--	7	--	Vesc. de Balsareny	Bages
417	Viver	18	19	24	Manel Reixac	Bergadà
418	St. Joan de Montdam	4	12	--	XXXXXXX	"
419	Serrateix	13	24	31	XXXXXXXX	"
420	Montmajor	4	17	31	Manel Reixac	"
421	L'Espunyola	13	16	19	"	"
422	Montclar de Bergadà	20	20	58	"	"
423	La Quar	--	3	--	Vesc. de Canet	"
424	Borredà	14	20	96	Abat de Ripoll	"
425	Sta. Maria de Merlès	9	4	24	"	"
426	St. Vicenç d'Orcoles	--	2	--	"	"
427	Puig-reig	14	25	23	XXXXXXXXXX	"
428	Mirapol	5	5	12	"	"
429	Bagà	151	200	148	Duc d'Alba	"
430	Saldes ¹⁷	29	23	59	"	"
431	Massanès	--	12	--	"	"
432-433	L'Aspar i Fenès	14	25	11	"	"
434	Gòsol i Sorribes ¹⁸	39	54	70	"	"
435	Turbians	--	8	--	"	"
436 437	Brocà i L'Espelt ¹⁹	11	22	16	"	"
438	St. Julià de Cerdanyola	6	--	24	"	"
439	La Pobla de Lillet	60	90	170	"	"

Nº	LLOC	VEINS			JURISDICCIO	COMARCA
		1553	1595	1717		
440	Castellar de N'Hug	13	7	28	"	"
441	La Nou de Berguedà	13	7	56	Sagristà de Ripoll	"
<i>Priorat de Sant Llorenç de Morunys</i>						
442	St. Llorenç de Morunys	135	180	78	Duc de Cardona	Solsonès
446	Sisquer	--	16	14	"	"
448	La Pedra	--	14	17	"	Bergadà
445	La Coma	--	20	39	"	Solsonès
447	Montcalb	28	36	31	"	"
444	Llinars	--	7	--	"	"
443	La Corriu	--	2	--	"	"

¹ El 1717 manca població de Castelltallat.

² El 1717 manca St. Bartomeu.

³ El 1553 manca La Bastida de Concurri.

⁴ Per al 1553 només tenim les dades de Senterada.

⁵ El 1717 manca Escarner.

⁶ El 1553 manca Castellvell.

⁷ Manca la població de Taberera el 1553.

⁸ El 1717 manca població Arava.

⁹ Querals i Fustanyà van junts el 1595.

¹⁰ El 1553 manca el nombre de pobladors de Comaposada.

¹¹ El 1553 manca la població de Sint a l'anar barrejada amb Castellserà i Capolat.

¹² El 1717 va amb Saló i Meià (núms. 388 i 389 del cens).

¹³ Manquen els habitants d'Osea i Anglarill del 1553 al 1717.

¹⁴ El 1553 manca pobladors de Sant Serni.

¹⁵ El 1553 manca Fustanyà.

¹⁶ El 1553 manca Sant Andreu.

¹⁷ Saldes i Massanès van sumats el 1553.

¹⁸ El 1553 manca Sorribes.

¹⁹ El 1553 manca l'Espelt.

LA POBLACIÓ DE CATALUNYA A PRINCIPIS DEL SEGLE XVIII. VELLES I NOVES ESTIMACIONS*

Com és ben sabut, a Catalunya les xifres del veïnatge de Campoflorido (1712-1717) es completen amb una relació individual d'habitants del 1717-18.¹ Aquest darrer cens, publicat per Pierre Vilar² i Josep Iglésies,³ s'ha convertit en objecte d'una llarga polèmica historiogràfica. En primer lloc, perquè les xifres de 1717-18 signifiquen el punt d'arribada per avaluar la trajectòria poblacional catalana dels segles XVI i XVII, un període caracteritzat per la penúria dels recomptes generals sobre la població del Principat.⁴ En segon terme, perquè, en existir un tradicional acord sobre la fiabilitat del cens de Floridablanca de 1787, les dades de començament del set-cents constitueixen la pedra angular de la controvèrsia sobre els índexs de l'increment demogràfic català del segle XVIII.

El 1962, Pierre Vilar a partir de l'estudi dels cens de 1717-18 i 1787 va fixar la població catalana de començaments de segle en 407.000 habitants i en 899.381 el potencial demogràfic de 1787. D'acord amb això, la taxa de creixement anual se situaria al voltant d'un 1,1 %, perfectament possible, segons Vilar, per les elevades taxes de natalitat del medi rural i pel retard que, a nivell demogràfic, arrossegava el país, clarament reflectit en les baixes densitats dels inicis del divuit.⁵ En un article publicat el 1965 en el *Annales de Démographie Historique*, Vilar subratllava que "la marge d'erreur pour 1718, n'est pas nécessairement très forte".⁶ No obstant això, ja el 1961, Jordi Nadal en una

* Publicat a *Pedralbes*, nº 8-1 (1988), pp. 155-162.

¹ Anteriorment a aquesta "Descripció" de la població catalana realitzada per correccions, se li havia atribuït una datació molt posterior (1780). Josep Iglésies en el seu treball *La població catalana al primer quart del segle XVIII*, Barcelona, 1959, ja l'havia rebaixat fins al 1725, però un seguit d'argumentacions fetes per Pierre Vilar a *Catalunya dins l'Espanya Moderna* vol. III (1975), pp. 28-31, permeten fixar-la als anys 1717-18. La primera edició de l'obra de Vilar fou publicada a París, SEVPEN (1962).

² *Ibid*, pp. 141-181.

³ Iglésies, J., *Estadístiques de població de Catalunya. El primer vicenni del segle XVIII* (3 vols.), Barcelona, 1974.

⁴ El gran buit existent entre el fogatge de 1553 i els recomptes de principis del segle XVIII, ja ha començat a omplir-se, parcialment, amb alguns treballs. R. García Cárcel, *Historia de Catalunya. Siglos XVI-XVII*, Barcelona, 1985, vol II, pp. 20-21 i 101-102, ha publicat les xifres d'un cens inquisitorial realitzat pel tribunal de Barcelona l'any 1567, que comptabilitza un total de 75.571 focs; i les d'un altre cens elaborat pel milanes Ambrosio Borsano, corresponent a 1685-88, que suma un total de 57.185 focs. Per la seva banda, Antoni Pladevall ha donat a conèixer dos censos del bisbat de Vic, de 1626 i de 1685-86: "Un cens de Catalunya fins ara desconegut", *Ausa* (1973), pp. 3-13 i "El bisbat de Vic entre els anys 1685 i 1686", *Ausa* (1976), pp. 44-62. També R. Alberch i A. Simon han editat un cens de 1595 elaborat amb motiu de l'erecció de la diòcesi de Solsona: "El cens de 1595. Bisbats de Solsona, Vic i Alt Urgell", *Revista Catalana de Geografia*, nº 9-16, 1980-81, pp. 80-103.

⁵ Vilar, P., *Catalunya dins...* vol. III (1975), p. 51 i ss.

⁶ *Idem*, "Essai d'un bilan démographique de la période 1787-1814 en Catalogne", *Annales de Démographie Historique* (1965), pp. 53-65.

comunicació presentada al *Congrès Internacional de la Population de New York* va assenyalar el caràcter deficitari de les xifres d'inicis de segle —que ell datava el 1720-25— a la vista de les taxes de natalitat calculades en 10 localitats del Principat, incloses en les 30 més importants del país: 45,7 per mil a Terrassa, 57 a Igualada, 62 a Vilafranca, 65 a Girona i Tortosa, 71 a Valls, 81 a Arenys de Mar, 89 a Vilanova i la Geltrú, 113 a Olot i 157 a Reus.⁷ Posteriorment, el mateix Nadal en analitzar l'evolució dels registres de baptisme de 11 localitats entre 1717 i 1797, va observar que la diferència entre l'índex de 1787 i el de 1717 era del 91 per cent, percentatge bastant més petit que el marge intercensal de les xifres de Vilar (121%). D'acord amb això, donant per bona l'estadística de 1787 i descomptant l'increment acusat pels baptismes, Nadal va obtenir la xifra de 470.000 h. per al 1717, no gaire allunyada del mig milió d'habitants deduïbles del còmput de Gerónimo Ustariz.⁸ També per d'altres camins s'han qüestionat les conclusions a les quals Vilar havia arribat. M. Livi Bacci posà en dubte, d'acord amb l'estructura d'edats de 1787, que s'hagués produït un increment poblacional com el que proposà Vilar. Un creixement d'aquestes dimensions només seria possible, segons el demògraf italià, a partir d'una natalitat bruta del 35 per mil, una mortalitat del 22 per mil i una esperança de vida, en el moment de néixer, superior al 45 anys. Dades que es indiquen una estructura demogràfica impròpia de l'època i més avançada, àdhuc, que l'anglesa o la dels països nòrdics.⁹ Francisco Bustelo, en aquesta mateixa línia, tot i reconèixer que, dins del comportament hispànic, el cas català té unes característiques demogràfiques i econòmiques particulars, considera que cal fixar el creixement econòmic del Principat en uns índexs més baixos dels que es desprenen de les xifres brutes dels censos oficials. Un creixement superior a l'1 % només hauria estat possible amb una immigració elevada, de la qual no n'existeix cap prova. Bustelo conclou que la taxa d'increment anual hauria d'estar situada entre el 0,50% i el 0,70%, a partir d'una població que el 1717 comptava entre 525.00 i 625.000 habitants.¹⁰ Així mateix, anàlisis locals han detectat ocultacions importants en el cens del 1717-18. Gaspar Feliu ha confrontat per a les comarques lleidetanès del Segrià i el Baix Urgell les dades del cens de 1717-18 amb diversos cadastres i capbreus, cosa que el porta a concloure que en les esmentades comarques la població real era un 40% més alta que no allò que fixaven les xifres del 1717-18 i a calcular, per extrapolació, en

⁷ Nadal, J., "Sur la population catalane au XVIIIème siècle". Actes publicades a Londres (1963), pp. 591-600.

⁸ *Idem*, "La població catalana al segle XVIII" dins *Història de Catalunya Salvat*, vol. 4, Barcelona, 1978, pp. 257-272.

⁹ Livi Bacci, M., "Fertility and Nuptiality. Changes in Spain from the late 18 th. to the early 20 th Century", *Population Studies*, Londres, vol XXI, n° 1 (març 1968), pp. 83-102 i n° 2 (juliol 1968), pp. 211-234.

¹⁰ Bustelo, F., "La población de Cataluña en el siglo XVIII", *Hacienda Pública Española*, n° 38 (1976), pp. 81-91.

uns 600.000 els habitants del total del Principat de Catalunya.¹¹

Tot sembla indicar, per tant, la necessitat de revisar a l'alça les xifres de principis de segle. No obstant això, segons el nostre criteri, cal plantejar-se dues qüestions. En primer lloc, les rectificacions a les dades globals del cens de 1717-18 han de fugir de les extrapolacions basades en anàlisis molt localitzades, ja que, tal com demostraven les taxes de natalitat aportades per Jordi Nadal el 1961, la diversitat dels dèficits és molt gran en les poblacions examinades. D'altra banda, com ja s'ha vist, moltes de les correccions fins ara realitzades a les xifres oficials de la descripció de 1717-18, es basen en càlculs retroactius que accepten sense crítica les dades del cens de Floridablanca de 1787. En aquests moments, els recents estudis de Llorenç Ferrer,¹² Josep Clara¹³ i Antoni Simon¹⁴ fan incerta aquesta premisa i, per tant, obliguen a revisar també les estimacions sobre les taxes de creixement del segle XVIII.

En el present treball pretenem avaluar la fiabilitat de la descripció de 1717-18 a partir del càlcul de les taxes de natalitat de 51 localitats catalanes, repartides entre els bisbats de Girona, Vic i Tarragona. Es tracta d'una mostra que inclou 13 poblacions de menys de 200 habitants, 29 que en tenen entre 200 i 1.000, i 9 que superen la cota dels mil pobladors; en conjunt, signifiquen aproximadament el 7,6 % del potencial demogràfic català de principis del divuit.

Les taxes brutes de natalitat resultants d'aplicar a les xifres d'habitants de 1717-18 la mitjana anual dels naixements del període 1712-1722¹⁵ són les següents:

---

¹¹ Feliu, G., "El cens de població de 1717. Exemples d'ocultacions a les terres de Lleida", *Pedralbes*, nº 3 (1983) pp. 217-226.

¹² Llorenç Ferrer calcula les taxes de natalitat d'una ampla mostra de localitats de la comarca del Bages i obté xifres que són inverosímils *L'estructura agrària de la comarca del Bages en els segles XVIII-XIX*. Tesi Doctoral, UB (1985).

¹³ En el cas de la comarca de la Garrotxa, Josep Clara ha comparat el cens de Floridablanca amb un recompte eclesiàstic anomenat "nomenclàtor diocesà de 1790" i ha constatat que aquest darrer aporta una xifra de 2.231 persones més que no el de 1787. Una diferència que, en realitat, hauria de ser major, ja que falten els nens de 0 a 9-10 anys, que no s'havien tingut en compte en el nomenclàtor pel fet de no ser ànimes de comunió. "El poblament de la Garrotxa a les darreries del segle XVIII. El nomenclàtor diocesà de 1790", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca* (1980-81), pp. 61-67.

¹⁴ Antoni Simon, que ha utilitzat el mateix nomenclàtor per a tot el bisbat i ha examinat les taxes de natalitat de 25 poblacions d'aquest àmbit, considera necessari revisar a l'alça les xifres de 1787. Segons ell, si es calculen les poblacions teòriques d'acord amb les taxes de natalitat del 35, 40 i 45 per mil, s'haurien d'aplicar índexs correctors del 122'2, 137'5 i 157'2 en relació a les xifres del cens de 1787 preses com a base 100. Vegeu l'article "La població de Catalunya a finals del segle XVIII. El cens de Floridablanca i el nomenclàtor diocesà del Bisbat de Girona, contrast i fiabilitat d'ambdues fonts", inclòs en aquest mateix llibre.

¹⁵ Vegeu Apèndix. La possibilitat d'escollir la mostra s'ha vist limitada per la manca de registres en moltes parròquies i per la discordança de les demarcacions eclesiàstiques amb les dels municipis.

QUADRE I: *Taxes de natalitat (mitjana de naixements 1712-1722)
segons el cens de 1717-18*

<i>Diòcesi de Girona</i>		<i>Diòcesi de Tarragona</i>	
1. Agullana	109,22	28. Cornudella	101,75
2. Borrassà	58,84	29. Poboleda	72,18
3. Cabanes	70,30	30. Torroja	111,72
4. Castelló d'Empúries	62,79	31. Ulldemolins	78,84
5. L'Escala	124,23	32. Rocafort de Queralt	58,33
6. La Jonquera	78,55	33. St. Pere de Riudebit	92,01
7. Navata i Canelles	53,52	34. Botarell	67,61
8. Ordís	88,43	35. Pratdip	142,10
9. Roses	90,42	36. Reus	145,67
10. Ventalló	83,06	37. Riudecols	72,36
11. La Pera	66,87	38. El Catllar	41,35
12. St. Feliu de Guíxols	75,64	39. Puigdelí	68,53
13. Calonge	61,92	40. La Secuita i Vistabe	48,66
14. Palafrugell	103,42	41. Perafort, Codony i Franqueses	50,65
15. Ullastret	42,17		
16. Sta. Coloma de Far.	96,20		
17. Arbúcies i Joanet	58,99	<i>Diòcesi de Vic</i>	
18. Amer	88,03	42. Orís	32,36
19. Anglès i St. Amanç	58,24	43. St. Boi de Lluçanès	91,78
20. Arenys de Mar	74,11	44. Tavernoles	64,72
21. Arenys de Munt	74,11	45. St. Sadurní d'Ossomort	47,35
22. Canet de Mar	42,45	46. St. Martí de Centelles	100,11
23. Flaçà	48,27	47. Tavertet	105,30
24. Bordils	57,07	48. Sora	80,98
25. Olot	104,05	49. Muntanyola	53,33
26. Lloret de Mar	69,03	50. Manlleu	73,44
27. Girona	56,60	51. Calaf	57,36

Bernard Vicent, a partir de diferents treballs locals, suggereix una taxa de natalitat elevada per al segle XVIII espanyol, que situa al voltant d'un 40 per mil.¹⁶ Com es pot observar en la mostra de les localitats de Catalunya suara presentada, les taxes resultants per al 1717-18 serien notablement majors. Només quatre poblacions (Ullastret, Canet de Mar, El Catllar i Orís) no superarien una natalitat del 45 per mil —una xifra que considerem com a cota superior plausible, ja que en l'Europa Occidental de l'Antic Règim les taxes de natalitat es mourien entre els 35 i 40 per mil—¹⁷ i nombroses localitats de la mostra

¹⁶ Vicent, B., "Récents travaux de démographie historique en Espagne (XIV-XVIIIe siècles)", *Annales de Démographie Historique* (1977), pp. 463-491.

¹⁷ Henry, L., *Manual de Demografia històrica*, Barcelona, 1983, p. 267.

donen magnituds extremadament exagerades: 10 ofereixen taxes superiors al 100 per mil (Agullana, L'Escala, Palafrugell, Olot, Cornudella, Torroja, Pratsip, Reus, St. Martí de Centelles i Tavertet).

Per tant, la fiabilitat o l'escàs marge d'error del cens del 1717-18 que defensà Vilar resulta impossible de mantenir. Ara bé ¿d'on provenen els dèficits del cens? L'anàlisi d'un cas concret, la ciutat de Girona, pot aportar alguns indicis per poder respondre a aquesta pregunta. Girona disposa de padrons municipals amb llistes normatives d'habitants, amb la separació dels membres que resideixen a cada casa, des del 1719.¹⁸ En estudiar les característiques del padró de 1720 hem detectat l'absència de nuclis familiars encapçalats per eclesiàstics i, de la mateixa manera que passa en posteriors padrons, tampoc no es relaciona cap convent. Així mateix, cinc llars, totes elles de "dons",¹⁹ tenen només l'anotació del cap de família i deixen un espai en blanc per a la resta de components. També és possible que hi hagi d'altres famílies de "dons" sense cap mena de registre. Finalment queden registrades sense cap altra especificació "tres casas ocupadas por gitanos y tambors" i "cuatro casas ocupadas por sirvientas del hospital". Encara que no sigui la descripció de 1717-18, aquest padró és un bon exemple de l'escàs rigor de les autoritats locals en la confecció dels recomptes de població. D'altra banda, cal recordar que, segons el mateix Vilar, la descripció de 1717-18 cal lligar-la "al feix de documents cadastrals" de 1716-18.²⁰ La seva funció per a un futur control fiscal afavoriria les ocultacions i la pràctica de no registrar els grups privilegiats, com succeïa en les "talles" i fogatges dels segles anteriors; una pràctica, doncs, que no degué canviar gaire en iniciar-se la centúria del set-cents.

Per a la necessària correcció de la descripció de 1717-18, partim de la dificultat que es dongui el cas que qualsevol de les poblacions examinades superés una taxa de natalitat del 45 per mil, i deduïm la població teòrica de cada localitat si les taxes fossin del 35, del 40 i del 45 per mil, i confrontem després aquestes xifres amb les del cens de 1717-18. Aquesta elaboració queda registrada en el quadre següent:

¹⁸ Arxiu Històric Municipal de Girona. Secc. Demografia VIII. 1.4. Padrons.

¹⁹ Els padrons o matrícules d'habitants distingeixen amb el títol de "don" els ciutadans membres de la noblesa, militars de graduació superior, autoritats municipals, alts funcionaris i, en definitiva, a tots aquells que el seu rang social els distingia de la resta dels habitants de la ciutat.

²⁰ Vilar, P., *Catalunya dins...*, vol. III (1975), p. 8.

QUADRE II: Comparació entre la població estimada a partir dels registres de baptisme i el cens de 1717-18

	Baptismes		Població teòrica			Cens
	Total	Mitjana	35‰	40‰	45‰	1717-18
<i>Diòcesi de Girona</i>						
Agullana	405	36,81	1051	920	818	377
Borrassà	224	20,36	581	509	452	346
Cabanes	232	21,09	602	527	468	300
Castelló d'Empúries	871	79,18	2262	1979	1737	1261
L'Escala	533	48,45	1384	1211	1076	390
La Jonquera	210	19,09	545	477	424	243
Navata i Canelles	232	21,09	602	527	468	394
Ordis	180	16,36	467	409	363	185
Roses	375	34,09	974	852	757	377
Ventalló	149	13,54	386	338	300	163
La Pera	167	15,18	433	379	337	227
St. Feliu de Guíxols	1284	116,72	3334	2918	2593	1543
Calonge	560	50,90	1454	1272	1131	822
Palafrugell	826	75,09	2145	1877	1668	726
Ullastret	194	17,63	503	440	391	418
Sta. Coloma de Farners	762	69,27	1979	1731	1539	720
Arbúcies i Joanet	686	62,36	1781	1559	1385	1057
Amer	400	36,36	1038	909	808	413
Anglès i St Amanç	248	22,54	644	563	500	387
Arenys de Mar	1015	92,27	2636	2306	2050	1245

	Baptismes		Població teòrica			Cens
	Total	Mitjana	35‰	40‰	45‰	1717-18
Arenys de Munt	447	43,36	1238	1084	936	585
Canet de Mar	869	79	2257	1975	1755	1861
Flaçà	145	13,18	376	329	292	273
Bordils	221	20,09	574	502	446	352
Olot	3007	273,36	7810	6834	6074	2627
Lloret de Mar	622	56,54	1615	1413	1256	819
Girona	2785	253,18	7233	6329	5626	4473
<i>Diòcesi de Tarragona</i>						
Cornudella	459	41,72	1192	1043	927	410
Poboleda	189	17,18	490	429	381	238
Torroja	107	9,72	277	243	216	87
Ulldemolins	231	21	600	525	466	263
Rocafort de Queralt	131	11,90	454	297	264	204
St. Pere de Riudebitlles	166	15,09	431	377	335	164
Botarell	218	19,81	566	495	440	293
Pratdip	208	18,90	540	472	420	113
Reus	3160	287,27	8207	7181	6383	1972
Riudecols	336	30,54	872	763	678	422
El Catllar	343	31,18	890	779	692	754
Puigdelfí	31	2,81	80	70	62	41
La Secuita i Vistabella	128	11,63	332	290	258	239
Perafort, Codony i Fran.	68	6,18	176	154	137	122

	Baptismes		Població teòrica			Cens
	Total	Mitjana	35‰	40‰	45‰	1717-18
<i>Diòcesi de Vic</i>						
Oris	89	8,09	231	202	180	250
St Boi del Lluçanès	317	28,82	823	720	623	314
Tavernoles	89	8,09	205	179	160	125
St Sad. d'Ossomort	61	5,54	158	138	123	117
St Martí de Centelles	98	8,91	254	223	198	89
Tavertet	212	19,27	551	482	428	183
Sora	172	15,63	447	391	347	193
Muntanyola	106	9,60	275	241	214	180
Manlleu	725	65	1854	1623	1442	885
Calaf	657	59,72	1706	1493	1327	1041

Els correctors que ens proporcionen els càlculs de les poblacions teòriques d'acord amb la taxa de natalitat del 40 i del 45 per mil (acceptem com a mínim la mitjana espanyola del segle XVIII i com a nota superior el 45 per mil per les característiques particulars del comportament demogràfic-econòmic català d'aquesta centúria) ens portaria a concloure que per al total de les 51 localitats analitzades s'haurien d'aplicar uns índexs del 188,65 i del 167,53 en relació a les xifres del cens de 1717-18 presa com a base 100.²¹ Si extrapolem aquests resultats per a tot el Principat, tindríem, el 1717-18, una població total d'entre 681.000 i 767.000 habitants.

Les nostres conclusions es poden resumir en dos punts:

1) Es impossible d'acceptar com a fiable —o admetre només un petit marge d'error— el cens de 1717-18, ja que els dèficits que es dedueixen del nostre treball són fins i tot superiors als fixats per Bustelo.

2) Cal revisar la taxa de l'increment català del segle XVIII després de les crítiques realitzades tant al cens de 1717-18 com al de 1787. En un altre treball nostre, citat abans, sobre la població del bisbat de Girona el 1787 —de

²¹ La suma de les 51 localitats de la mostra de la descripció de 1717-18 és de 31.263 habitants. La suma de les poblacions teòriques d'aquestes mateixes localitats és de 58.979 h. (per a una taxa del 40 per mil) i 52.378 h. (per a una taxa del 45 per mil).

caracterítiques semblants a aquesta comunicació— proposàvem, després d'extrapolar les nostres correccions, una població per al total del Principat de Catalunya d'entre 1.060.000 h. (amb una rectificació de poblacions teòriques amb taxa de natalitat del 45 per mil) i 1.236.000 (amb poblacions teòriques de taxes de natalitat del 40 per mil). Si comparem aquestes xifres amb les obtingudes ara, tindriem unes taxes de creixement anual mitjà, entre 1717-18 i 1787, del 0,62% al 0,66%.²²

---

²² Els càlculs són els següents:

creixement anual mitjà	
$(1.060.000 - 681.000) : 70 = 5.414,28$	$(1.236.000 - 767.000) : 70 = 6.700$
que en relació amb la població durant el període	
$(1.060.000 + 681.000) : 2 = 870.000$	$(1.236.000 + 767.000) : 2 = 1.001.500$
dóna una taxa de creixement anual de	
$5.414,28 : 870.000 = 0,62\%$	$6.700 : 1.001.500 = 0,66\%$

APÈNDIX: *Registre de baptisme de 52 poblacions (1712-1722)*

<i>Diòcesi de Girona</i>											
	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Agullana	38	39	47	33	35	33	38	41	15	43	43
Borressà	22	23	22	23	20	17	29	14	20	18	16
Cabanes	23	20	20	21	14	26	19	23	25	17	24
Castelló. d'Emp.	80	56	88	70	77	88	63	81	92	10	75
L'Escala	46	45	37	55	44	52	51	58	40	66	39
La Jonquera	15	18	14	23	15	18	13	25	18	16	35
Navata i Can.	15	17	19	18	26	16	31	23	16	23	28
Ordis	13	10	18	18	16	15	22	15	16	20	17
Roses	41	25	36	35	46	36	42	44	40	59	37
Ventalló	18	15	14	17	12	16	13	9	14	11	10
La Pera	15	21	15	10	9	15	21	11	16	11	23
St Feliu de G.	141	83	110	113	105	121	144	125	116	111	115
Calonge	55	45	41	51	56	47	49	53	59	49	55
Palafrugell	89	80	62	84	70	71	87	77	67	74	65
Ullastret	14	15	20	14	18	19	23	15	17	22	17
St. Col. de Farners.	83	63	69	63	63	84	60	75	63	62	77
Arbúcies i Joanet	63	51	45	60	58	55	71	65	70	79	69
Amer	43	41	34	24	29	32	42	36	33	50	36
Anglès i St. A.	19	28	15	24	20	22	26	28	16	30	20
Arenys de Mar	74	83	88	83	89	87	98	97	104	100	112
Arenys de Munt	30	14	48	42	40	52	36	48	54	52	61
Canet de Mar	82	94	86	62	89	83	67	70	78	69	89
Flaçà	15	13	9	15	14	11	18	11	10	21	8
Bordiils	24	16	26	18	23	16	23	9	14	31	21
Olot ¹	262	233	277	271	149	242	302	286	268	322	295

POBLACIÓ DE CATALUNYA

87

	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Lloret de Mar	64	64	60	56	58	55	54	66	37	49	59
Girona ²	221	146	236	259	281	262	283	256	246	292	303

<i>Diòcesi de Tarragona</i>											
	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Cornudella	39	45	32	40	40	49	44	38	33	46	43
Poboleda	19	17	11	14	18	16	15	25	12	16	26
Torroja	12	6	8	12	8	12	10	17	7	7	8
Ulldemolins	26	25	16	16	26	22	24	18	13	20	25
Rocafort de Q.	14	13	10	13	13	8	13	11	9	14	13
St. Pere de R.	10	11	18	10	21	8	18	16	12	22	20
Botarell	11	22	23	19	16	27	22	19	17	23	19
Pratdip	25	16	16	18	17	20	24	15	22	13	22
Reus i Masc.	290	263	286	237	324	255	300	309	231	294	371
Riudecols ³	25	29	26	30	41	26	37	22	29	29	42
El Catllar	29	22	33	39	28	21	39	29	23	43	37
Puigdelví	1	5	4	1	3	1	7	2	1	2	4
La Secuita i V.	6	9	11	12	15	13	15	11	16	6	14
Perafort, Codony i Franqueses	7	8	7	5	9	3	8	6	5	6	4
<i>Diòcesi de Vic</i>											
	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Oris	11	8	10	3	11	8	10	4	8	9	7
St. Boi del L.	22	31	31	23	33	29	30	31	31	25	31
Tavernoles	4	7	7	9	10	8	12	5	7	16	4
St. Sad. d'Os.		3	8	7	3	8	6	6	8	4	8

St. Martí de C.	6	10	7	9	13	5	11	11	8	8	10
Tavertet	17	20	23	15	20	16	21	26	16	20	18
Sora	13	12	20	22	14	11	20	8	19	16	17
Muntanyola	9	14	9	11	11	9	10	7	7	11	8
Manlleu	72	60	52	58	72	45	61	75	62	75	83
Calaf	64	64	50	66	55	59	61	69	38	73	58

¹ Parròquies de Sant Esteve i Sant Cristòfor

² Parròquies de Sant Feliu, Mercadal, Catedral i Sant Pere

³ Amb Les Irlles i Les Voltes

FONTS: Planas, Miquel, *La població a l'Alt Empordà al Règim Demogràfic Antic*. Tesi de Llicenciatura, UAB, 1985; J. M. Millas i Fr. Rabassa, *Historia de Santa Coloma de Farners y su comarca*, Santa Coloma de Farners, 1950; Campdera i Camin, F., *Indagación estadística acerca de la reproducción y mortalidad en la ciudad de Gerona y en la villa de Lloret de Mar en el siglo ultimo y en los siete primeros años del actual*, Barcelona, 1849; Gual, Valentí, *Vida i mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna*, Tarragona, 1988; Torrents, Angels, *La població de Sant Pere de Riudebitlles 1675 a 1799*, Tesina UB, 1982; Andreu, Jordi: *La crisi de l'Antic Règim a Reus: població, economia i societat entre 1750 i 1850*, Tesina UAB, 1985. La majoria de les series de baptismes són inèdites. Agraieixo a Enric Rodellas i Jordi Andreu diverses dades sobre els bisbats de Vic i Tarragona.

LA POBLACIÓ DE CATALUNYA A FINALS DEL SEGLE XVIII. EL CENS DE FLORIDABLANCA I EL NOMENCLÀTOR DIOCESÀ DEL BISBAT DE GIRONA, CONTRAST I FIABILITAT D'AMBDUES FONTS*

El cens de Floridablanca de l'any 1787 constitueix un imprescindible element de referència per a l'estudi de la població espanyola, però encara més per a la de Catalunya, ja que en el cas del Principat, en no existir les xifres del cens d'Aranda, constitueix el primer recompte global del segle XVIII que ens ofereix una informació que va més enllà de la simple constatació d'una xifra final. Els treballs de Pierre Vilar i Josep Iglésies van divulgar les dades del cens corresponents a Catalunya.¹ Aquestes xifres constitueixen un pilar fonamental tant per avaluar el creixement demogràfic que va acompanyar l'arrencada de l'economia catalana del set-cents, com per aclarir la problemàtica de la demografia catalana de finals del segle XVIII i principis del XIX. Una demografia, recordem-ho, afectada per la successió de conflictes bèl·lics amb França i amb Anglaterra —que van dificultar el comerç i les activitats econòmiques en general, i que van culminar amb les invasions dels exèrcits francesos el 1793 i el 1808—, pels processos d'alliberament de les colònies americanes i per una conjuntura internacional desfavorable.²

El criteri general sobre el valor i la fiabilitat del cens de 1787 és pràcticament unànim. Segons Pierre Vilar, les condicions i les instruccions que es van seguir per a la seva realització són una garantia de la seva qualitat,³ i això el porta a afirmar que “dans l'histoire de la démographie espagnole, le recensement de 1787, dit de Floridablanca, est sans doute le document statistique auquel il est plus légitime de se fier”.⁴ No obstant això, la seva fiabilitat no deixa de ser discutible. D'acord amb el fet que la finalitat de la seva elaboració no era directament fiscal i que no es van anotar, com ha assenyalat Vilar, els

* Publicat a *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, vol. III, València, 1988, pp. 97-110.

¹ Vilar, P., *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, Barcelona, 1975, pp. 139-181; Iglésies, J.: *El cens del comte Floridablanca*. Barcelona, 1969.

² Sobre la demografia catalana d'aquest període cal esmentar els següents treballs: de Jordi Nadal, “Les grandes mortalités des années 1793 a 1812, effets à long terme sur la démographie catalane”, dins *Problèmes de mortalité. Actes du Colloque International de Démographie Historique. Liège 1963* (París, 1965, pp. 409-421); “Sur la population catalane au XVIIIe siècle”, comunicació presentada al *Congreso Mundial de Población de New York. 1962* (Londres, 1963, pp. 591-600); i les col·laboracions del mateix J. Nadal en la *Història de Catalunya Salvat*, vol. IV, 1978, i en la *Història de Catalunya* dirigida per Joaquim Nadal i Ph. Wolf, 1982. De Pierre Vilar, “Essai d'un bilan démographique de la période 1784-1814 en Catalogne”, dins *Annales de Démographie Historique* (1965), pp. 53-65. De Francisco Bustelo, “La población de Cataluña en el siglo XVIII” dins *Hacienda Pública Española*, n° 38 (1976), pp. 81-91.

³ Vilar, P., *Catalunya dins...*, vol. III (1975), pp. 36 i ss.

⁴ *Idem*, “Essai d'un bilan...” (1965), p. 53.

noms de les persones, és possible que l'ocultació de dades per part dels empadronats no fos gaire gran; però aquesta no és l'única circumstància que pot moure a falsejar les xifres. La voluntat d'amagar les dades reals també pot venir del mateix ajuntament encarregat d'elaborar-lo, ja que la xifra entregada a les autoritats superiors pot servir per fixar les quotes de les futures exaccions fiscals o militars, ordinàries o extraordinàries. Això sense comptar que en els casos de les poblacions relativament nombroses on l'única autoritat és l'ajuntament, aquest podria no haver tingut suficients recursos o capacitat per realitzar un control exhaustiu de la població urbana; i que un cas semblant podria haver-se donat en els municipis amb una abundant població dispersa.

Per controlar la validesa de les xifres consignades en el cens de 1787 en les comarques de la Catalunya nord-oriental hem utilitzat dos sistemes: a) la comparació de les dades totals d'habitants del cens de Floridablanca amb les que ens proporciona un recompte eclesiàstic realitzat pel bisbat de Girona el 1790, i b) el recurs als registres de baptisme de 25 parròquies del bisbat.

El recompte eclesiàstic que confrontarem amb el cens de 1787 és el "Nomenclator de las ciudades, villas, lugares, aldeas y vecindarios del Obispado de Gerona, con espresión de los señorios y corregimientos a quienes pertenecen y el número de almas de comunión que contiene cada parròquia, compuesto por el Ilmo. Sr. Thomás Lorenzana y Butrón, Obispo de Gerona, Caballero de la Real distinguida Orden española de Carlos tercero del Consejo de S.M. en 9 de agosto de 1790" que es conserva en l'Arxiu Diocesà de Girona.⁵ Per a l'època preestadística ja s'ha comprovat la utilitat dels recomptes eclesiàstics per cobrir els buits existents entre els censos generals⁶ i per servir com a element de contraposició. Així, en el mateix Arxiu Diocesà de Girona hi ha dipositada una estadística de l'any 1818 anomenada "Sumario de las personas que hay en todo el Obispado", que va ser realitzada pels capellans de la diòcesi després que l'intendent del Principat ho demanés al bisbe, precisament per la poca credibilitat que li mereixien les dades enviades pels ajuntaments.⁷

Evidentment, hi ha algunes diferències entre els recomptes de 1787 i 1790. El cens de Floridablanca comptabilitza habitants i el nomenclàtor del bisbe Lorenzana, ànimes de comunió. El primer recull la informació dels pobles i el segon dels rectors o encarregats de les parròquies. Finalment, les xifres del

⁵ ADG, Secc. S. lligall 468. Les dades de cada parròquia són reproduïdes a l'Apèndix. La part del nomenclàtor corresponent a la Garrotxa ja fou publicada per Josep Clara a "El poblament de la Garrotxa a les darreries del segle XVIII. El nomenclàtor diocesà de 1790", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca* (1980-81), pp. 61-67.

⁶ Antoni Pladevall ha publicat tres censos sobre el bisbat de Vic, de 1626, 1685-86 i 1780: "Un cens general de Catalunya fins ara desconegut", *Ausa* (1973), pp. 1-13; "El bisbat de Vic entre els anys 1685 i 1686", *Ausa* (1976), pp. 44-62; i "Un cens demogràfic i econòmic del bisbat de Vic de 1780", *Revista Catalana de Geografia*, n° 4 (1978), pp. 577-616. També R. Alberch i A. Simon han publicat "El cens de 1595. Bisbats de Solsona, Vic i Alt Urgell", *Revista Catalana de Geografia*, n° 9-16 (1980-81), pp. 80-103.

⁷ Pot veure's l'estudi i l'edició d'aquesta estadística a M. Planas i A. Simon, "La població del bisbat de Girona a finals de l'Antic Règim", que apareix en aquest mateix vol. um.

nomenclàtor són clarament arrodonides. La comparació en els sis àmbits comarcals que gairebé cobreixen la totalitat de l'antic bisbat de Girona⁸ dona aquests resultats:⁹

QUADRE I. *Comparació dels censos de 1787 i 1790 per comarques*

	1787	1790
Alt Empordà	41.220	37.303
Baix Empordà	37.463	26.551
Gironès	32.441	31.091
Selva	22.665	21.568
Garrotxa	29.674	31.408
Alt Maresme	18.855	15.180
TOTAL	182.318	163.101

Si considerem que en el nomenclàtor de 1790 no hi ha els nens de 0 a 9-10 anys, no inclosos però no ser ànimes de comunió, podem afirmar que aquest recompte millora globalment les xifres del cens de Floridablanca. En el cens de 1787 la proporció de nens de 0 a 7 anys és del 201 per mil,¹⁰ és a dir, una cinquena part dels habitants del Principat. Si restem aquesta proporció a la població de les comarques del bisbat de Girona obtindrem la xifra de 145.855 h., notablement inferior als 163.101 que registra el nomenclàtor.

La millora numèrica del cens elaborat pel bisbe Lorenzana és molt més sensible en les comarques del Gironès, Selva i, sobretot, de la Garrotxa —on el nomenclàtor aporta una xifra de 1.714 h. de més en relació al cens de 1787. I en 17 municipis, amb els seus corresponents agregats, la confrontació entre els dos censos resulta favorable a la del 1790, fins i tot sense haver descomptat la població infantil del cens de 1787.

¿En les zones o comarques de muntanya i amb abundant població dispersa, com en el cas de la Garrotxa, va resultar menys eficaç l'organització de l'Estat

⁸ El 1957 se van modificar els límits de les diòcesis, passant a dependre de Barcelona la parròquia d'Arenys de Mar; i a Vic les de Camprodon, Setcases, Vilallonga de Ter, Molló i Tragorà. Va passar a Girona la parròquia de Riells del Montseny, anteriorment dependent de Barcelona. En el nostre recompte comarcal no hem considerat les poques parròquies de la comarca del Ripollès —que pràcticament coincideixen amb les traspassades a Vic l'any 1957—, mentre que a l'hora d'establir el total comarcal de la Selva el 1787 hem descomptat les localitats que pertanyen al bisbat de Vic i que, lògicament, no apareixen en el nomenclàtor.

⁹ Les xifres del cens de 1787 són extretes de Pierre Vilar, *Catalunya dins...* (vol. III), pp. 139-181.

¹⁰ *Ibid.*, p. 119.

Il·lustrat en l'elaboració del recompte de 1787? Les xifres del quadre núm 2, on es comparen les poblacions del bisbat de més de 2.000 habitants, apunten a una equiparació entre els dos censos. Si restem aquesta cinquena part de població infantil a les xifres de 1787, la suma d'aquests quinze majors nuclis urbans dóna un total de 47.618 h., molt pròxima als 50.378 que registra el nomenclàtor. Una aproximació que encara seria major si no es tingués en compte el cas d'Olot, la capital de la Garrotxa: 39.417 h. el 1790 per 40.301 el 1787. Per tot això, sembla lògic pensar que el major dèficit del recompte de Floridablanca provingui de les poblacions menors de marcat caràcter rural.

Aquesta simple comparació dels recomptes de 1787 i 1790 no permet majors precisions, simplement ens ha donat unes certes indicacions sobre possibles deficiències en les dades del 1787. Per avaluar millor la fiabilitat del cens de Floridablanca hem hagut de recórrer als llibres de baptisme de 25 parròquies del bisbat —el 22 % del seu potencial demogràfic— per poder comparar la població teòrica segons el nombre de naixements amb el cens de 1787.¹¹

QUADRE II. *Comparació dels censos de 1787 i 1790 en les poblacions superiors als 2.000 habitants*

	1787	1790
Castelló d'Empúries	2.911	3.000
Figueres	5.398	4.000
La Bisbal, Fitor, St. Pol i Fonteta	3.389	2.285
Palafrugell i Calella	2.609	2.200
St. Feliu de Guíxols	5.090	3.000
Torroella de Montgrí	2.582	2.200
Banyoles	3.054	2.000
Cassà de la Selva	2.085	1.400
Girona (amb Pont Major)	8.014	7.432
Lloret de Mar	2.573	2.000
Sta. Coloma de Farners	2.425	1.800

¹¹ La possibilitat d'escollir una major mostra de parròquies s'ha vist limitada per la manca de registres en moltes d'elles i per la no coincidència de les demarcacions eclesiàstiques amb les dels municipis. Un inventari dels registres parroquials es pot trobar a J. Busquets i J. Nadal, *Les possibilitats de la demografia històrica a les comarques gironines: inventari dels arxius parroquials de la Diòcesi*. Girona, 1975.

	1787	1790
Olot i St. Cristòfol les Fonts	9.146	10.961
Canet de Mar	3.356	2.800
Arenys de Mar	4.253	3.300
Calella	2.637	2.000
TOTAL	59.522	50.378

Partim de la dificultat que qualsevol de les poblacions analitzades superés una taxa de natalitat del 45 per mil¹² i deduem la població teòrica de cada parròquia si les taxes fossin del 35, 40 o 45 per mil, i després confrontem aquestes xifres amb les del cens del 1787; cosa que ens dona el quadre següent:

QUADRE III. Comparació entre la població estimada a partir dels registres de baptisme i el cens de 1787

	Bateigs	Mitjana	Població teòrica			Cens
	1783-93	anual	35‰	40‰	45‰	1787
1. Agullana	575	52,27	1.493	1.306	1.161	443
2. Borrassà	294	26,72	763	668	593	479
3. Cabanes	372	33,81	966	845	751	674
4. Castelló d'Emp.	1.440	130,90	3.740	3.272	2.908	2.911
5. L'Escala	975	88,63	2.532	2.215	1.969	1.383
6. La Jonquera	512	46,54	1.329	1.163	1.034	416
7. Navata i Canelles	319	29	828	725	644	582
8. Ordis	215	19,54	558	488	434	245
9. Roses	994	90,36	2.581	2.259	2.008	1.952

¹² E. Fernández Pinedo a *Crecimiento económico y transformaciones sociales en el País Vasco 1100-1850*, Madrid, 1974, p. 83, fixa la taxa mitjana de natalitat durant la segona meitat del segle XVIII en un 40 per mil. Per la seva banda, B. Vincent a "Recents travaux de démographie historique en Espagne (XVI-XVIII)", *Annales de Démographie Historique* (1977), pp. 463-491, en base a diferents treballs locals dona taxes lleugerament superiors: 43,8 per mil per al 1768, 43,2 per mil per al 1787 i 42, 3 per al 1797.

	Bateigs	Mitjana	Població teòrica			Cens
	1783-93	anual	35‰	40‰	45‰	1787
10. Ventalló	258	23,45	670	586	521	402
11. Sta. Coloma de Farners	1.353	123,00	3.514	3.075	2.733	2.425
12. Lloret de Mar	1.713	155,72	4.449	3.893	3.460	2.573
13. Montagut i Torralles	694	63,09	1.802	1.577	1.402	828
14. Tortellà	872	79,27	2.264	1.981	1.761	1.488
15. Arbúcies	870	79,09	2.259	1.977	1.757	904
16. Llagostera	889	80,81	2.308	2.020	1.795	1.592
17. St. Feliu de G.	2.844	258,54	7.386	6.463	5.745	5.090
18. St. Salvador de B.	165	15	428	375	333	191
19. Sta. Pau	757	68,81	1.966	1.720	1.529	1.788
20. Bordils	178	16,18	462	404	359	438
21. Salt	303	27,54	786	688	612	255
22. Monells	191	17,36	496	434	385	318
23. Canet de Mar	1.654	150,36	4.296	3.759	3.341	3.356
24. Amer	910	82,72	2.363	2.068	1.838	1.498
25. Olot i St. Crist.	5.708	518,90	14.825	12.972	11.531	9.146

FONTS: Les sèries de bateigs del 1 al 10 provenen de Miquel Planas, *La població a l'Alt Empordà al Règim demogràfic Antic*, Tesi de llicenciatura (UAB), 1985; l'onze procedeix de J.M. Millas i F. Rabassa, *Historia de Santa Coloma de Farnés y su comarca*, Santa Coloma de Farners, 1950; el dotze, de F. Campdera, *Indagación estadística acerca de la reproducción y mortalidad en la ciudad de Gerona y en la villa de Lloret de Mar en el siglo último y en los siete primeros años del actual*, Barcelona, 1849; la resta de sèries són d'elaboració pròpia.

QUADRE IV. Taxes de natalitat en base al cens de Floridablanca

Agullana	117,99	Castelló d'Empúries	44,96
Borrassà	55,78	L'Escala	64,08
Cabanes	50,16	La Jonquera	111,87
Navata i Canelles	49,82	Sant Feliu de Guíxols	50,79
Ordis	79,75	St. Salvador de Bianya	78,53
Roses	46,29	Sta. Pau	38,48
Ventalló	58,33	Bordils	36,94
Sta. Coloma de F.	50,72	Salt	108,00
Lloret de Mar	60,52	Monells	54,59
Montagut	76,19	Canet de Mar	44,80
Tortellà	53,27	Amer	55,22
Arbúcies	87,48	Olot i St. Cristòfol	56,73
Llagostera	50,76		

De les 25 poblacions examinades només 4 (Castelló, Sta. Pau, Bordils i Canet de Mar) tindrien una població entre les plausibles taxes del 35 i 45 per mil. Les taxes amb un nombre de població igual al cens de 1787 i amb el número de bateigs dels llibres parroquials (quadre IV) resulten, en la majoria dels casos, inversemblants. En llocs com Agullana 117 per mil, Salt 108 per mil i La Jonquera 111 per mil són completament increïbles. En realitat, el nomenclàtor de 1790 ja ens avisà dels dèficits que, en aquestes poblacions, tenia el cens de Floridablanca: a Agullana registrava 600 ànimes de comunitat quan el cens del 1787 contemplava només 443 habitants; a Salt eren 368 ànimes davant els 255 habitants i a La Jonquera eren 620 les ànimes davant dels 416 habitants reconeguts en el cens.

Els correctors que ens proporcionen els mateixos càlculs de les poblacions teòriques en base a les taxes de natalitat del 35, 40 i 45 per mil ens portaria a concloure que per al total de les 25 poblacions del bisbat de Girona caldria aplicar uns índexs de 122'29, 137'50 i 157'24 en relació amb les xifres del cens preses com a base 100.¹³

L'exemple de les comarques del bisbat de Girona demostra que en les

¹³ Índexs elaborats a partir de la suma de les poblacions teòriques d'aquestes 25 parròquies: 50.604 h. (si s'aplica una taxa de natalitat del 35 per mil), 56.933 (40 per mil) i 65.064 (45 per mil).

avaluacions del creixement demogràfic català del set-cents no tan sols cal criticar i revisar a l'alça els recomptes del primer vicenni, sinó que també el cens de 1787

(“punt d'arribada” que sovint s'utilitza en les comparacions) presenta errors de càlcul per defecte en una proporció molt major del que deien les estimacions de Pierre Vilar i Francisco Bustelo.¹⁴

---

¹⁴ Vilar substitueix els 870.000 h. a una xifra “idònia” de 900.000; mentre que Bustelo basa les seves estimacions en tres possibilitats: 870.000, 900.000 i 930.000 habitants.

APÈNDIX. *Nomenclàtor de ciutats, viles, llocs, vilatges i veïnats del bisbat de Girona*

N.B. S = Senyoria secular. R = Senyoria reial. E = Senyoria eclesiàstica. M = Senyoria mixta.

Arenys de Mar	S	3.300	Canet de Mar	S	2.800
Arenys de Munt	S	1.800	Calabuig	S	253
Arbúcies	S	2.000	Siurana i Baseia	R	300
Ermadàs	R	50	Castelló d'Empúries	S	3.000
Arenys d'Empordà	S	170	Cadaqués	S	1.500
El Far	S	250	Capmany	S	500
Agullana	S	600	Cantallops	S	400
Avinyonet de Puigventós	R	300	Cabanes	S	370
L'Armentera	S	480	Queixàs	R	111
Empúries	S	130	Cabanelles	R	100
Albons	S	280	Canelles	S	25
St. Llorenç de les Arenes	E	80	Camallera	R	170
Ausinyà	R	45	Canet de Verges	R	70
Argelaguer	R	500	Colomers	E	310
Amer	R	1.400	Cassà de Pelràs	R	100
Anglès	S	512	Casavells	R	200
Aiguaviva	R	500	Corçà	R	450
Adri	R	120	Cruilles	R	400
Blanes	S	300	Calonge	S	1.500
Breda	E	400	Campllong	R	250
Bàscara	E	265	Cassà de la Selva	R	1.400
Biure	S	200	Castellar de la Selva	R	90
Boadella	S	182	Cornellà de Terri	R	200
Borrassà	S	550	Corts	R	140
Bordils	R	400	Crespià	M	300
St. Feliu de Boada	R	44	Castellar de la Muntanya	S	220
Begur	R	900	Camprodon	R	1.300
Borgonyà	R	150	Creixenturri	R	150
Banyoles	E	2.000	Capsec	R	220
Beuda	R	250	Castellfollit de la Roca	S	240
Besalú	R	950	Cogolls	R	212
Bolós	R	82	Constantins	S	245
Beget	R	360	La Cellera de Ter	S	693
Begudà	S	400	Castanyet	S	200
Batet	S	440	Canet d'Adri	R	310
La Barroca	S	120	Cartellà	R	160
Brunyola	S	330	Delfià	E	20
Bescanó	R	350	Dosquers	S	140
Caldes de Malavella	S	650	Domeny	R	340
Caulès de Vidreres	S	50	Espolla	S	500
Calella	S	2.000	L'Estela	R	90

Espinavessa	S	160	Les Escaules	S	218
L'Escala	S	1.800	Llers	S	1.300
L'Estartit	R	70	Llavanera	R	30
Esclanyà	R	60	Lledó	R	750
Esponellà	S	250	Llampaies	R	160
El Mort	R	25	La Tallada	R	162
El Torn	R	250	La Pera	R	345
Estanyol	R	340	Llevià	R	67
Girona	R	7.113	Llaneres	R	140
Gaserans	S	360	La Bisbal	E	1.700
Grions	S	200	Llofriu	E	200
Garrigàs	R	200	La Vall d'Aro	R	550
Galliners	S	260	Llagostera	S	1.400
Garriguella	S	800	Llambilles	R	300
Garrigoles	R	200	La Mota	R	118
Gualta	R	240	Llorona	R	200
Granollers de Rocacorba	S	270	Lligordà	R	80
Ginestar	R	100	La Miana	R	146
Gaüses	S	160	La Vall de Bac	R	200
Fornells de la Selva	R	400	Llanars	R	400
Franciac	R	200	La Cot	R	400
Fogars de Tordera	S	150	Les Planes	R	700
Fortià	S	200	La Pinya	S	300
Figueres	R	4.000	Les Preses	E	800
Fallines	R	180	Les Encies	R	200
Flassà	R	300	Llorà	R	200
Foixà	S	350	Les Serres	R	130
Fonolles	S	86	Malgrat	S	1.400
Fontclara		70	Maçanes	S	600
Fontanilles	R	80	Martorell de la Selva	R	150
Fonteta	R	300	Maçanet de la Selva	S	650
Fitor	R	96	Medinyà	R	310
Fenals d'Aro	R	70	Mollet d'Empordà	R	180
Fontcoberta	R	340	Masarac	E	140
Fares	R	30	Maçanet de Cabrenys	R	1.100
Falgons	R	200	Montiró	S	100
Finestres	R	100	Marenyà	R	45
Hostalric	S	800	St. Joan de Mollet	R	180
Jafre de Ter	R	269	Matajudaica	E	70
Juià	R	380	Monells	R	200
Joanetes	S	400	Madremanya	R	412
Lloret	E	2.000	Millàs	R	40
Llost	S	40	Miànegues	R	150
Llança	E	1.000	El Marllant	R	30
La Jonquera	S	620	Mata	R	50
La Vajol	S	50	Maià de Montcal	R	350
L'Estrada	S	100	Mieres	R	800

Montagut	S	330	Riudellots de la Selva		500
Molló	E	650	Reminyó	S	200
Montfullà	R	160	Riumors	S	200
Montcal	R	200	Roses	R	1.200
Mont-ras	E	450	Rabós d'Empordà	R	260
Navata	S	500	Romanyà d'Empordà	S	160
Nostra Sra. dels Arcs	S	50	Raset	R	30
Nostra Sra. de les Escales	R	40	Rupià	E	360
Nostra Sra. de la Cot	R	30	Romanyà de la Selva	R	140
Horsavinyà	S	250	Regencós	R	250
Les Olives	E	130	Riudellots de la Creu	R	96
Orriols	S	220	Rabós de Terri	R	140
Els Horts	S	100	Ribelles	R	30
Ordis	S	400	Rocabruna	R	300
Orfes	S	225	Ridaura	E	1.000
Ollers	S	170	Rocacorba	R	40
Oix	S	650	Riudarenes	S	620
Olot	M	10.500	St. Pere de Riu	S	250
Palafolls	S	600	St. Cebrià de Vallalta	S	200
Palau de Sta. Eulàlia	R	170	St. Pol de Mar	S	700
Pineda	S	1.600	St. Iscle de Vallalta	S	200
Pau	S	300	St. Pere Desplà	S	30
Palau-Saverdera	S	445	St. Feliu de Buixalleu	S	400
Port de la Selva	E	440	Sils	S	300
St. Pere de la Vall	E	30	St. Esteve de Guialbes	S	230
Pedret i Marzà	M	100	St. Marçal	S	40
Pincaró	S	150	St. Andreu	R	20
Peralada	S	1.400	St. Miquel de Fluvià	E	200
Pontós	S	350	St. Tomàs de Fluvià	E	50
Parets d'Empordà	S	94	St. Pere Pescador	S	650
Púbol	S	200	Selva de Mar	E	600
Parlavà	E	200	Colera	E	180
Palau-sator	R	180	St. Silvestre de la Valleta	S	24
Peratallada	R	300	St. Quirze de Colera	S	70
Pals	R	960	St. Climent Sescebes	S	375
Palafrugell	E	2.000	Sta. Cristina de Canadal	S	30
Palamós	S	1.100	St. Julià de Tors	S	40
Palol d'Onyar	R	125	St. Feliu de Cabrils	R	60
Palol de Revardit	R	171	St. Miquel de Fontfreda	R	80
Pujals dels Pagesos	R	100	St. Andreu d'Olivera	R	70
Pujals dels Cavallers	R	76	Els Vilars	R	60
Porqueres	E	200	St. Llorenç de la Muga	S	800
Puigpardines	S	196	Albanyà	S	200
Pujarnol	R	140	St. Pau de Figueres	R	4
Palau Sacosta	S	228	Sta. LLogaia d'Alguema	R	130
Pont Major	R	319	Cistella	R	470
Quart	R	300	St. Martí Sesserres	R	140

Saus	R	188	Sales de Llierca	S	159
St. Mori	R	300	St. Miquel de Monteia	S	50
Cervià	R	600	Sadernes	S	300
Saldet	S	50	Sta. M ^a d'Entreperes	R	30
Viladamat	S	150	St. Andreu de Gitarriu	R	30
Sant Jordi Desvalls	E	494	St. Feliu de Riu	R	40
Celrà	R	353	St. Miquel d'Hortmoier	R	30
St. Martí Vell	R	320	St. Aniol d'Aguges	R	30
La Sala	S	62	St. Martí de Toralles	S	20
St. Iscle d'Empordà	R	74	St. Feliu del Bac	R	30
Serra de Daró	R	137	St. Miquel d'Avellanacorba	R	30
St. Sadurní de l'Heura	R	450	St. Miquel de la Pera	S	200
St. Cebrià de Lladó	R	150	St. Sebastià de Monars	R	20
St. Pol de la Bisbal	E	189	St. Andreu de Bestracà	R	30
St. Climent de Peralta	R	140	Setcases	R	350
St. Feliu de Boada	R	180	St. Salvador de Bianya	E	300
St. Joan de Palamós	S	380	St. Ponç d'Aulina	E	30
St. Cebrià dels Alls	R	100	St. Pere Espuig	R	272
Sta. Cristina d'Aro	R	320	St. Martí de Solomal	R	30
St. Feliu de Guixols	R	3.000	Sta. Margarida de Bianya		225
Solius	R	150	St. Joan les Fonts	S	780
Sta. Seclina	S	60	St. Andreu/Socarrats	S	50
St. Andreu de Salou	R	220	St. Cristòfol les Fonts	R	461
Sta. Pellaia	R	140	St. Pere Sacosta	R	30
St. Mateu de Montnegre	R	150	St. Privat de Bas	S	1.000
St. Andreu de Terri	R	50	St. Esteve de Bas	S	1.500
Sta. Llogaia de Terri	S	180	St. Miquel de la Pineda	R	50
St. Esteve de Sors	R	150	St. Iscle de Colltort	R	250
Sta. M ^a de Camós	R	150	St. Feliu de Pallerols	R	1.080
Camós	R	300	St. Esteve de Llémèna	S	220
St. Pere de Guèmol	R	30	St. Martí de Llémèna	R	200
Serinyà	R	682	St. Julià de Llor	R	80
Brió	R	35	St. Climent d'Amer	R	240
Centenys	R	108	St. Julià de Lloret	R	30
Sous	E	6	St. Ginés Sacosta	R	40
St. Miquel de Bassegoda	R	30	Sta. Coloma de Farnés	S	1.800
St. Martí de Corsavell	R	30	St. Miquel de Cladells	S	157
Ventajol	R	30	St. Pere Cercada	S	80
S'Agaró	R	140	St. Iscle de Sauleda	S	30
St. Martí de Capellada	R	80	St. Martí de l'Esparra	S	190
St. Miquel de Campmajor	R	340	Salitja	R	150
St. Martí de Campmajor	R	40	St. Dalmai	S	250
Sta. M ^a de Freixe	R	100	Salt	R	368
El Sallent	E	150	Sta. Eugènia	R	170
Sta. Pau	S	900	Sarrià	R	420
St. Martí	E	50	St. Ponç	R	12
St. Julià del Mont	R	10	St. Gregori	R	600

Montcal	R	30	Vilanant	S	340
St. Joan de Montbó	R	30	Vilarig	S	240
St. Medir	R	180	Vilademires	R	75
St. Julià de Ramis	R	250	Viladesens	R	225
St. Amanç	S	30	Vilaür	S	220
St. Martí Sapresa	S	255	Vilarobau	E	150
St. Daniel	R	91	Ventalló	S	400
St. Mateu de Valldevià	R	40	Vallveralla	R	70
St. Aniol de Finestres	S	250	Viladamat	S	200
Tossa	E	2.000	Belcaire	R	250
Tordera	S	1.700	Ullà	E	250
Terradelles	S	84	Verges	R	650
Torroella de Fluvià	S	150	Vilopriu	R	271
Tàpies	R	100	Ultramort	E	160
Terrades	S	500	Ullastret	R	300
Tonyà	R	10	Vullpellac	S	350
Taravaus	R	100	Vilallonga de Ter	R	700
Torroella de Montgrí	R	2.200	Vall-llobrega	S	180
Torto	R	275	Bell-lloc	R	60
Torrent i Torrentí	R	215	Usall	R	80
Tortellà	S	750	Vilavenut	R	100
Talaixà	S	50	Viladami	S	60
Tregurà	E	110	Vilert	R	265
Talaià	R	110	Vallcanera	S	180
Vidreres	S	660	Vilanna	R	268
Vallmanya	S	40	Vilablareix	R	230
Vilafreser	R	177	Vilobí d'Onyar	R	500
Villamarí	S	200			
Vilademuls	S	130			
Vilajoan	R	40			
Vilamalla	R	220			
Vilamacolum	E	80			
Vilacolum	S	76			
Vilatenim	S	110			
Vila-sacra	E	192			
Vilanova de la Muga	S	180			
Vilajuïga	S	40			
Vilamaniscle	S	160			
Vilarnadal	S	140			
Vilabertran	S	500			
Vilafant	R	210			

LA POBLACIÓ DEL BISBAT DE GIRONA A FINALS DE L'ANTIC RÈGIM*

Introducció

L'estudi del poblament català entre final del segle XVIII i començament del segle XIX topa amb la manca de fonts demogràfiques d'abast general amb garanties de fiabilitat que permetin seguir l'evolució entre el punt de partida que significa el cens de Floridablanca de 1787 i el punt d'arribada del primer cens oficial d'Espanya de 1857.

Els recomptes intermedis, tant de Catalunya com del conjunt de l'Estat, no porporcionen gaire seguretat. Vicente Pérez Moreda ha rebutjat les xifres —acceptades durant molt de temps— de Miñano (1826) i Moreau-Madoz (1834) per considerar-les inadmissibles a la vista de les taxes que resulten, taxes més elevades precisament en el primer quart de segle, coincidint il·lògicament amb la crisi de 1800-1814.¹ Per Catalunya les dades subministrades per Josep Iglésies:² cens de Frigola de 1824 i les dades aportades per Galobardes i Madoz, han estat qüestionades per Joan Rebagliato,³ i també resulta difícil d'acceptar-les en raó de les taxes de creixement resultants.⁴ Altrament, Pierre Vilar⁵ ha procedit a la crítica dels empadronaments de 1797, 1819, 1822 i 1826.

* Article publicat conjuntament amb Miquel Planas a *Manuscrits*, nº 7, 1988, pp. 71-102.

¹ Pérez Moreda considera més fiables el cens electoral de 1822 (11,6 milions d'habitants) i el cens per formar la divisió provincial de 1833 (12,2 milions). Vegeu *Las crisis de mortalidad en la España interior (siglos XVI- XX)*, Madrid, 1980, p. 403.

² Iglésies, J., "Indagaciones sobre la población de Catalunya en la primera mitad del siglo XIX", *Memoria de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, XXXVII (1967), pp. 383-482.

³ J. Rebagliato, *Història de Catalunya. Salvat*, Vol. V (1978), p. 3 ss.

⁴ Agafant els recomptes en habitants, l'evolució seria la següent:

Anys	Població total	Taxa Mitjana anual de creixement
1787	875.388 h	1787-1830: 0,21
1830	960.967 h	1831-1842: 0,75
1842	1.052.216 h	1843-1857: 2,95
1857	1.652.611 h	

Resulta, per tant, inversemblant la taxa del període 1843-1857.

⁵ P. Vilar, "Essai d'un bilan démographique de la periode 1784-1814 en Catalogne", *Annales de Démographie Historique* (1965), pp. 53-65; i "Quelques problèmes de démographie historique en Catalogne et en Espagne", *Annales de Démographie Historique* (1965), pp. 11-30.

Com alternativa, Jordi Nadal⁶ i Pierre Vilar⁷ a partir del moviment vegetatiu reflectit en els registres sacramentals han estudiat la crisi del començament del vuit-cents en la demografia catalana. Si a l'Espanya interior es pot parlar d'una crisi general entre 1800 i 1814,⁸ a Catalunya l'inici de la crisi cal remuntar-lo a l'esclat de les hostilitats de la Guerra Gran (1793). Pierre Vilar, en analitzar el moviment de la població de Barcelona, constata crisis de mortalitat en els anys 1793-95, 1800-03 i 1809-12. Jordi Nadal proposa l'estudi del moviment de 43 localitats catalanes entre 1787 i 1815; d'acord amb això, la població hauria passat de 83.558 ha. (població de la mostra) el 1787 a un total de 100.050 ha. el 1815, significant una taxa anual de creixement del 0,69%, més baixa, segons Nadal, que no la corresponent al període 1717-1787.⁹

Una segona alternativa ha estat l'explotació de les sèries censals a nivell local. En els casos de Reus¹⁰ i Girona¹¹ s'ha pogut estudiar amb detall les trajectòries poblacionals i ha restat palesa en ambdues ciutats la importància de la immigració rural en la recuperació demogràfica posterior a la Guerra del Francès.

Per tal de trobar algun pilar intermedi entre 1787 i 1857 hem explorat les possibilitats de l'Arxiu Diocesà de Girona, puix que per períodes anteriors ja s'ha comprovat la utilitat dels recomptes eclesiàstics per cobrir els forats existents.¹²

La recerca ha donat els fruits següents: tres recomptes per ànimes de comunió del bisbat, el primer és de 1790 i porta el nom de *Nomenclátor de los pueblos del obispado*, el segon és de 1852 i n'hi ha un tercer sense data i a més molt incomplet.¹³ Així mateix, hem trobat un cens de l'any 1839 que dona el

⁶ J. Nadal, "Les grandes mortalités des années 1793 a 1812: effects a long terme sur la démographie catalane" en *Problèmes de mortalité. Actes du Colloque International de Démographie Historique*. Liège, 1963. París, 1965, pp. 409-421.

⁷ P. Vilar, "Essai d'un bilan..." (1965).

⁸ V. Pérez Moreda, *Las crisis...*(1980), pp. 375 ss.

⁹ Aquesta taxa, però, estaria dintre els màxims i mínims proposats per F. Bustelo per al període 1717-1787 a Catalunya (de 0,50 a 0,70%), vegeu "La població de Catalunya en el siglo XVIII", *Hacienda Pública Española*, n° 38 (1976), pp. 81-91.

¹⁰ J. Andreu, *La crisi de l'Antic Règim a Reus: població, economia i societat entre 1750 i 1850*. Tesina, UAB, 1985 (2 vols.), vegeu vol. I, pp. 33 ss.

¹¹ A. Simon, "Girona a comienzos del Ochocientos. Inmigración y crecimiento demográfico", *Primer Congreso d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. I, pp. 133-139, i R. Alberch i N. Castells, *La població de Girona (segles XVI-XX)*, Girona, 1985, pp. 107 ss.

¹² A. Pladevall ha publicat tres censos del Bisbat de Vic, de 1626, 1685-86 i 1780: "Un cens general de Catalunya fins ara desconegut", *Ausa* (1973), pp. 3-13; "El bisbat de Vic entre els anys 1685 i 1686", *Ausa* (1976), pp. 44-62; i "Un cens demogràfic i econòmic del Bisbat de Vic de 1780", *Revista Catalana de Geografia* n° 4 (1978), pp. 577-616. També R. Alberch i A. Simon han publicat "El cens de 1595. Bisbats de Solsona, Vic i Alt Urgell", *Revista Catalana de Geografia*, n° 9-16 (1980-81), pp. 80-103.

¹³ Les referències dels tres recomptes són respectivament: Arxiu Diocesà de Girona (ADG) Sec. S, llig. 468; Sec. S llig. 461; Sec. C llig. 83. La part del "Nomenclátor" de 1790 corresponent a la comarca de la Garrotxa fou editat per J. Clara, "El poblament de la Garrotxa a les darreries del segle XVIII. El nomenclátor Diocesà de 1790", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i*

nombre de veïns i d'ànimes, aquest cens, segons es llegeix en una nota, "Fue copiado ni más ni menos según los registros de la Policía".¹⁴ Però, sens dubte, el millor recompte és una estadística de l'any 1818 recollida com *Sumario de las personas que hay en todo el Obispado*, que detalla la distribució per edat i sexe de cadascuna de les parròquies.¹⁵

La motivació per la qual es va elaborar el cens de 1818 ja ens parla de la seva fiabilitat. El *Sumario* fou realitzat pels capellans de la Diòcesi, després que l'Intendent del Principat ho demanés al Bisbe, precisament per la poca credibilitat que li mereixien a l'Intendent les dades enviades pels ajuntaments:

Como las circunstancias de la Guerra obstruyeron los medios y el modo de llevar un Padrón General de la Provincia, y los incendios y saqueos han extinguido a la par de otros riesgos de aquélla, los documentos, libros y hombres, no puede saberse con certeza la población fija del Principado (...). En este concepto y para confrontar con las noticias no muy conformes que tengo recibidas de los Ayuntamientos, del número de individuos que habitan en Cataluña, ruego a V, II^a se sirva circular reservadamente a los Curas Párrocos de la Diócesis de su cargo remitan a V. II^a con el mismo secreto una certificación del número de feligreses que estén en su respectiva parroquia.¹⁶

La millora del recompte eclesiàstic respecte als padrons municipals es pot constatar bé amb l'exemple de Girona: aquest cens dóna un total de 7.426 habitants, quan el resum del padró de la ciutat n'ofereix només 5.349.¹⁷

Respecte al cens de Floridablanca de 1787 i als primers censos oficials de 1857 i 1860 —punts de referència i comparació amb el cens que ara aportem—, cal dir, pel que fa al primer, que si bé ha tingut generals crítiques favorables quant al conjunt de les seves dades, en canvi, algunes anàlisis locals i comarcals suggereixen que el dit cens no proporciona gaire seguretat més enllà d'un emmarcament general. Aquesta és la constatació de Miquel Planas per 12 parròquies de l'Alt Empordà¹⁸ i de Jordi Andreu pel cas de Reus,¹⁹ resultant de contrastar la relació de masculinitat i la taxa de natalitat; i també de Josep Clara per la comarca de la Garrotxa en comparar el cens de Floridablanca amb el recompte eclesiàstic de 1790 —abans citat—, aquest aporta una xifra de 2.231 persones de més en relació al del 1787, i aquesta diferència en la realitat hauria

---

comarca (1980-81), pp. 61-67. El nomenclàtor es troba publicat en l'article precedent d'aquest volum.

¹⁴ ADG, sec. S, llig. 468. Ens sembla molt deficitari.

¹⁵ ADG, Sec. C, llig. 83. El document del cens sembla oferir algun dubte sobre la seva datació, però aquest s'esvaeix amb el document citat a la nota següent —la petició de l'Intendent al Bisbe per tal d'elaborar el cens— la qual data del 22 de juny de 1818.

¹⁶ ADG, Sec. C, llig. 74, n. 61.

¹⁷ Vegeu A. Simon, *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*, Bellaterra, 1985, p. 69.

¹⁸ M. Planas, *La població de l'Alt Empordà al règim demogràfic antic*, Tesina, UAB (2 vols.), vol. I, pp. 58 ss.

¹⁹ J. Andreu, *La crisi...* (1985), vol. I, pp. 11 ss.

de significar un augment superior, car hi manquen els infants de 0 a 9-10 anys, no tinguts en compte pel fet de no ser ànimes de comunió.²⁰

Pel que fa al cens de 1857, gaudeix també de bona crítica entre historiadors i demògrafs: "Parece que las cantidades del mismo no emanan de la coercitiva estatal sino, en general, de la buena voluntad y sincera colaboración ciudadana", escriu Amando Melón fent referència a l'advertència preliminar del cens.²¹ Però, tal com assenyala Jordi Nadal, això és degut en part a la manca de censos fidedignes entre 1787 i 1857.²²

El cens de 1818, possibilitats i problemes.

Marc geogràfic i aspectes tècnics. Aquest cens de 1818, del que acabem de fer-ne presentació, té, tot i l'elevat grau de confiança que ens mereix, algunes característiques i mancances que en dificulten un estudi complet.

El primer gran problema que presenta és el dels límits geogràfics: la no concordança del bisbat de Girona amb les altres divisions del territori, com són les comarques, vegueries, partits judicials o províncies. Així, doncs, si pretenem fer l'evolució de la població a nivell comarcal (a fi de facilitar la comparació amb els censos de 1787 i 1860, ben estudiats per J. Iglésies)²³ s'han d'eliminar les poblacions de la comarca del Maresme i del Ripollès al cens de 1818 i vigilar que alguns pobles de la Garrotxa i la Selva no hi manquin o que alguns de les comarques limítrofs hi estiguin.

De totes maneres, segons P.M. Quintanilla,²⁴ al 1860, dels 311.158 habitants de la Província de Girona, 278.358 pertanyien a la Diòcesi, la resta estaven repartits entre la Diòcesi de Vic i la d'Urgell, ja que a les de Barcelona i Solsona hi correspon un nombre ínfim. D'altra banda, dels habitants de la Diòcesi sols una petita part no pertanyen a la província de Girona, hi corresponen a la de Barcelona, que ja hem eliminat amb la supressió dels pobles del Maresme del nostre estudi. Així, si bé no hi ha exactitud sí una bona dosi de confiança, sobretot quan estudiem l'evolució comarcal de la població. I si hi ha errades, que no poden ser molt importants, mai no seran per excés, sinó per defecte, en haver habitants de la província que pertanyen a altres diòcesis.

Si descendim a nivell local, als pobles, ens trobem amb una altra dificultat.

²⁰ J. Clara, "El poblament de la Garrotxa..." (1980-81).

²¹ A. Melon, "Los censos de población en España, 1857-1940", *Estudios Geográficos*, nº 42 (1951), p. 213.

²² J. Nadal, *La población española*, Barcelona, 1966, p. 133.

²³ J. Iglésies, *El cens del comte Floridablanca de 1787, part de Catalunya*, Barcelona, 1969, que n'és la transcripció literal amb lleugeres modificacions. Recordem que P. Vilar a *La Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, 1966, també en féu un estudi complet amb rectificacions pel que fa a les xifres globals i a certes zones. J. Iglésies, *Catalunya ara fa cent anys*, Barcelona, 1961.

²⁴ P. M. Quintanilla, *La Provincia de Gerona. Datos estadísticos*, Girona, 1865.

El diferent grau de fiabilitat que poden tenir els censos de 1787 i 1857, realitzats amb mètodes, finalitats i garanties tècniques diferents,²⁵ es pot veure agreujat per la inclusió en una data intermitja d'unes dades obtingudes no a través de les autoritats administratives, sinó de les eclesiàstiques, amb mètodes també diferents, a més de tenir un marc local distint: en els censos de l'administració és el poble i el seu terme municipal qui regeix i els llogarrets i agregats dins el mateix hi estan inclosos; en canvi, en els censos eclesiàstics és la parròquia i les seves sufragànies la base del recompte i es pot escaure que no coincideixin amb el terme municipal.

D'aquí ve la necessitat d'anar molt en compte i el fet que nosaltres no descendirem massa al fet local, i quan ho farem prendrem el màxim de precaucions, com és el cas de buscar les taxes de natalitat per saber la confiança dels diferents recomptes: l'elaboració de la taxa es fa a partir de la població del poble i dels agregats. Precaucions primordials quan descendim a nivell local i pretenem fer-ne extrapolacions.

D'altra banda, el cens en si té unes mancances que dificulten el seu estudi en termes estadístics, com és la poca precisa distribució en edats de la població, la manca de diferenciació per estat matrimonial i edat (tan important per saber l'edat al matrimoni i els percentatges de viudesa), la manca de regularitat en els intervals, que ens indiquen un cens realitzat amb mètodes i sistemes bastant rudimentaris, en comparació amb el posterior de 1857 (o el mateix de la policia de 1832-33). I també cal anar en compte amb un elevat nombre d'exempts que podien ser personal militar o religiós, però també persones que prestaven els seus serveis especials en determinats moments i entraven en aquesta categoria, mariners.²⁶

Fiabilitat

Masculinitat. Les taxes de masculinitat ens revelen uns bons resultats, dintre dels límits de credibilitat establerts per L. Henry²⁷ per recomptes antics. Tanmateix s'observa una relació deficitària pel que fa al conjunt d'elements masculins. J. Iglésies observa per 1787²⁸ uns coeficients de masculinitat correctes,

²⁵ Ja ho apunta clarament J. Iglésies a *Indagaciones sobre la poblacion de Catalunya en la primera mitad del siglo XIX* (1967), recalcant que no es poden fer comparacions entre censos d'èpoques estadístiques diferents, el de 1787 marcaria el final d'una etapa, mentre el de 1857 n'encetaria una de plenament estadística, amb mètodes, tècniques i objectius completament diferents.

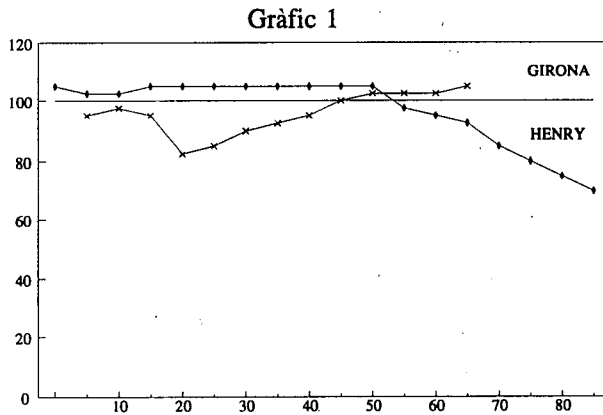
²⁶ Com sembla ser el cas de nombrosos recomptes amb finalitats fiscals de l'època preestadística on a més de les classes privilegiades, noblesa i clergat, certs sectors que podien oferir els seus serveis en casos determinats, com mariners (o banquers) podien quedar exclosos sense cap indicació específica.

²⁷ L. Henry, *Manual de demografia històrica*, Barcelona, 1983.

²⁸ J. Iglésies, op. cit. Cal diferenciar el percentatge de la relació o taxa com l'entendem aquí: el nombre d'homes que hi ha per cada cent dones.

de 48,48% en el conjunt i de 49,34% fins als 7 anys. En les edats intermitges i actives hi ha una clara supremacia femenina, que es podria deure a omissions en el censament dels homes, com remarca Iglésies i com semblaria ser per l'estudi dels exempts als pobles costaners, que correspondrien a mariners que fan serveis per a les autoritats. També es pot deure aquest fet a una mobilitat temporal de població.

El fet és que al 1818 hi ha també una taxa de masculinitat que s'acosta al 95 (que correspondria a un coeficient o percentatge d'efectius masculins de 48,72%). Podem precisar aquesta taxa per edats del conjunt del bisbat en el Quadre I i el Gràfic 1 on es relacionen amb el model proposat per Henry.

QUADRE I. *Taxa de masculinitat del Bisbat de Girona*

0- 7 anys	97
7-16 anys	99
16-25 anys	83
25-40 anys	92
40-50 anys	100
50-85 anys	105

A més de la confiança que ens mereix el cens en aquest aspecte podem observar un dèficit d'homes sobretot a les edats actives, de 16 a 25 anys, que es pot deure a les exempcions esmentades però també al dèficit provocat per la Guerra del Francès, en les edats actives, de 16 a 25 anys (però també de 25 a 40 encara que en menor grau), ja que s'observa tant a les comarques de la costa com a les de l'interior (Quadre II). Pel que fa al lleuger dèficit del grup 0-7

anys és degut a l'elevada mortalitat infantil que afectaria en major grau els nens, que en principi tenen des del naixement una relació favorable: de cada cent nenes nascudes en neixen cent-cinc nens.

QUADRE II. *Taxes de masculinitat per comarques. 1818*

	0-7 anys	16-25 anys	Totes edats
Alt Empordà	97	86	97
Baix Empordà	99	88	100
Gironès	99	83	96
La Selva	97	94	99
La Garrotxa	90	69	98

Taxes de Natalitat. Segons les dades del cens de 1860, la població de les comarques gironines tindria una taxa de natalitat d'entorn el 35%, i segons M. Livi Bacci,²⁹ entre d'altres, la natalitat de la població espanyola en l'anomenat règim demogràfic antic giraria entorn del 35 i 45%; i podríem dir que una taxa de natalitat superior al 50% estaria fora dels límits biològics d'una població d'aquestes característiques.

Aquests marges possibles per les poblacions antigues ens permeten calcular o mesurar la fiabilitat dels diferents censos de població, ja que fins a l'època estadística no es pot seguir l'evolució de les taxes de natalitat solament relacionant les xifres dels naixements amb les de la població, ja que una oscil·lació en el recompte (un dèficit d'un cens) pot produir unes taxes completament artificials i inversemblants que distorsionin tota l'evolució.

Així ens acontentarem de treballar les taxes de natalitat d'acord amb les dades de naixements que posseïm per la comarca de l'Alt Empordà³⁰ per comprovar la fiabilitat dels censos entre el de 1787 i el de 1860, més estudiats.

²⁹ M. Livi Bacci, "Fertility and Nupciality Changes in Spain from the late 18th to the early 21th Century" a *Population Studies*, XXII, 1968, nº 1, pp. 83-102 i nº 2 pp. 211-234. Vegeu també les llistes europees de taxes demogràfiques a M. W. Flinn, *The European Demographic System, 1500-1820*, Brighton, 1981.

³⁰ M. Planas, *La població...* (1985).

QUADRE III. Taxes de natalitat de diverses parròquies empordaneses i Girona

	Mitjana naixem. 1785-9	Població 1787	Taxa de natalitat	Mitjana naixem. 1816-20	Població 1818	Taxa de natalitat	Mitjana naixem. 1831-35	Població 1833	Taxa natalitat	Mitja naixem. 1840-44	Població 1842	Taxa de natalitat
AGULLANA La Estrada	50	443	112'86	49	883	55'49	56	911	61'47	55	1.034	53'19
BORRASSA Creixell	28	479	58'45	27	509	53'04	30	780	38'46	33	654	50'45
CASTELLO Sant Joan	137	2.911	47'06	117	2.415	48'44	125	2.694	46	162	2.878	56'28
DARNIUS	--	859	--	28	859	32'59	32	680	46'39	43	695	61'87
L'ESCALA Sant Martí	86	1.383	62'18	90	1.939	46'41	--	--	--	41	2.212	18'53
LA JONQUERA	49	416	117'78	38	647	58'73	42	1.070	39'25	56	1.165	48'06
NAVATA Canelles	30	582	51'54	31	682	45'45	23	716	32'12	24	844	28'43
ROSES	95	1.952	48'66	86	1.510	56'95	99	2.568	38'55	129	1.948	66'22
VENTALLO Valveralla	26	483	53'83	21	562	37'36	--	--	--	22	384	57'29
GIRONA- Catedral	--	--	--	59	2.114	27'90	--	--	--	--	--	--
GIRONA- Sant Feliu	--	--	--	137	3.964	34'56	--	--	--	--	--	--
PROVINCIA DE GIRONA: Naixements 1860-64, mitjana quinquennal: 10.931 = 35‰ Població segons el cens de 1860: 311.158.												

FONTS: Censos, VILAR, P., ADG, AMF, QUINTANILLA, P. M. Naixements: M. PLANAS: *La població...*(1985).

Els censos i l'evolució de la població

Entre el cens de Floridablanca de 1787 i el primer cens modern de 1857 s'escolen setanta anys que es caracteritzen per la mala qualitat dels recomptes de població que produeixen un mal coneixement d'aquesta època tan important del nostre passat. La proliferació de censos, padrons i recomptes, realitzats per les més diverses institucions i amb un abast geogràfic diferent i una fiabilitat desigual, potser sigui un reflex clar en matèria estadística de la caiguda de l'Antic Règim, visible en tants d'altres aspectes, que revela la inoperància d'una administració i unes autoritats arrelades al passat i que veuen con les seves estructures i els mètodes de recompte i control no són apropiats a una societat que requereix una direcció completament diferent.

Així, J. Iglésies ha analitzat els censos generals de Catalunya per la primera meitat del segle XIX³¹ i ha arribat a la conclusió de la manca de confiança d'aquests recomptes i el poc aprofitament que es pot treure del seu estudi.³² Per les comarques de Girona, el cens del Bisbat de 1818 pot ser una pauta interessant per valorar els efectes de les guerres de canvi de segle —en especial la del Francès— a les nostres comarques i la posterior recuperació.

A l'Arxiu Municipal de Figueres es troba un cens de l'any 1833 realitzat per la Policia i que abraça tot el partit judicial de Figueres i del qual es conserven les respostes originals enviades per tots els pobles del partit. Havia de ser realitzat a nivell de tot Catalunya a través de les subdelegacions i delegacions de policia de tot el Principat, el conjunt de les quals havia de ser enviat amb un termini molt breu a la Superioritat de Madrid.³³ Hom coneix sols les dades de Figueres però seria interessant trobar a nivell local o als resums, les xifres d'aquest recompte per totes les comarques gironines o per tot el Principat.

Tradicionalment s'ha mantingut l'opinió d'un creixement important de la població catalana, i també de la gironina, a la primera meitat del s. XIX. I això es feia a partir de la comparació entre els dos censos que mereixien més confiança del règim antic, el de 1787 i el de 1857, tot i les dificultats de

³¹ J. Iglésies, "Indagaciones sobre la población..." (1967).

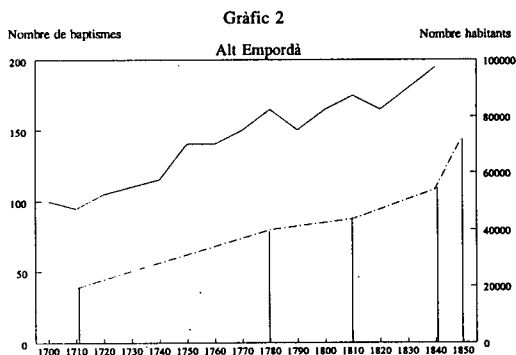
³² Aquestes fonts presentades per J. Iglésies són "Relación de pueblos de que consta el Principado de Catalunya, corregimientos y subdelegaciones en los que se halla dividido", publicat a Barcelona el 1824 (Frigola) amb una insuficiència per defecte i una clara imprecisió en estar enregistrat per focs. J. B. Galobardes, *Cataluña en mano*, Barcelona, 1831, amb una relació per veïns i una per habitants, sembla fortament defectiu si el comparem amb les dades empordaneses de 1833. P. Madoz al *Diccionario estadístico...*, publica la matrícula catastral de 1842, amb distribució per partits judicials. Tot i els seus dubtes presenta que és o sembla el més fiable dels presentats per J. Iglésies.

³³ Arxiu Municipal de Figueres. A més de les dades demogràfiques per cada poble del partit i el resum total hi constem altres informacions com establiments públics, cases de begudes o armes de foc. El fet d'estar signat per l'alcalde i les autoritats del municipi i les recomanacions que es feien en la circular sobre les maneres d'avaluar la població i les precaucions i la necessitat de fer bé els recomptes, ens donen fe de la seva fiabilitat. Les respostes foren lliurades a la jefatura de policia personalment i dins uns breus terminis de temps.

comparació entre censos d'etapes estadístiques diferents. Malgrat el poc coneixement que es tenia entre aquestes dades a causa de la irregularitat dels diferents recomptes, hi havia la convicció que a la primera meitat del s. XIX hi havia hagut un creixement important de la població, tot i les guerres de canvi de segle i les periòdiques crisis agràries i econòmiques que hom observava.

L'estudi de les taxes de natalitat, tot i les irregularitats que pot provocar el fet de calcular taxes en poblacions petites (encara que l'extrema coincidència de resultats avalen el mètode) ens revela la subestimació dels recomptes anteriors al de 1857, ja que és impossible el descens d'unes taxes de natalitat en tan curt espai de temps. Però ens indica també un altre fet: el cens de 1787 també sembla defectiu.³⁴ Aquestes constatacions no li treuen la confiança —relativa— que ens mereix i que el posem al costat del cens de 1818 o del de 1833, ja que el fet de tenir una distribució per edats i sexes i anar acompanyats per una acurada estadística ens indiquen els esforços de les autoritats. Però, se'ns revela, que amb els mètodes tradicionals i tot i la cura i escrupolositat que contínuament es recomanava, era molt difícil poder controlar el conjunt de la població a partir d'unes estructures i unes institucions arcaiques i desfasades i encara més si per aquesta població un recompte anava lligat a un assumpte fiscal.

Aquest dèficit crònic el podem confirmar en el quadre que a continuació reproduïm. Tornem a descendir a la comarca de l'Alt Empordà per tractar amb minuciositat un aspecte: la comparació de l'evolució de la població a través dels censos i a través d'una mostra de registres parroquials.³⁵

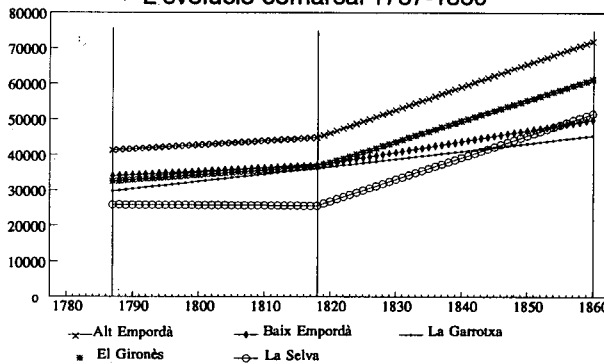
³⁴ Entre d'altres, ho havia anat observant darrerament Llorenç Ferrer i Alòs pel cas del Bages o bé M. Planas a l'Alt Empordà, encara que pel fet de demostrar-ho a partir de la inversemblança de les taxes i per la dificultat d'establir uns índexs correctius adequats i generalitzables, ara per ara no es pot calcular de manera correcta el grau de subestimació, i menys "a partir de les taxes que haurien de ser lògiques amb els registres parroquials", la comparació entre l'evolució de la població dels censos i de la natalitat dels registres sembla més apropiada encara que menys precisa (gràfica 2).

³⁵ M. Planas, *La població...*, (1985).

Així observem el progressiu creixement dels naixements (i per tant de la població) al llarg del s. XVIII, la frenada a final de segle i la recuperació, lenta i amb entrebancs (com el 1830) posteriors. El fet d'una disminució en la taxa de natalitat a les primeres dècades del s. XIX explicaria aquest lleuger alentiment en la creixença però no justifica aquesta gran diferència que hom observa entre el cens de 1842 (i tots els anteriors) i el de 1860, representats per les barres verticals.³⁶

Els registres parroquials, tot i ser sotmesos als efectes conjunturals i a un possible canvi en el comportament de la població, ens indiquen el decidit procés de creixement de la població empordanesa ja al llarg de tot el segle XVIII, de més importància del que sembla.

Gràfic 3
L'evolució comarcal 1787-1860

En el quadre número IV hom pot observar la recuperació de la població després de la Guerra del Francès. Proponem, d'altra banda, una estimació que podria ser generalitzable pel conjunt de Catalunya suposant que les condicions de concentració de la població no haguessin variat de manera substantiva. En funció de les dades de 1787 i 1860 podríem dir que la regió gironina representa un 17,5% de la població de Catalunya en aquestes dades i a partir de les xifres que tenim per 1818 podem calcular-ne el total. Cal remarcar que les xifres de

³⁶ Es confirma el que, seguint a J. Iglésies, hem apuntat a la nota 25. Continuant amb ell, trobem "En 1857 el rigor con que se procedió a la anotación de los pobladores de cada localidad corrigió omisiones y ocultaciones que ventan siendo endémicas en esta clase de trabajos". Així, les xifres de 1857 o 1860, en el creixement que ens revelen hi ha una part corresponent als defectes de realització dels censos anteriors i una altra producte d'un creixement real, pel que sembla superior al que ens indiquen els registres de natalitat, les taxes de la qual haurien començat a descendir.

1818 poden ser deficitàries en estar inscrits alguns pobles fronterers de les comarques en altres bisbats, però no poden ser excendentàries ja que hem eliminat el Maresme i el Ripollès. Així cal entendre la xifra de 1818 com una situació mínima.

D'altra banda, cal recordar que aquestes xifres sols ens indiquen la importància del creixement cap a mitjan segle per les comarques gironines i pel conjunt de Catalunya, però cal comptar amb els diferents ritmes d'aquest creixement. Es indubtable que hi hagueren unes zones d'atracció de la població a causa d'un desenvolupament econòmic més gran i unes millors ofertes de treball que es configuraren en un centre receptor de la població excendentària dels camps i de certes zones d'interior que encetaven uns tímids intents de modernització. Barcelona, la costa, algunes regions manufactureres veieren créixer la seva població a causa d'una immigració que provocà un rejuveniment de l'estructura per edats i una vitalitat demogràfica més gran.

Cal dir també que aquest fenomen no es veurà ben estès fins cap a mitjan segle on la nova dinàmica industrial comença a estendre's a certes zones. Aquest important creixement de certes regions queda amagat en estudiar l'evolució global de la població, i implica un canvi de comportaments demogràfics que iniciaran de manera decidida el trànsit cap a la modernitat.

QUADRE IV. *Regió II de la divisió territorial de la Generalitat*

	1787	1818	1860
Alt Empordà	41.280	44.800	71.939
Baix Empordà	33.953	36.973	49.833
La Garrotxa	29.674	36.082	45.350
El Gironès	32.441	36.615	61.122
La Selva	25.782	25.480	51.524
TOTAL	163.130	179.950	279.768
Part proporcional amb Catalunya	18,13%	17,5%	17,23%
Població de Catalunya	899.532	1.028.285	1.662.795

Nota: Les xifres en cursiva indiquen la població estimada.

Així podríem dir que a la primera meitat del segle XIX s'observà a les comarques gironines una continuació del creixement del segle XVIII, una vegada superats els crítics efectes de les guerres. El cens de 1818 ens revela com s'aconsegueix aquesta remuntada, la qual es farà més intensa a partir de la crisi dels anys 30.

D'altra banda, cal posar novament de relleu el creixement demogràfic del segle XVIII. Si les xifres de principi de segle que P. Vilar havia estudiat eren deficitàries, també ho serien les de 1787 (encara que en molt menys grau), amb la qual cosa es manté per a tot Catalunya la importància demogràfica i econòmica del segle XVIII com a època de creixement i com a llavor que sustentará el progrés posterior, una vegada superats els problemes de canvis de segle: crisis agràries, malestars populars, guerres i fets bèl·lics (1794, 1805, 1808).

Concentració de la població

Podem veure en aquest estudi de les freqüències de les poblacions segons el nombre dels seus habitants que la població del bisbat de Girona no ha canviat molt ni de distribució ni de concentració des de finals del s. XVIII.

La distribució del creixement del s. XVIII, tan ben estudiat a partir del cens de 1787 per P. Vilar i J. Iglésies, no oferí més variacions en el canvi de segle al bisbat de Girona a causa del lleuger increment econòmic que s'observa a les diferents zones de les nostres comarques i a causa dels fets bèl·lics que malmeteren els efectius de la població, ja des de 1794 a les comarques frontereres i fins acabada la Guerra del Francès el 1812.

Tanmateix, cal dir que les guerres, malgrat els efectes que tingueren sobre la població i sobre l'economia (canvi de pautes de comportament en temps difícils i destruccions i aturada de moltes activitats econòmiques) no produïren unes transformacions importants pel que fa a la distribució de la població ni a l'estructura del poblament. Després del desgavell provocat per les invasions, les destruccions i la fugida, les persones anaren tornant al seu lloc i reprenent les seves activitats de treball i de relació.

QUADRE V. Bisbat de Girona. 1818

Nombre d'habitants	Freq. de poblacions	Percentatges
0-250	219	51%
251-500	106	25%
501-1000	56	13%
1001-2500	32	7%
2501-5000	7	2%
5001-10000	2	1%

El segle XVIII observa una urbanització notable de Catalunya, paral·lela a

la densificació del prelitoral i el litoral, d'acord amb el creixement econòmic i comercial de certes zones més privilegiades. I tot això contrasta amb la baixa concentració de la població de principi de segle. Aquesta lleugera tendència a la urbanització, que es veu representada sobretot per la creixença de Barcelona, també és present, encara que en menys grau, a les comarques gironines.

El 1818 les coses han canviat poc, sobretot tenint en compte la poca transformació industrial que ha tingut el nostre territori: fora d'alguns centres d'Olot, Girona, Figueres, Palafrugell i les poblacions costaneres, Blanes, Sant Feliu de Guíxols, amb indústria suro-tapera i activitats comercials, el camp gironí anà creixent, però sense assolir uns importants nivells de modernització que justificuessin uns excedents de mà d'obra i, per altra banda, l'atracció d'aquests centres urbans i comercials era poc important com per fer possible un transvasament de la població del camp a la ciutat.

Almenys un 75% de les poblacions del Bisbat de Girona són inferiors als 500 habitants (la meitat de tots els nuclis habitats tenen menys de 250 hab.) la qual cosa representa que la majoria de la població és rural.

Sols hi ha dues poblacions que tenen entre 5 i 10.000 habitants (xifra encara prou petita), Olot i Girona, mentre Figueres i Sant Feliu de Guíxols s'hi acosten.

Tot i la dispersió geogràfica que apuntàvem i el poc grau de concentració en viles i ciutats importants, que ens indiquen la ruralització de la població gironina encara a principi del segle XIX, ens trobem amb un important grup de viles intermèdies, entre 1.000 i 2.500 habitants i entre 2.500 i 5.000. Són centres locals i comarcals que aglutinen el territori del seu entorn o bé són centres costaners que es beneficien de la seva bona situació comercial per posar en contacte les seves rodalies amb el comerç exterior. En les comarques interiors la concentració es fa més entorn d'una vila important i una xarxa de mitjanes, mentre a les zones costaneres hi ha més proliferació de viles intermèdies.

L'estructura de la població

Per l'estructura de la població és interessant la comparació amb els censos de 1787 i 1860 encara que es tracti de relacionar unes demarcacions geogràfiques diferents i uns intervals d'edat també diferents. L'establiment de piràmides d'edats per mil individus facilita les comparacions alhora que permet extreure'n algunes conclusions.

El cens de 1787 presenta un dèficit en el grup de 25 a 40 anys, especialment accentuat pel que fa als homes, al contrari del que s'observa pel conjunt de Catalunya. D'altra banda, el corregiment de Girona presenta uns percentatges infantils màxims, signe de vitalitat demogràfica de l'època. El contrast, pel que fa al grup de 25 a 40 anys, amb Barcelona, que és la que el té més accentuat, no es pot deure només, segons el nostre entendre, al fet que aquesta hagi esdevingut ja un important centre receptor d'immigració pel seu desenvolupament

econòmic; es podria deure també, en certa mesura, a un defecte d'anotació a causa de l'atracció pels números rodons, ja que el grup de 40-50 anys podria incloure totes dues edats a causa de la imprecisió a l'hora d'establir els intervals i a aquest arrodoniment ja esmentat envers les edats acabades en zero.

El cas és que el cens del bisbat de Girona de 1818 presenta una millor progressió entre els intervals tot i que s'observa un cert dèficit en el grup d'homes en edats actives, que podria ser degut tant als efectes de les guerres passades (encara que no s'observa una repercussió important en el conjunt de la piràmide) com a una lleugera emigració vers zona més desenvolupades econòmicament.

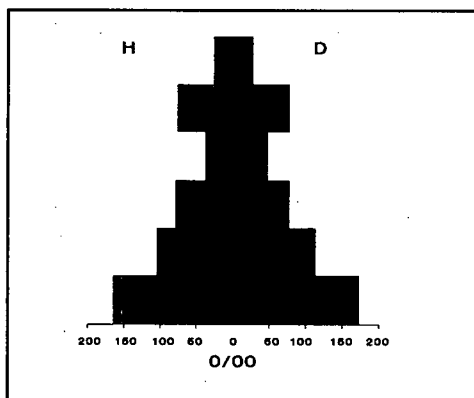
El cens de 1860 presenta una regularitat més gran deguda tant a una millor perfecció en l'elaboració de les dades com al fet d'una ja completa recuperació demogràfica de la població gironina. Hi continua havent un cert dèficit en la masculinitat en èpoques actives i una entrada important en el grup d'11 a 20 anys, que creiem que és deguda més que als efectes de la mortalitat infantil, a l'efecte de les classes buides nascudes durant les crisis de principi de segle i a la Guerra del Francès.

Si observem la progressió de les tres piràmides se'ns presenta clarament una disminució del grup fins als 7 anys, producte d'una progressiva, però ja ferma, davallada de la natalitat, el descens de la taxa de fecunditat potser també seria atribuïble als mètodes estadístics. De tota manera, entre 1857 i 1877 la major part de les corbes s'agruparien entre 29,5 i 41.

GRÀFICA IV. Estructures de la població

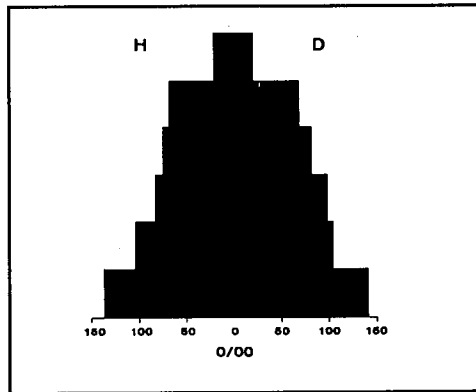
Piràmide del cens de 1787

Cens de 1787 (Corregiment de Girona) (per 1.000 hab.)		
Anys	Homes	Dones
50-85	26	27
40-50	76	77
25-40	37	47
16-25	79	77
7-16	104	113
0-7	164	173

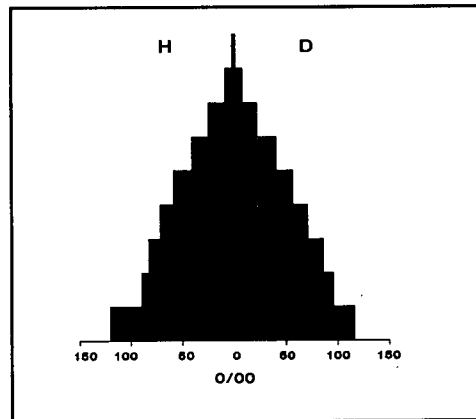
Cens de 1818 (Bisbat de Girona) (per 1.000 hab.)		
Anys	Homes	Dones
50-85	21	20
40-50	68	68
25-40	75	81
16-25	83	98
7-16	104	104
0-7	137	141

Piràmide del cens de 1818

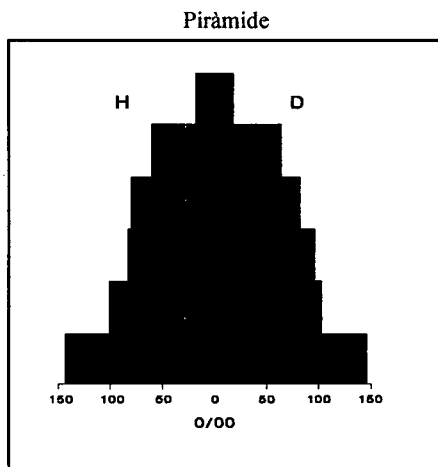

Cens de 1860 (Província de Girona) (per 1.000 hab.)		
Anys	Homes	Dones
81-90	2	1
71-80	9	8
61-70	25	22
51-60	41	41
41-50	59	57
31-40	72	71
21-30	83	86
11-20	90	96
0-10	120	116

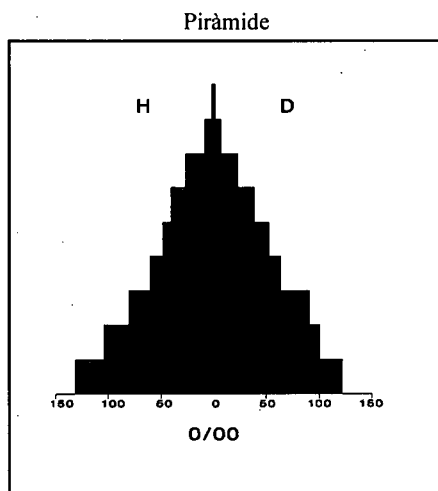
Piràmide del cens de 1860

Comarca de l'Alt Empordà segons el cens del Bisbat de 1818 (per 1.000 hab.)		
Anys	Homes	Dones
50-85	18	18
40-50	66	64
25-40	80	82
16-25	83	96
7-16	101	103
0-7	<u>143</u>	<u>146</u>
	491	509

Partit Judicial de Figueres segons el cens policial de 1833 (per 1.000 hab.)		
Anys	Homes	Dones
80-90	1	2
70-80	8	7
60-70	26	23
50-60	40	39
40-50	48	53
25-40	60	64
16-25	80	91
7-16	104	101
0-7	<u>131</u>	<u>122</u>
	498	502

Si disposéssim del cens de la policia de l'any 1833 per a totes les comarques gironines es faria possible un estudi individualitzat per a cada poble i comarca per saber-ne l'evolució de la població, però també aconseguiríem observar la transformació de l'estructura de la població amb més fidelitat. Hom pot veure com l'any 1833 ja s'ha superat el dèficit d'homes en edat activa i com prossegueix paulatinament l'estretament de la base de la piràmide, molt més

pronunciat el 1860.

I veiem també com hi ha menys diferència entre aquest grup i el següent, cosa que podríem interpretar per una disminució de la mortalitat infantil, encara que aquesta hi sigui present com es veu el 1860, encara.

El recompte de 1833 pel Partit Judicial de Figueres (amb uns límits geogràfics molt semblants a la comarca de l'Alt Empordà) ens permet encara una data intermèdia, sols per a aquesta zona, que indica la recuperació de la piràmide d'edats en les edats actives i com prossegueix de manera paulatina l'estretament de la base de la piràmide, a la vegada que van augmentant els grups d'edats superiors.

Tot i que en una zona agrària la divisió en edats actives i no actives presenta algunes dificultats a causa de la importància dels joves i la gent gran en les tasques agrícoles (igualment com el treball femení, sovint poc valorat), el grup dels adults dels 20 (o 16) als 50 anys continua essent important dins el conjunt de la població.

Conclusions

Podríem apuntar unes breus reflexions després d'aquesta somera i limitada presentació del cens. Es possible i desitjable la recerca de noves fonts que ens puguin donar llum sobre aspectes, encara que siguin parcials i localitzats, del nostre passat.

Caldria valorar la importància del creixement (econòmic i demogràfic) del segle XVIII, ara que sembla que certes interpretacions l'intentaven minimitzar, tant pel que fa a l'aspecte del nombre d'habitants de creixement com a l'aspecte qualitatiu de les transformacions profundes que produeix i que permetrà, per exemple, a la població gironina la seva recuperació després de les dificultats del canvi de segle i primeres dècades del XIX. El creixement posterior, excepte la frenada de 1830, serà important però, almenys en les comarques gironines, no tan espectacular com podria semblar la comparació dels cens de 1787 i 1857 o 1860.

Finalment, s'hauria de matisar les repercussions demogràfiques de fets bèl·lics tan importants com la Guerra del Francès ja que els seus efectes directes no serien tan devastadors pel conjunt de la població com semblaria a partir de l'estudi de certs casos concrets, com Girona, en què els fets polítics i militars es barregen amb unes condicions econòmiques i de desenvolupament de les forces productives que impedeixen una avançada decidida en la industrialització. En canvi, observem un progrés moderat en altres centres de les nostres comarques, com Olot, i un decidit desenvolupament agrícola comercial en altres zones, com és l'Alt Empordà o el conjunt de la Costa Brava.³⁷

---

³⁷ E. Lluç, "La industrialització a la Garrotxa", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*,

Seria desitjable una enquesta a fi de trobar, si és que es conserven, la resta de recomptes dels bisbats catalans per l'any 1818, o pels partits judicials del 1833, seguint les motivacions d'aquesta presentació, que era de donar a fer conèixer aquests documents. Amb les facilitats que avui dia permet el tractament informàtic es podria seguir amb més precisió l'evolució del nombre dels habitants i de les característiques i l'estructura de la població entre 1787 i 1857, permetent una fàcil comparació, si es disposessin dades de tot el Principat, en unitats geogràfiques iguals.

XXV-II (1981), pp. 193-232. D. Armengol, *La agricultura del Alto Ampurdán a mediados del siglo XIX*, tesi de llicenciatura publicada a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 1980. Y. Barbaza, *Le paysage humain de la Costa Brava*, París, 1966. Aquesta darrera observa diferents ritmes de creixement entre els sectors, sobretot de 1840 a 1857. Al sector meridional de la Costa Brava, aquest és comandat per la indústria surera, les construccions navals i la navegació, mentre al sector pirinenc (alt de 1787 a 1840) per la vinya. L'estabilitat del sector central, la plana empordanesa, s'explicaria ja per un creixement anterior i per l'inici d'uns canvis qualitatius importants en l'agricultura.

APÈNDIX: "Sumario de las personas que hay en todo el Obispado"

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exen- tos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Peratallada	39	34	31	26	27	32	47	59	20	23	26	27	190	201	5
Canapost	7	6	5	6	14	19	11	9	3	6	2	4	42	50	1
Fitor	17	11	22	16	8	13	11	10	9	6	7	4	74	60	1
S. Cebrià dels Alls	9	11	16	21	15	17	15	11	4	5	11	10	70	75	1
Rabós de Terri	27	20	22	27	6	9	21	24	15	16	16	7	107	103	2
S. Andreu del Terri	4	3	2	4	6	3	8	8	1	2	5	3	26	23	--
S. Llorenç de les Arenes	3	10	9	12	5	6	8	9	6	2	12	7	43	46	1
Juià	43	60	58	48	54	59	51	52	26	34	30	26	262	279	27
Flaçà	39	32	51	39	27	34	44	49	21	23	36	27	218	204	3
St. Joan de Mollet	26	19	21	18	18	20	24	39	15	15	22	19	131	130	9
Celrà	98	87	77	78	30	54	74	127	78	72	104	115	461	515	20
La Selva de Mar	66	65	57	52	72	74	91	104	46	34	25	18	351	347	51
El Port de la Selva	67	76	53	72	62	98	85	78	51	53	18	16	336	393	132
St. Frutuós de la Vall	12	13	19	16	14	19	15	10	9	9	4	2	73	69	5
St. Feliu de Buixalleu	24	22	27	27		21	47	54	32	25	39	40	199	189	15

[122]

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
St. Miquel de Cladells	15	23	28	28	19	13	13	16	7	10	16	14	98	104	22
St. Daniel	7	6	11	11	7	17	15	23	6	7	10	11	56	75	32
Arbúcies	120	115	102	81	172	140	230	236	118	125	116	143	798	840	28
St. Maria de Lió	6	7	5	4	17	12	21	19	6	5	12	13	67	60	12
St. Pere Desplà	4	3	1	3	3	2	14	12	2	3	7	5	31	28	3
St. Cebrià de Lledó	14	18	9	12	7	10	11	12	10	11	7	7	58	70	2
Tossa	180	140	228	180	152	193	77	178	101	100	115	161	953	952	211
Riudellots de la Selva	40	53	21	31	49	68	65	75	46	58	41	53	262	338	7
Salitja	38	36	25	23	9	18	28	28	11	13	19	21	130	139	1
Les Escaules	30	19	30	29	16	19	27	18	12	12	21	19	136	116	4
Serra de Daró	12	11	14	16	25	16	17	14	32	33	8	6	108	99	--
Fellines	20	14	8	13	7	13	28	29	3	3	15	16	81	88	2
Jafre	33	40	15	18	15	20	43	42	14	18	24	27	144	165	5
Colomers	38	36	40	46	23	27	34	39	28	29	32	36	195	213	9
Viladesens	29	24	25	30	16	24	34	29	12	13	24	19	140	139	3
Cervià de Ter	77	63	72	64	78	77	82	85	34	45	52	47	405	381	15
S. Jordi Desvalls	53	48	53	41	53	60	71	66	25	33	58	53	313	301	12

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Sta. Llogaia d'Alguema	14	9	20	13	8	7	18	22	6	6	7	8	73	65	2
Palol de Revardit	4	3	4	2	3	3	5	5	2	--	2	2	20	15	--
Navata	56	53	45	40	34	38	34	42	55	45	67	66	291	278	22
Gaüses	27	25	23	24	10	14	31	41	16	5	21	6	128	115	2
Vilabertran	57	58	70	87	47	65	75	93	36	22	17	28	302	353	23
El Far	20	20	10	9	10	11	54	53	13	15	4	9	111	117	1
Vilatenim	9	16	13	16	16	13	18	10	5	6	12	10	73	75	2
Cabanes	56	52	40	39	29	33	65	72	41	49	23	15	254	260	4
Sant Feliu de Boada	30	22	15	15	19	23	20	18	13	11	6	10	103	95	3
Sant Julià de Boada	5	6	5	6	5	7	4	5	2	1	2	1	23	26	1
Sant Mori	40	26	20	15	12	26	29	35	9	14	16	9	126	125	2
Monells	36	40	25	28	12	18	35	39	23	24	20	19	151	168	--
Cogolls	12	17	17	20	15	24	25	36	12	12	11	16	92	125	1
Les Encies	31	16	19	13	17	24	17	17	17	17	23	27	124	114	3
Llampaies	17	15	17	22	12	9	10	13	14	16	15	15	85	90	--
Sant Feliu de Pallerols	123	180	114	121	112	165	168	179	114	122	92	108	723	829	23
Maçanes	41	50	36	25	38	32	56	61	35	37	47	49	253	254	--

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exen- tos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Sant Andreu de Remiñó	13	11	16	21	15	12	21	23	8	13	7	7	80	87	--
Hostalric	82	76	57	43	55	83	113	125	44	46	54	44	405	417	38
Sant Climent d'Amer	47	41	23	20	24	30	23	22	39	28	31	26	187	167	2
Sant Julià de Llor	12	13	8	9	6	5	24	26	10	8	4	5	62	64	3
Belcaire	21	16	38	28	18	17	38	37	21	21	3	7	139	125	3
Albons	15	22	36	29	25	30	47	40	18	15	16	19	157	155	3
Granollers de Rocacorba	17	19	40	32	31	33	18	17	29	21	25	15	166	147	2
La Barroca	15	12	20	15	20	18	11	16	5	11	21	15	82	87	4
Sant Aniol de Finestres	23	32	30	34	19	25	50	43	17	10	29	29	168	173	2
Sant Esteve de Llèmana	31	42	29	32	21	37	34	44	33	16	30	25	178	196	5
Llorà	28	31	34	32	52	49	23	21	21	19	2	2	160	154	6
Constantins	35	24	40	28	24	29	34	54	24	18	16	13	182	166	3
Les Serres	14	23	13	21	10	20	12	19	17	14	16	15	82	112	2
Vallveralla	12	4	7	10	8	9	6	12	15	3	2	3	50	41	3
Sant Martí d'Empúries	7	9	18	17	16	15	11	11	11	10	7	7	70	69	30
L'Armentera	52	52	59	60	35	47	81	74	33	32	32	40	292	305	9
Saldet	7	4	3	8	5	10	7	7	5	2	3	2	30	33	3

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Viladamat	16	12	23	24	22	30	38	31	12	14	8	14	119	125	3
Tordera	112	140	142	187	153	187	177	170	137	142	156	153	922	929	12
Lloret	201	195	210	168	146	135	145	183	164	144	171	165	1037	990	403
Blanes	310	429	345	301	321	296	375	394	211	216	242	243	1804	1879	496
Palamós	120	110	142	112	80	100	133	169	112	108	97	93	684	692	353
Calonge	147	180	133	119	138	152	133	187	152	90	309	150	1039	878	14
Boadella	32	29	24	25	18	17	19	13	16	16	16	17	124	117	2
Vilobí d'Onyar	109	93	77	56	57	48	74	89	55	41	36	39	408	366	6
Sant Dalmai	27	23	31	43	25	21	27	35	16	14	29	25	155	161	3
Estanyol	38	27	33	32	27	24	39	36	25	22	21	16	189	162	3
Molló	69	94	112	131	33	76	62	117	47	81	52	54	475	553	8
Fogars de Tordera	8	9	8	9	15	18	24	16	9	10	10	8	74	70	1
Breda	51	53	41	42	33	43	40	44	28	23	46	45	239	250	33
Casevans	36	30	34	28	26	39	45	32	45	35	33	30	220	194	1
Grions	18	15	16	17	20	5	16	20	10	11	10	6	90	74	1
Rocabruna	19	16	25	27	10	12	14	19	18	10	21	15	107	99	1
Pau	39	28	25	19	15	15	29	27	10	8	20	28	198	125	5

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exen- tos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Vilajuïga	23	25	39	41	25	30	53	54	13	16	18	27	168	191	2
Colera	6	8	15	8	6	6	3	3	5	5	5	3	40	33	1
Martorell de la Selva	16	19	8	10	5	7	10	13	13	5	5	4	57	58	1
Masarac	25	21	12	18	7	4	22	27	5	6	6	9	77	85	--
Rocacorba	4	4	3	6	3	3	7	6	2	2	8	3	27	24	2
Sant Cristòfol dels Horts	6	6	6	7	8	7	8	9	4	2	8	6	42	37	1
Carbonils	6	7	5	8	4	7	6	4	3	4	5	4	29	34	2
Vilars	4	10	8	12	3	5	3	5	8	8	6	6	32	46	1
Fontfreda	10	5	8	8	7	4	3	8	5	4	7	7	40	36	1
Sant Andreu d'Oliveda	8	5	6	5	2	4	4	6	4	4	6	5	30	29	1
Falgons	25	16	29	25	17	15	28	23	5	5	22	23	26	107	3
Amer	100	100	100	101	77	122	153	174	150	125	94	75	674	697	32
Lloret Salvatge	5	4	5	2	5	4	1	4	6	2	2	1	24	17	--
Sant Genís Sacosta	5	6	7	5	8	5	6	5	6	4	3	2	34	27	--
Sant Miquel de Campmajor	36	36	20	30	18	35	29	31	28	29	42	45	173	206	10

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Sant Martí de Campmajor	9	15	8	12	11	16	15	18	33	32	25	26	101	119	--
El Sallent	10	9	9	8	11	11	14	13	10	10	9	10	63	61	2
Brió	5	5	5	6	4	2	4	2	2	2	5	6	25	23	--
La Miana	16	20	6	9	13	19	19	21	14	10	11	13	79	98	3
Ventalló	42	36	50	44	20	33	70	65	37	27	26	12	245	217	6
Mieres	71	86	52	69	72	74	81	113	53	50	80	50	409	451	9
Santa Maria de Feixe	5	9	4	4	2	6	6	6	2	2	1	3	20	30	1
L'Escala	158	160	182	179	121	125	133	146	92	69	94	52	780	731	257
El Torn	11	12	18	17	6	11	30	26	10	12	12	12	87	90	9
Ventajol	4	5	2	2	1	5	5	3	2	3	4	2	18	20	1
Vilareix	12	14	27	39	32	37	40	28	18	13	18	15	147	147	2
Ultramort	23	25	20	19	18	17	8	14	10	13	17	15	107	103	17
Fonolles	14	8	9	12	7	13	10	10	9	9	3	4	52	56	1
Matajudaica	12	9	5	6	6	8	13	14	6	9	7	9	49	55	4
Parlavà	25	24	14	17	23	21	38	17	14	14	15	17	129	110	4
La Sala	4	5	5	5	7	7	7	7	2	2	4	6	29	33	2

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Foixà	44	28	50	52	29	24	38	40	38	34	51	47	250	225	9
Púbol	26	18	15	18	9	9	24	32	12	7	33	26	119	110	7
La Pera	34	41	45	41	26	38	53	42	23	19	47	51	228	232	7
Pedrinyà	5	4	5	7	6	6	6	3	2	3	8	9	32	32	2
Rupià	54	32	31	32	29	29	50	49	28	29	33	33	225	198	7
Pedret	13	15	5	13	5	15	6	12	12	7	9	12	57	76	1
Sant Julià de Rabos	23	20	21	25	20	24	33	28	22	19	11	16	120	132	1
Sant Esteve de Llanàs	75	80	56	63	18	36	44	87	26	27	30	27	249	320	--
Setcases	52	43	37	38	20	36	44	61	15	38	28	38	196	254	5
Tragorà	26	23	8	21	4	5	20	36	4	9	14	16	76	100	--
Capsec	30	36	36	40	18	30	26	29	17	12	23	17	150	161	4
Sta. Margarida de Bianya	32	29	24	33	17	27	20	21	15	17	11	11	119	148	6
Besalú	77	90	85	96	21	82	87	160	56	85	76	108	402	621	99
Sant Martí de Capellada	6	7	5	8	3	5	9	13	3	4	3	4	29	41	4
Fares	4	4	4	3	2	3	4	5	3	3	3	3	20	21	2
Maià de Montcal	30	42	26	38	5	19	17	19	22	23	50	43	150	184	7

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exen- tos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Mort	3	4	2	1	2	3	4	5	4	3	3	4	18	20	1
Ossinyà	3	4	3	2	2	4	5	3	2	2	2	3	16	18	--
Dosquers	18	20	12	10	6	12	13	21	3	3	11	8	63	64	2
Lligordà	4	3	6	11	2	12	10	6	1	1	1	2	25	38	3
Palera	4	1	8	8	3	5	4	4	2	1	4	6	25	26	--
Solius (Santa Maria)	11	6	2	8	4	7	7	8	2	2	3	3	29	34	1
Beuda	26	32	23	29	28	30	33	32	29	22	13	25	152	170	1
Segueró	12	17	7	8	13	17	19	25	11	14	16	12	78	83	5
Terrades	51	52	47	56	48	54	53	52	40	49	28	31	267	294	8
Sant Climent de Peralta	20	24	10	16	7	9	11	12	14	14	16	17	74	92	4
Llaneras	27	22	26	16	22	22	27	34	5	6	13	7	120	107	2
Sant Pol de la Bisbal	21	13	19	14	14	12	14	18	14	15	25	23	107	95	2
Ullastret	31	42	26	26	16	33	36	34	21	23	20	20	144	178	5
Santa Cristina d'Aro	46	54	24	29	59	61	54	61	31	29	36	29	250	263	6
Bell-lloc d'Aro	9	8	14	15	18	20	8	5	12	8	9	10	70	106	2
Sant Martí d'Esbarra	13	18	26	22	11	20	15	19	25	26	7	7	97	112	--

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Arenys de Mar (St. Martí)	193	184	74	82	122	108	146	156	112	101	100	99	747	730	86
Arenys de Mar (Sta. Maria)	315	302	121	137	198	191	227	335	175	156	151	159	1187	1280	692
Sant Martinell	44	52	44	46	23	27	70	63	35	31	21	23	237	242	4
Bordils	52	55	62	66	34	37	50	42	41	46	38	26	277	272	16
Corçà	44	56	60	56	46	39	59	55	41	34	48	41	298	281	6
Caçà de Pebràs	8	8	5	12	12	12	12	12	7	5	9	5	54	55	3
Castell d'Aro	59	68	62	85	48	60	96	96	44	58	37	27	346	394	6
Fenals d'Aro	18	20	38	23	25	24	20	19	18	20	8	7	127	123	1
Romanyà de la Selva	23	18	21	24	24	21	22	18	10	12	17	10	117	103	3
Solius (Santa Agnès)	14	13	24	30	27	29	10	9	11	15	9	11	95	107	2
Sant Julià de Ramis	24	30	40	45	17	27	42	33	12	10	19	10	154	155	2
Pujals dels Cavallers	8	12	12	13	4	7	9	10	6	5	9	9	48	56	2
Pujals dels Pagesos	21	22	10	13	4	6	33	11	10	10	8	6	76	78	16
Medinyà	34	36	35	29	14	15	31	36	31	34	38	30	183	180	12
Vall-llobrega	36	28	29	37	14	15	16	26	28	23	13	12	136	141	3
Santa Llogaia de Terri	29	21	18	22	15	19	33	35	11	10	30	27	136	134	3

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Vilaromà	30	25	56	52	29	29	56	41	25	31	43	30	239	208	3
Begur	130	88	141	96	114	86	161	177	97	80	132	123	785	650	419
Regencós	17	37	42	35	41	36	33	38	18	27	38	30	179	213	4
Palau Savardera	42	48	62	80	34	46	62	75	50	53	88	89	338	391	6
Sant Iscle de Vallalta	45	51	40	37	34	45	43	52	23	23	35	33	219	241	4
Canet de Mar	302	310	260	226	210	274	282	316	166	206	156	131	1376	1463	488
Biert	14	20	21	24	13	11	27	17	11	13	23	17	109	112	1
Sant Cebrià de Vallalta	26	17	31	21	25	18	22	23	10	13	23	20	137	122	3
Sant Pol de Mar	66	72	61	65	60	77	95	102	60	56	52	51	394	423	153
Pontós	41	60	44	52	39	35	56	66	12	20	15	22	214	248	3
Romanyà d'Empordà	5	10	11	9	9	13	16	12	2	--	7	6	50	50	11
Canelles	14	6	16	12	4	4	8	9	3	7	3	4	48	42	1
Llers	116	143	49	60	102	121	127	140	118	120	100	77	612	661	14
Figueres	287	331	337	386	249	431	673	769	365	336	243	233	2154	2480	160
Vilafant	30	31	23	27	24	20	30	27	12	17	14	10	133	132	12
Borrasà	43	43	25	31	31	30	69	62	31	29	49	54	253	249	12
Llofriu	15	17	30	26	20	20	28	24	12	11	25	24	130	132	2

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Esclanyà	11	12	17	13	15	11	16	17	6	10	11	11	79	83	13
Palafrugell	103	78	299	242	149	172	289	280	148	135	153	132	1141	1049	127
Torrent	19	17	18	23	10	27	21	21	20	16	21	24	115	128	3
Mont-ras	62	63	57	40	32	37	82	76	39	49	42	42	308	307	1
Pals	92	111	102	92	86	112	127	128	69	72	97	79	572	594	19
Llambilles	34	30	39	31	33	27	47	43	19	22	33	27	206	279	4
Caça de la Selva	138	137	176	178	110	114	133	166	132	116	95	105	804	816	36
Cartellà de la Selva	10	12	14	10	8	9	8	9	7	7	7	6	54	55	3
Quart	33	28	38	30	32	25	46	42	18	20	33	27	200	172	11
Palol d'Onyar	18	17	25	13	15	16	23	28	11	3	12	13	104	90	13
Sant Mateu de Montnegre	19	20	24	22	29	26	22	21	13	9	22	17	129	115	3
Santa Pellaia	18	20	23	20	20	19	30	23	4	7	9	5	103	97	3
Campllong	19	24	25	26	18	11	18	25	22	13	18	15	120	114	4
Sentenys	15	15	13	20	4	6	11	10	11	10	13	12	67	73	2
Banyoles	235	290	288	228	120	197	255	221	183	194	122	127	1173	1257	78
Serinyà	77	65	63	60	58	56	66	59	35	25	41	39	338	306	5

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exen- tos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Porqueres	30	26	16	14	24	13	21	14	18	15	28	20	137	103	3
Marlant	5	6	9	8	12	9	11	7	1	2	3	2	41	34	6
Vilademi	7	3	11	9	7	6	12	12	5	4	2	2	44	36	1
Viladagais	5	3	6	11	9	5	8	5	4	7	6	3	38	34	2
Guernol	9	6	13	11	5	2	9	10	5	14	6	4	47	47	1
Fontcuberta	30	27	36	40	30	34	42	48	28	30	32	30	198	209	6
Pujarnol	12	14	15	12	5	9	19	21	6	5	13	5	70	66	2
Escals	2	1	3	1	2	3	6	3	1	1	4	4	18	13	--
Gualta	40	30	28	27	31	21	49	45	28	27	12	12	188	162	3
La Bisbal	163	209	178	196	193	198	220	245	119	122	178	176	981	1076	85
Fonteta	19	33	47	33	25	20	23	38	23	23	49	31	186	178	4
Corantella	5	3	1	2	--	2	7	8	1	4	5	5	19	24	1
Vilafraser	13	16	24	15	18	33	12	28	18	9	11	16	106	107	5
Vilamari	15	18	24	26	6	24	13	21	13	19	30	21	101	129	4
Sant Esteve de Guialbes	18	21	32	20	26	29	18	23	15	13	22	21	131	127	9
Orriols	31	18	30	21	11	21	16	35	22	14	20	20	130	129	1
Sant Martí de Llemana	35	30	22	33	16	25	27	40	13	13	25	21	138	162	4

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Llançà	104	109	103	104	95	92	128	134	90	88	66	51	590	578	98
Esponellà	30	37	28	23	29	33	34	45	23	25	26	27	170	190	4
Vulpellac	50	22	43	52	19	37	40	54	26	21	40	31	213	217	9
Peralta	11	6	11	9	3	3	4	10	6	3	6	4	41	35	1
Camprodon	160	81	145	161	80	118	144	155	89	90	144	137	762	742	70
Crexenturri	4	7	5	6	5	6	5	8	5	4	4	3	28	35	--
Sords	30	24	21	22	10	17	28	27	12	11	12	20	113	121	8
Sta. Maria de Camós	21	14	14	24	14	18	25	25	10	13	16	7	100	101	1
Sant Vicenç de Camós	31	27	19	33	26	26	40	43	26	18	29	28	171	175	4
Riudellots de la Creu	13	14	16	20	14	16	13	11	6	7	9	8	71	76	2
Garriguella (Sta. Eulàlia)	114	130	89	69	61	60	111	128	28	49	54	45	467	481	5
Vilamanisclé	38	29	20	21	18	10	19	20	11	11	12	10	118	101	--
Garriguella (S. Silvestre)	3	2	3	--	4	2	4	3	1	1	2	1	17	9	--
Delfià	2	1	1	2	14	6	2	2	1	5	5	2	24	17	--
Cors	30	15	21	18	25	26	43	29	11	9	11	11	141	108	2
Mata	11	13	8	6	16	16	14	20	7	4	8	7	64	66	--

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
La Mota	16	20	10	14	11	15	10	11	12	13	15	13	74	86	7
Cornellà	26	29	31	35	16	24	24	30	19	12	10	17	126	147	7
Borgunyà	21	18	13	11	16	10	26	26	4	6	8	8	98	79	1
Palol de Revardit	11	12	13	11	19	16	19	20	20	29	20	17	102	95	1
Sta. Eugènia de Ter	13	13	17	16	14	16	20	19	12	13	15	16	91	93	3
Montfullà	13	20	32	18	10	22	31	21	20	17	25	17	131	116	5
Aiguaviva	38	39	40	42	44	45	48	50	43	35	25	28	238	237	3
Fornells de la Selva	47	33	42	55	51	49	69	56	21	14	34	36	264	243	6
Àlt	35	28	38	43	43	57	57	45	18	20	38	37	228	230	3
Vilamala	30	29	29	28	15	32	16	15	14	19	33	36	137	159	3
La Cellerà	68	63	56	58	42	66	70	83	35	37	54	36	325	341	11
Anglès	51	65	22	30	36	44	56	84	53	60	65	33	283	316	10
Sant Martí Sapresa	20	15	18	12	10	18	32	40	31	23	22	21	135	129	4
Sant Amans	10	7	15	11	6	12	12	14	8	9	13	13	64	66	--
Sant Martí del Clot	27	19	26	20	12	14	18	30	18	17	20	17	121	117	8
Vilanant	47	39	44	36	40	33	60	43	23	20	19	12	233	183	6
Sant Sadurn de l'Heura	82	84	45	48	41	51	75	67	33	33	48	52	324	335	2

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Sous	24	26	20	22	11	10	27	28	20	15	15	14	117	115	2
Palou Sator	23	20	14	10	18	18	18	37	22	17	13	4	108	106	4
Fontanilles	7	12	12	12	20	10	14	14	4	5	4	1	61	54	3
Fontclara	9	6	12	10	9	13	12	10	6	5	7	4	55	48	2
Calabuig	17	7	23	18	10	12	21	18	15	14	10	10	96	79	2
Taravaus	13	10	17	21	13	5	9	16	14	10	6	6	72	78	--
Avinyonet	30	29	27	27	23	35	53	50	20	22	20	16	169	179	32
Castellar de la Muntanya	26	22	15	13	7	12	21	18	11	9	6	4	86	78	--
Taralles	10	8	8	7	4	6	13	7	5	2	1	2	41	32	--
Cadaqués	148	173	103	81	116	108	217	224	86	77	56	98	716	761	274
Sant Pere Espuig	14	20	18	30	9	12	22	17	11	14	15	13	84	106	3
Solamals	11	20	8	11	12	9	15	13	7	8	10	13	63	74	2
Sant Joan de les Fonts	46	65	36	66	37	49	41	37	43	45	61	37	266	293	7
Socarrats	12	20	15	24	13	21	15	18	7	8	3	5	65	96	3
Sant Feliu de Guixols	440	437	420	346	331	308	465	412	208	229	155	184	1959	1916	697
Camallera	22	22	24	25	20	16	27	23	16	16	19	19	128	125	6

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Ordis	36	40	30	31	11	12	39	41	19	21	23	23	168	178	7
Sant Martí de Vilallonga	50	60	36	48	32	42	73	105	30	32	30	34	251	231	9
Torroella de Montgri	290	300	331	317	203	276	333	346	157	256	83	96	1407	1588	92
Canet de Verges	5	4	10	11	7	7	4	8	6	4	1	1	33	35	2
Sant Iscle d'Empordà	10	14	7	6	11	8	5	10	12	9	--	--	46	47	--
Sant Esteve d'Olot	903	925	734	931	570	883	870	1017	491	512	575	638	4144	4906	159
Ridaura	114	103	94	99	89	102	161	216	90	115	112	51	671	686	10
Sant Andreu de Coll	9	8	7	9	12	9	19	13	4	7	9	5	60	51	1
Santa Pau	102	108	90	106	41	71	123	183	86	66	112	108	551	642	6
Begudà	49	68	71	70	39	48	93	84	36	23	17	17	305	310	6
Batet	54	65	64	75	22	30	67	62	41	33	48	45	296	310	4
Sant Cristófor les Fonts	55	56	90	79	44	38	91	93	40	35	33	35	355	340	5
Sacot	62	58	33	49	30	29	29	34	37	30	33	35	214	235	--
Vallcanera	16	20	14	18	15	17	12	20	17	10	14	16	88	104	--
Brunyola	40	32	44	38	42	38	36	34	29	32	47	40	238	214	3
Sils	17	15	23	25	18	16	37	38	13	16	20	24	128	144	--

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Castanyet	28	11	10	24	14	13	36	39	11	16	9	5	108	98	--
Santa Coloma de Farners	147	146	141	124	100	106	203	260	164	155	131	112	886	903	52
Riudarenes	72	63	67	84	47	62	102	92	44	30	58	50	390	381	20
Sant Pere Cercada	4	2	3	4	4	1	3	5	4	2	2	3	20	17	--
Sauleda	2	3	4	8	3	8	7	10	7	6	5	4	28	39	--
La Pinya	30	32	16	24	14	25	16	32	20	8	19	16	115	137	6
Els Valps	5	9	8	7	7	22	8	12	4	5	4	1	43	56	2
Les Preses	71	63	66	71	57	77	103	115	47	42	59	37	402	405	16
Sant Quintí d'En Bas	2	--	2	--	2	3	1	1	1	1	3	--	11	5	--
Joanetes	57	76	74	59	38	46	66	86	53	48	42	46	303	361	6
Sant Esteve d'En Bas	149	178	186	190	118	177	174	212	145	156	165	147	937	1060	32
Puigpardines	8	13	24	21	23	24	27	22	8	10	21	17	111	107	7
Sant Privat d'En Bas	142	158	131	119	79	120	141	159	96	110	104	80	689	750	12
Vilaür	28	26	22	33	20	18	32	32	17	14	18	19	137	142	7
Bescanó	36	31	42	36	24	20	23	38	30	28	31	30	186	185	1
Terradelles	8	8	5	6	2	6	4	8	7	2	4	1	30	31	3

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exen- tos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Sant Andreu de Vilar	4	14	5	7	2	2	4	6	4	2	3	1	22	22	--
Talaià	6	5	4	4	15	18	13	12	6	1	9	12	53	52	--
Fontajau	3	--	2	2	4	5	3	4	1	--	1	1	14	12	--
Ginestar	12	10	12	18	15	22	24	17	7	8	7	8	77	83	1
Sant Gregori	39	36	56	43	65	60	82	98	50	44	30	34	322	315	2
Santa Ceclina de Montcal	22	23	19	21	18	18	20	27	18	14	29	20	120	123	6
Sant Joan de Montbó	9	3	6	5	5	7	5	9	4	2	5	4	34	30	--
Sant Medir	27	28	20	35	11	19	34	29	8	8	23	15	123	125	4
Sarrià de Ter	57	59	49	44	28	48	35	54	52	33	52	44	273	282	6
Cruïlles	29	46	42	36	23	35	42	36	34	28	45	37	215	218	7
Biure	28	25	18	20	12	12	17	16	13	18	19	24	107	115	2
Franciac	16	34	32	30	23	22	30	28	14	12	17	16	132	142	2
Campmany	45	42	50	44	25	30	54	55	22	21	28	31	224	233	12
Vilarnadal	20	22	14	24	10	17	16	17	12	8	14	15	87	103	2
Cantallops	50	36	25	39	37	32	35	44	27	26	30	25	208	202	8
Sant Andreu de Porreres	9	12	8	9	6	7	8	6	6	6	3	6	40	46	2

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exen- tos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Sant Feliu de Porreres	17	18	8	12	4	9	13	12	7	8	3	6	52	65	--
Santa Maria de Porreres	4	5	7	4	4	7	2	2	2	2	--	2	20	21	--
Sant Miquel de Porreres	6	5	4	3	4	6	3	3	4	5	1	1	21	23	--
Oix	25	28	18	25	22	26	38	40	29	30	28	31	160	178	4
Santa Bàrbara	9	6	8	5	7	5	12	4	8	3	6	2	50	25	--
Ribelles	12	14	9	11	12	14	14	18	11	14	4	2	62	73	2
Talaixà	9	11	7	9	6	7	12	14	5	7	6	8	45	56	2
Sant Miquel d'Armaier	5	3	1	4	2	2	--	2	3	2	3	1	14	14	--
Santa Margarida d'Escales	--	--	2	2	--	1	2	1	1	1	--	1	5	6	--
Marenyà	6	5	8	10	5	7	6	5	6	7	1	1	32	35	3
Tor	5	8	9	8	17	16	4	4	1	2	--	--	36	38	--
Garrigoles	10	25	12	25	17	19	22	24	18	17	16	23	95	133	3
Ullà	38	30	25	25	26	30	43	55	19	17	14	8	165	165	7
La Tallada	16	7	13	10	31	16	30	23	7	15	14	10	111	81	--
Ciurana	21	25	37	31	32	37	49	39	16	15	14	12	169	159	--
Armadàs	3	5	5	5	6	9	6	4	1	--	4	3	25	26	2

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Vilafant	9	7	12	9	5	8	9	7	6	6	3	6	44	43	--
Arenys d'Empordà	26	20	15	19	22	21	21	17	12	10	17	17	113	104	1
Vila-robau	21	15	10	8	11	11	18	16	7	10	5	5	72	65	--
Sant Tomàs de Fluvià	5	6	4	3	9	8	16	14	5	4	4	3	43	38	--
Garrigues	24	27	15	27	15	9	31	42	22	15	35	26	142	146	--
Vilamalla	15	19	32	21	17	18	32	30	8	8	8	8	112	104	2
Palau Sardiaca	8	11	10	12	16	12	14	12	8	7	11	12	67	66	1
Sant Miquel de Fluvià	17	26	4	9	7	10	13	7	10	14	21	12	72	78	--
La Pera	22	26	23	26	10	11	14	20	20	11	17	20	106	114	2
Sant Sebastià de Monàs	14	14	7	10	9	6	12	7	3	4	9	3	50	44	--
Sant Andreu de Vestraça	7	6	7	5	8	7	4	6	8	3	9	8	43	35	1
Baget	30	31	25	24	31	32	28	30	25	24	15	14	154	155	4
Bianya	44	46	39	38	15	31	42	55	27	11	26	19	197	200	5
Olinyà	6	2	--	6	3	2	4	6	4	1	4	3	21	20	--
Bolós	4	2	7	8	6	10	10	13	4	5	3	2	34	40	2
Sant Llorenç d'Adri	16	19	15	17	10	10	19	20	22	25	29	26	111	117	7

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Canet d'Adri	10	16	9	14	7	11	22	27	24	27	38	39	110	134	8
Cartellà	36	36	14	14	17	24	25	28	6	13	28	7	126	122	6
Domeny	7	7	9	13	10	15	12	9	7	5	8	8	53	57	2
Roses	126	121	135	104	105	113	132	135	83	68	71	72	652	624	234
Castellfollit	21	27	14	18	6	15	24	27	28	34	23	33	116	154	3
Sales de Llierca	31	32	15	29	18	23	9	14	5	6	19	22	97	116	--
Arguelager	13	18	8	15	4	7	21	30	26	24	17	36	89	130	7
Darnius	80	120	26	26	20	42	36	37	53	53	80	77	395	455	9
Lledó	87	70	67	61	47	42	89	101	38	35	71	68	396	377	15
Vilademires	3	2	7	4	6	8	7	6	1	1	13	13	37	34	--
Cistella	40	42	56	45	31	26	42	48	33	19	46	42	248	222	7
Maçanet de Cabrenys	106	123	102	131	86	130	93	116	75	114	132	93	594	717	21
Tàpies	16	24	19	21	15	19	10	20	17	13	13	15	90	112	1
Sant Llorenç de Muga	169	180	56	70	33	43	55	47	62	67	69	71	469	468	8
Pincaró	6	5	4	2	3	3	6	6	4	3	3	2	26	21	--
Albanyà	20	19	6	7	5	6	16	17	17	16	12	13	73	75	--
Llorona	24	26	18	19	4	9	10	26	12	19	17	11	85	110	1

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Corsubell	7	12	9	10	2	8	3	10	4	5	9	7	34	52	--
Bassagoda	10	12	9	13	3	7	4	7	4	8	6	4	36	51	--
Vilademuls	10	11	10	11	12	14	13	9	13	11	17	13	75	69	3
Sant Pere Pescador	92	78	77	80	79	81	121	107	44	46	47	43	460	431	20
Torroella de Fluvià	14	22	13	16	35	28	25	23	15	19	2	8	104	116	--
Vilamacolum	27	29	23	27	20	27	26	20	12	20	19	10	127	133	2
Casavells	20	19	17	15	16	7	23	20	7	8	14	14	97	83	2
Crespà	41	45	27	24	18	24	56	49	19	22	32	27	193	191	8
Espinavesa	14	13	18	18	13	20	20	23	21	22	7	4	93	100	1
Vilert	37	34	25	27	17	18	46	54	22	12	24	16	171	161	3
Vilavenut	11	10	12	9	13	15	14	17	17	17	24	20	91	88	3
Vilacolum	5	7	15	8	4	6	11	10	5	4	4	1	44	36	1
L'Estela	3	4	5	4	7	7	6	6	8	5	3	4	32	30	1
Cabanelles	7	9	6	9	5	11	10	4	5	4	5	5	38	42	1
Saserra	19	11	13	11	11	12	15	14	11	5	9	8	78	61	3
Vilarig	33	26	25	46	30	17	46	7	14	16	5	11	153	150	4
Galliners	25	29	32	43	20	21	34	37	21	23	22	22	201	169	2

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Santa Llogaia de Parets	11	18	11	15	8	11	16	11	9	7	11	10	66	72	7
Ollers	24	25	18	22	5	4	22	21	9	8	10	9	88	89	1
Orfans	23	16	23	29	23	24	28	29	14	20	24	21	140	139	1
Bàsacara	39	30	20	21	21	29	24	27	21	21	38	34	163	162	9
Colltort	11	25	18	37	35	35	15	9	6	6	13	13	98	129	3
Sant Miquel de Pineda	10	11	10	20	14	17	14	9	6	8	8	9	62	74	1
Orsavinyà	13	17	19	18	14	9	14	23	14	11	14	13	92	89	2
Vallmanya	7	17	11	8	12	11	22	18	8	6	9	9	69	69	--
Fortià	29	26	24	22	29	26	34	33	12	11	16	17	144	135	4
Vilopriu	25	21	28	19	18	23	24	26	16	11	19	21	130	121	2
Valldevià	7	6	19	4	5	14	11	10	7	8	10	3	59	45	--
Vilasacra	28	30	24	32	12	18	26	34	16	11	19	21	130	121	2
Queixas	4	11	9	10	12	15	30	18	5	10	15	11	76	75	2
Casamor	1	5	2	1	1	2	--	1	2	--	1	1	6	11	--
Vilanova de la Muga	18	13	34	23	16	22	46	40	4	9	3	8	103	102	3
Castelló d'Empúries	240	235	215	191	194	243	299	286	154	149	101	108	1203	1012	--
Sant Joan Sospodosas	6	3	7	9	13	6	12	5	3	3	3	1	44	27	--

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Riumors	22	28	27	14	20	18	23	28	15	8	4	1	111	103	2
La Jonquera	63	80	81	72	28	32	69	58	21	24	48	42	319	308	20
Sant Julià de Tors	4	3	2	3	1	1	6	4	5	2	4	4	19	17	1
Pineda	159	189	180	168	93	120	158	198	144	173	101	79	835	928	138
Agullana	77	100	93	94	118	75	100	96	22	14	38	40	448	419	16
Sant Martí d'Abafol	27	27	20	10	9	13	24	19	10	8	14	13	101	90	4
Palafolls	55	65	70	91	53	59	90	83	52	50	28	27	348	375	12
Malgrat	104	82	206	232	142	152	213	230	77	88	79	85	821	869	113
Les Planes	97	98	78	75	58	57	120	93	66	74	59	67	478	464	5
Verges	66	57	82	68	62	67	97	99	42	54	23	27	372	374	16
Sant Pere La Vall	--	4	2	2	3	5	1	2	1	2	--	--	7	15	2
Sant Cebrià de Mollet	12	18	3	4	2	6	5	13	9	7	11	9	42	57	5
Espollà	42	45	35	38	21	31	38	32	24	22	35	39	195	207	12
Sant Climent Sescebes	51	47	47	38	37	47	58	59	24	24	10	22	227	237	1
Peralada	109	103	122	132	105	116	156	177	109	81	101	95	702	714	83
Vidreres	53	65	80	72	71	62	93	90	47	31	73	62	417	382	2
Les Escanies	4	6	9	3	6	3	9	5	2	1	3	2	33	20	--

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exentos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Calavanet	60	47	77	73	69	56	95	84	45	48	54	49	401	355	1
Caldes de Malavella	51	49	49	39	57	54	73	91	71	69	57	82	358	384	4
Montiró	3	2	6	9	6	7	14	7	5	3	2	5	36	33	2
Pelacals	1	--	1	4	7	5	7	5	5	2	2	--	23	16	--
La Garriga	--	1	--	1	--	1	4	2	--	--	--	--	4	5	1
Palau Borrell	3	--	5	3	5	5	12	1	--	5	1	1	26	15	--
Llavià	7	8	9	14	9	6	9	10	2	6	3	3	39	47	2
Tortellà	88	80	151	139	33	56	71	102	64	59	66	53	473	479	5
Monteyà	--	4	5	4	7	3	5	3	3	1	3	1	26	16	--
Montagut	88	106	60	98	38	106	60	82	53	82	86	83	385	557	9
Sadernes	8	9	6	10	5	10	4	6	4	5	5	3	40	51	4
Entreperdu	8	9	6	9	4	10	8	10	2	3	5	3	40	51	--
Riu	20	22	17	22	11	19	18	15	6	13	12	8	85	100	1
Gitarrü	4	4	4	3	1	4	4	3	2	2	2	2	17	18	--
Santa Ceclina	4	5	7	5	7	11	7	7	2	3	6	5	33	16	2
Sant Andreu Salou	14	11	10	12	19	13	17	21	20	16	12	15	92	88	2
Llagostera	102	98	132	147	138	206	112	121	100	77	90	53	684	702	9

	Hasta 7 años		7-16 años		16-25 años		25-40 años		40-50 años		mayores de 50 años		TOTAL		exen- tos
	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	V	H	
Calsada	--	--	2	1	5	1	--	--	--	--	--	2	7	4	--
Santa Maria de Finestres	3	8	8	6	6	12	16	5	9	8	6	2	48	41	--
Sant Nicolau (Girona)	33	23	17	11	12	20	27	31	16	16	17	27	122	128	16
Palau Sacosta (Girona)	20	22	18	14	20	18	32	22	14	19	11	10	115	105	3
Mercadal (Girona)	54	44	30	53	48	69	75	115	53	97	50	41	311	419	129
Catedral (Girona)	91	101	182	119	140	164	155	194	103	116	131	240	802	914	398
Sant Feliu (Girona)	221	295	192	231	298	342	436	575	264	278	360	325	1771	2046	147

[148]

FONT: ADG, Secció C, Llig. 83, Doc. Núm. 8.

ELS ANYS 1627-1632 I LA CRISI DEL SEGLE XVII A CATALUNYA*

Entorn de la data de 1630, l'Europa Occidental en el seu conjunt patí una de les crisis de subsistències més greus del segle XVII.¹ A Alemanya, la carestia de 1624-31 es veié agreujada per les devastacions de la Guerra dels Trenta Anys; a França i Itàlia la penúria alimentària del període 1628-1632 es barrejà amb els efectes de l'anomenada pesta milanesa i amb el conflicte de la Guerra de Màntua; mentre que per l'Espanya interior, la greu crisi agrària de 1630-1632 significà el punt culminant d'un declivi demogràfic-econòmic iniciat pels volts de 1580 i que caldria relacionar amb una crisi global de la societat castellana: descens de la producció agrària i industrial, augment de la pressió fiscal, canvis en la propietat de la terra sempre en detriment de la pagesia, etc.²

Estudis i testimoniatges de tota mena ens parlen de la duresa de la carestia del tombant de 1630 i dels ròssecs demogràfics i econòmico-socials que portà aparellats: fam, extensió de la morbiditat epidèmica, consum d'aliments de substitució, avalots populars, moviments migratoris, etc. La situació a França fou objecte d'una dramàtica descripció de Gastó d'Orleans en la seva correspondència amb el seu germà el rei Lluís XIII: "Us diré el que he vist. No hi ha una tercera part dels vostres súbdits que mengi normalment. Una altra tercera part que només viu de pa de civada i el terç restant no solament s'ha vist abocat a captar sinó que s'esllangueix en una misèria tan lamentable que efectivament mor de gana".³

* Article publicat a *Estudis d'Història Agrària*, n° 9, 1992, pp. 157-180.

¹ A l'Europa Occidental, les crisis de subsistències més greus i generalitzades del segle XVII es donaren entorn les dates de 1630, 1648 i 1693. De la carestia de 1630 només Anglaterra sembla que s'escapa.

² Sobrè les crisis de subsistències de l'Europa moderna es poden veure els treballs generals de W. Abel, *Crisis agraires en Europe (XIII-XX siècles)*, Paris 1973, i M. Livi Bacci, *Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa* Barcelona 1985; estudis específics sobre el segle XVII per a França i Anglaterra a A.B. Appleby, "Grain and Subsistence Crisis in England and France 1590-1740", *The Journal of Economic History*, n° 39 (1979), pp. 865-887, i F. Lebrun, "Les crises de démographie en France aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Annales ESC* (1980) n° 2, pp. 205-233; per Itàlia A. Belletini, "Ricerche sulle crisi demografiche del Seicento", *Società e Storia* I (1978), pp. 35-64; M. Livi Bacci i L. Del Panta, "Cronologie, intensité et difusions des crises de mortalité en Italie: 1600-1850", *Population* 32 (1977), pp.401-476; i M. Livi Bacci, *La société italienne devant les crises de mortalité*, Firenze 1978; per a l'àmbit germànic W. Abel, *Masserarmut und Hungerkrisen im vorindustriellen Europa*, Hamburg 1974; finalment, per als territoris ibèrics, encara que molt centrats en l'àmbit castellà, es poden veure G. Anes, *Las crisis agrarias en la España Moderna*, Madrid 1970, D.S. Reher, "Les ciutats i les crisis a l'Espanya Moderna", *Estudis d'Història Agrària*, n° 5 (1985), pp. 91-114, V. Pérez Moreda, "Consum deficitari, fam i crisis demogràfiques a l'Espanya del segle XVI-XIX", *Estudis d'Història Agrària*, n° 5 (1985), pp. 7-26, i del mateix autor *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*, Madrid 1980.

³ Citat per M. Morineau a P. Deyon i J. Jacquart (Dirs.) *El crecimiento indeciso 1580-1730*, Madrid, 1980, pp. 149-150, obra que correspon al volum II de la *Historia Económica y Social del*

A Itàlia, els episodis del rebombori del pa de 1628 a Milà, de les destrosses ocasionades pel pas de l'exèrcit imperial en la seva intervenció a la Guerra de Màntua i de les mortalitats de la pesta que assolà la Llombardia el 1630, foren relatats el segle passat amb un verisme extraordinari per l'escriptor i comte milanès Alessandro Manzoni a la novel·la *I promesi sposi*.⁴ Finalment, a Castella, les sèries decimals dels cereals despullades per V. Pérez Moreda, A. García Sanz, J.P. Le Flem, Gonzalo Anes i d'altres autors,⁵ mostren com en moltes localitats aquests indicadors de la producció arribaren en aquelles dates als nivells més baixos de tot el segle, provocant en àmplies zones la carestia, l'augment de la mortalitat i de les onades migratòries que aguditzaren el procés de despoblació de l'Espanya interior.

El nostre propòsit en aquest article serà el de copsar l'abast d'aquesta crisi a les terres del Principat, analitzant la seva morfologia i mesurant les seves incidències demogràfico-econòmiques, però també socials i polítiques, i emmarcant, al mateix temps, la conjuntura d'aquests anys dins la trajectòria de la Catalunya del Sis-cents.

Sequeres, aiguats i carestia

Segons W. Abel, la gran crisi agrària i alimentària de 1630 restaria inserida en un període general d'alça de preus europeus iniciat a la tercera dècada del Sis-cents i conseqüència directa de l'extensió de les bel·ligeràncies de la Guerra dels Trenta Anys.⁶ Però, per al cas català, sembla evident que la puja dels preus i el canvi de signe de la producció agrícola, també detectables en aquest període, van estretament relacionats amb un seguit d'adversitats climatològiques responsables de repetides males collites i crisis de subsistències en el període 1627-1632.

Si bé cal allunyar-se de qualsevol determinisme climàtic a l'hora d'explicar i comprendre la complexitat de factors que poden intervenir en una crisi de tipus antic,⁷ tampoc no es pot negligir l'important condicionament que suposa el clima

---

Mundo dirigida per Pierre Leon.

⁴ La versió definitiva de la novel·la fou publicada el 1842. Una valoració dels continguts històrics de l'obra de Manzoni es pot trobar al dossier "Alessandro Manzoni, el romanticisme il·lustrat" de *L'Avenç* n° 86 (1985), pp. 65-74, especialment els articles de X. Torres i S. Riera que comparen els efectes de la pesta narrada per Manzoni amb l'estudi de C. Mª Cipolla, *¿Quién rompió las rejas de Monte Lupo?*, Barcelona, 1984.

⁵ Vid, A. García Sanz, *Desarrollo y crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja* (Madrid, 1976), p. 94 ss; G. Anes i J.P. Le Flem, "Las crisis del siglo XVII: producción agrícola, precios e ingresos en tierras de Segovia", *Moneda y Crédito* n°93 (1965) pp. 3-55; i V. Pérez Moreda, *Las crisis...* (1980), p. 310 s.

⁶ Remuntada dels preus després d'una llarga baixa durant les dues primeres dècades del segle. Vid, W. Abel, *Les crises...* (1973), p. 210 ss.

⁷ Vegeu al respecte les consideracions de Pierre Vilar a "Réflexions sur 'La crise de l'ancien type', 'inegalité des récoltes' et 'sousdeveloppement'", dins *Conjecture économique, structures*

en una agricultura, com la de la Catalunya del segle XVII, que encara es caracteritzava per l'escassa difusió del regadiu i unes rudimentàries tècniques de conreu, tot i la matisació que suposa l'existència d'una gran varietat de situacions i dinàmiques comarcals.⁸ Així, intentarem d'aproximar-nos a la conjuntura climàtica de la Catalunya d'aquells anys a través de les descripcions del temps i de les notícies meteorològiques que ens subministren les memòries personals, els dietaris i les cròniques de l'època, utilitzant també la informació parroquial i municipal recollida en diverses històries i estudis locals; observacions i comentaris moltes vegades casuals, que caldrà contrastar i comparar entre si per tal de mesurar llur fiabilitat en un àmbit, com és el cas del Principat, tan divers orogràficament i climàticament.⁹

Diversos autors han assenyalat que, d'ençà de la darrerria del cinc-cents, es produeix a Europa un refredament del clima, començant el que s'ha anomenat la "petita edat del gel" del segle XVII.¹⁰ Per a Catalunya, el segon quart d'aquesta centúria sembla que es caracteritzà pels forts contrastos climatològics entre anys secs i anys plujosos, repetint-se amb certa freqüència les perilloses secades primaverals i els estius extraordinàriament plujosos.¹¹ Durant la primera meitat de la dècada dels anys vint, les inundacions sovintejaren arreu de Catalunya.¹²

sociales. Hommage à Ernest Labrousse, París, 1974, pp. 37-58.

⁸ Vegeu fonamentalment Eva Serra, "Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII", *Estudis d' Història Agrària* nº 1 (1978), pp. 120-153; de la mateixa autora *Pagesos i Senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1721*, Barcelona, 1988; Montserrat Duran, *Renda i producció agrària (segles XVI-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà i el Baix Llobregat*, Tesi doctoral, UAB, 1984; i Jaume Danti, *El Vallès Oriental a l'època moderna: el creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*, Tesi doctoral, UB, 1986.

⁹ H.H. Lamb remarca la necessitat de contrastar i comparar les notícies d'aquest tipus de fonts a *Climate, history and the modern world*, Londres, 1982, p. 79.

¹⁰ Entre altres E. Le Roy Ladurie, *Histoire du climat depuis l'an mil*, París, 1967, pp. 102 ss; G. Parker, *Europa en crisis 1598-1648*, Madrid, 1981, pp. 7 ss; J. De Vries matisa que l'expressió "petita edat del gel" pot ésser utilitzada a títol descriptiu, però no per delimitar un període climàtic "Histoire du climat et économie: des faits nouveaux déferente", *Annales ECS*, mars-abril 1977, pp. 198-226.

¹¹ Sobre el clima de la Catalunya del segle XVII es poden veure els estudis de M. Peña Díaz, "Aproximación a la climatología en la Catalunya del Siglo XVII (según fuentes de la época)" dins *Ier Congrès d' Història Moderna de Catalunya* (CHMC) (Barcelona 1984), vol I. pp. 255-265; i R. d'Abadal, "Notes climatològiques del segle XVII" dins *Miscel·lània Fontserè*, Barcelona, 1961, pp. 23-29.

¹² Així, per exemple, a la zona del Rosselló, les memòries de la Col·legiata de Sant Joan de Perpinyà relaten, successivament, com el dia 2 de novembre de 1617 "envià Déu Omnipotent esta nostra terra Conflent, Rosselló y Serdanya, y per tot lo Enpurdà y Barcelona un gran diluvi de aigua i no i a memòria de hòmens aver vistas las riberas tant grans com en aquest aiguat (...) Són grans los danys a causats per los camp(s) en particulars los que a trobat sembrats", *Archives des Pyrénées Orientales* (APO) Série G-241, fol. 42 v; i en les mateixes memòries es relata com, el mes de novembre de 1625, "vingué per dos vegades la ribera del Tet, tant poderoso, avent plogut molts dias continous ab molts grans trons i llamps qui feu molt grans danys tant en Conflent, quant en Rosselló, aportant-se en Conflent molts molins, fargas, martinets, casay y moltas propietats y en la

Però fou a partir de 1627 quan les circumstàncies climatològiques s'enduriren especialment, l'hivern d'aquell any fou molt rigorós amb temporals de vent, neus i calamarcas; el cronista i advocat Jeroni Pujades, mig barceloní, mig empordanès, relata en el seu dietari com els frets havien "mort molts fruyters y escamnats molts tarongers" i refereix, també, l'extensió per Espanya i França de "grans malalties de catarros y mal de costats, que ha morta molta gent".¹³ En contrast, l'estiu fou sec i, tal com pot observar-se en el Quadre I, les pregàries per aigua i les processons de plagues —la sequera en aquest cas— s'anaren intensificant a Barcelona a partir del mes d'agost, en què segons el testimoniatge de Jeroni Pujades "cada dia hi ha rompiment de cànters sobre qui primer pendrà aÿgua de les fonts",¹⁴ comentant així mateix els efectes de la secada sobre les cullites de l'Empordà: "Infinitos pous se són axugats y moltas fonts secades en tot Empurdà per falta de ayguas. La collita és estada tant pobra, que ha minvat casi mitg per mitg dels altres anys en tot gra, y llegums no hi ha hagut casi res, per què en lo iverm ni primavera no hi ha hagudas plugas a miga necessitat".¹⁵

QUADRE I *Pregàries per a demanar pluja celebrades a Barcelona (1627-32)*
(Els nombres inclosos a les columnes corresponen als dies de les pregàries)

	1627	1628	1629	1630	1631	1632
gener		15, 25	13		22	22, 24, 27, 29, 31
febrer		18, 20, 21, 22, (24 pluja)			3, 5, 7, 10, 17	3, 5, 7, 10, 14, 17, 19, 21, 22
març	2, 7	(2 pluja)			8, 27, 28, 29, 31	

plana de Rosselló lo mateix, y en particular en Illa, y en lo terme de aquella se n'aportà tots los orts que hi havia" APO, G-241, fol 105 v., agraeixo a Pep Vila el seu guiatge pels arxius rossellonesos. També a la zona de Girona, a la tardor de 1623, es produïren grans aiguats a la ciutat de Girona, Banyoles, Torroella de Montgrí i la Bisbal (entre el 19 i el 22 de novembre) els quals es repetiren a la primavera i a la tardor de 1625. *Vid.* Julián de Chía, *Inundaciones de Gerona*, Girona, 1861, pp. 8-10.

¹³ *Dietari de Jeroni Pujades*. Edició a cura de Josep Me Casas Homs, Barcelona, 1976, vol. IV, p. 85. Sobre la personalitat de Jeroni Pujades, a més de l'estudi introductor de Josep Me Casas en el volum primer de la seva edició del *Dietari*, vegeu el treball de Miquel Pujol, "Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos XVIII*, 1985, pp. 97-248.

¹⁴ *Dietari de Jeroni Pujades* (1976) vol. IV, p. 109.

¹⁵ *Ibid.*, p. 108.

	1627	1628	1629	1630	1631	1632
abril	(7 pluja)	11, 12, 14, 15, 26, 28, 29			1, 5, 11 (12 poca pluja) (24 poca pl.)	(14 pluja) (17 molta pluja)
maig		2, 4, 5, 6, 8, (9 pl.)			(11 pluja)	
juny						
juliol		(4 pluja)				
agost	20, 23, 24					
setembre	25, 28					2, 4
octubre	2, 5, 6, 7, 8, 9, 14, 16, 20, 22			8, 24, 29, 31		
novembre				7, 12, (14 pluja)		(23 pluja)
desembre	4					

FONT: *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, vol. X (Barcelona 1902), i vol. XI (Barcelona 1907)

A l'inici de 1628 la carestia ja es deixà sentir en alguns indrets del Principat. A Santa Coloma de Queralt, davant l'augment dels pobres, captaires i miserables que patien la fretura, el dia 30 de gener els jurats determinaren de fer moldre deu quarteres de blat i repartir la farina "per les cases veuran tenen necessitat".¹⁶ A Barcelona, l'angoixa per falta de pluja resta palesa en la multiplicació de les rogatives i processons per aigua, les quals a més d'acudir a Santa Madrona —invocada tradicionalment en semblants ocasions—¹⁷ des del mes d'abril s'adreçaren a Sant Jaume, Sant Just, als convents de Jesús, dels Caputxins i pràcticament totes les esglésies i monestirs de Barcelona.¹⁸ Per la seva part, els

¹⁶ Citat per Joan Segura i Valls a *Història de Santa Coloma de Queralt*, Santa Coloma de Queralt, 1984, p. 260.

¹⁷ Les relíquies d'aquesta santa barcelonina es veneraven en una antiga església de la muntanya de Montjuïc, construïda al tombant del segle XV i l'inici del XVI. Aquesta església, derruïda en el setge de 1641, fou aterrada definitivament durant la Guerra de Successió.

¹⁸ Vegeu les notícies que proporciona al respecte el *Dietari de l'Antich Consell Barceloní* (DACB) vol. X (Barcelona 1902), des del mes d'abril de 1628, p. 249 ss.

consellers intentaren d'apaivagar la ira del cel suspenent els balls, les masquerades “y altres qualsevol coses poguesen moure escàndols y pecats”.¹⁹

Però ni això ni les penitències públiques on les multituds cridaven “misericòrdia Senyor”, segons explica a la seva crònica l'assaonador barceloní Miquel Parets, feren que Déu se n'apiadés, “porque la gravedad de nuestros pecados tenían la tierra y cielos fabricados de bronce”, afegia el mateix Parets.²⁰ Les dèbils pluges primaverals no foren suficients i al final de maig Jeroni Pujades es lamentava que “tot lo bisbat de Barcelona, Tarragona, Plana de Urgell i quant hi ha, plora de set. Las montanyas estan millor que les planas”.²¹ L'aigua desitjada arribà precisament a mitjan juliol, acompanyada d'unes temperatures quasi hivernals, pluges i humitats que es perllongaren durant tot el mes i que a l'Empordà “no dexan batre ni aprofitar los grans, que.s grillan en las garbas” escrivia Pujades.²² En algunes localitats com Vilafranca del Penedès, la collita fou tan ínfima que, segons deixà anotat un notari, “s'entèn que no sea cobrada la meitat de la llavor”.²³

Les pluges, a voltes torrencials, continuaren al Rosselló i l'Empordà durant la tardor de 1628 i la primera meitat de l'any següent. El dia 8 de novembre de 1628, la ciutat de Perpinyà patí un terrible aiguat, del qual el notari Pere Pascual en deixà un testimoniatge precís en les seves memòries: “en tota la parrochia de Sanct Matheu no y havia casa gran ni xicha no fos plena de aygua, de tal manera que pensaven ésser a la fi del mon; y causa de grandíssims dany tant de vides de persones com de criatures que estaven descuydats per los carrers, enderrocant moltes casas, aportant-se'n molt oli, vi, mobles y demés coses fins a les tines”,²⁴ així mateix, en acabar el mes de maig de 1629, Jeroni Pujades es planyia “per los grans ayguats hi ha hagut tot aquest mes en tot lo Empurdà, que tots los esplets estavan bolcats y se pudrian a la rel”.²⁵ Les previsions del Duc de Feria, nou virrei de Catalunya, eren un xic més optimistes. A mitjan juny de

¹⁹ *Ibid*, Vol. X (1902), p. 212.

²⁰ Miguel Parets, *De los muchos sucesos dignos de memoria que han ocurrido en Barcelona y otros lugares de Cataluña*, Ed. a cura de C. Pujol i Camps al *Memorial Histórico Español* vols. XX-XXV, Madrid, 1888-1893. La cita al vol. XX, p. 28. Sobre la personalitat de Parets i les característiques de la seva crònica, a més de l'estudi preliminar del mateix Pujol i Camps, vegeu l'article de James Amelang, “L'artesa com Icar: la visió del món d'un assaonador del segle XVII”, *L'Avenc* n° 87 (1985), pp. 20-25 i del mateix autor, amb la col·laboració de X. Torras, es pot veure l'estudi introductori al fragment de la versió catalana de la crònica de M. Parets, *Dietari d'un any de pesta*, Vic, 1989.

²¹ *Dietari de Jeroni Pujades*, 1976, vol. IV, p. 134.

²² *Ibid*, p. 150.

²³ Citat per F. Muñoz Pradas, *El creixement demogràfic, mortalitat i nupcialitat al Penedès. Segles XVII-XIX*. Tesi doctoral, UAB, 1990, p. 162.

²⁴ Paul Masnou (Ed.) “Les memoires du notaire Pierre Pascual”, *Revue d'Histoire et Archéologie du Roussillon* (1905), p. 216.

²⁵ *Dietari de Jeroni Pujades* (1976) vol IV, p. 202. Cal dir que els aiguats de l'Empordà contrastaven amb les rogatives per aigua que a final de maig es feien a Barcelona. Vegeu M. Parets, *De los muchos sucesos...* (1888), pp. 29-30.

1629, tot just arribat a Barcelona, el flamant lloctinent informà Madrid que si bé “por falta de agua en Urgell, Segarra y sus comarcas se ha perdido casi del todo (la collita) ... la del Ampurdán, Rosellón y sus distritos viene a ser buena, de suerte que computado lo uno con lo otro será mayor que la del año pasado”.²⁶

Però, a l'Empordà i al Rosselló, les pluges continuaren els mesos de juliol i agost de 1629, entorpiren les batudes i altres feines de la collita,²⁷ les quals també es veieren impedides per la manca de segadors i altres treballadors temporers. Aquesta falta de braços al camp fou causada, d'una banda, per les crides reials, publicades al final del mes de maig de 1629, que obligaven a marxar del Principat a tots els francesos nousinguts en els darrers deu anys, mesura justificada per la Guerra de Màntua que enfrontava a Itàlia Felip IV d'Espanya i Lluís XIII de França pel control de la successió del ducat fins llavors vinculat a la casa dels Gonzaga²⁸ i, d'altra part, per les febres i terçanes que s'estengueren per diverses comarques catalanes; segons el testimoniatge de Jeroni Pujades, hi havia “tant grans febres, que no hi ha qui passe sens ellas(...) Entre tant malalts no's troba ab diner qui puga servir, ni bracers per al treball de la cullita”,²⁹ la qual fou en general dolenta i donà un blat “negrós, grillat i pudent”.³⁰

Les omissions en les fonts literàries barcelonines de referències a rogatives per la sequera o a qualsevol altra adversitat climatològica ens fan suposar que, almenys per a una part del Principat, les perspectives per a 1630 semblaven més falagueres; però, tant a França com a Espanya, les collites foren sobtadament atacades de malura a mitjan abril i en el termini d'una setmana es perderen.³¹ D'altra part, en el Rosselló la primavera fou eixuta; les memòries de la Col·legiata de Sant Joan de Perpinyà refereixen com, el dia 9 de maig, els cònsols de la vila enviaren el subsíndic en “vista la esterilitat de la terra i la molta necessitat y avia de pluja” per suplicar la Comunitat que anés a buscar les relíquies de Sant Galderic —el sant tradicionalment invocat pels rossellonesos per

²⁶ Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) Consell d'Aragó (CA), lligall 377. Carta del Duc de FERIA de 12 de juny. Agraïexo aquesta informació a J.L. Betrán.

²⁷ *Ibid.*, p. 216.

²⁸ La crida reial es feu pública a Figueres el 29 de maig de 1629. Aquesta disposició resta inserida en un clima de general xenofòbia antifrancesa en tota la Monarquia Hispana. Així, el 1630, el Consell de Castella va prendre distintes mesures contra l'entrada d'estrangers, que segons V. Pérez Moreda tenien la finalitat de “controlar el número y actividad de los extranjeros, cuyo número parece excesivo, e impedir por todos los medios que acudan más” *Las crisis de mortalidad...* (1980), p. 299. També, durant 1630, a nivell popular corrien rumors que la pesta que assotava l'Itàlia espanyola havia estat provocada per “polvos verinosos” escampats pels francesos, els quals també els volien introduir a Catalunya i a tot Espanya. *Vid.* Joan Reglà, “Una ‘guerra bacteriològica’ en el siglo XVII”, *Pensamiento y Acción* VIII n° 79 (1957), pp. 21-22; i J. Riera i J.M^e. Jiménez Muñoz, “Avisos en España de la peste de Milán”, *Asclepio* XXV (1973), pp. 165-172.

²⁹ *Dietari de Jeroni Pujades* (1976) vol. IV. p. 216.

³⁰ *Ibid.*, p. 218.

³¹ Arxiu Històric de Cervera, *Llibre Vert de Notes*, fols. 149-151, citat per J.H. Elliott, *La Revolta Catalana, 1598-1640*, Barcelona, 1966, p. 261.

remeiar les sequeres—, cosa que va fer-se el dia 13 del mateix mes amb una gran processó a les quatre de la tarda.³²

Crisi de subsistències, alteracions socials i conflicte polític

L'abastament de subsistències constituïa una qüestió cabdal per a les oligarquies urbanes que controlaven els governs locals de les ciutats de l'època moderna; del bon proveïment de cereals en depenien, en bona part, l'ordre públic i el prestigi de les autoritats municipals, però, al mateix temps, també és cert que el control sobre els abastaments i els fenòmens de la inflació dels preus, l'agabellament i l'especulació, propis dels moments en què es produïa una crisi de subsistències, podien beneficiar directament o indirectament no pocs elements d'aquestes mateixes oligarquies municipals.³³ A més, a Catalunya els conflictes entre els interessos de la classe mercantil barcelonina i els dels propietaris terratinents motivaren l'absència d'una política econòmica coherent. Els mercaders barcelonins —molts d'ells membres del Consell de Cent— es beneficiaven de les importacions de gra que feia la Ciutat, procedents de Sicília o del sud de França especialment, ja que asseguraven un carregament de tornada en els seus negocis d'exportació de teixits.³⁴ D'altra part, nobles com el Comte de Santa Coloma pressionaven perquè les autoritats virreïnals els atorguessin llicències per treure blat del Principat i maximitzar els seus guanys; així, el període de relativa abundància de 1623 a 1627 es donà permís per exportar 72.500 quarteres de blat.³⁵

La imprevisió de les autoritats i l'acumulació de les males anyades en el camp català es deixaren sentir de ple a l'hivern i a la primavera de 1631. Tal com es pot observar en el Quadre II, a Barcelona i Girona els preus del blat

³² APO, G-241, fol 166 r.

³³ Fernand Braudel ho expressa d'aquesta manera: "De todas las codicias y atenciones que concita el trigo el trigo, no la menor la de los gobernantes (...) la avidez del fisco en lo concerniente al trigo era insaciable. Además el comercio del trigo abría la puerta a una serie de favores y de gracias. Era una palanca de mando y de presión; una manera de pagar servicios y conferir privilegios", *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, México, 1976, vol I, p. 757.

³⁴ Això és denunciat per Francesc Gilabert en els seus *Discursos sobre la calidad del Principado* (1616): "Que Barcelona compre trigos alienígenos concedido, pero que sea por no haberles en la tierra niégolo. Y si a esta negativa me responden con una presunción en razón fundada, que es no ser creible busquen fuera del Reino lo que en él tienen, digo la tendría por firme a no hacerla bambolear el interés de los que la Casa de la Ciudad gobiernan, pues siendo los más mercaderes, sujetos a quienes el interés de adquirir hacienda tiene banderas extendidas, sospecha tiene de que de esta traza de mercar fuera del Reino sacan para si provecho". Citat per J. Carrera i Pujal, *Historia política y económica de Cataluña*, Barcelona, 1947, vol. I, p. 368. Sobre F. Gilabert vegeu Joan Pau Rubies, *El pensament polític del cavaller D. Francisco Gilabert*, Tesi de llicenciatura, UB, 1987.

³⁵ Vid, J. Nadal i E. Giralt, *La population catalane de 1553 à 1717*, Paris, 1960, p. 41.

s'enfilaren a 70 sous la quartera, duplicant d'aquesta manera els valors que tenien en els anys d'abundor de 1623-1624.

QUADRE II: *Preus del blat (1620-1640) (sous la quartera)*

Any	Girona		Barcelona	
	S/ O	Index	S/ O	Index
1620	42	100	45	100
1621	47	111	41	91
1622	32	76	48'75	108
1623	32	76	39'75	88
1624	32	76	37'66	83
1625	40	95	41'50	92
1626	53	126	44	97
1627	54	128	45'25	100
1628	56	133	42'58	94
1629	58	138	55'41	123
1630	70	166	60'25	133
1631	66	157	71'66	159
1632			58'16	129
1633			51'58	114
1634			37	82
1635			50	111
1636			45'25	100
1637			45'75	101
1638			44'16	98
1639			46'75	103
1640			47'08	104

FONTS: per a Barcelona E. Serra, *Pagesos i Senyors ...* (1988) pp. 439-440; per a Girona R. Alberch i N. Castells, *La població de Girona.Segles XIV-XX*, Girona, 1985, pp. 62-63.

A Barcelona, els fenòmens de l'alça dels preus, escassetesa de tota mena de queviures i els avalots populars contra les autoritats acusades com a responsables de la carestia són esplèndidament descrits a la crònica de Miquel Parets:

“No cabe en humano encarecimiento la suma necesidad y la hambre que se padeció no sólo en Barcelona, pero por Cathaluña, desde primeros de diciembre de 1630 hasta el junio de 1631. Llegó á baler el trigo á dos doblones la quartera, y el arroz y abas á treinta y seis y á quarenta rreales, sin que se hallase ni de uno ni de otro, y lo poco que se encontraba lo trayan por mar, malo, puerco y ediondo, y á ningun precio se hallaba ni pan ni trigo, y estando ya en marzo creció más la necesidad, pues cesaron de vender pan en las tablas públicas y el sacar trigo a la plaza. Llegó esto á extremo que la gente y los niños hiban (cribant) *via fora fam* por las calles; y el día de Santa Madrona, commovida la plebe, quiso dar saco a la aduana. Entendieronlo los Conselleres, y encaminándose á ella, así como los vió el tumulto, dió tras ellos con ánimo á lo que se veía de matarlos, por lo mal prevenidos que se hallaban para un lance como este y que les constava tan de antemano, retiráronse los Conselleres en un baluarte para defenderse, endonde como asediados estubieron, hasta que entendido por el Virrey, tomando su guardia y carroza fue al baluarte, y después

de larga conferencia los sacó consigo, y yendo a la aduana, repartieron el pan que había amasado, y se dió orden que incesantemente se amasase; pero sucedía que la estava aguardando así cómo lo sacavan del horno, y medio cocido, á puñadas hasían de él, y á beces sucedió robar la masa medio hecha...³⁶

Però, l'abast de la crisi de subsistències de 1630-1631 cal precisar-lo amb l'anàlisi dels distints transtorns, desequilibris i respostes que provocà en el teixit demogràfic, econòmic i polític de la societat barcelonina, i catalana en general, i això incardinat en un context hispànic i europeu, puix que l'extensió de la pesta milanesa, amb el consegüent trasbalsament de les relacions comercials amb França i Itàlia, o el fet que la fretura alimentària fos gairebé general a tot Europa entre 1628-1631, no constitueixen elements aliens a les causes i a la gravetat de la crisi en el seu àmbit català.

Un primer i habitual fenomen que generà la successió de males anyades en el camp català fou l'augment considerable del nombre de pobres, rodmons i població marginada i necessitada en el medi rural. Durant 1630 i 1631 autèntiques onades de pagesos famolencs cercaven l'empar de les institucions de caritat de les ciutats per tal de sobreviure. A Cervera, un cronista de l'època es refereix als forasters que hi arribaven dient: "molts dies no menjaven sinó herbes, i venien macilents, negres, pàl·lids i talment difunts, que causava llàstima de mirar-los".³⁷ Si els nuclis urbans tenien problemes d'abastament, a determinades comarques del Principat la fam apareixia com un dels implacables genets de l'Apocalipsi: "asiguravan que en la Ribera del Ebro y campo de Tarragona mucha gente pereció miserablemente a mano de la pura necesidad y hambre", assegurava Miquel Parets a la seva crònica durant la primavera de 1631.³⁸

L'allau de gent forastera vinguda cap a Barcelona es pot constatar a partir dels registres d'ingressos i defuncions de l'antic Hospital de la Santa Creu. Tal com s'observa en el Quadre III, en el bienni 1630-1631 augmentà, respecte als anys anteriors, en més d'un 30 per 100 el nombre d'acollits a la dita institució benèfica i, al mateix temps, s'elevà considerablement el percentatge de defuncions respecte el total d'ingressats.

QUADRE III. *Ingressos i defuncions a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona (1625-1634)*

ANYS	HOMES			DONES			TOTAL		
	Ingr.	Def.	%	Ingr.	Def.	%	Ingr.	Def.	%
1625	2259	406	17	890	190	21	3149	596	18
1626	2787	486	17	951	227	23	3738	713	19

³⁶ M. Parets, *De los muchos sucesos...* (1888) vol. XX, pp. 74-75.

³⁷ Vegeu Agustí Duran i Sanpere, *Llibre de Cervera*, Barcelona, 1977, p. 444.

³⁸ M. Parets, *De los muchos sucesos...* (1888), vol. XX, pp. 74-75.

	HOMES			DONES			TOTAL		
1628	2218	394	17	1135	210	18	3353	604	18
1630	3373	646	19	1280	324	25	4653	1970	20
1631	3809	788	20	1678	397	23	5487	1185	21
1632	2190	383	17	1154	257	22	3344	640	19
1633	2443	414	16	1069	201	18	3512	615	17
1634	2319	424	18	906	190	20	3225	614	19

FONT: J.L. Betran, "Pobreza y marginación en la Barcelona de los siglos XVI i XVII", *Historia Social*, nº 8 (1990), p. 105.

Aquest contingent de població forana no feia sinó agreujar el problema de l'avitallament de la capital del Principat,³⁹ ja dificultat per la carestia generalitzada del camp català i per les restriccions comercials imposades per l'amenaça de la pesta milanesa que llavors assotava amb duresa els territoris del sud de França. Aquestes circumstàncies, a més de complicar el regular subministrament de Barcelona i d'altres ciutats del Principat, encariren enormement els preus de les subsistències.⁴⁰ Així, en el Quadre IV, que reflecteix les compres de blat del municipi barceloní entre gener de 1630 i maig de 1631, es pot observar l'escalada dels preus, que arribaren a 100 sous la quartera al final del mes de maig de 1631. D'altra banda, la sequera de 1631 impossibilità de moldre el gra prop de Barcelona i s'hagué d'enviar als molins de Tarragona, Girona o Molins del Rei, lo qual ocasionà unes pèrdues al municipi de vint rals per quartera.⁴¹

³⁹ A més, en aquestes situacions de fretura, els pobles del Pla de Barcelona solien dependre del proveïment de la capital. Així, a la primeria de maig, els Consellers es planyien del blat i farina que sortia "fora ciutat per los llochs circunvehins della que també patien molt gran necessitat, y ésser una cosa molt danyosa a la Ciutat de haver de provehir també pa als de fora ciutat, tenint tan poch blat com tenie" *DACB* vol. X (1902), p. 525.

⁴⁰ A Barcelona, durant l'època baix-medieval i alt-moderna, tant el blat com la farina eren d'adquisició lliure, encara que estigués molt reglamentat el lloc de les vendes, la manera de seleccionar els productes i la graduació dels preus. Però, des del moment que, per tal de prevenir possibles caresties, el Consell es convertia en magatzemista, els ciutadans, tant si eren forners com no, havien d'adquirir el blat de la Ciutat. Sobre aquestes qüestions del proveïment vegeu A. Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva història* (3 vols), Barcelona, 1973, vol II, p. 425 ss, i Emili Giralt, "En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI", *Hispania* XVIII (1959), pp. 38-61.

⁴¹ Arxiu Històric Municipal de Barcelona (AHMB), Série II, Registre de Deliberacions 140 (30-IX-1630 a 30-XI-1631), fol 49. El problema de la manca d'aigua per als molins havia estat considerat pel Consell de Cent el 1627; s'elaborà un projecte, amb un cost de 77.000 lliures, per tal de construir una sèquia d'aigua del riu Llobregat fins a Barcelona *Vid, Discurs fet per orde dels molt Ilustres Senyors Consellers, Obrers y Savi Consell de Cent, en lo anivellar y aportar una sequia de aygua del riu Llobregat a la Ciutat de Barcelona*, Biblioteca de Catalunya (BC), Fullets

QUADRE IV: *Compres de blat per la ciutat de Barcelona (Gener de 1630-abril de 1631). Els preus en sous per quartera*⁴²

data	comerciant	nº quart.	origen	preu	índex/p.
10- I-1630	Joan F. Cudina	10.000	Rosselló	53	100
23- I-1630	----	1.300	----	54	101
16-III-1630	Antonio Frigoli	1.700	----	55	103
III-1630	---	1.200	Aragó	54	101
5-IX-1630	Pau Puig	6.000	Rosselló	54	101
12-IX-1630	Baltasar Aymerych	1.000	Sardenya	56	105
12-XII-1630	Jordi Fluvià	1.200	Sicília	66	124
15- I-1631	Pere Haic	6.000	----	67	126
16 -I-1631	Francisco Gorgollón	1.600	----	63	118
23-II-1631	Francisco Gorgollón	4.000	----	77	145
6- III-1631	Josep Mora	6.000	----	77	145
12-III-1631	Francesc Frigolay	6.000	----	74	139
20-III-1631	Antoni Muxiga	3.500	----	--	---
26-III-1631	Bertran Brineu	4.000	----	84	158
26-IV-1631	Antoni Muxiga	6.000	Sardenya	100	188
23-IV-1631	----	3.000	----	100	188

Els Consellers de Barcelona no estalviaren esforços per tal de remeiar el problema del proveïment de subsistències, reunint-se “en moltes juntes tingueren axí de dies com de nit, com altres en lo dit temps, no perdonant may a ningun cansantio y treball de molts ne aportaren per acudir al cuydado y afflictió tenien de estas cosas”.⁴³ Però, les quantitats de gra aconseguides a través dels mercaders i negociants eren curtes per al consum normal dels aproximadament 40.000

Bonsoms (F. Bon.) nº 5410. Vegeu també la part que A. Duran i Sanpere dedica a *Barcelona...* (1973) als “Projectes per portar a Barcelona les aigües del Besòs, del Llobregat i del Ter”, vol II, pp. 441-444.

⁴² AHMB, Sèrie II, Administració del Pa, 10, Capbreu 1618-1640. Agraïexo a Josep Conejo l'elaboració d'aquesta estadística.

⁴³ *DACB* vol. X (1902), p. 525.

habitants amb què comptava Barcelona per aquelles dates,⁴⁴ essent freqüents, a l'hivern i a la primavera de 1631, les situacions de manca de reserves a la duana de la Ciutat⁴⁵ o de penúria total en els mercats, especialment el mes de maig, durant el qual "molts dies se troba la plassa del blat sens gra de blat pera vendre" segons refereix el *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*.⁴⁶

Altrament, aquests moments d'estretor eren aprofitats per certs individus i oficis per realitzar grossos i ràpids guanys. Els flequers i forners burlaven reiteradament les ordinacions municipals sobre la fabricació i venda del pa: barrejant ordi i d'altres cereals al blat, rebaixant el pes de les peces, deixant la massa mig cuita perquè pesés més i, fins i tot, posant-hi terra.⁴⁷ El mes de juliol de 1631, el doctor Berart de la Reial Audiència informava que els flequers de Barcelona, aprofitant la fretura dels mesos anteriors havien estat substituint farina per terra, robant així a la Ciutat l'enorme quantitat de 18.750 lliures de pa diàries.⁴⁸ En realitat, els aldarulls populars, com l'anteriorment descrit per la crònica de Parets, eren provocats no tant per situacions extremes de fam, com per la indignació del poble a causa de la pusil·lanimitat de les autoritats amb els fraus i la mala qualitat i distribució de les subsistències.

En arribar el mes de maig i augmentar la carestia i les seves seqüeles econòmiques i socials, els Consellers portaren a terme una política més enèrgica que tenia tres grans objectius: 1. assegurar el proveïment i la distribució del pa mitjançant el racionament; 2. evitar els fraus i tropells dels flequers i forners centralitzant el mercat; i 3. adquirir blat per acabar com més aviat possible amb la fretura, intensificant a tal efecte les gestions de compra fora de Catalunya.

En el terreny de l'abastament, el Consell decidí, en una sessió del 19 de maig, organitzar un sistema de racionament basat en el funcionament següent: dividir la Ciutat per parròquies i aquestes per carrers de cent cases i encarregar a un centener, amb tres ajudants (un per cada estament), que repartís el pa. Cadascun dels centeners havia de tenir allistades totes les persones i cases del carrer que li havia estat encomanat, per a això s'havia de servir dels llibres de confessions del rector, i entregava la petició del nombre de pans necessaris per a la seva centena a l'administrador de la duana, el qual li lliurava el pa corresponent a la taxa "de vuyt diners de pa per persona cada dia, durant esta falta de blats".⁴⁹

⁴⁴ Una estimació feta pels Consellers l'any 1627 dona un total de 8.600 focs. Vegeu A. Garcia Espuche, *Barcelonà a principis del segle XVIII. La Ciutatella i els canvis de l'estructura urbana*. Tesi doctoral, Universitat Politècnica de Barcelona, 1987. Per a les diverses estimacions sobre la població barcelonina del XVII vegeu el vol. I.

⁴⁵ En el Registre de Deliberacions del Consell (AHMB, Sèrie II, n°140) es pot constatar l'escassetesa de les reserves dels magatzems de la Ciutat des de desembre de 1630.

⁴⁶ DACB, vol X (1902), p.525.

⁴⁷ AHMB, Sèrie II, Registre de Deliberacions n° 140, fol. 118.

⁴⁸ Vid, J.H. Elliott, *La Revolta Catalana...* (1966), p. 256.

⁴⁹ Les mesures del Consistori barceloní es feren públiques en un fulletó titulat *Pera posar en executió la deliberació que lo Savi Consell de Cent feu als 19 de maig 1631 acerca de provehir de*

Cal dir que no solament a Barcelona s'organitzà un sistema de racionament del pa. A Girona, ja en el mes d'abril es feu un inventari detallat de les persones i de famílies i de les existències de gra, i es posà en pràctica un repartiment de pa controlat per les autoritats municipals que durà fins a mitjan de maig, en què arribaren els subministraments de cereal procedents de Còrsega i Sicília que havien estat negociats pels jurats.⁵⁰

En segon lloc, es prohibí als flequers d'amassar i vendre pa pel seu compte; hom les obligà a fer-ho a la duana i als pallols de la Ciutat sota el control dels Consellers, els quals havien d'anomenar "una o dos personas pera que assistescan en los forns se courà pa per la Ciutat, a fi e effecte de que los forners no fassen fraus", i es disposà, finalment, que per tal d'evitar qualsevol picaresca que "ninguna persona puga ni sia llicit, ni permés directa, ni indirectament, anar a comprar pa fora de son districte a pena de trenta dias de presó per quiscuna vegada fera fet lo contrari".⁵¹

Sortosament, no calgué perllongar gaire aquestes mesures d'excepció. Les gestions per adquirir gra, iniciades pels Consellers els darrers dies del mes d'abril amb Ciutat de Mallorca, de la qual se sabia que "tenie molt blat pera més de sa provisó",⁵² fructificaren al final de maig i, a través del mercader Aloy Roca, s'aconseguien 15.000 quarteres de blat a repartir entre Barcelona, Tarragona i Mataró. Les 10.000 quarteres destinades a la Ciutat Comtal allunyaren definitivament la carestia, tot esperant la collita d'estiu.⁵³

Els abusos i fraus dels flequers, a més de provocar l'animositat popular contra les autoritats municipals, desencadenaren un conflicte entre els poders que cohabitaven a la capital del Principat.⁵⁴ En esclatar l'escàndol del pa, el virrei Duc de Cardona va enviar alguns oficials reials per controlar el pes i la qualitat de les subsistències que es venien a les places; així mateix, els homes del virrei prohibiren que diversos vaixells, procedents de zones empestades, entressin al port de Barcelona, la qual cosa provocà conflictes amb els guardes del morbo de la Ciutat, alguns dels quals acabaren arrestats. Aquestes actuacions exasperaren els Consellers que entenien que el virrei havia transgredit clarament els privilegis de la Ciutat, i després d'infructuoses protestes i ambaixades al Duc de Cardona, decidiren d'enviar a Madrid Josep de Bellafila per presentar directament el cas

---

pa ab igualtat als ciutadans y habitants de esta Ciutat de Barcelona, en esta gran necessitat de blat.
BC. F. Bon. 5405.

⁵⁰ Vid. N. Castells, *L'estructura familiar de la població gironina el 1631 a Girona a l'època moderna. Demografia i economia*, Girona, 1982, pp. 107-164. Vegeu també les referències que dona Jeroni de Real, llavors jurat en cap de Girona, a la seva *Crònica* estudiada i editada per Joan Busquets a *Una ciutat catalana del Barroc. Girona segons la crònica de Jeroni de Real*, Tesi doctoral, UAB 1990.

⁵¹ BC., F. Bon. 5405.

⁵² DACB, vol X (1902), p. 526.

⁵³ *Ibid.*, oferint el Dietari fins i tot la còpia de la correspondència generada per les negociacions.

⁵⁴ Sobre aquestes derivacions polítiques de la carestia de 1631 segueixo fonamentalment J.H. Elliott, *La Revolta Catalana...* (1966), pp.256-258.

al Rei. El desig d'Olivares d'obtenir subsidis dels catalans, quan precisament estava preparant un nou viatge de Felip IV per revifar les inacabades corts de 1626, contribuí a liquidar la qüestió. Com a gest de bona voluntat envers Barcelona, el febrer de 1632, va confirmar-li la jurisdicció de temps de plaga que Bellafila havia anat a Madrid a presentar.

Pesta i mortalitat

La carestia general europea de 1628-1631 va anar acompanyada d'una epidèmia de pesta que afectà sobretot el sud del regne de França i la zona septentrional de la península italiana. A França, la pesta ja és present des de 1625, i té dos períodes especialment virulents els anys 1626-1627 i 1630-1631, mentre que a Itàlia del nord el contagi causà imponents destrosses entre el final de 1629 i la tardor de 1631: 60.000 víctimes a Milà, 30.000 a Verona, 15.000 a Bolonya..., la qual cosa significà en total una pèrdua de més d'un milió d'habitants sobre un total poblacional que s'aproximava als quatre.⁵⁵

Les autoritats catalanes seguien atentament totes les notícies que arribaven de la frontera del Rosselló sobre l'extensió de la pesta al sud de França. A l'estiu de 1628 l'epidèmia afectava les regions de Quercy i Roverge, arribant fins a Narbona. Aquestes inquietants notícies motivaren que Miguel de los Santos de San Pedro, bisbe de Solsona i llavors virrei de Catalunya, decidís posar guardes a la frontera i prohibir l'entrada de mercaders francesos.⁵⁶ El juny de l'any següent, el nou lloctinent, el Duc de Feria, feia saber a Madrid que a França s'estenia "la peste muy vigorosa y particularmente cerca destas fronteras, haviéndose muerto en Narbona, que está a diez leguas de Perpignan, gran número de gente. En toda esta Provincia se guarda con mucha vigilancia y cuidado y se continuará con él mismo, siendo cosa de tanta consideración".⁵⁷

Al final de 1629 corregué la brama de que per Regencós i Begur s'havia introduït la pesta. El virrei Duc de Cardona ordenà a Miquel Angel Llorens, jutge de cort, prende informació del contagi; mentre que Barcelona, Girona i d'altres ciutats enviaren diversos metges i cirurgians cap a aquests llogarrets marítics del Baix Empordà per tal de contrastar les noves que corrien.⁵⁸ A mitjan desembre el virrei declarava oficialment l'existència de l'epidèmia, i ho comunicà a les universitats del Principat; la missiva enviada a la ciutat de Girona ho explicitava

⁵⁵ Vegeu la visió general que sobre Itàlia i França ofereixen les obres de Lorenzo Del Panta, *L'epidemie nella storia demografica italiana. Secoli XIV-XIX*, Torino, 1980, p. 158 ss; i J. Dûpaquier (Dir.) *Histoire de la population française. 2. De la Renaissance à 1789*, París, 1988, p. 197 ss.

⁵⁶ Vegeu al respecte la informació procedent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó recollida per J. Nadal i E. Giralt a l'article "Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717", *Estudios de Historia Moderna III* (1953), ps-250-251.

⁵⁷ ACA, CA, llig.378. Carta del Duc de Feria de 12 de juny de 1629.

⁵⁸ *Vid.*, J. Nadal i E. Giralt, *Ensayo metodológico...* (1953), p. 251; i *Dietari de Jeroni Pujades* (1976), vol. IV, p. 222.

així: “restam amb viu pesar de que lo mal contagiós de pesta sie tant declarat y que la Províntia estiga posada en tant eminent perill per causa de la negligència y floxetat que se ha tingut en la executió y cumpliment de nostres ordres” afegint que, per tal d’aturar el mal, havia manat publicar noves crides “prohibint totalment lo comerci ab França a personas, vaixells, robes, mercaderies y altres coses de qualsevol specia que arriben de dit regne y també als dits llocs de Begur y Rejencós”.⁵⁹ Segons informaren posteriorment els jurats gironins al mateix virrei, el contagi havia penetrat a través d’una bala de capes de pastor, suposadament procedent d’un tràfec de contraban, arribada a mans del batlle de Regencós.⁶⁰ Però, no sembla del tot clar que la malaltia declarada fos efectivament pesta. Segons el cronista Jeroni Pujades, els informes mèdics eren contradictoris. Diversos facultatius enviats per les universitats de Girona, Figueres i la Bisbal “feren relació no era pesta declarada sinó bubons y carbunclos, espècias de mal contagiós” només el doctor Francesc Rossell (enviat des de Barcelona) i el jutge Llorens havien considerat que es tractava d’una brot pestífer; segons Pujades, hi havia una connivència entre aquests i el Duc de Cardona, el qual estava interessat a pregonar la presència de l’epidemia de pesta al Principat “perquè ab temor de esta fama no vingués la Reyna de Hungria en Catalunya, y fes embarcació en Caratagena, per aforrar-se él de gastos”.⁶¹ Falsejar informes mèdics per beneficiar interessos particulars o col·lectius no era pas gens excepcional a l’època⁶² i és molt possible que la denúncia del nostre

⁵⁹ Arxíu Històric Municipal de Girona (AHMG), Manual d’Acords de 1629, entre fols. 185 i 186, carta del Duc de Cardona als jurats de Girona el 21 de desembre.

⁶⁰ AHMG, Sanitat, Llig. n.º 1. En una carta de 28 de 1630 els jurats gironins relataven al virrei com els havia arribat tal informació: “Bernat Valencas, ciutadà dels insaculats en lo Consell desta Ciutat, nos ha referit esta tarda que Joseph de Millars i Catorres, domiciliat en la vila de la Bisbal, qui segons entenem és passat per esta Ciutat y va en eixa, li ha dit y encomenat quant és passat que ns digués que lo balle de Rejancós, qui és tal Bruguera, lo die de any va fer convocar los balles dels llochs circunvehins y que en presentia dells, axí convocats, y de altres personas qui estàvan a la mira, si bé uns y altres molt de lluny, se va ajonallar, y ajonallat demanant primer perdó a Déu Nostre Senyor, ne demanà també a tots los presents y confessà públicament que ell era la causa y principi del mal de Rejancós, perquè digué que un rajoler biscaç anà en sa casa y li digué que sabia una bala de capes de pastor amagada y que si ell, dit balle, li n prometia una ell la y donaria en sas mans; y axí dit balle la y prometé, y a les hores lo biscaç anà de nits y aportà dita bala de capes en casa dit balle, y lo balle com havia promés donà una capa a dit biscaç, lo qual havent-se posada dita capa se encontrà encontinent y morí de propte, ab moltas vértolas; y dit balle vehen axò, temorós que no.s descobris, prengué lo cos y lo soterrà en un marge (...) y de aquí havia vingut a seguir-se tot lo que V. Exa. sap que ha succehit”.

⁶¹ *Dietari de Jeroni Pujades* (1976), vol. IV, p. 222.

⁶² Així, per exemple, el juliol de 1650, els doctors Dimas Vileta i Lluís Mora testimoniarren en els seus informes mèdics encarregats per la Ciutat de Barcelona, que no hi havia pesta a Girona. En realitat, el contagi s’havia encès a la Ciutat de l’Onyar ja en els dies finals d’abril, però una generosa gratificació dels jurats gironins (seixanta dobles d’or) evità, encara que fos momentàniament, que la pesta fos declarada i Girona es veiés aïllada comercialment. *Vid. J. Nadal, L’última pandèmia de pesta a Catalunya 1650-1654 a II Congrés Internacional d’Història de la medicina Catalana*, Barcelona, 1977, pp. 32 ss.. Els informes dels doctors Vileta i Mora es troben

cronista fos verídica. D'altra part, el fet que el contagi s'encengués en ple període hivernal i s'extingís el mes d'abril no reflecteix precisament l'estacionalitat més característica de les epidèmies de pesta; altrament, l'extensió de terçanes i d'altres malalties en aquells anys és suficientment provada.⁶³

En canvi, gens dubtosa és l'entrada de la pesta al Rosselló l'estiu de 1631. Els estralls que l'epidèmia ocasionava al sud de França eren seguits amb preocupació arreu del Principat. El 5 d'abril de 1631, davant les proporcions que la pesta prenia al Llegendoc, el Consell barceloní tancà tota relació comercial amb França.⁶⁴ Però, malgrat les mesures de prevenció, la pesta s'introduí per Pollestres. En aquesta petita localitat rossellonesa, situada prop de Perpinyà, ja el 24 d'abril de 1631 es declarà una quarantena per a tots els seus 168 habitants, símptoma inequívoc d'un perill imminent, possiblement relacionat amb algunes defuncions sospitoses en el territori de la comunitat o dels encontorns, i en el mes de juliol la presència de l'epidèmia ja era incontestable.⁶⁵ De Pollestres passà a Perpinyà, on el dia 28 de juliol es produí la primera víctima, a Tuïr, Roca d'Albera, Ciutadella i tot un seguit de poblacions.⁶⁶ També per la Cerdanya una altra via de penetració amenaçava les terres del Principat; el dia 3 de setembre D. Josep d' Urgell, tinent del castell de Querol, informava al Duc de Cardona que "el primer dia deste mes se ha descubierto en el lugar de Portessa, en la valle de Carol, en el lugar más cerca de Francia, a media legua deste castillo y de tres leguas de Puigcerdan, el mal contagioso de peste en quatro personas. Y los demás del lugar se han huydo por los montes haciéndose cada uno su cabaña, y nosotros acá más abaxo poniendo nuestras guardias para que no se comunique con los demás lugares circunvezinos".⁶⁷ El virrei, Duc de Cardona, després de consultar amb els membres de les tres sales de la Reial Audiència, decidí de tallar tota mena de comunicacions amb els territoris situats al nord dels Pirineus, aïllant-los amb un sever cordó sanitari que evità l'extensió del contagi a la resta de Catalunya.⁶⁸

---

reproduïts en el llibre de M. Camps Surroca i M. Camps Clemente, *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*, Lleida, 1985, pp. 34-38.

⁶³ Vegeu més avall el quadre nº 5. Altrament, el mateix Jeroni Pujades anota en el seu *Dietari* com el dia 17 de desembre de 1629 "me emmalaltí de terçanes dobles que m duraren fins a Capdany", *Dietari de Jeroni Pujades* (1976), vol IV, p. 222.

⁶⁴ *DACB*, vol X (1902), pp. 465 i 495-96.

⁶⁵ Sobre la introducció de la pesta a Pollestres vegeu l'article de Marie-José Parayre, "1631: La peste à Pollestres et la contamination de Perpignan" a *Entre Aspres i Rosselló, Pollestres* nº 5 (1987), pp. 10-28. Agraeixo aquesta referència a Pep Vila.

⁶⁶ Segons les memòries de Sant Joan de Perpinyà, la pesta entrà a la Roca d'Albera i Tuïr el 3 de setembre, i causà en aquesta darrera localitat, més de cinc-centes víctimes. APO G-241, fols. 176 ss i 183 r.

⁶⁷ ACA, CA, Llig. 381.

⁶⁸ Així ho explica el mateix Duc de Cardona al rei Felip IV en una carta de 14 de febrer de 1632, ACA, CA, Llig. 227. A l'Arxiu Històric Municipal de Girona es guarda un plànol acolorit de les posicions de guarda del cordó sanitari. Secc. Planols i Mapes nº 1.

A Perpinyà, ben aviat corregué la veu de les primeres morts per pesta, la qual fou declarada oficialment el dia 12 d'agost,⁶⁹ i s'inicià tot seguit un èxode massiu de les autoritats i de la gent benestant de la Ciutat: còsols, cavallers, burgesos, mercaders, notaris, com el cas del nostre cronista Pere Pascual, el qual marxà cap a Canet i Torrelles de Salanca, acompanyat de vint membres de la seva família, criats inclosos,⁷⁰ o del bisbe fra Gregori Parcero i del capítol catedralici que s'instal·laren a Elna.⁷¹ El flagell de la pesta assotà amb força inusitada la vila de Perpinyà, especialment els mesos d'octubre i novembre de 1631. Segons el llibre de memòries de la Comunitat de Sant Jaume, del total de les 134 defuncions registrades en aquella parròquia durant els mesos de l'epidèmia, 24 corresponen al mes d'octubre i 89 al mes de novembre; es constata, així mateix, per aquest llistat l'acusada desigualtat social davant la mort en el temps del contagi, puix que dels 76 caps de casa difunts amb ofici especificat, 30 eren hortolans i 12 bracers,⁷² cosa prou lògica atesa la fugida massiva de les classes benestants de la ciutat. Un recompte encomanat pel bisbe Parcero als capellans de les parròquies una vegada cessà la pesta, fixava en 4.000 el nombre de víctimes a la capital del Rosselló, la qual comptava abans de l'ensulsiada amb aproximadament uns 10.000 habitants;⁷³ estimació que cal considerar amb cautela, puix que el mateix redactor del llibre de memòries de la parròquia de Sant Jaume reconeix que "lo número de morts no se és pogut averiguar perquè no enterraven, de dit que moriren molts per los ords, de manera que y avia vàrias opinions si éran sinch mil o sis mil, altres deyan que passaven".⁷⁴

En els darrers mesos de l'estiu i al llarg de la tardor de 1631, Perpinyà i, en general, tots els territoris del Rosselló patiren una situació d'autèntica anarquia social. La fugida de les autoritats de les zones empestades comportà un desordre i un desgovern generalitzats. El dia 5 de setembre, D. Joan de Lupià, procurador reial dels Comtats de Rosselló i Cerdanya, informava el virrei en els termes

⁶⁹ Els còsols de Perpinyà intentaren, durant tota la primera quinzena d'agost, dissimular el contagi per tal que no es tallés el comerç.

⁷⁰ *Memories del notari Pere Pascual* (1905), p. 219.

⁷¹ Vid. Basili de Rubí, *Un segle de vida caputxina a Catalunya 1564-1664*, Barcelona, 1977, p. 416.

⁷² Biblioteca Municipal de Perpinyà (BMP) Ms. 176. Llibre de memòries de la Comunitat de Sant Jaume, fol. 65 ss.

⁷³ En una carta de 7 de febrer, el bisbe Parcero informava que la pesta havia causat les següents víctimes a Perpinyà: 945 a la parròquia de Sant Joan, 965 a la de Sant Mateu, 920 a la de Sant Jaume, 593 a la reial, 450 a la Morberia i 100 al Castell, les quals sumaven en total 3.973 òbits, als quals caldria afegir 56 religiosos i 31 sacerdots de Perpinyà i altres llocs dels Comtats. ACA, CA, 384, plec 1, citat per J. Nadal i E. Giralt, *Ensayo metodológico...* (1953), p. 254.

⁷⁴ BMP., Ms. 176, fol. 65. Les xifres que donen els historiadors rossellonesos són ben diverses: Pierre Vidal a la seva *Histoire de Perpignan* (Paris 1897) parla de 2.500 víctimes; Jean de Gazanyola, *Histoire du Roussillon* (1857) i D.M.J. Henry, *Histoire de Roussillon* (1835) donen un total de 6.000 morts. En no conservar-se els registres parroquials de Perpinyà d'aquesta època, resulta impossible de precisar el nombre de víctimes.

següents: “Por las aldeas y villas ay grandes desafueros, que está el gobierno en manos de los villanos, y por sus antojos y passiones se privan del comercio unos a otros y así convendría mandase V. Exa. que el Governador residiese en Rossellón y no a Cerdaña”;⁷⁵ mentre que, per la seva part, els capellans de la comunitat de Sant Jaume s’escandalitzaven per la relaxació moral i de costums: “no obstant que la multitud dels mors era tanta, no deixaven de fer mil issolències, y en particular lo sexo femení, en fi era la gran relaxació dels costums que apareixia no havia Déu ni Lley, que pera gent de esperit era major peste que la que matava los cossos”.⁷⁶

En aquestes condicions no és d’estranyar que l’organització sanitària deixés molt a desitjar, tal com reflecteixen les memòries de la Col·legiata de Sant Joan de Perpinyà: “en la morberia era tanta la gent que acodia de la vila que no trobaven los morbés fusta pera fer barraques y axí patien molt los malalts que de ordinari ni avia més de tres cents”⁷⁷ i que l’epidèmia s’estengués arreu dels Comtats, puix que, tal com es pot observar en el quadre nº 5, també les localitats del Vallespir i del Conflent acusaren alces notòries de mortalitat pel contagi, el qual finalitzà el mes de febrer de 1632.⁷⁸

Però, per al conjunt del Principat, els efectes demogràfics de la pesta del Rosselló de 1631 són molt relatius, sobretot si els comparem amb l’extensió i gravetat de les crisis de mortalitat que delmaren la població catalana en els anys del trencant entre la tercera i la quarta dècada del XVII. Una mostra de les sèries de defuncions de 28 parròquies, repartides per 14 comarques del Principat (vegeu l’annex) ens permet d’avaluar l’impacte sobre la demografia catalana de la fatal combinació entre l’extensió de les epidèmies (febres, tifus...) i els efectes de la carestia generalitzada i dels dèficits alimentaris consegüents.⁷⁹ Tal com es pot observar en el Quadre V, a 25 de les 28 parròquies estudiades es registra, almenys en un dels anys que van de 1627 a 1632, una alça de les defuncions de més d’un 50 per 100 sobre la mortalitat estimada “normal” del període, proporció que, segons indiquen M. Livi Bacci i Lorenzo del Panta,⁸⁰ afecta les

⁷⁵ ACA, CA. Llig. 381. En el mateix lligall, una altra carta dirigida al virrei, en aquest cas per D. Berenguer d’Oms (escrita el 13 de setembre al Pertús) fa una descripció semblant de la situació: “esto se ha governado como un cuerpo sin cabeza, que cada lugar es una República”.

⁷⁶ BMP, Ms. 176, fol. 60 v.

⁷⁷ APO, G-241, fol. 183 r.

⁷⁸ Per aquesta raó creiem que la xifra de defuncions causada per l’epidèmia tindria que ser força superior a les 5.000 víctimes que fins ara se li han atribuït, *Vid.* J. Nadal i E. Giral, *Ensayo metodológico...* (1953) p. 254. Els material dels APO (amb abundants registres sacramentals del Rosselló, Conflent i Vallespir, i amb riquíssims fons documentals de tota mena) mereixerien una exploració més profunda que escapa l’abast d’aquest article.

⁷⁹ Entre els molts testimoniatges sobre l’extensió de malalties en aquest període, recordem com Jeroni Pujades anota al final del mes d’agost de 1629 que “en persona nos castiga (Déu) ab tant grans febres, que no hi ha qui passe sens ellas”, *Dietari* vol. IV (1976), p. 216.

⁸⁰ *Vid.* M. Livi Bacci i L. Del Panta, *Cronologie, intensité...* (1977), pp. 401-446. Segons aquest mètode, utilitzat per detectar les crisis de mortalitat amb les sèries de defuncions, la mortalitat “normal” s’obté a partir de la mitjana mòbil d’onze anys centrada a l’any d’observació i corregida

possibilitats reproductores de la generació nascuda l'any de la crisi i anul·la la seva pròpia recuperació.

QUADRE V. *Intensitat de les crisis de mortalitat (1627-1632).*

	1627	1628	1629	1630	1631	1632
<i>Alt Empordà</i>						
Cabanes	72	---	102	---	---	---
Castelló d'Emp.	---	72	51	---	---	---
Ordis	151	104	133	---	---	---
Ventalló	---	---	70	386	---	133
Navata	---	84	---	---	---	---
<i>Baix Empordà</i>						
St. Feliu de Guíxols	184	---	---	---	---	---
Torroella de Mont.	142	---	68	99	---	---
Rupià	---	171	---	---	---	---
<i>Rosselló</i>						
Canet	---	---	---	---	72	---
<i>Conflent</i>						
Escaró	---	142	---	---	194	64
Aiguatèbia	---	---	---	---	99	---
<i>Vallespir</i>						
Prats de Molló	---	---	---	---	214	---
<i>Gironès</i>						
Girona (St.Feliu)	81	---	---	---	---	---
Madremanya	---	104	---	---	---	---
<i>La Selva</i>						
Sta. Coloma de F.	---	51	64	---	---	---

eliminant els dos valors màxims i els dos valors mínims a fi de no incloure altres crisis o elevacions brusques ni tampoc una disminució artificial de les defuncions producte de la crisi.

	1627	1628	1629	1630	1631	1632
<i>Garrotxa</i>						
Santa Pau	---	---	---	---	150	50
<i>Vallès Occ.</i>						
Rubí	191	---	---	---	---	---
Sentmenat	---	---	---	---	168	76
<i>Baix Llobregat</i>						
El Papiol	75	---	---	---	88	---
St. Just Desvern	---	64	---	100	---	---
<i>Alt Penedès</i>						
Sta. Ma de Mediona	---	---	175	---	58	---
<i>Baix Penedès</i>						
El Vendrell	---	---	---	---	110	---
<i>Tarragonès</i>						
Creixell	---	---	88	---	91	---
<i>Priorat</i>						
Ulldemolins	110	---	---	---	128	---
<i>Baix Camp</i>						
Botarell	---	---	116	---	---	---

FONT: Elaborat a partir de l'annex nº 1.

Els anys 1627-1632 i la crisi del segle XVII a Catalunya

Utilitzant fonts bàsicament literàries, Pierre Vilar va interpretar que entre 1598 i 1640 el sector agrari experimentà a Catalunya una fase de prosperitat.⁸¹ Això, junt amb el progrés demogràfic del mateix període, el portava a concloure que la Revolta de 1640 seria “la reacció política d’una regió pròspera” contra les

⁸¹ P. Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. II, Barcelona, 1973, p. 325 ss.

repercussions de la decadència espanyola.⁸² Tanmateix, posteriorment, Eva Serra després d'examinar diverses mostres sobre la producció agrària del Rosselló, Vallès, Baix Llobregat i la Selva conclou que "les xifres catalanes de què dispo semblen indicar que la reculada, aturada o l'augment de to menor de la producció agrícola caldria situar-la entre els anys vint i trenta"⁸³ i afegeix la necessitat de contrastar les seves estadístiques amb els ritmes demogràfics de curt temps del Sis-cents català. Sobre aquest punt, Jordi Nadal i Emili Giralt ja van establir que pels volts de 1630 es trèncaria la llarga etapa expansiva de la demografia catalana iniciada després de la crisi baixa edat mitjana i que s'aturà també en aquestes mateixes dates l'onada immigratòria francesa que constituí el factor clau del creixement demogràfic del segle XVI i del primer terç del segle XVII.⁸⁴ L'evolució de les sèries baptismals de les 29 parròquies del Quadre VI ens confirmen la cronologia traçada per Nadal i Giralt, situant-se en el tombant dels anys 20 i 30 el viratge negatiu de la demografia catalana, iniciant-se una etapa d'estancament-recessió que no finirà fins a les darreres dècades de la centúria. Altrament, quelcom semblant es pot apreciar en els sectors comercial i industrial. La davallada de les exportacions de ferro en el decurs del segle XVII és constatada pels mateixos coetanis i, al seu entorn, la crisi de la draperia barcelonina, incubada de feia temps, sembla esclatar pels volts dels anys vint.⁸⁵ Jaume Damians escriu al 1630 sobre la ruïna "dels oficis de parayre y texidor, ab sols los quals en temps passat se ocupavan molt gran part dels habitants desta Ciutat i Principat".⁸⁶

Tots aquests factors fan pensar en l'inici d'una crisi global de l'economia catalana entorn 1630. Sembla com si determinats mals de la decadència castellana s'haguessin traslladats a Catalunya: triomf de la competència estrangera i ruïna de les manufactures autòctones, descens de la producció agrària i canvi de signe demogràfic i, fins i tot, símptomes de la inflació monetària que havia desbaratat l'economia castellana.⁸⁷ D'altra part, cal no oblidar que aquesta conjuntura crítica

⁸² *Ibid.*, p. 356.

⁸³ Eva Serra, *Pagesos i Senyors...* (1988), p. 215. De la mateixa autora, "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII" a *Terra, treball i propietat*, Barcelona, 1986, pp. 214-246.

⁸⁴ J. Nadal i E. Giralt, *La population catalane...* (1960), pp. 20-21.

⁸⁵ *Vid.*, V. Vázquez de Prada, "Aportación al estudio de la siderurgia catalana. Siglos XVI-XVII" dins *Homenaje al Dr. J. Reglá*, vol I (València 1975), pp. 665-672; P. Vilar, *Catalunya dins...* (1973), vol. II, pp. 313 ss; i R. García Cárcel, *Historia de Catalunya. Siglos XVI-XVII*, vol. I (Barcelona 1985), pp. 269-297.

⁸⁶ J. Damians, *Vot de Jaume Damians, conseller de la Ciutat, contra l'entrada de robes de llana i seda estrangeres...* BC. F. Bon. 5404.

⁸⁷ Sobre aquest darrer punt, el memorial *Pera representar en la Cort que lo Rey Nostre Senyor celebrará lo present any MDCXXVI. Als catalans lo poch valor tenen los menus y arditos de Catalunya* compara Girona amb Castella afirmant: "no deix de reparar en lo de la ciutat de Gerona ahont se veu lo dia de vuy lo dany tant notable que causa esta moneda: perquè sent esta ciutat després de Barcelona, la que més poblada, més rica de gent y de grans faldas, per hont era abundantíssima y barata, la tenen los menusts en gran apreto, y molt empeñada, no més que per la fàbrica destes menus, que han donat ocasió de alterar-se les provisions y encarir-se totas las cosas

se superposa pràcticament amb els intents de pressió política i fiscal del govern d'Olivares, que portaran a la significativa topada de les inacabades Corts de 1626-1632.⁸⁸ La carestia i les mortalitats de 1627-1632 posaran de manifest les febleses de les estructures socials i econòmiques de Catalunya, incapaces de superar i redreçar els efectes negatius dels factors climàtics adversos i de les epidèmies que delmaren el Principat durant aquells anys; però, també, els ròssecs de la política imperialista hispànica: guerres, allotjaments, augment de la fiscalitat... contribuïran a desestabilitzar la societat catalana. Tota aquesta complexitat de factors esclatarà en la fractura social i política de 1640.

QUADRE VI. *Evolució de la natalitat al segle XVII (29 parròquies)*

	1601 1610	1611 1620	1621 1630	1631 1640	1641 1650	1651 1660	1661 1670	1671 1680	1681 1690	1691- 1700
<i>Alt Empordà</i>										
1. Agullana	100	91	115	133	168	146	159	167	186	196
2. Castelló d'Empúries	100	83	93	92	90	46	57	51	71	77
3. Espolla	100	69	96	92	134	146	117	126	150	155
4. Navata	100	112	117	134	146	144	150	162	151	157
5. Ordis	100	119	160	160	187	147	186	173	178	232
<i>Baix Empordà</i>										
6. Torroella de Montgrí	100	101	107	93	114	111	110	100	141	144
7. La Bisbal	100	101	106	110	108	92	113	105	112	124
<i>Pla de l'Estany</i>										
8. Sords	100	82	86	74	78	94	115	96	121	137
9. Pujals dels Cavallers	100	82	78	75	110	107	114	139	132	164
10. Banyoles (Santa Maria)	100	111	116	93	101	68	110	102	110	112

que en altro temps anaven molt acomodadas, axí per tenir lo valor desigual a la plata, com també per haver-hi tan gran abundancia molt desproporcionada a la Ciutat y sa comarca" BC. F. Bon. 5382.

⁸⁸ Bàsicament J.H. Elliott, *La Revolta Catalana* (1966), pp. 237 ss.; del mateix autor *El Conde-Duque de Olivares* (Barcelona 1990), pp. 251 ss.; i Josep Perpinyà, *Les Corts de Barcelona de 1632*, Tesi de llicenciatura, UAB, 1987.

	1601 1610	1611 1620	1621 1630	1631 1640	1641 1650	1651 1660	1661 1670	1671 1680	1681 1690	1691- 1700
<i>Baix Llobregat</i>										
11. el Papiol	100	63	107	112	108	108	116	178	156	170
<i>Barcelonès</i>										
12. Barcelona (Sant Just)	100	119	113	98	103	81	76	78	92	114
<i>Osona</i>										
13. Sant Boi de Lluçanès	100	110	122	113	130	126	119	150	145	163
<i>Tarragonès</i>										
14. el Catllar	100	121	143	161	86	109	114	118	133	155
<i>Conca de Barberà</i>										
15. Barberà de la Conca	100	111	96	122	108	103	100	127	121	135
<i>Priorat</i>										
16. Cabassers	100	87	72	57	78	58	59	81	87	81
17. Cornudella	100	111	102	99	80	61	68	83	95	100
18. Poboleda	100	100	120	101	134	135	134	165	170	161
19. Torroja	100	58	77	73	65	67	57	50	64	79
20. Ulldemolins	100	116	111	93	90	80	79	71	75	81
<i>Baix Camp</i>										
21. Riudecanyes	100	173	192	185	147	205	226	243	245	260
22. Botarell	100	88	121	102	52	79	58	86	117	103
<i>Alt Penedès</i>										
23. Gelida	100	127	118	162	178	158	154	201	206	160
24. Pacs	100	82	87	87	79	80	83	130	91	81
25. Sant Llorenç d'Hortons	100	108	92	132	95	100	105	108	91	95
26. Vilobí	100	107	91	123	123	127	119	165	133	138
27. Sant Sadurní	100	106	106	126	88	111	127	143	153	153

	1601 1610	1611 1620	1621 1630	1631 1640	1641 1650	1651 1660	1661 1670	1671 1680	1681 1690	1691- 1700
<i>Baix Penedès</i>										
28. Vilanova	100	116	122	113	133	152	139	131	160	202
29. la Geltrú	100	95	103	85	116	109	105	123	128	164
TOTAL	100	105	110	105	107	96	101	106	118	130

FONTS: de l'1 al 5, M. Planas, *La població de l'Alt Empordà en l'Antic Règim demogràfic*, tesis de llicenciatura, UAB, 1985; 7, J. Portella, "Estudi demogràfic del prelitoral gironí. Segles XVI-XVIII", dins *Treballs d'Història*, Girona, 1976, pp. 35-62; 8 i 9, Dolors Tarradas, *La població de la Vall del Terri*, dins *Cornellà de Terri. Pregons i estudis*, Girona, 1986, pp. 68-99; 12, J. Nadal, "La contribution des historiens catalans à l'histoire de la démographie générale", *Population*, XVI-1, (1961), pp. 91-104; 15, D. Juliano, "Evolució demogràfica de Barberà de la Conca", *Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, VII (1985), pp. 47-113; del 23 al 29, F. Muñoz Pradas, *El creixement demogràfic...*(1990). La resta són inèdits. Agraieixo a Jordi Andreu el fet d'haver-me proporcionat diverses sèries de les comarques tarragonines.

Annex. Defuncions (1622-37) (28 parròquies)

	1622	'23	'24	'25	'26	'27	'28	'29	'30	'31	'32	'33	'34	'35	'36	'37
<i>Alt Empordà</i>																
1. Cabanes	9	11	9	5	9	19	17	22	4	10	12	13	6	3	17	7
2. Castelló	71	56	44	64	67	103	130	119	--	107	78	52	81	41	86	73
3. Ordis	1	4	3	5	7	14	12	15	2	4	4	5	8	0	11	12
4. Ventalló	4	4	2	3	5	7	5	9	25	1	10	6	1	1	1	1
5. Navata	21	9	16	10	17	10	25	10	15	14	21	13	20	15	20	31
<i>Baix Empordà</i>																
6. Sant Feliu de Guixols	47	40	68	55	56	165	70	82	40	69	41	49	102	93	83	130
7. Torroella de	27	24	21	19	25	68	28	23	33	53	36	55	38	38	43	44
8. Rupià	7	10	8	16	10	7	40	16	25	29	16	10	11	10	14	20
<i>Rosselló</i>																
9. Canet	57	35	15	31	40	38	36	26	38	67	38	29	40	42	68	58
<i>Conflent</i>																
10. Escaró	4	0	4	2	4	2	9	2	2	13	8	4	6	3	4	7
11. Aiguatèbia	7	13	29	11	19	11	13	18	17	33	19	15	22	15	8	15
<i>Vallespir</i>																

	1622	'23	'24	'25	'26	'27	'28	'29	'30	'31	'32	'33	'34	'35	'36	'37
12. Prats de Molló	15	37	18	19	27	13	27	31	29	83	23	20	17	28	71	13
<i>Gironès</i>																
13. Girona (Sant Feliu)	195	241	213	157	124	314	154	160	145	188	126	125	117	121	155	139
14. Caldes de Malavella	20	14	28	8	20	19	18	30	24	15	14	19	26	17	42	26
15. Madremanya	1	14	7	5	20	11	24	15	6	17	11	7	7	10	12	9
<i>La Selva</i>																
16. Sta. Coloma de Farners	23	25	25	21	20	38	41	47	23	28	29	21	36	17	24	30
<i>Garrotxa</i>																
17. Santa Pau	15	22	12	14	8	22	13	20	17	39	25	14	10	10	13	17
<i>Vallès Occidental</i>																
18. Rubí				3	6	17	6	7	7	6	1	9	12	13	10	11
19. Sentmenat	17	4	6	2	5	13	10	8	22	43	31	22	14	16	15	21
<i>Baix Llobregat</i>																
20. Olesa de Montserrat	17	20	18	21	17	10	21	26	15	30	13	18	24	20	34	40
21. El Papiol	3	4	6	5	5	9	3	4	6	11	6	6	7	6	5	14

	1622	'23	'24	'25	'26	'27	'28	'29	'30	'31	'32	'33	'34	'35	'36	'37
22. St. Feliu de Llobregat	21	26	24	25	18	13	10	10	16	17	13	18	13	5	12	14
23. St. Just Desvern	5	8	4	4	7	1	8	4	8	3	2	4	3	3	6	4
<i>Alt Penedès</i>																
24. Santa Maria de M.	16	13	18	8	6	10	7	24	2	12	6	12	5	7	4	10
<i>Baix Penedès</i>																
25. El Vendrell	15	13	13	10	8	14	18	18	12	28	7	14	9	6	21	29
<i>Tarragonès</i>																
26. Creixell	4	15	5	16	6	10	7	17	12	18	4	2	7	11	11	5
<i>Priorat</i>																
27. Ulldemolins	14	12	21	19	20	49	23	35	31	58	11	20	22	18	27	29
<i>Baix Camp</i>																
28. Botarell	--	6	14	13	22	18	10	25	10	11	4	5	5	11	11	101

FONTS: de l'1 al 5, M. PLANAS, *La població de l'Alt Empordà en l'Antic Règim demogràfic*, tesi de llicenciatura (UAB, 1985); 13, R. ALBERCH i A. SIMON, *L'evolució demogràfica de Girona en els segles XVI i XVII a través dels registres parroquials*, dins *Girona a l'època moderna. Demografia i economia* (Girona, 1982), pp. 11-32; 13 i 16, Jaume PORTELLA, *Estudi demogràfic del prelitoral gironí. Segles XVI-XVIII*, dins *Treballs d'història* (Girona, 1976), pp. 35-62; 25, S. CARALT, *Evolució demogràfica del Vendrell. Segles XVI-XX*, tesi de llicenciatura (UAB, 1986); 24, F. MUÑOZ PRADAS, *El creixement demogràfic...* (1990); 26, J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*(1960); la resta són inèdites. Agraïxo a J. Andreu, R. Masdeu i F. López Molina diverses sèries del Camp de Tarragona, el Baix Llobregat i el Vallès Occidental, respectivament.

LA PESTA DE MITJAN SEGLE XVII A LA CATALUNYA ORIENTAL: ESTUDI MORFOLÒGIC*

Introducció

L'estudi de les crisis demogràfiques s'ha plantejat i treballat de molt diferents maneres i atenent a diversos pressupostos teòrics. La cronologia, les causes, la seva tipologia o la importància i influència que tenen sobre l'evolució general de les poblacions són algunes d'aquestes diverses perspectives, de les quals els diferents components que hi intervenen —a mortalitat, però també la natalitat i la nupcialitat— i la quantificació de les seves intensitats són els que darrerament concentren més l'atenció i les polèmiques dels investigadors.¹

No cal dir que darrera d'això s'hi trasllueix la concepció que cadascun té sobre el paper de la demografia com element de l'estudi de l'evolució de les societats. Es a dir, la valoració del paper de la natalitat i la mortalitat en l'evolució de la població, el caire majoritàriament epidèmic o de subsistències de les crisis de mortalitat i, en darrer terme, el paper de la població com a variable independent en les seves relacions amb l'evolució econòmica de les societats d'antic règim. La polèmica està encetada des de fa molt temps i no sembla que estigui en camí de solucionar-se, ja que cada vegada s'hi afegeixen nous elements de valoració i d'estudi que fan més complexe la interpretació de les crisis demogràfiques.

Per la nostra banda pretenem simplement presentar un recull de mostres de diferents pobles de les nostres comarques referents a una crisi en concret, la de mitjans del segle XVII, que ha estat considerada com una de les més importants no sols de Catalunya i de la Península Ibèrica sino de tot l'Occident Europeu —l'Europa Mediterrània sobretot—, amb l'intenció de precisar-ne algunes de les seves característiques pel que fa a la zona litoral i prelitoral de les terres del Principat. A grans trets, actualment disposem dels següents tipus de materials per valorar la pesta de mitjans del segle XVII a Catalunya: 1. *Les cròniques coetànies*. Testimonis directes dels homes que visqueren aquests anys especialment difícils de la història de Catalunya. N'hi ha que fan referència a les ciutats i les viles, com per exemple la crònica de Jeroni de Real sobre Girona o el *Dietari de l'Antic Consell Barceloní* i la crònica del menestral Miquel de

---

* Comunicació presentada conjuntament amb Miquel Planas al *I Congrés Hispano-Luso-Italià de Demografia Històrica*, ponència "La pesta de 1647-1657 a la Mediterrània occidental", Barcelona, abril 1987.

¹ Vegeu, per exemple, les aportacions als congressos de Liège (1963) i Montreal (1975) editats respectivament per Harsin, P. i Helin, E., *Problèmes de mortalité: méthodes, sources et bibliographie en démographie historique*, Paris, 1965; i Larose, A., *Les grandes mortalités: étude méthodologique des crises démographiques du passé*, Liège, 1979.

Parets sobre la capital del Principat.² Més magres són els testimonis sobre el medi rural, el diari de Joan Guàrdia, pagès d'Osona resulta un document valuós però força excepcional.³ Aquest tipus de fonts ens ofereixen una visió impressionista dels esdeveniments i de les reaccions de la societat catalana davant el flagell de la pesta: fugida de la gent rica de les ciutats, formació d'onades de captaires i vagabunds cercant aliments, flamarades de pietat barroca..., però també dades concretes sobre les mortalitats que és necessari contrastar amb d'altres fonts. 2. *Les històries locals*. Catalunya compta amb una notable tradició d'historiadors locals que cal remuntar als capellans, notaris, advocats i demés erudits de l'època de la Renaixença. Els anys de la pesta de mitjans del segle XVII són comunament ressenyats dins les nostres històries locals a partir, especialment, de l'informació dels llibres d'acords dels ajuntaments i dels registres sacramentals de les parròquies. Tot i que en els darrers anys s'han multiplicat aquests treballs, posarem com a exemples les benemèrites històries locals d'Esteve Carbonell sobre Esplugues de Llobregat⁴ i de Joan Segura sobre Santa Coloma de Queralt,⁵ on hi trobem dades sobre la procedència, cronologia, intensitat de l'epidèmia i les mesures profilàctiques que es varen prendre. 3. *Els estudis demogràfics locals i comarcals*. Malgrat que globalment la demografia històrica catalana no s'ha desenvolupat amb el mateix vigor que en d'altres regions d'Espanya, com Galícia o Castella, la revifalla de la història local de l'última dècada ha propiciat l'explotació dels registres comarcals en una sèrie d'estudis de distint valor i diversa metodologia i amplitud geogràfica. Mereixen destacar-se les recerques que s'han plantejat l'exploració d'una àrea geogràfica o històrica o homogènia evitant així el perill del particularisme que comporten mostres molt localitzades; treballs de Miquel Planas sobre l'Alt Empordà,⁶ de Francisco Muñoz sobre el Penedès,⁷ de Jaume Dantí sobre el Vallès Oriental,⁸ d'Antonio Moreno i Lluís Navarro sobre el Baix Camp⁹ i de Jaume Portella

² Joan Busquets ha editat i estudiat la crònica a *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni del Real, 1626-1683*, Barcelona, 2 vols., 1994. Vegeu vol. II, p. 246 ss.; *Dietari del Antich Consell Barceloní*, vol. XV, Barcelona, 1916, pp. 157ss.; Parets, M., *Dietari d'un any de pesta*, Vic, 1989 (Edició a cura de J.A. Amelang i X. Torres).

³ Pladevall, A., i Simon, A., *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona, 1986.

⁴ Carbonell, E., *Esplugues de Llobregat*, Barcelona, 1979.

⁵ Segura, J., *Història de Santa Coloma de Queralt*, Santa Coloma de Queralt, 1953.

⁶ Planas, M., *La població de l'Alt Empordà al règim demogràfic antic*, Tesi de llicenciatura, UAB, 2 vols., 1985.

⁷ Muñoz, F., *Població i societat al Penedès del segle XVII*, Tesi de llicenciatura, UB, 1986.

⁸ Dantí, J., "Granollers i la comarca als segles XVI i XVII. Evolució demogràfica i econòmica", *Revista Catalana de Geografia*, nº 18 (1982); i "Les crisis de mortalitat a la Catalunya pre-litoral: el Vallès Oriental als segles XVI i XVII", Actes del *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, pp. 75-84.

⁹ Moreno, A., i Navarro, Ll., "Las crisis demogràficas del siglo XVII en el Baix Camp (1591-1692)", *I Congrés d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*, Tarragona, 1979, pp. 49-64.

sobre el pre-litoral gironí.¹⁰ Però els resultats d'aquestes investigacions es fan difícils de comparar al no haver-hi una homogeneïtat metodològica. 4. *Els textos mèdics*. Els informes i tractats mèdics han esdevingut instruments útils als historiadors per tal de recompondre el quadre de malalties d'una època o per conèixer l'organització del sistema sanitari de les ciutats davant els contagis epidèmics. Així els *Advertiments convenients per lo govern polítich de la Ciutat de Barcelona, en precautió de la pesta* i els *Apuntaments per lo bon govern dels hospitals o Morberia* fullets impresos a Barcelona l'any 1652 recullen les previsions i recomanacions davant els contagis preparats pel Col·legi de Doctors en Medicina de Barcelona a petició del Consell de Cent. 5. *El llibre de M. Camps Surroca i M. Camps Clemente "La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya"*.¹¹ Aquesta obra, a banda de recollir nombrosos testimoniatges literaris, aporta les dades dels llibres de defuncions de gairebé 250 parròquies catalanes pel període 1649-1654.

Amb tot, l'intent més reeixit d'anàlisi global de l'epidèmia de mitjan segle XVII ha estat a càrrec de Jordi Nadal. En una comunicació presentada al segon Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana,¹² Jordi Nadal qualificava la pesta de 1650-54 com "la dentegada més forta soferta pel Principat des de la terrible Pesta Negra de mitjan segle XIV" apuntant l'hipòtesi que l'epidèmia pestífera hagués produït la minva d'un 15 a un 20 per cent del potencial humà de Catalunya i dibuixant els camins que seguí el contagi des de la seva entrada a València i Andalusia procedent potser d'Alger i que s'extengué per tot el Principat en els anys següents.

En la nostra comunicació ens hem centrat sobretot en la morfologia de la crisi. Això és, l'extensió geogràfica, la cronologia, periodicitat, components (natalitat, mortalitat infantil, mortalitat adulta), intensitat i característiques, aportant algunes informacions quantitatives i qualitatives a partir de l'anàlisi sistemàtica dels registres de 25 parròquies de la Catalunya Oriental.

Qüestions de mètode i crítica de fonts

Com sempre que es treballa a partir dels registres parroquials hi ha dues limitacions importants, a part d'altres de mètode o accidentals que dificulten l'estudi. Es tracta de la manca de dades de població fiables a partir dels censos o recomptes, la qual cosa impossibilita el càlcul de les taxes de mortalitat i de les conseqüències quantitatives dels estralls de les crisis. L'altra deficiència, quasi

¹⁰ Portella, J., "Estudi demogràfic del prelitoral gironí. Segles XVI-XVIII", *Treballs d'Història*, Girona, 1976, pp. 35-62.

¹¹ Camps Surroca, M., i Camps Clemente, M., *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*, Lleida, 1985.

¹² Nadal, J., "L'última pandèmia de pesta a Catalunya, 1650-1654", *II Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana 1975*, Barcelona, 1977, pp. 19-38.

crònica en els registres del segle XVII, és la manca de l'anotació de les defuncions infantils, els anomenats "albats". Si en alguns pobles no els anotaven ja que es considerava que encara no havien arribat a la maduresa humana i religiosa, també perquè no pagaven l'enterrament, en d'altres són anotats amb prou llacunes

El mètode utilitzat es basa en les argumentacions de L. Del Panta i M. Livi Bacci¹³ ja que a més de presentar un sistema de càlcul en el que no és necessari el coneixement del total de la població, se sustenta en uns plantejaments argumentals que valoren la repercussió de les crisis en funció de les possibilitats de recuperació que té la població afectada.

Per altra banda, l'anàlisi de la natalitat, no com a element de quantificació de la intensitat de la crisi, sinó com a un punt de referència respecte al nivell i l'evolució de la població en aquests moments, pot ser prou interessant per a donar-li un marc general adequat. Es tracta de prendre un període de vint anys centrats a mitjans del segle i, a partir de la corva anual de defuncions, elaborar una corva paral·lela que indiqui la mortalitat considerada "normal" en aquest període. Aquesta mortalitat "normal" s'obté prenent els tres valors anteriors i posteriors de cada any, eliminant-ne el valor superior i inferior i, dels cinc restants, buscant-ne la mitjana. De la successió d'aquests valors i amb la comparació amb les xifres reals es poden intentar treure'n conclusions referents a l'intensitat de l'alça.

Aturem-nos un moment en l'argumentació de les intensitats de la crisi. Si la mortalitat en un any concret sobrepassa en un alt percentatge la mortalitat que es considera "normal" ens trobem davant d'una crisi per aquest poble. Ara bé, si aquest fet es generalitza als altres pobles de la mostra es poden fer interessants comparacions pel que fa a la distribució geogràfica de les crisis, les seves intensitats i també el seu recorregut.

Per altra banda, en una mortalitat del 40 per mil, que podria ésser corrent en certs períodes de l'antic règim demogràfic, el nombre de defuncions en un any determinat hauria de multiplicar-se per més de 6 perquè la crisi afectés a més d'una quarta part de la població. Ara bé, si es produeixen crisis en períodes de dos o tres anys (i a voltes fins i tot més) i pensem que, a més de les defuncions directes hi havia molts més afectats, les conseqüències sobre la recuperació de la població podien ser més greus.

Finalment cal afegir que la quantificació de la crisi presenta d'altres problemes com són els de la diferent ponderació d'acord amb els pobles i el seus tamanys. Així mateix, parlar de l'extensió geogràfica i de població potencialment afectada, tal com s'ha fet en d'altres recerques,¹⁴ no és convenient aquí, degut a la flexibilitat i manca de delimitació del marc geogràfic que hem establert per al nostre estudi. Tot i això, i descendant quan calgui als casos locals, com és la

¹³ Del Panta, L., i Livi Bacci, M., "Chronologie, intensité et diffusion des crises de mortalité en Italie: 1600-1850", *Population*, nº 32 (1977), pp. 401-446.

¹⁴ Planas, M., *La població a l'Alt Empordà...* (1985), vol. I, p. 146 ss.

repartició mensual de les defuncions (que és difícil estudiar per grans zones), podem treure algunes conclusions sobre la cronologia, característiques i gravetat de la crisi.

La manca de mortalitat infantil en molts de registres representa una pèrdua important d'informació, però no creiem convenient augmentar en un 50 per cent el nombre de defuncions anual per corregir l'omissió dels albats pel fet que aquest percentatge s'observa a grans trets per certs períodes llargs però no és el mateix a tots els llocs ni a través del temps.¹⁵ Per altra banda, la seva utilització en un any concret no fa més que exagerar el comportament de la mortalitat adulta, a voltes tan diferent de la infantil.

Cronologia i extensió.

Segons les gràfiques dels pobles que presentem, le crisi de mitjan segle XVII és generalitzada a tota la Catalunya Oriental, amb unes lleugeres desviacions cronològiques. Els pobles i viles que fan el paper de centres comercials i també els ports de la costa (a excepció de l'Escala, aleshores un petit nucli de pescadors) són els primers a rebre les escomeses del contagi, ja clarament definit per J.Nadal i E. Giralt.¹⁶

També, i seguint el quadre I, són les poblacions del sud, Vendrell i Sant Feliu de Llobregat, les primeres a veure's afectades i, després dels anys en què la crisi es generalitza (1651-54), seran els més petits i aïllats poblets els que s'hi veuram afectats: Muntanyola, Espolla, Navata i Ordís, amb una intensitat també molt elevada. Aquestes dades del litoral i pre-litoral s'haurien de contrastar amb d'altres d'obtingudes per les mateixes fonts a les comarques interiors i pirinenques, ja que si bé tenim notícies que a les terres de Lleida la peste també hi va fer estralls, caldria poder observar-ho més acuradament.¹⁷

L'estudi de Jaume Dantí sobre Granollers i el Vallès Oriental ve a confirmar la cronologia (de màxima intensitat en en l'any 1652) i l'extensió generalitzada de l'epidèmia a Catalunya.¹⁸ De totes maneres, la crisi de 1651-54 sembla el punt culminant d'un període crític que comença ja al 1644-45. Als anys centrals

¹⁵ Pérez Moreda, V., *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*, Madrid, 1980, p.29 ss.

¹⁶ Nadal, J., i Giralt, E., *La population catalane de 1553 a 1717*, París, 1960, p. 42 ss.

¹⁷ A les comarques lleidatanes els pobles afectats per l'epidèmia ho foren majoritàriament l'any 1652. Vegeu M. Camps Surroca i M. Camps Clemente, *La pesta de meitats...* (1985), pp. 227 ss.

¹⁸ En el 1652, vuit de les onze localitats analitzades es veieren afectades per l'epidèmia. La mitjana de la intensitat de la crisi fou '8, és a dir, "important" segons l'escala establerta per J. Dupâquier (1975). Dantí, J., *Les crisis de mortalitat...* (1984), p. 78. Encara que el 1650 el contagi ja s'havia introduït per les terres del sud del Principat i hauria afectat, saltant per via marítima a Tarragona i a les comarques nord-orientals de Catalunya: l'Empordà i després el Gironès i la Garrotxa. Així a l'estiu del 1650 la pesta ocasiona unes 1.000 víctimes a la ciutat de Girona. Vegeu Josep Clara, "La pesta del 1650. La desigualtat davant la mort i aspectes religiosos", *Estudi General*, nº 2 (1982), pp. 165-188.

del segle, amb una població ja molt castigada pels efectes de la guerra que assolava el Principat des de 1640 (amb els contagis, destruccions i víctimes que comportava) i d'un seguit de males collites reflexades amb la forta alça dels preus del blat d'ençà 1643-1644,¹⁹ es va estendre amb gran rapidesa un brot pestífer molt virulent que comprometeria fortament les capacitats de recuperació de la població afectada.

Intensitat i característiques.

En l'anàlisi de la intensitat de les crisis de mortalitat realitzat per Miquel Planas a la comarca de l'Alt Empordà, la crisi de mitjan segle XVII quedava diluïda a causa de les limitacions de les fonts que es disposaven per la comarca: baix número de pobles amb dades als registres parroquials i omissions dels albatos durant la primera meitat de segle, la qual cosa minimitzava la seva gravetat.²⁰ De totes maneres, de 1645 a 1664 es mostren quatre crisis d'una intensitat remarcable que, tot i això, no seràn tan greus per la comarca com les de finals del s. XVII i principis del XVIII quan l'Alt Empordà es convertí en continuat camp de batalla per la seva situació fronterera entre Espanya i França, la qual cosa li dona una situació diferent en contrast amb la recuperació que mostren d'altres zones de Catalunya en aquest període.

Per l'anàlisi que ara emprendem, el càlcul de la gravetat d'una crisi no és possible a causa de la manca d'unitat territorial de la zona a estudiar, que podria distorsionar la ponderació de les intensitats de cada poble. En el quadre I que presentem es recullen els anys en què les intensitats de les defuncions de cada poble superen en un 50 per cent la mortalitat considerada "normal" per cada any del període.

De la seva lectura es pot desprendre l'agrupació dels anys crítics de mitjans de segle (1651-54) tant pel que fa a la seva extensió com màxima intensitat, encara que en els pobles més petits i aïllats la crisi es retarda als anys 1656-57. Així mateix s'observa una crisi prèvia molt generalitzada al 1644-45, anys

¹⁹ Vegeu l'enfilada dels preus del blat a Girona en aquests anys:

any	preu del blat sous/q	any	preu del blat sous/q
1640	50	1647	86
1641	46	1648	86
1642	44	1649	96
1643	78	1650	133
1644	80	1651	133
1645	76	1652	300
1646	78	1653	320

Font: Alberch, R., i Castells, M., *La població de Girona (segles XIV-XX)*, Girona 1985; p. 62.

²⁰ Planas, M., *La població de l'Alt Empordà...* (1985), vol. I, p. 146 ss.

d'intensos episodis bèl·lics i de puja dels preus agraris.²¹

Cal dir també que en el període intermedi que va entre 1644-45 i 1651-54 es constaten tot un seguit de crisis locals que configuren una apreciació global deficitària de tot el període.

De l'anàlisi del quadre II en deduem la diversitat de comportaments durant el període de la peste pel que fa a la mortalitat infantil i adulta, que s'allunyen del 50 % que s'acostuma a avaluar entre les defuncions de "cossos" i "albats".

QUADRE I. *Intensitat de la mortalitat per pobles*

Pobles	1644	1645	1651	1652	1653	1654	1655	1656
Arbúcies						105		
Bànyoles	79			304			52	60
La Bisbal		92	•152			116		
Blanes		61			66			
Cabanes	95	71	•47		47	52	83	
Calonge		218		51	89		81	
Canet de Mar				121	147			
Cassà					83			
Centelles	121	75	172	424				86
Creixell	•57			90				109•
Castelló*	•86		•123					
L'Escala		108	•60					71
Espolla**		42	•42					85
S. Feliu G.		129		60	146	91		
S.Feliu Ll.		65	•72					78•
S.Boi Ll.		45•		42			69	118
Muntanyola		57	61				87	150•

²¹ En aquests anys les operacions militars de la Guerra de Separació s'intensificaren: setge i conquesta de Lleida pels exèrcits de Felip IV; setge i derrota del virrei La Mothe davant Tarragona; presa de Roses pels francesos; complots i aixecaments antifrancesos, etc. Vegeu J. Sanabre, *La acció de França en Catalunya en la pugna per la hegemonia de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956, p. 237 ss.

Pobles	1644	1645	1651	1652	1653	1654	1655	1656
Navata		71	•93					200
Olesa de M.		92		105				55•
Ordis			•70					650
Palafrugell		58		421				
El Papiol	80			364				50
Vila-rodona	•125	64•		83				
El Vendrell	•155	74	155				58	
Ventalló		130				222		

Notes: A nivell explicatiu hem agrupat les intensitats en els anys on es repeteixen amb més freqüència, assenyalant amb el punt els casos desplaçats un any.

* A més de la manca d'informació a partir de 1654, observem una major precocitat en la crisi, al igual que a l'Escala.

** A Espolla la crisi es mostra sobretot al 1657: 157.

Fonts: Les de l'apèndix I.

QUADRE II: *Percentatge d'albats als pobles per períodes quinquenals*

Pobles	1641-45	1646-50	1651-55	1656-60	1641-1660
Cabanes	42	63	39		47
Castelló	23	52			37
Navata	51	58	56	52	55
Creixell	40	46	28	62	43
L'Escala	64	60	68	46	60
St. FeliuG.	62	55	16	49	37
St. Feliu. Ll.	34	41	39	47	40
Ordis	17	46	35	37	35

Font: Les de l'apèndix I

En els centres importants (Castelló, St. Feliu de Guixols) la mortalitat adulta també ho és: 63 % de cossos front al 37 % d'albats pel total del període. I als pobles més petits, tot i la seva evolució irregular, es segueix a grans trets aquest

comportament (St. Feliu de Llobregat, Ordís o Cabanes) encara que hi ha llocs, on precisament la crisi és menys intensa, on la mortalitat dels albatns supera als adults.

Si afinem a nivell cronològic ens adonem que pràcticament a tots els llocs el període 1651-55 observa un major percentatge de defuncions adultes, mentre que als quinquenis anteriors hi apareix un difícil equilibri. La qual cosa contribueix a definir la crisi de 1651-54 com epidèmica, sobretot adulta i urbana, encara que amb matitzacions pel que fa als seus precedents i la seva extensió.

Tot el període es caracteritza per una excepcional mortalitat, i, encara que la crisi de 1651-54 és la més intensa dins aquest marc deficitari, en els anys 1644-45 es revela també una intensitat considerable, que potser ja hauria delmat els infants. Tot plegat, conjuntament amb un període d'estancament de la natalitat, defineix aquest període deficitari en el qual, si bé és difícil que als anys 1651-54 la crisi hagués afectat la cinquena part de la població (algunes crisis molt intenses però també localitzades), seria possible que en el seu conjunt (1644-57) donés aquests resultats tan desastrosos.

Pel que fa a les *oscil·lacions estacionals* s'observa, a partir de l'estudi de M. Planas sobre l'Alt Empordà, una elevació general de la mortalitat en els anys de crisi però amb alguns ravalls forts en uns mesos determinats, en especial d'agost a octubre o bé abril-maig. Per tant, en els períodes de contagi no es segueixen les pautes conegudes de la mortalitat estacional durant l'antic règim demogràfic, sinó que es produeix una oscil·lació intensa i brusca que es pot perllongar durant alguns mesos, apareixent i desapareixent, amb efectes crònics sobre la població.²²

Tot plegat dona l'impressió que aquest contagi incideix sobre una població afectada pel dèficit alimentari —el testimoni del pagès Joan Guàrdia així ho expressa—²³ i la inseguretat de la guerra, la qual cosa agreuja els seus efectes i per això es resisteix a desaparèixer. Si, a més, observem que afecta de manera important la població adulta però també algunes flamarades van cap a la mortalitat infantil i juvenil, ens adonem de la gravetat d'aquest període, constantment puntejat de contagis a nivell local que a voltes esdevenen generals.

Per concloure, observem com el *descens ds la natalitat* és pràcticament general des de 1644 a 1656, i que de 1640 a 1660 es produeix un estancament global de la corva dels naixements, amb una alternança de saldos positius i negatius amb un balanç demogràfic deficitari per molts pobles. Si a més de produir-se un balanç global favorable a la mortalitat comprovem que a la majoria dels pobles els naixements no poden recuperar-se dels estralls causats per les

²² Planas, M., *La població de l'Alt Empordà...* (1985), vol. II. Apèndix III. Oscil·lacions estacionals de les variables per pobles i períodes.

²³ Diu el nostre testimoni: "Any de 1651 que es lo any de las tribulacions de fam, pesta y guerra. La fam que s'és pasada no se pot pensar, que lo pa vanfan a dos reals la lliura y ancara no se'n trobava, que tot lo món astava a sagrestar, que no podían traure blat sino fóra ab gran perill, que se n'à venut a vint-y-duas lliuras la cortera y sègal a desavuit, que si no fóra la misericòrdia de Déu y dels rics los pobras se fóran morts de fam, que los que pasàvan no ténan compta", Pladevall, A., i Simon, A., *Guerra i vida...* (1986), p. 106.

crisis ens adonarem de la veritable gravetat de tot el període.

Si una crisi de mortalitat es caracteritza per un ravall puntual i intens de les defuncions, compromet relativament la recuperació de la població. Pot afectar la població adulta, activa i en edat de procrear dificultant les capacitats de recuperació a curt plaç alhora que representant una "malversació" d'uns esforços que havien fet a l'individu productiu, tant demogràficament com econòmic. Si afecta la població jove, no s'han fet tantes despeses per a la seva alimentació i creixement com en un adult i és més immediata la seva recuperació, però els efectes d'aquesta mortalitat infantil es veuran a més llarg plaç, quan aquests joves que tenien les capacitats reproductores intactes haurien arribat a l'edat de procrear. En un i altre cas, la recuperació és possible si es produeixen algunes modificacions en el comportament demogràfic de la població. Però si la crisi es mostra d'una manera constant per un període més o menys llarg, amb moments d'una gran intensitat, amb efectes tant sobre la mortalitat adulta com l'infantil i amb unes repercussions no sols per la mortalitat sinó també a la natalitat, la recuperació dels seus efectes és més compromesa. Com és el cas que acabem de presentar: de 1644 a 1656.

Conclusions

La crisi de mitjan segle XVII fou una de les més importants que sofríren les terres catalanes durant l'Antic Règim. Els testimonis escrits i les xifres desperdigades de les més diverses procedències no semblen deixar lloc a dubte. Ara bé, el que cal és precisar-ne les seves característiques, abast, intensitat i les conseqüències que se'n derivaren.

La generalització a partir dels fets locals és problemàtica. Efectes particulars com els derivats de la guerra (setges, allotjaments o destruccions), dels camins que seguí l'epidèmia o bé del caràcter urbà o rural dels exemples que utilitzem poden donar una imatge distorsionada del seu impacte.

Pel que fa a l'intensitat, l'elevació de 1651-54 hauria de ser, al menys, cinc vegades superior a la mortalitat normal en tots els pobles perquè afectés prop de la cinquena part de la població. Pel que hem vist aquests percentatges sols es donen en llocs molt localitzats. El greu de la crisi de mitjan segle XVII és que el contagi (o millor, els contagis) es produïren en un període deficitari d'aliments, afectat per les males collites i les destruccions de les guerres i on els propis exèrcits i moviments de població servien per divulgar l'epidèmia, i això des de 1640. Si afectà a una cinquena part de la població catalana fou per la suma de tots els factors esmentats, durant el llarg període 1644-1657, amb incidència no sols sobre la mortalitat sinó també a la natalitat, en què els anys 1651-1654 en foren el punt culminant.

Tant la rapidesa i la facilitat de la seva expansió com el particular recorregut que seguí cal relacionar-lo amb aquestes condicions prèvies (alimentàries, de

guerra i de successió de contagis) que donen a la crisi un caràcter més complex que el simplement epidèmic. Així, si fem la comparació, tantes vegades utilitzada amb la pesta de 1348, hem de recordar també que en la crisi baixmedieval els problemes comencen ja el 1333, "lo mal any primer" i no acabaran fins força més tard de 1348. Per tant, no podem estudiar aquestes crisis com a accidents i hem d'entendre la seva gravetat en el conjunt dels períodes deficitaris que les envolten, la qual cosa és el que realment compromet les capacitats de recuperació de la població.

APÈNDIX I

1. Arbúcies 2. Banyoles 3. La Bisbal 4. Blanes 5. Cabanes 6. Calonge 7. Canet de Mar 8. Cassà de la Selva 9. Centelles 10. Creixell 11. Castelló d'Empúries 12. L'Escala 13. Espolla 14. Sant Feliu de Guíxols 15. Sant Feliu de Llobregat 16. Sant Boi de Lluçanès 17. Muntanyola 18. Navata 19. Olesa de Montserrat 20. Ordís 21. Palafrugell 22. El Papiol 23. Vila-Rodona 24. El Vendrell 25. Ventalló

Relació d'òbits												
anys	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1640	65	26	49	6	17	26	-	21	38	4	56	-
1641	51	6	23	5	9	10	-	13	50	14	60	-
1642	53	30	20	9	13	12	55	12	21	1	133	15
1643	30	29	13	4	17	14	29	24	27	12	75	26
1644	39	55	30	7	29	6	83	24	75	10	62	24
1645	24	44	53	10	25	44	67	25	49	8	101	48
1646	34	13	32	8	10	20	87	17	22	4	28	23
1647	19	37	26	1	8	15	67	11	17	3	80	21
1648	20	28	30	3	8	8	66	13	21	13	57	21
1649	37	32	14	3	15	7	31	11	18	8	128	32
1650	27	27	88	3	5	7	48	16	12	13	66	22
1651	31	32	39	7	18	15	68	20	80	13	42	13
1652	40	182	42	6	10	44	164	29	149	21	42	13
1653	42	44	37	9	25	63	183	47	15	8	64	26
1654	74	22	96	5	26	17	45	34	13	8	63	20
1655	34	90	50	4	26	62	45	23	16	13	-	23
1656	27	73	13	5	6	28	45	22	22	5	-	35
1657	33	44	54	5	4	20	32	16	5	4	-	11
1658	24	45	31	-	3	14	52	11	8	18	-	19
1659	29	17	18	-	4	5	22	11	7	7	16	14
1660	24	8	29	-	7	8	56	11	18	14	28	13

Relació d'òbits													
anys	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1640	9	85	8	8	13	42	21	13	19	12	73	16	16
1641	5	47	14	14	2	19	13	4	17	4	212	65	4
1642	10	13	11	10	8	25	26	8	36	2	51	26	2
1643	4	39	11	16	6	21	21	10	20	4	63	10	2
1644	5	30	20	18	10	17	33	6	14	9	71	10	2
1645	6	131	34	13	12	38	58	7	38	5	86	30	6
1646	0	101	20	23	6	27	27	9	24	7	75	13	-
1647	2	67	20	17	8	15	29	7	19	5	96	27	2
1648	4	49	32	15	5	21	36	3	21	10	38	6	5
1649	4	58	10	7	8	41	15	14	30	3	22	26	4
1650	2	64	8	6	9	25	14	6	22	6	21	24	2
1651	3	57	11	6	10	18	30	10	24	9	57	45	2
1652	3	185	6	10	4	10	37	9	196	26	77	13	8
1653	3	283	8	6	5	30	17	11	51	3	-	9	2
1654	6	211	7	6	3	16	14	5	29	7	-	16	20
1655	9	40	4	20	9	32	12	4	54	3	33	25	11
1656	13	57	6	24	2	74	20	51	34	6	26	20	5
1657	18	36	15	13	3	27	18	9	27	3	35	21	5
1658	3	71	7	10	11	18	28	5	14	5	-	9	8
1659	4	49	7	5	2	16	17	4	16	3	-	23	4
1660	0	71	16	9	6	18	23	4	18	9	-	29	-

Relació de naixements												
anys	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1640	32	41	69	-	16	35	64	34	28	8	74	-
1641	38	45	60	-	20	41	83	42	41	2	99	-
1642	32	57	90	-	13	42	70	58	37	1	68	14
1643	32	52	68	-	11	38	56	38	22	3	73	25
1644	39	57	62	-	8	48	73	41	28	13	49	21
1645	13	41	88	-	8	42	53	46	31	6	47	29
1646	38	54	54	-	19	38	61	51	40	16	61	23
1647	44	66	79	-	16	43	74	54	40	13	80	19
1648	43	48	76	-	16	42	58	46	35	7	79	31
1649	27	55	89	-	14	31	74	61	43	21	93	25
1650	42	45	72	-	18	39	74	35	30	18	86	20
1651	40	52	68	-	13	38	69	41	32	8	79	31
1652	45	28	84	-	16	42	63	33	35	7	71	25
1653	53	51	80	-	16	29	57	45	22	7	58	19
1654	47	45	46	-	16	42	67	44	39	16	45	7
1655	54	31	57	-	3	34	58	36	28	14	41	21
1656	49	19	55	-	13	23	72	33	39	15	10	6
1657	53	26	63	-	10	44	74	42	26	10	12	9
1658	51	30	51	-	10	37	67	43	33	14	20	13
1659	45	21	68	-	8	27	69	37	28	18	15	16
1660	47	47	59	-	11	32	79	44	39	8	23	13

Relació de naixements													
anys	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1640	9	60	15	23	6	24	59	9	44	8	55	39	9
1641	13	77	10	23	7	23	63	14	63	8	56	25	16
1642	5	69	13	28	8	24	62	12	55	7	47	12	8
1643	11	80	23	19	10	20	70	13	53	9	58	22	10
1644	9	54	14	19	9	20	44	9	50	4	30	23	7
1645	12	67	15	23	3	29	57	15	48	5	79	38	12
1646	11	78	18	24	14	26	63	11	50	9	34	29	10
1647	8	76	23	28	9	30	63	14	65	10	46	38	10
1648	10	69	18	21	9	19	66	17	55	7	27	29	11
1649	8	82	9	28	8	23	79	15	64	10	33	32	10
1650	18	89	15	25	7	28	122	17	58	8	28	38	11
1651	11	65	6	20	6	26	53	17	60	6	30	19	21
1652	13	42	-	28	8	30	55	14	34	12	12	21	9
1653	15	35	9	25	5	29	62	11	38	6	28	28	12
1654	11	42	9	20	9	29	53	12	49	10	30	31	7
1655	13	97	13	19	7	21	61	12	47	9	31	30	11
1656	5	73	8	28	10	26	56	9	38	9	33	33	12
1657	9	80	15	22	10	26	72	6	61	5	-	26	10
1658	17	81	8	21	6	20	58	11	49	5	44	45	13
1659	9	95	16	22	5	19	59	9	67	7	34	32	11
1660	11	106	12	25	10	23	66	7	51	8	42	28	11

FONTS: 1, 2, 6, 7, 14 i 21 són d'elaboració pròpia; 3 i 8, J. Portella, *Estudi demogràfic...* (1976); 10, J. Nadal i E. Giralt, *La population...* (1960); 5, 11, 12, 13, 18, 20 i 25, M. Planas, *La població de l'Alt Empordà...* (1985); 9, 16 i 17, A. Fabrè, *La demografia d'Osona al segle XVII*, treball inèdit, UAB, 1985; 15, 19 i 22, M.T. Ferrer, *La demografia del Baix Llobregat (segles XVI-XVII)*, treball inèdit, UAB, 1985; 23, J. Comas, *Demografia i societat rural a Vila-rodonà durant l'Antic Règim*, tesi de llicenciatura, UB, 1986; 24, S. Caralt, *L'evolució demogràfica del Vendrell (segles XVI-XIX)*, tesi de llicenciatura, UAB, 1986. Les defuncions de 3, 6, 8, 13, 16, 19, 21 i 25 només contabilitzen els "cossos".

BARCELONA I CATALUNYA DURANT LA CRISI DE SUBSISTÈNCIES DE 1763-1764.*

En el marc de l'Europa Occidental, des de finals del segle XVIII, les crisis de subsistències amb les seves conegudes seqüeles demogràfiques, econòmiques i socials es van fer menys freqüents. Encara, però, les grans penúries apareixen de forma força generalitzada els anys 1693-1694, 1709-1710, 1739-1741, 1763-1764 i 1771-1774.¹ La conjuntura crítica del primer quinquenni dels anys seixanta del segle XVIII va afectar amb duresa l'Europa Mediterrània: al sud d'Itàlia, la combinació de la pobra collita de 1763 amb l'extensió d'una epidèmia de tifus l'any següent, tingué uns efectes catastròfics sobre la població. Només al regne de Nàpols les víctimes arribaren, durant el 1764, a la xifra de 200.000; essent la crisi especialment severa a les zones agrícoles amb monocultiu de cereal. A la Capitanata l'elevació de les defuncions sobre la mortalitat normal del període va arribar, el 1764, a un 164 per 100 a Foggia, a un 168 per 100 a Lucera i a un 204 per 100 a Sant Severo.² A l'Espanya interior les pobres collites del període 1762-1765 van desencadenar la crisi de mortalitat més estesa i greu de tot el Set-cents,³ a Madrid, l'augment de les defuncions en el quinquenni 1762-1766 respecte a l'anterior fou del 46 per 100 i es va notar especialment l'elevació de la mortalitat els anys 1763 i 1764.⁴

Pierre Vilar ha senyalat com a la Catalunya del Set-cents (almenys a l'àrea que es troba sota la influència de Barcelona), les crisis alimentàries van tenir uns efectes menys terribles que a l'Espanya interior. La integració de la Ciutat Comtal, i en general del litoral català, en els circuits del comerç mundial, va possibilitar les importacions de blat en època de penúria. Tanmateix, les crisis alimentàries no van desaparèixer del tot. Els anys 1715, 1717, 1718, 1720, 1728, 1753-1754 hom parla de pobres collites i de pa car, i, durant la segona meitat

* Article publicat a *Barcelona. Quaderns d'Història*, nº 1, 1995, pp. 95-106.

¹ Cronologia que es pot establir a partir de les dades per països recopilades per M. Livi Bacci, *Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa*, Barcelona, 1988, p. 82 ss.

² Vid. L. Del Panta, *Le epidemie nella storia demografica italiana*. (Secoli XIV-XIX), Torí, 1980, pp. 212-213; G. Da Molin, "Carestia ed epidemia del 1763-64 in Capitanata", *Rivista di storia dell'agricoltura*, nº 1 (1978), pp. 69 i ss.; i també l'article de M. Livi Bacci i L. Del Panta (*supra*, nota 43) on s'estableixen uns criteris per definir les crisis de mortalitat i un mètode per mesurar-ne la seva intensitat.

³ V. Perez Moreda, *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*, Madrid, 1980, pp. 121 i s. i 363 i ss. També "Consum deficitari, fam i crisis demogràfiques a l'Espanya dels segles XVI-XIX", *Estudis d'Història Agrària*, nº 5 (1985), pp. 7-26.

⁴ M. F. Carbajo Isla, *La población de la villa de Madrid. Desde finales del siglo XVI hasta mediados del siglo XIX*, Madrid, 1987, pp. 95-96.

del segle una alça de preus que “mai es fa enrera” provocarà situacions crítiques els anys 1764, 1773, 1789, 1799.⁵

Pluges, pedregades i carestia

A diferència de la conjuntura crítica de 1753-1754, en què la plaga de la sequera es féu dramàtica a tota la Península Ibèrica, els factors climatològics que van desencadenar la crisi agrària catalana del 1763-1764 foren l'excés de pluges i humitats. Sembla que aquestes circumstàncies adverses s'havien iniciat a la tardor-hivern de l'any 1762. El 9 de gener de l'any següent l'Ajuntament de Barcelona reunit en sessió extraordinària per “respecto de ver tan continuas las lluvias y haver casi tres meses que duraban”, resolgué enviar un síndic al Bisbe i al Capítol de la Catedral demanant que s'exposés el Santíssim a totes les esglésies de la Ciutat i que es fessin rogatives per aturar la incontinència de les aigües. La missiva entregada pel síndic al Capítol argumentava les peticions del consistori dient: “En vista de la urgente necesidad que hay de recurrir al Señor con los medios más eficaces, a fin de que su divina Magestad se digne levantar la mano a la aflicción en que se halla el Público a causa de las continuas lluvias, inundando la campaña y que no solo padezen las plantas, pero si que también la humedad tan grande que se experimenta puede perjudicar a la Salud publica”;⁶ excés de precipitacions que corrobora el desbordament d'alguns rius a la tardor de 1762; com ho féu el Ter a Girona el dia 19 de novembre.⁷

Les coses no milloraren a la primavera de 1763. Un testimoniatge del mas Gelat de Santa Susanna (a la Marina de la Selva) dóna notícia com unes fortes pedregades malmeteren les vinyes i d'altres conreus: “Al primer de maig de 1763, Nostre Senyor fou servit de castigar-nos ab una pedregada que durà des de los tres quarts de dos fins a dos quarts de tres per la tarde, prenent des de la riera de Pineda per tota nostra parròquia fins a la Tordera, prenent part de Palafolls, en qual districta qui rebé més qui menos com acostuma fer-o la pedregada... Però no contentant-se Déu de aqueix açot, repetí lo endemà a la mateixa hora, també per espay de tres quarts, que no dexà res de esperanças de vi ni en la parròquia, ni en Sant Pere, ni en los termes vehins de part de llevant y tremuntana”.⁸ Joan Calderó, sagristà de la parròquia de Riudellots de la Selva, que relatà en una petita crònica les “misèrias de l'any 1764”, atribuïa també

⁵ P. Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, 1975, vol. III, p. 443 i ss.

⁶ Arxiu Històric Municipal de Barcelona (AHMB), Consell de Cent, Dietari, XXV-48, fol. 3 s.

⁷ R. Alberch i d'altres, *Girona: Rius, ponts i aiguats*, Girona, s. d., p. 37.

⁸ Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar (A.H.F.F.), llig. 248-20. He editat aquest document a l'apèndix III del volum *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*, Barcelona, 1993.

l'exigua collita de l'any anterior a "las universsals pedregadas y inundacions d'ayguas que per tota ella esdevingueran per lo discurs del dit any 1763".⁹

La collita de grans i vi de l'estiu fou miserable. Anton Bellolell, pagès-hisendat d'Arenys de Munt, deixà anotat en el diari familiar com "en dit any no.s culliren a casa sinó 50 cargas de bi y 12 quarteras de blat, de aquí se seguí tanta miseria que ab diners no.s trobava blat ni prou pa en las flecas";¹⁰ i durant la tardor es reprengué el temporal d'aigua. El 24 d'octubre, el consistori barcelonès demanava a les autoritats aclesiàstiques que es fessin "rogatives por la Serenidad" en raó "de haver mucho tiempo que continuan las lluvias, causando grandes estragos, saliendo los rios de madre inundando todos los campos y ser esta tan perjudicial que no se puede sembrar";¹¹ dos dies després repetien la petició de rogatives dient "que ahún continuaban las lluvias causando gravísimos estragos y que se aumentaba más y más la necesidad de la cerenidad".¹² El dia 16 d'octubre els rius Ter, Onyar, Güell i Galligants, anegaven Girona, l'"aiguat de Santa Teresa" féu que a les places i carrers del centre de la ciutat les aigües arribessin a l'altura de catorze pams.¹³ La correspondència de la casa comercial Alegre de Barcelona també es fa ressò de la crítica situació del Principat pels diluvis caiguts: "los estragos y danys que han ocasionat las ayguas són universals en tot lo Principat, pues de todas parts se contan cosas llàstimosas".¹⁴ El temporal de pluja i vent va malmetre també les hortalisses i d'altres conreus d'hivern: "las cols, naps i altres cosas semblants se fèran mal bé y se perderan a causa d'unas tremontanas irregularment fredas que sobrevingueran los dies 11, 12 y 13 d'octubre del 1763, que ajustat a la falta de grans, aumentaren generalment los lamentos y suspirs", escrivia aflagit Joan Calderó, el sagristà de Riudellots de la Selva.¹⁵

En iniciar-se la tardor de 1763, l'escassetesa ja es veia a venir i els mercerians començaven a especular amb la puja dels preus. El 17 d'octubre, els Alegre de Barcelona escrivien al seu corresponsal de Lloret de Mar, Romà

⁹ Vid. J. Puigvert, "Misèries de l'any 1764: narració d'una crisi alimentària d'Antic Règim per un clergue de la comarca de la Selva", *Manuscrits*, n° 1 (1985), pp. 63-78. La cita a p. 70.

¹⁰ *Llibre de dèbits i crèdits de la Casa Bellolell de la Torre*, còpia existent a l'Arxiu Fidel Fita d'Arenys de Mar, fol. 4. He editat aquest document a l'apèndix IV del volum *Pagesos, capellans...* (1993).

¹¹ A.H.M.B., Consell de Cent, *Dietari*, XXV-48, fol. 18v-19.

¹² A.H.M.B. Consell de Cent, *Dietari*, XXV-48, fol. 19. Encara a la primavera de 1764 es temia que l'excés d'humitat i pluges malmetés la collita de l'estiu, que s'albirava bona. El 16 de maig, els jurats de Girona encarregaven rogatives de misses a Sant Narcís i a Sant Dalmaí perquè "no obstante de estar mui bien preparada la próxima cosecha, y con visos de buena como necessitamos, tienen muchas contingencias de perderse ya por mantenerse el tiempo cubierto y ennuablado, como por estar lloviioso, quando al parecer convendria cerenidad y ayres frescos". Arxiu Històric Municipal de Girona (A.H.M.G.), *Manual d'Acords de 1764*, fol. 168.

¹³ J. Chia, *Inundaciones de Gerona*, Girona, 1861, pp. 24-26.

¹⁴ Biblioteca de Catalunya (B.C.), *Hospital*, núm. 382: "Copiador de cartes Alegre, 1762-1763", adreçada a Francesc Roca d'Olot.

¹⁵ J. Puigvert, *Misèries de l'any 1764* (1985), pp. 70-71.

Freixes, donant l'aprovació que una partida de blat descarregat s'hagués emmagatzemat i no venut "a fi de beneficiar-lo en lo millor modo possible de poch lo que no.s apar bé, no menos la determinació de passar ab la Barca al regne de València en busca de un càrrech de garrofa, que si pot comprar-la ab conbeniència pensam si podia guafiar alguna cosa per ser est any tan escàs de grans".¹⁶

Els preus s'anaven enfilant. A Manlleu, la quartera de blat que en temps normals valia entorn dels 30 rals, el 1764 arriba a costar-ne 80.¹⁷ A Arenys de Munt, Anton Bellsollell anotava al *Llibre de crèdits i dèbits* de la casa com "fou en los quatre mesos mars, abril, maig i juny la pitjor esterilitat. Lo blat anava a 6 ll. 10s. la quartera y después a 7 ll".¹⁸ Però, la situació encara era pitjor a les zones de l'interior. La correspondència dels Alegre informava al seu corresponsal a Cadis, Francisco Solivera com "son lamentables las noticias de falta de víveres y mucho más tierra adentro que no a la orilla del mar, de modo que vajan las gentes a bandadas ofreciéndose en muchas partes a trabajar por la sola manutención".¹⁹ La comparació de les sèries de preus del blat de Barcelona i Tàrraga confirmen una puja més aguda als mercats de l'interior. Tal com es pot apreciar al quadre nº 1, l'elevació de preus a Tàrraga el 1764 respecte l'any anterior és d'un 37'21 per 100, mentre que a Barcelona és només d'un 2'17 per 100.

QUADRE I. *Preus del blat a Barcelona i Tàrraga. 1760-1770*

Barcelona (blat)			Tàrraga (blat xeixa)	
Any	Preus nom sous/quartera	% variació respecte l'any anterior	Preus nom sous/quartera	% variació respecte l'any anterior
1760	83'6	----	73'51	----
1761	78	-6'70	64'64	-12'07
1762	74'1	-5	54'09	-16'33
1763	78'2	+5'53	63'14	+16'73
1764	79'9	+2'17	86'64	+37'21
1765	86'4	+8'13	86'41	-0'27
1766	100'5	+16'31	107'39	+24'27
1767	100'7	+0'19	98'02	-8'73

¹⁶ B.C., *Hospital*, núm. 382, "Copiador de cartes Alegre, 1762-1763".

¹⁷ J. Albareda i d'altres, *Història d'Osona*, Vic, 1984, p. 133.

¹⁸ A.H.F.F., *Llibre de crèdits i dèbits*, fol. 4.

¹⁹ B.C., *Hospital*, núm. 383, "Copiador de cartes Alegre, 1764-1765", 18 de febrer.

Barcelona (blat)			Tàrraga (blat xeixa)	
Any	Preus nom sous/quartera	% variació respecte l'any anterior	Preus nom sous/quartera	% variació respecte l'any anterior
1768	99'3	-1'40	88'14	-10'08
1769	86'4	-13	83'03	-5'80
1770	83	-3'94	82'90	-0'16

FONT: P. Vilar, *Catalunya dins...*, vol. III, p. 378; i R. Garrabou, "Sobre la formació del mercat català en el segle XVIII. Una primera aproximació a base dels preus dels grans a Tàrraga (1732-1811)", *Recerques*, nº 1 (1970), pp. 83-121, apèndix nº 1.

Tal com veurem amb més detall, les importacions de cereal del nord (especialment d'Anglaterra) alleujaven la fretura i els preus alts a la capital del Principat i, en general, a les terres del litoral i del prelitoral. El 26 de maig els Alegre de Barcelona escrivien a Romà Freixes de Lloret que "en esta ciutat han arribat molts grans y cada dia se donan més barato, de modo que se ha venut blat bó a 50 rals y mastall a 40 rals";²⁰ i el dia 9 de juny ho feiem a Francesc Solivera de Cadis dient que "los trigos están abundantes a Dios gracias y cada dia baxan de precio".²¹ També Joan Calderó anotava a la seva crònica que "los ports de mar, que per lo present corregiment de Gerona abundaven més las provisions de grans de tota espècie foren los de Sant Feliu de Guíxols y Blanes. Los negociants del propi pahís anar-los a buscar en aquells, los transportaven en las plassas mercantívolas, com és Gerona, Cassà de la Selva, Santa Coloma, Hostalrich, etc".²² Així mateix, la crònica del sagristà ens informa de la bona collita de 1764 que contribuï també a paliar la carestia: "la cullita de blat y altres granas ha estat més que mediana. En lo mateix 1764, la cullita de tota espècie de fruitas, ha estat sobre abundant, la del vi axi matex y la de glans de roura ha estat major de la que los nats agessan may vist".²³

Misèria rural i immigracions urbanes. El cas de Barcelona

La mala anyada de 1763 va provocar que amplis sectors de la pagesia —especialment petits propietaris i arrendataris, braçers i jornalers— restessin a la misèria i passessin a engroxir les files dels vagabunds, captaires i rodmons.

²⁰ B.C., *Hospital* núm. 383, "Copiador de cartes Alegre, 1764-1765".

²¹ B.C., *Hospital*, núm. 383, "Copiador de cartes Alegre, 1764-1765".

²² J. Puigvert, *Misèries de l'any 1764* (1985), p. 71.

²³ *Ibid.*, p. 73. Però, no a tots els indrets del Principat els resultats de la collita de l'estiu de 1764 foren tant bons. El *Dietari de la Fidelíssima vila de Puigcerdà* editat per Salvador Galceran (Barcelona, 1977) deixa constància que "en est any 1764, se feu una cullita tenua de blat", p. 147.

Josep Bellolell, pagès hisendat d'Arenys de Munt, va anotar al llibre de memòries familiars "com totom no tenia res per béndrer, foren tants los treballs que moriren molts defalent, que no.s pot esplicar la misèria que y abia, pués la meytat del poble anava a captar";²⁴ situació d'empobriment de pagesos i menestrals que també reflecteix el testimoniatge dels Gelat de Santa Susanna:

y los qui acostumaven ajudar-se de dos o tres botas de vi, pera comprar blat y pagar sos deutes per no tenir camps ni altres aversos, se veren ab grans treballs, de manera que se posaren a captar molt menestral que antecedentment ho passaven bé.²⁵

Com era habitual en aquests moments difícils en què les crisis de subsistències assolaven el camp, les masses de pagesos famolencs cercaven l'empar de les institucions d'assistència i caritat de les ciutats. El mateix testimoniatge del mas Gelat ens dóna compte com a Mataró s'organitzà el racionament del pa i com Malgrat, Arenys, Blanes i Canet la fretura es pal·lià amb el recurs de les olles públiques:

En Mataró se donà la providència de distribuir, a las sinch horas del matí, un pa de tres reals per cada família que no podia pastar y, com no bastàs la provisió per la multitud de gent que acudia, se anticipaven per no quedar sens pa, que a las deu horas de la nit ja se trobaven dos-centas personas en lo puesto per poder ser las primeras lo endemà; y era tanta la porfia de la multitud per no quedar sens pa, que moriren dos personas reventadas ab lo temps que durà esta providència. Lo rector de Malgrat, pera subvenir los pobres de la parròquia donà la providència perquè, entre ell y los més acomodats parroquians, fessen tots los dies escudella, que comensaven a 6 de febrer de 1764 fins a... ab gran consol no sols dels pobres de sa parròquia sinó també dels forasters. Y, a imitació de est poble, feu lo mateix Blanes, Canet y Arenys.²⁶

També a Puigcerdà el *Dietari* de la vila fa esment de com "estaba la vila abrumada de Pobres als que se sustingué ab grans charitats de dinèrs, pa i caldos";²⁷ i Joan Calderó narra a la seva crònica com "en Gerona la Pia Elmoyna dóna l'ofarena lo dilluns, dimecras y divendras, y ab estas providèncias los pobras, no han arribat a petir fam, si bé passen molt treball. Los pobres que regularment se replegan en Gerona los tres dies d'elmoyna passen de deu mil".²⁸

Però, fou sens dubte la capital del Principat la que rebé un contingent més nombrós de gent desvalguda. Segons el diari o "llibre de notícies" de Baltasar

²⁴ *Memòries de la Família Bellolell, 1666-1838*, fol. 58, de l'Arxiu particular del patrimoni Bellolell. He pogut consultar aquestes memòries mercès una còpia dipositada a l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar que ha posat gentilment a la meua disposició el Dr. J. M^e. Pons i Guri. La totalitat del manuscrit l'he editada a *Pagesos, capellans...* (1993).

²⁵ A.H.F.F., llig. 248-20, fols. 1-1v.

²⁶ *Ibid.*, fol. 1v.

²⁷ S. Galceran, *Dietari de la Fidelíssima* (1977), p. 145.

²⁸ J. Puigvert, *Misèries de l'any 1764* (1985), p. 72.

Ferran, “al mes de abril de l’any 1764 a Barcelona feren caritat poch més o menos a dos mil pobres cada die de la gran misèria que y avia. Lo blat arribà anar a 7 lliures y mitja y encara no ni avia per qui.n volia”,²⁹ i segons una resposta de Barcelona que fou enviada a la Cort, sobre la situació de la ciutat en aquesta conjuntura crítica, el mes de maig foren socorreguts 8.219 pobres.³⁰ Les institucions i els grups dirigents de la Ciutat Comtal s’enfrontaren des de l’hivern de 1763-1764 a dos greus problemes: un, era garantir el subministrament de cereal a una població sensiblement augmentada per l’allau d’inmigrants de les ruralies, això en un moment en què tota l’Ibèria patia l’escassetesa; l’altra, era organitzar l’assistència d’aquesta població forània i assegurar el manteniment de l’ordre ciutadà.

Pierre Vilar ha subratllat la importància de l’avitualament exterior de blat en l’atenuació del moviment cíclic dels preus barcelonins del segle XVIII.³¹ Les grans compres de cereals forà no solament servien per subministrar gra a la fleca comunal (el Pastrim), sinó que també possibilitaven, en cas de crisi, posar a la venda els grans a preus de cost per frenar l’especulació i els altres preus. A través dels llibres de “l’administració del pa” hem pogut seguir les adquisicions municipals de cereal a llarg de l’any 1764. Tal com reflecteix el quadre nº 2, a partir de l’abril de 1764 les compres de gra agafen volum i s’intensifiquen, per arribar al seu màxim els mesos d’estiu. Les diligències del municipi resten també reflectides a la comptabilitat de l’administració del pa; així, el 9 d’abril li foren lliurades a Diego Farrando 169 lliures, 14 sous i 2 diners pels viatges fets per “hazer venir trigos por mar y tierra para este abasto”.³²

QUADRE II. *Compres de blat fetes pel municipi de Barcelona l’any 1764.*

Data	Negociant	Quantitat	Procedència	Preu *
31 de gener	Magin Negre	1460q	---	44
2 de mars	Agustí Salomó	509q	---	54
14 d’abril	J.Soler i Gallart	5.042q 9 cortans	---	--
9 de maig	J.Muller Forrester	2.468q 7 cortans	---	50
16 de maig	Francesc Alabau	3.308q 3 cortans	---	48
23 de maig	Josep Ferrer	3.906q	---	44
14 de juliol	Martorell	4.518q 1 cortà	Londres	--
14 de juliol	Martorell	4.924q 2 cortans	Londres	--

²⁹ A.H.M.B., Ms. B-52, fol. 13.

³⁰ P. Vilar, *Catalunya dins l’Espanya moderna*, Barcelona, 1975, vol. III, p. 127.

³¹ *Ibid.*, p. 447 i ss.

³² A.H.M.B., *Administració del pa*, XII-7.

Data	Negociant	Quantitat	Procedència	Preu *
19 de setembre	Martorell	5.305q 8 cortans	Londres	--
19 de setembre	Josep Molins	25.848q	Nord	43 1/2
19 de setembre	Josep Molins	5.154q 2 cortans	Nord	38

* Rals la quartera.

Font, A.H.M.B., *Administració del Pa XII-7* (1764).

Altrament, hom pot observar a través del quadre II com els preus màxims de les adquisicions de blat coincideixen amb la primavera de 1764, per baixar després en les grans compres de blat del nord que allunyen definitivament l'escassetat. Des de llavors les sitges barcelonines estaran plenes de blat, puix al llarg del 1765 continuaran arribant d'altres carregaments procedents de França, Holanda i Anglaterra. Així, el 23 d'abril, els Alegre informen a Guillermo Daraimple, factor de la casa al port de Cadis, que a Barcelona "en pocos días han llegado aquí muchos cargos del de Francia y otras partes, todo muy bueno".³³ El 1766, any de disturbis a Madrid i d'altres ciutats d'Espanya, els comerciants i fabricants barcelonesos —entre ells els Alegre— es felicitaven en llur correspondència de la tranquil·litat i ordre que ha regnat a una Barcelona ben proveïda.³⁴

L'arribada de l'exèrcit de captaires, miserables i desvalguts mobilitzà les autoritats i les institucions de la ciutat-capital, les quals prengueren diverses mesures per organitzar l'assistència i el control dels forasters. El capítol de la Catedral distribuï pa als necessitats en diferents llocs de la ciutat; els comerciants de la Llotja de Mar entregaren diverses quantitats de blat per a la caritat pública; la Junta de Comerç oferí un donatiu de cent dobles, i el consistori municipal decidí, des del dia 8 de maig "fer olla" cada dia fins que arribés la collita següent.³⁵ Per la seva part, el marquès de la Mina, Capità General del Principat, disposà que per garantir l'ordre públic els forasters quedessin acollits en diverses casernes. A les dependències militars foren separats homes i dones, i diàriament es feien plàtiques espirituals i s'ensenyava el catecisme.³⁶

En aquesta etapa de transició cap a una nova societat industrialitzada i burgesa, les institucions benèfiques urbanes es convertiran en un mecanisme imprescindible per a garantir l'ordre social; i també en un sistema de regulació del mercat de treball, possibilitant la supervivència d'un exèrcit industrial de reserva.³⁷ En aquest sentit, Pierre Vilar ha remarcat com dos dels més destacats

³³ B.C., *Hospital*, núm. 383, "Copiador de cartes Alegre, 1764-65".

³⁴ Cfr. P. Vilar, *Catalunya* (1975), Vol. III, p. 448.

³⁵ J. Carrera i Pujal, *La Barcelona del segle XVIII*, Barcelona, 1951, vol. I, p. 64 i ss.

³⁶ *Ibid.*, pp. 66-67.

³⁷ Cfr., M. Carbonell Esteller, "La beneficència a finals del segle XVIII. Una aproximació: la

organitzadors de la caritat a Barcelona durant la crisi de 1764 foren I. Cathalà i Sibilla, velers, els quals es convertiran un any després en fabricants d'indianes.³⁸

Els efectes sobre la demografia

Per a l'Espanya interior la crisi de mortalitat del període dels anys 1762-1765 fou la més estesa i la més intensa de tota la centúria del segle XVIII; i segons subratlla V. Pérez Moreda "fundamentalmente consistió en un reflejo demográfico de las crisis de subsistencias que se vinieron encadenando en los primeros años del decenio".³⁹ En el cas castellà, l'anàlisi de les fluctuacions mensuals de les defuncions revela els lligams entre els períodes de fretura i alça de preus i l'ascens dels òbits, "eliminando toda sospecha de epidemia de tipo estival y subrayando el papel del déficit de las subsistencias" diu Pérez Moreda.⁴⁰

Per al Principat, l'estudi de F. Muñoz Pradas sobre la comarca del Penedès revela uns anys de crisi amb algunes característiques equiparables a les de l'Espanya interior. F. Muñoz Pradas calcula que la crisi de 1762-64 va significar una pèrdua del 9 per 100 del potencial demogràfic de les parròquies analitzades del Penedès,⁴¹ la qual cosa significaria que en aquell període es van registrar els índex de mortalitat extraordinària més elevats de tota la centúria. Però, el mateix Muñoz Pradas matisa que la intensitat de la crisi en el Penedès no semblaria tenir paral·lel amb altres zones del Principat i que la coincidència de la crisi agrària amb malalties de tipus epidèmic podria explicar llur gravetat.⁴²

Una mostra d'un total de 62 parròquies distribuïdes per 14 comarques del Principat ens pot oferir una valoració més global de l'abast demogràfic d'aquesta crisi de mitjan segle XVIII. En l'annex nº 1 hem recollit els registres de defuncions de les esmentades parròquies durant el període 1755-1775. Tal com es pot apreciar en el quadre III, fins a 31 parròquies, justament la meitat del total de la mostra, enregistren en el bienni 1763-1764 mortalitats que arriben o superen en un 50 per 100 la mortalitat considerada "normal" del període;⁴³ s'observa també que els índexs més elevats es donen als nuclis rurals a les principals urbs analitzades les intensitats són molt més moderades: el Pi de

Casa i Hospital de Misericòrdia de Barcelona", *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. I, pp. 789-797.

³⁸ P. Vilar, *Catalunya* (1975), vol III, p. 127, nota 30.

³⁹ V. Pérez Moreda, *Las crisis de mortalidad* (1980), p. 363. Tot i que en algunes localitats com Langa de Duero i Chiloeches es donaven casos de mortalitat epidèmica de tipus estiuenc.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 364.

⁴¹ F. Muñoz Pradas, "El creixement demogràfic, mortalitat i nupcialitat al Penedès (segles XVII-XIX)", Tesi Doctoral, UAB, 1990, p. 156.

⁴² *Ibid.*, p. 167 i ss.

⁴³ M. Livi Bacci i L. Del Panta, "Cronologie, intensité et diffusion des crises de mortalité en Italie: 1600-1850", *Population*, 32, pp. 40-446; i M. Livi Bacci, *La société italienne devant les crises de mortalité*, Firenze, 1978.

Barcelona la mortalitat s'enlaira en un 24 per 100 a 1763, a Sant Feliu de Girona en un 35 per 100 a 1764 i a Olot en un 32 per 100 a 1763) i que les intensitats més elevades es concentren a la Catalunya Nova (els tres valors màxims corresponen a Pratedip amb 250, Monistrol del Penedès amb 230 i a La Bisbal del Penedès amb 161).

QUADRE III. *Intensitat de la crisi de mortalitat.*

	1763	1764
<i>Alt Empordà</i>		
Borrassà		101
L'Escala	113	
Espolla	152	
La Jonquera	57	
Navata		85
Ordis		101
Cistella	53	
<i>Baix Empordà</i>		
Crespià		65
<i>Gironès</i>		
Bordils		142
Vilopriu		89
<i>La Selva</i>		
Amer	70	
Lloret de Mar		134
<i>Maresme</i>		
Tordera		80
Arenys de Munt	65	52
<i>Conca de Barberà</i>		
Rocafort de Queralt		119
Barberà de la Conca		70
<i>Baix Camp</i>		
Botarell		79
Riudecols, Los Irl. i Les Volt.		52
Pratedip		250
Montbrío		100
<i>Priorat</i>		
Ulldemolins		71

	1763	1764
Poboleda		49
Cornudella		54
Torroja		68
<i>Tarragonès</i>		
La Secuita		75
El Catllar	105	
<i>Alt Penedès</i>		
Sta. Margarida i els Monjos		152
Gelida		90
Monistrol		230
St. Llorenç d'Hortons	75	124
<i>Baix Penedès</i>		
La Bisbal		161

Però a diferència del que V. Pérez Moreda estableix per a l'Espanya interior, no sembla que a Catalunya els elevats índexs de mortalitat d'aquests anys siguin estrictament conseqüència dels efectes d'una crisi de subsistències, d'altra part perfectament detectada a partir dels testimoniatges i estadístiques presentades. L'anàlisi de les fluctuacions de les defuncions en el bienni 1763-1764 sembla demostrar l'existència de situacions diverses.

QUADRE IV. *Fluctuacions estacionals de la mortalitat a Barcelona, Bordils i Tordera (1763-1764)*

Barcelona (El Pi)												
	G	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
1763	17	29	38	49	29	32	39	59	48	65	50	75
1764	46	35	53	36	22	38	44	45	43	31	34	37
Bordils												
1764	1	--	2	--	3	10	12	13	1	1	1	--
Tordera												
1763	2	5	4	4	7	5	6	6	9	13	16	15
1764	4	10	14	7	10	5	23	21	16	13	9	7

Tal com indica la lectura del quadre IV, a la ciutat de Barcelona la mortalitat s'eleva des de la tardor de 1763 d'una manera paral·lela a la fretura i a l'alça dels preus del blat, per caure en picat entrada la primavera de l'any següent quan l'arribada de cereal i l'organització de l'almoïna per part de les institucions del Municipi alleuja la carestia. Però a la localitat gironina de Bordils —que durant el 1764 enregistra un índex de mortalitat d'un 142 per 100 sobre la mortalitat normal del període— es pot veure com els òbits es concentren als mesos de Juny, Juliol i Agost i insinuen clarament una epidèmia de tipus estival. Finalment, la vila de Tordera a l'Alt Maresme, mostra un comportament mixt, puix que si bé la mortalitat s'enlaira en la tardor-hivern de 1763, a l'any següent, després d'un període fluctuant a la primavera, arribava a uns valors màxims a l'estiu del 1764, suggerint que als efectes de la crisi de subsistències s'hi sumen els d'una epidèmia de tipus estival. La impressió de l'existència d'un factor epidèmic que es combina —almenys en certes localitats— amb els efectes d'una crisi alimentària, ve reforçada pel gran pes que assoleix la mortalitat dels albats en moltes de les parròquies que enregistren en el bienni 1763-1764 una mortalitat de crisi.

QUADRE V. *Percentatge d'albats sobre el total de defuncions en localitats que enregistren una mortalitat de crisi en el bienni 1763-64*

	1763	1764
Borrassà	--	44'44
L'Escala	72'46	--
Espolla	72'09	--
La Jonquera	42'85	--
Navata	--	56'81
Ordis	--	70'58
Lloret de Mar	--	78'12
Rocafort de Queralt	--	73'07
Sta. Marg. i els Monjos	--	45'71
Gelida del Penedès	--	70'83
Monistrol del Penedès	--	87'50
St. Llorenç dels Horts	42'85	81'25
La Bisbal del Penedès	--	83'78

Tal com es desprèn del quadre V, a 9 de les 13 localitats de la mostra els decessos dels albats superen la cota 70 per 100 del total d'òbits. En realitat es una característica del divuit català el fet que la mortalitat en les edats joves sigui elevadíssima. La verola i les terçanes feren importants destrosses en els infants.

A través de l'exemple de Lloret de Mar podem apreciar com, especialment en la segona meitat del divuit, les punxes de mortalitat com, especialment en la segona meitat del divuit, les punxes de mortalitat tenen un component prioritàriament infantil.

QUADRE VI. *Percentatge d'albats en anys de crisi de mortalitat a Lloret de Mar (1700-1800).*

Any	Total defuncions	Albats	% Albats
1747	114	98	85'96
1756	165	115	69'69
1764	160	125	78'12
1773	159	132	83'01
1777	126	98	77'77
1781	161	132	81'98
1785	120	85	70'83
1787	182	151	82'96
1792	161	123	76'39
1794	156	100	64'10
1797	127	105	82'67

FONT, F. Campdera i Camin, *Indagación estadística acerca...* (1849).

També, Jordi Nadal ha constatat per a Palamós com els índexs de mortalitat infantil, de 0 a 1 any, arriben del 200 al 240 per mil, amb un màxim del 276 per mil en el període 1746-50;⁴⁴ i testimoniatges literaris de tota mena ens parlen el llarg del segle XVIII de la duresa amb la que són castigades les capes més joves de la població catalana: un informe sobre Torroella de Montgrí, arribat a Madrid l'any 1786 ens parla de les destrosses que les terçanes provoquen sobre la població infantil: d'un total de 1500 malalts "no han sido muchos los que han muerto de los grandes, pero de los pequeños muchísimos".⁴⁵ En realitat, a partir de la mateixa taula de defuncions de l'apèndix nº I, hom pot apreciar com les punxes de mortalitat sovintegen durant tots aquests anys centrals de la centúria, esent-ne la causa principal les epidèmies infantils de tipus estival. La crisi de 1763-64 tindria uns caràcters més durs allà on va coincidir la crisi de

⁴⁴ J. Nadal, "Demografia y economía en el origen de la Catalunya Moderna. Un ejemplo local: Palamós (1705-1839)", *Estudios de Historia Moderna*, VI (1956-59), pp. 281-309, la cita a pp. 283-286.

⁴⁵ Citat per V. Pérez Moreda, *Las crisis...* (1980), p. 340. Per la seva part, Joan Surroca ha remarcat els baixos índexs de supervivència de la població infantil torroellenca en el segle XVIII, els quals tenen precisament els seus nivells més baixos en la generació nascuda els anys 1760-64: sols el 192'7 % dels nascuts en aquest quinquenni arribaven a complir 15 anys. *Vid.*, "El conreu de l'arròs a l'Empordà durant el segle XVIII", *Estudis d'Història Agrària*, nº 2 (1979), pp. 73-94.

subsistència —generalitzada a tot Catalunya— amb el factor epidèmic; així, hom pot observar com Monistrol i La Bisbal del Penedès que són dues de les localitats amb una intensitat de la mortalitat més elevada (230 i 161 respectivament el 1764) tenen també uns percentatges d'albats més esgarriuosos (87'50 i 83'78 respectivament) en aquell any de crisi.⁴⁶

Una valoració social de la crisi

Entorn del 1760 els signes de l'esgotament de l'agricultura espanyola es van fer perceptibles. Resulta cada vegada més evident que una agricultura que es movia en el marc d'un sistema de relacions de caràcter senyorial no podia créixer al ritme en què ho feia el nombre d'homes i, consegüentment, les crisis de subsistències comencen a flagel·lar la població;⁴⁷ desequilibris població-recursos als quals no escapa el Principat, malgrat les transformacions agrícoles iniciades a finals del segle XVII en algunes comarques catalanes.

La crisi agrària de 1763-64 fou la primera de les greus conjuntures crítiques de la segona meitat del divuit. Tal com hem vist, es tracta d'una crisi fonamentalment rural, tant pel seu origen com per les seves seqüeles demogràfiques i sòcio-econòmiques. Els problemes dels rodmons i del bandolerisme rural tornen a aparèixer, i onades de miserables pagesos desocupats emigren a les ciutats. Però, tal com va senyalar Pierre Vilar, "a Barcelona no hi ha hagut, com a Madrid el 1766, crisi de misèria urbana",⁴⁸ i sembla existir un lligam entre l'aturada de l'alça dels salaris urbans, l'arribada de les gentades de pagesos famolencs i la fundació de diverses fàbriques d'indianes a Barcelona. Les creacions econòmiques dels primers impulsos de la moderna industrialització semblen haver servit per moderar els ròssecs socials de la crisi alimentària, "així l'escassetat de 1765-66, que provoca a Madrid el motí d'Esquilache —diu Vilar—, no és desconeguda a Barcelona però no presenta cap caràcter revolucionari".⁴⁹ Els mecanismes posats en pràctica per les autoritats i la burgesia de Barcelona: caritat pública organitzada, importacions de cereal del nord, absorció dels immigrants rurals en les noves indústries, reforçament del control policial, havien estat suficients per frenar la radicalització de la conflictivitat social.

⁴⁶ La correspondència de la casa Alegre també fa referència els anys 1763-64 del contagi de la verola d'un fill "La varola de Marianet nos posa ab la major inquietut que puga pensar (...) y se posà en tal estat que crehendo los metges sens remei li feren ministrar lo sagrament de la extremació". B.C., *Hospital*, núm. 382, "Copiador de cartes de la Casa Alegre, 1762-63", enviada a Josep Antoni Alegre de Reus el 10-XII-1763; i als efectes d'uns vents de ponent forts i calents que "han dexado el tiempo muy irregular com algunas enfermedades". B.C., *Hospital*, núm. 383, "Copiador de cartes de la Casa Alegre 1764-65", enviada a Francesc Solivera de Cadis el 28-IV-1764.

⁴⁷ G. Anes, *Las crisis agrarias en la España Moderna*, Madrid, 1970, p. 430 i ss.

⁴⁸ P. Vilar, *Catalunya dins l'Espanya...*, (1975), vol. III, p. 127.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 444. També, del mateix autor "El motín de Esquilache y las crisis del Antiguo Régimen", *Revista de Occidente*, nº 107 (1972), pp. 199-249.

APÈNDIX I. Defuncions anuals de 62 parròquies catalanes, 1755-1775.

	1755	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75
<i>Alt Empordà</i>																					
Agullana	46	22	23	31	28	25	45	18	27	20	19	23	28	33	29	28	32	23	26	66	28
Borrassà	14	19	17	21	14	23	30	23	20	45	29	51	12	17	14	22	13	11	15	43	50
Cabanes	24	29	9	24	17	46	28	28	34	23	33	24	23	18	17	61	18	17	28	30	31
Castelló d'Empúries	98	89	148	142	116	147	206	202	181	159	163	192	69	102	88	118	98	143	182	182	124
L'Escala	63	85	52	51	38	60	75	57	138	61	71	69	84	59	69	49	40	115	67	58	92
Espolla	16	10	18	14	14	17	56	22	43	16	15	16	19	14	10	21	13	10	18	33	13
La Jonquera	30	17	24	10	15	24	38	24	42	26	22	33	20	42	36	16	23	20	34	52	40
Navata	22	19	27	20	10	20	30	28	16	44	18	40	18	34	18	22	23	24	21	32	26
Ordis	10	25	15	10	10	17	19	11	17	25	14	13	4	4	5	21	12	9	14	18	23
Roses	19	28	21	41	27	90	71	105	43	40	50	48	39	57	44	57	55	86	83	79	56
Cistella	18	14	19	15	18	25	19	9	21	10	10	14	7	10	7	17	14	7	10	10	25
<i>Baix Empordà</i>																					
Begur	32	50	27	20	12	57	30	22	22	18	32	33	39	14	42	15	24	33	28	22	36
La Pera	9	16	7	14	4	6	19	10	16	12	10	10	13	10	8	12	15	16	11	18	19
Crespià	22	25	15	17	22	14	19	21	14	19	21	33	24	21	18	42	23	17	20	20	23
Gualta	29	13	16	22	14	25	17	23	20	32	36	20	16	9	12	42	31	13	17	23	30
Peratallada	23	21	19	22	18	12	15	11	22	26	26	29	27	10	24	32	20	20	16	24	43
Torroella de Montgrí	127	139	106	147	78	133	207	203	178	182	229	133	137	138	103	155	180	103	85	111	390
<i>Garrotxa</i>																					

	1755	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75
Montagut	29	38	34	41	45	34	35	35	37	44	49	73	35	32	28	49	40	32	35	36	61
Olot	174	96	132	109	100	121	153	120	174	133	132	150	112	154	106	101	117	89	117	118	92
Besalú	13	19	14	19	22	23	26	21	19	29	18	26	14	24	25	22	39	24	38	39	22
<i>Gironès</i>																					
Bordils	18	19	26	14	15	19	20	19	18	44	17	30	9	8	19	9	20	12	19	35	22
Cassà de la Selva	23	19	25	16	20	24	29	18	30	28	48	32	30	38	25	26	17	22	23	29	38
Vilopriu	13	9	6	4	8	12	8	6	8	20	16	22	4	11	11	25	14	15	15	13	6
Girona (St. Feliu)	72	116	100	93	90	158	130	91	96	141	79	165	86	78	93	95	92	93	109	113	89
Girona (catedral)	41	56	44	52	39	84	84	57	36	54	64	69	49	43	67	62	51	37	41	65	47
<i>La Selva</i>																					
Arbúcies	102	53	59	74	68	54	97	48	59	77	76	68	78	82	67	52	76	98	76	39	61
Anglès	14	20	52	21	33	33	30	41	33	24	24	80	15	28	18	23	41	26	28	27	19
Amer	22	21	20	19	21	24	27	30	43	26	24	21	25	34	26	70	45	50	28	24	39
Lloret de Mar	58	165	41	46	89	42	69	60	67	160	83	54	85	59	40	56	61	106	159	54	66
<i>Maresme</i>																					
Tordera	66	102	47	64	77	63	116	58	92	139	81	57	48	112	45	52	50	53	83	56	65
Arenys de Mar	38	31	30	30	41	34	39	55	31	48	37	54	42	58	41	43	46	44	36	40	40
Arenys de Munt	27	31	9	21	23	16	32	37	43	41	20	27	17	22	23	17	23	14	18	18	21
Canet de Mar	119	103	106	123	94	115	133	104	102	112	137	88	80	276	58	76	78	52	135	81	83
<i>Vallès Occidental</i>																					
Sant Cugat	20	38	31	21	30	30	47	37	28	48	25	33	26	35	45	22	18	24	40	23	31
<i>Barcelonès</i>																					
Barcelona (El Pi)	327	374	461	390	330	504	427	363	530	464	320	441	448	444	367	389	413	518	380	455	522

	1755	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75
<i>Tarragonès</i>																					
La Secuita	5	6	5	5	7	8	8	6	7	12	12	5	17	7	1	5	9	3	8	11	7
El Catllar	17	16	38	30	37	17	34	31	58	26	39	29	49	24	27	34	24	32	28	48	21
Garidells	9	4	3	5	6	4	7	7	5	6	16	10	13	11	14	2	6	3	4	2	3
<i>Alt Penedès</i>																					
Sta. Maria de	11	13	13	19	13	15	21	27	9	9	13	18	19	21	19	18	20	18	18	18	19
St. Quinti de	25	21	23	9	17	17	53	40	25	29	26	29	58	23	47	22	37	32	36	52	27
Sta. Margarida i els																					
Gelida	23	10	9	13	21	23	9	10	10	24	15	11	12	9	9	25	9	19	17	11	18
Monistrol	6	0	1	1	1	4	4	1	2	8	4	2	3	1	1	2	5	2	1	1	5
Pacs	5	5	2	4	6	10	6	9	3	7	4	9	8	7	17	12	4	4	3	8	3
St. Llorenç d'Hortons	6	8	7	11	5	9	12	7	14	16	6	5	3	6	5	10	3	6	9	3	11
Vilobí	14	5	9	22	5	7	17	11	12	12	24	12	7	9	19	9	7	8	11	27	9
Vilafranca	130	120	136	115	83	106	169	113	109	134	58	132	163	101	226	95	114	156	106	170	136
<i>Baix Penedès</i>																					
La Geltrú	69	34	70	31	44	43	34	76	38	61	53	49	54	59	43	44	61	43	49	92	80
La Bisbal	15	19	26	6	5	13	11	9	5	37	14	11	22	25	19	15	27	8	8	29	14
Vilanova	89	78	165	108	82	87	91	184	67	102	120	125	105	135	101	93	141	114	110	231	54
Sitges	59	67	136	90	61	53	103	137	63	119	64	92	56	180	77	64	92	107	220	89	97
<i>Conca de Barberà</i>																					
Rocafort de Queralt	9	13	9	12	5	7	22	9	12	26	10	14	19	3	12	3	4	8	12	8	14
Barberà de la Conca	11	17	17	7	15	20	14	18	14	29	16	12	18	18	36	18	11	9	12	15	27
<i>Baix Camp</i>																					

	1755	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75
Botarell	11	18	12	17	19	21	18	15	7	28	19	11	12	13	13	10	12	8	16	37	7
Riudecols, Les Irlles,																					
Pratdip					21	19	28	24	18	68	13	8	12	17	24	25	16	16	31	7	26
Riudecanyes	33	31	25	66	42	37	31	51	32	61	45	40	62	47	65	32	24	31	38	32	37
Montbrío	27	21	22	17	40	34	30	22	37	72	31	47	44	35	31	43	27	27	24	35	49
<i>Priorat</i>																					
Ulldemolins	37	15	21	17	20	28	32	16	24	41	32	23	16	24	12	35	31	32	19	16	30
Poboleda	22	24	18	17	26	41	47	34	22	53	53	25	23	19	69	30	47	66	38	23	32
Cornudella	57	32	24	103	34	40	36	44	48	67	131	32	53	45	38	114	43	49	70	86	47
Torroja	12	9	3	3	3	9	8	8	7	18	13	14	12	13	12	19	18	20	9	13	10

[210]

FONTS, De l'1 al 10, M. Planas, *La població de l'Alt Empordà en l'Antic Règim Demogràfic*, tesi de llicenciatura, UAB, 1985; 17, Joan Surroca, *El conreu de l'arròs a l'Empordà...* (1979); 24, 25 i 29, F. Campdera, *Indagación estadística acerca de la reproducción...* (1849); de 39 a 51, F. Muñoz Pradas, *El creixement demogràfic...* (1990); 52, Valentí Gual, *Vida i mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna* (Rocafort de Queralt. Segles XVI-XVIII), Tarragona, 1988; 53, D. Juliano, "Evolució demogràfica de la Conca," *Centre d'Estudis de la comarca de la Conca de Barberà*, VII (1985), pp. 47-133. La resta són inèdites. Agraïxo a Jordi Andreu el fet d'haver-me proporcionat diverses sèries de les comarques tarragonines.

GIRONA A PRINCIPIS DEL VUIT-CENTS. IMMIGRACIO I CREIXEMENT DEMOGRAFIC*

En l'actualitat, els estudis migratoris són considerats imprescindibles per a qualsevol anàlisi de demografia urbana. Un cop superat el mite de l'estabilitat de les poblacions antigues, les investigacions sobre moviments migratoris urbans van adquirir una embranzida especial, en el si de la historiografia francesa, a partir de la dècada dels anys seixanta. El punt de referència obligat fou el número monogràfic que els *Annales de Démographie Historique* va dedicar al tema.¹

Tres són les fonts habitualment utilitzades per examinar la mobilitat de les poblacions de règim demogràfic antic:

1) La primera són els fons documentals dels ingressos hospitalaris. R. Gascon va saber utilitzar-los amb encert per a la població de Lyon del segle XVI, en establir la relació entre immigració i eixos comercials, i en saber contrastar els diferents tipus d'immigració que va rebre la ciutat: una de massiva septentrional i una altra de mediterrània, més reduïda, però qualitativament més important.² A Espanya, A. Marcos Martín els va utilitzar amb èxit per a Medina del Campo, a l'hora d'avaluar la immigració procedent del nord que va propiciar el ressorgiment demogràfic de la ciutat castellana durant la segona meitat del seixents.³

2) A partir dels registres parroquials, per mitjà de l'anàlisi paral·lela de l'evolució de la població i la immigració urbana. Estudis com els d'Etienne François per a Coblença han demostrat la importància de la immigració rural com a factor decisiu en el creixement de moltes ciutats, ja que sense aquests importants contingents de població camperola, donades les altes taxes de mortalitat urbana, les urbs declinarien.⁴ A l'Estat espanyol, B. Barreiro Mallón va demostrar el relleu que aquest tipus de migració va tenir a la jurisdicció de Xallas⁵ i Primitivo J. Pla Alberola ha fet el mateix en la zona d'Alacant.⁶

* Comunicació presentada al *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona 1984, vol. I, pp. 133-139.

¹ Corresponent a l'any 1970.

² Gascon, R., "L'immigration et croissance au XVIe siècle: l'exemple de Lyon (1529-1563)", *AESC*, (1970), pp. 988-1.001.

³ Marcos Martín, A., *Auge y declive de un núcleo mercantil y financiero de Castilla la Vieja. Evolución demográfica de Medina del Campo durante los siglos XVI y XVII*, Valladolid, 1978.

⁴ François, E., "La population de Coblençe au XVIIIe siècle. Deficit démographique et immigration dans une ville de résidence", *Annales de Démographie Historique*, (1975), pp. 291-341.

⁵ Barreiro Mallón, B., *La jurisdicción de Xallas a lo largo del siglo XVIII. Población, sociedad y economía*, Santiago, 1973.

3) Una tercera font és la documentació generada pels organismes de govern local: llibres de veïnatge i actes de residència, padrons i d'altres documents administratius en general. A Ginebra, amb els registres dels immigrants, A. Perrenoud va poder constatar el paper dels contingents de població que va rebre la ciutat en la seva revitalització del segle XVI.⁷ En el cas espanyol, F. Chacón Giménez va poder quantificar i analitzar socio-professionalment la immigració de Múrcia de la segona meitat del segle XVI, gràcies al llibre de veïnatge i a les actes de residència.⁸

El panorama de la historiografia catalana sobre migracions és desolador. L'obra de Jordi Nadal i Emili Giralt⁹ sobre la immigració francesa no ha tingut continuadors. Només alguns estudis locals han aparegut de manera aïllada. Antoni Masanell sobre Vilafranca del Penedès¹⁰ i Josep M. Solà Morales per a Olot¹¹ han tractat la immigració francesa utilitzant protocols notariais, llibres sacramentals i registres d'immigrants. Per la seva banda, Narcís Castells estudia la immigració vers la ciutat de Girona entre 1473 i 1516 a partir de les franquícies concedides a les famílies que s'instal·laven a la ciutat.¹²

En la present comunicació, el nostre propòsit és analitzar la correlació existent entre el creixement demogràfic de Girona durant el període 1814-1857 i el volum d'immigrants que va rebre la ciutat en aquests anys.

1815-1857. Una etapa de creixement. Les xifres i la seva discussió

Els setges de 1808-1809 realitzats per les tropes napoleòniques, i, en general, les epidèmies, crisis de subsistència i guerres que caracteritzen tot el període 1808-1812 constitueixen la major catàstrofe demogràfica de la història moderna de Girona. Ramon Alberch ha estudiat amb detall aquesta crisi i n'ha quantificat les pèrdues. El 1808 Girona comptava aproximadament amb 8.000 habitants. Aquest mateix any van morir-ne 515 i 1.586 l'any 1809. Xifres que pujarien a 704 i 2.659 respectivament si s'hi afegissin militars i foranis.¹³ Aquestes mortalitats foren provocades per una barreja de víctimes de guerra, epidèmies i

⁶ Pla Alberola, Primitivo J., "El estudio de los movimientos migratorios a través de los registros parroquiales", *Actas de las II Jornadas de Metodología y Didáctica de la Historia Moderna*, Cáceres, 1983, pp. 59-73.

⁷ Perrenoud, A., *La population de Genève, XVIe-XIXe siècle*, Ginebra, 1979.

⁸ Chacón Giménez, F., *Murcia en la centura del Quinientos*, Murcia, 1979.

⁹ Nadal, J. i Giralt, E., *La population catalane de 1553 à 1717*, París, SEVPEN, 1960.

¹⁰ Masanell i Esclassans, A., "Dades esparces dels immigrants francesos a Vilafranca al segle XVI", *Miscel·lània Penedesenca III*, (1980), pp. 61-89.

¹¹ Solà Morales, Josep M., "La immigració francesa a Olot (Girona) als segles XVI i XVII", *Miscel·lània Històrica d'Olot i Comarca*, Olot, 1983, pp. 17-76.

¹² Castells, N., "La immigració vers la ciutat de Girona (1473-1576): el cas de la comarca de la Selva", *Quaderns de la Selva*, n° 1(1983), pp. 93-105.

¹³ Alberch, R., "La demografia gironina del 1808 al 1814", *Estudi General*, n° 1, (1981) pp. 173-178. Les dades són a la p. 174.

degradació de les condicions de vida —especialment alimentàries—, i van anar augmentant a mesura que s'allargaven els setges. El metge Josep Antoni Viader, encarregat dels hospitals de la ciutat, relatà així el setge del 1809:

creciendo cada dia más los apuros de dicha Plaza desde primeros de septiembre hasta 10 de diciembre, en que capituló, fueron aumentándose tanto sus calamidades como que en dicho septiembre se manifestaron ya el escorbuto, la disentería, y la calentura nerviosa castrenses, acompañada de diferentes juguetes morbosos, llegando a morir cerca del 7% en el citado septiembre; del 12% en octubre, y del 23% en noviembre y parte de diciembre 'citando como causa de las enfermedades' el irregular método de vivir, aflicción de espíritu, falta de dormir, habitación en lugares subterráneos, húmedos y lúgubres, continuo bombardeo, repetidos ataques, penuria de alimentos, absoluta indigencia de vinos, licores y demás víveres.¹⁴

Els brots epidèmics i la penúria de subsistències van acompanyar la ciutat durant els anys posteriors¹⁵ i van provocar que la taxa de mortalitat arribés a cotes elevadíssimes. Ramon Alberch calcula que la taxa de mortalitat del 1812 (la mitjana 1808-1812) és d'un 125,99 per 1.000, la qual encara queda disminuïda al costat de la taxa de 196,78 per 1.000 que resulta si es calcula sobre la totalitat dels morts, civils i militars.¹⁶

Des del final de la Guerra de la Independència fins a l'any 1857 —data del primer cens oficial de la població d'Espanya— la demografia de Girona es va recuperar dels estralls anteriors, però ¿quan va ser que va créixer la ciutat? El cens de 1857 dona un total de 14.615 habitants, que molts autors han contraposat amb els 4.551 que tenia el 1815,¹⁷ cosa que suposaria una taxa mitjana de creixement anual del 2,51%, elvadíssima i poc probable.

En realitat, la xifra atribuïda a 1815 es errònia. Els 4.551 habitants són trets d'un resum dels resultats del padró d'aquell any —que es troba reproduït també en el Manual d'Acords de l'Ajuntament—, però la suma de les dades primàries del mateix padró ens dona un total de 4.804 habitants, és a dir, 253 persones més.¹⁸ La raó d'això és que en els resums dels padrons no s'inclouen ni els eclesiàstics, ni els comandaments militars i llurs famílies, ni els empleats de l'administració ni tots aquells que es considera que no tenien residència fixa a la ciutat, una circumstància que els papers adjunts als padrons de 1822 i 1845 fan notar.¹⁹ Es tractava d'unes exclusions amb una motivació fonamentalment

¹⁴ Viader, J.A., *Memoria sobre las enfermedades que han afligido a los moradores y guarnición de esta Plaza de Gerona y demás pueblos de su departamento desde junio de 1808 hasta últimos de 1809*, Girona, 1840, p. 11.

¹⁵ Alberch, R., *Els orígens de la Girona contemporània*, Girona, 1978, pp. 101-108.

¹⁶ *Ibid.*, p. 39.

¹⁷ Entre d'altres, Rahola, Carles, *La ciutat de Girona*, Girona, 1929, vol. I, p. 21; Rebagliato, Joan, *Història de Catalunya*, Salvat, Vol. V, 1978, p. 3; Alberch, R., *Els orígens...*(1978), p. 34.

¹⁸ AHMG, Demografia, Padró de 1815.

¹⁹ Així en el padró de 1822 s'especifica: "Vecindario de la Ciudad = 6.110. Frailes, Monjas, Ordenados in Sacris, Militares de Plana Maior y agregados dependientes de Aduana y Correos

fiscal. En les comprovacions efectuades pel 1815 i 1822 la xifra dels resums és inferior en un 5,2% i un 16,6%, respectivament, en relació al total d'habitants que de fet figuren en els padrons. Aquesta diferència percentual entre 1815 i 1822 fa pensar que els criteris per a les exclusions anaren variant.

Malgrat aquesta rectificació, tot sembla indicar que els censos posteriors a la Guerra de la Independència són, en general, deficitaris.²⁰ Una estadística de la població de les parròquies del Bisbat, recollida com "Sumario de las personas que hay en todo el Obispado" de l'any 1818, atorga a Girona la xifra de 7.409 habitants,²¹ quan el resum municipal del mateix any en registra només 5.349. El "Sumario" fou realitzat pels capellans de la Diòcesi, després que l'Intendent del Principat ho sol·licités al Bisbat, precisament per la poca credibilitat que mereixien a l'Intendent les dades enviades pels Ajuntaments.²²

Si considerem més ajustada la xifra de 7.409 habitants, tindriem un creixement intercensal entre 1818 i 1857 del 97% o, el que és el mateix, una taxa mitjana de creixement anual del 1'67%. Una taxa d'aquest ordre no pot explicar-se només per unes altes taxes de natalitat, lògiques després de la Guerra de la Independència —Ramon Alberch la calcula del 57,46 per 1.000 pel 1812—,²³ o per un retrocés de la mortalitat catastròfica. L'única explicació plausible és l'existència d'un fort corrent migratori, complementat, durant els anys immediatament posteriors a la guerra, pel retorn dels que havien fugit de la ciutat.

La clau del creixement: la immigració

A Catalunya, com a la resta de l'Europa Occidental, l'estímul dels sous industrials va provocar un flux migratori del camp cap a la ciutat. Pierre Vilar ja va apuntar-ho en el cas de la Barcelona de les dues darreres dècades del segle

excluidos los sirvientes si son del país, estudiantes que sólo están aquí en tiempo de los estudios, individuos de Hospital, Convalecencia, Hospicio y Expósitos, todos los cuales aunque accidentalmente viven en la Ciudad no deben considerarse vecinos de ella = 1.224."

²⁰ Josep Fontana fa notar l'escàs valor de les estimacions demogràfiques en aquest període d'ineficàcia de l'Estat. *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*, Barcelona, 1979, vegeu cap. V, nota 1.

²¹ De la xifra total, 693 eren considerats exempts i no se'ls distribuïa ni per edat ni per sexe. L'estructura de la resta de la població era la següent:

Anys	Pobl. masculina	Pobl. femenina
0-7	419 (62,23)	485 (72,03)
7-16	439 (65,20)	428 (63,56)
16-25	518 (76,93)	613 (91,04)
25-40	725 (107,63)	937 (139,16)
40-50	450 (66,83)	526 (78,12)
50-	529 (84,50)	647 (96,09)

Font: ADG, Secció G, lligall 83, doc. núm. 8.

²² ADG, Secció C, lligall 74, doc. núm. 61.

²³ Alberch, R., *Els orígens...* (1978), p. 39.

XVIII²⁴ i J. Vicens Vives va mostrar la importància del trànsit demogràfic en la Catalunya del vuit-cents. Segons aquest darrer, la ciutat d'Igualada va doblar el nombre d'habitants en menys de mig segle: de 7.295 el 1810 passà a 14.000 el 1857, "aquesta creixença fou deguda a l'atracció industrial sobre la pagesia, que, a més, fugia de les conseqüències de les guerres de la Independència i carlina".²⁵ En trenta anys es van establir-hi 2.345 immigrants.

En el cas de Girona, per tal de calibrar el fenomen immigratori hem buidat el padró de l'any 1845 i hem extret les dades de totes aquelles persones que no havien nascut a la ciutat. El resultat és ben concloent a l'hora de demostrar la importància demogràfica de la immigració: dels 9.373 habitants que registra el total del padró, 2.982 no són nascuts a Girona; és a dir, un 31,8%. La seva distribució per sexes i pels tres barris en què es dividia la ciutat en aquells moments era la que s'exposa en el quadre següent:²⁶

QUADRE I. *Distribució dels immigrants per barris i per sexes*

	Homes	Dones	Total
Barri 1	489	482	971
Barri 2	576	460	1.216
Barri 3	379	416	795
Total	1.444	1.538	2.982

FONT: AHMG. Demografia. Padró de 1845

Les causes d'aquest fenomen migratori són, en primer lloc i com a motiu d'atracció, el buit demogràfic sofert per Girona arran de l'hecatombe de 1808-1809, així com l'existència dels nombrosos llocs de treball generats per la industrialització de la dècada dels quaranta;²⁷ i en segon lloc, com a causa de repulsió d'una emigració essencialment rural, la crisi agrària de principis de segle, acompanyada de la constant inseguretad viscuda en l'àmbit camperol a

²⁴ Vilar, P., *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, vol III (1975), p. 130 ss.

²⁵ Vicens Vives, J. i Llorens, M., *Industrials i politics*, Barcelona, 1972, p. 25.

²⁶ El barri 1 és el del Mercadal, a l'esquerra del riu Onyar; el Barri 2 comprenia el centre de la Ciutat i el raval del Carme; i el Barri 3 comprenia Sant Feliu, Sant Pere i els ravals de Pedret i Pont Major

²⁷ Com mostren les xifres següents, els immigrants havien arribat sobretot durant la darrera dècada, coincidint amb la desmortalització i la industrialització:

	B.1	B.2	B.3	Total
-1805	36	67	38	141
1806-1815	91	93	57	241
1816-1825	145	181	98	424
1826-1835	178	201	145	524
1836-1845	521	674	457	1.652

conseqüència de les guerres carlines.

No es tracta només d'una immigració exclusivament masculina de treballadors i jornalers. En realitat, el sexe femení és lleugerament majoritari (el 51,57%), cosa que no ha de sobtar, ja que gran part dels immigrants són famílies amb fills que, junts, es traslladen a la ciutat o bé parelles joves que inicien la seva vida matrimonial amb la seva instal·lació a Girona. Aquesta presència femenina es veu augmentada per un bon nombre de criades procedents del medi rural.

Un cas exemplifica aquest tipus d'immigració. Es tracta de quatre famílies que tenen en comú el fet d'habitar en el mateix edifici —el núm. 1 de la Plaça de Sant Agustí (Barri 1)—, el de procedir de Tortellà, venir a Girona amb la unitat familiar ja constituïda i fer, tots els homes, l'ofici de jornalero. Són les famílies de Josep Font (amb la seva dona) i Bonaventura Serra (dona i tres fills), que es van instal·lar a Girona el 1839; Pere Torrent (dona i un fill), que van arribar el 1840; i Joan Mañanich (dona i quatre fills) que ho feren el 1845.²⁸

Pel que fa a la distribució dels immigrants, segons el quadre núm. 1, és el Barri 2 amb 1.212 el que té major receptivitat, però si considerem el que percentualment significa la immigració en relació a la població total de cada barri, les coses canvien, ja que en el Barri 1 els immigrants representen el 42% del total poblacional; en el Barri 2 el 31% i en el Barri 3 el 27%. Una distribució lògica si tenim en compte que el Barri 1 és el del Mercadal, zona on es van ubicar les primeres indústries i que es trobava en plena expansió urbanística en aquells anys.

Pel que fa a la procedència, hem agrupat els immigrants per unitats geogràfiques i político-administratives amb aquests resultats:

QUADRE II. *Procedència dels immigrants*

	B.1	B.2	B.3	Total	%
Alt Empordà	86	150	93	329	11,03
Baix Empordà	188	227	178	563	18,87
Gironès	206	211	165	582	19,51
Ripollès	19	8	16	43	1,44
Garrotxa	167	110	106	383	12,84
La Selva	95	107	50	252	8,45
Cerdanya	2	4	5	11	0,36
<i>Prov. Girona</i>	733	817	613	2.163	72,53
<i>Prov. Barcelona</i>	129	193	98	420	14,08
<i>Resta Catalunya</i>	29	42	22	93	3,11
<i>Resta Espanya</i>	42	78	25	145	4,86

²⁸ AHMG, Demografia. Padró de 1845.

	B.1	B.2	B.3	Total	%
<i>França</i>	7	37	12	56	1,87
<i>Resta països</i>	2	5	1	8	0,26
<i>Indeterminats</i>	29	44	24	97	3,25

FONT: AHMG. Demografia. Padró de 1845

Pràcticament les tres quartes parts dels immigrants (el 72,53%) són de les comarques gironines i d'aquests, la majoria procedeixen de les comarques més pròximes i més poblades: Gironès (19,51%) i Baix Empordà (18,87%); mentre que és més baixa la immigració procedent de les comarques de muntanya, més llunyanes, influïdes per altres pols d'atracció i menys habitades: Cerdanya (0,36%) i Ripollès (1,44%). Fora de la circumscripció de Girona només destaca l'aportació de la Província de Barcelona (14,08%). Tot això indica que es tracta fonamentalment d'un flux migratori del camp a la ciutat, sense cap aportació poblacional important procedent d'una altra urb, excepte el cas de Barcelona: 178 immigrants (5,96%).

D'altra banda, en aquesta immigració hi ha individus qualitativament importants, que representen un nou flux econòmic per a la ciutat. Es el cas de Joan Planas, procedent de Santa Maria del Corcó (Osona), que arriba a Girona el 1822 i que a l'any següent funda una fàbrica tèxtil al carrer de Sant Francesc.²⁹

Així mateix, coneixem bé la colònia estrangera de Girona gràcies als "Estados" fets per l'Ajuntament el 1814 i el 1845,³⁰ que resumim tot seguit:

QUADRE III. Colònia estrangera de Girona a principis del Vuit-cents

A) ANY 1814				
Quantificació i distribució urbana				
	B.1	B.2	B.3	Total
Francesos	4	15	8	27
Italians	8	14		22
Hongaresos		1		1
Prussians		1		1
Suïssos	1	2		3
Alemanys		2		2
Total	13	35	8	56

²⁹ Segons el mateix padró de 1845, Joan Planas té 55 anys, viu amb la seva dona, cinc fills i set criats en el mateix carrer de Sant Francesc.

³⁰ Les referències d'aquests "Estados" són AHMG, A.M., Manual d'Acords de 1814, entre fols. XXI i XXII; i AHMG, Afers diversos, Lletra E.

Cronologia del seu establiment	
1780-1785	2
1786-1790	3
1791-1795	10
1796-1800	3
1801-1805	7
1806-1810	19
1811-1814	9
Sense classificar	3

B) ANY 1845					
Quantificació		Professions		Establiment	
Francescos	15	Prof. liberals	1	1791-1800	3
Italians	9	Propietaris	2	1801-1810	2
Suïssos	1	Act. Mercantils	6	1811-1820	7
Portuguesos	1	Artesans	10	1821-1830	6
TOTAL	26	Assalariats	6	1831-1845	10
		Empleats	1		

Així, la colònia estrangera estava formada principalment per italians i francesos, i es trobava localitzada en el Barri 2, la zona mercantil per excel·lència. La seva integració a la societat gironina sembla que es realitzà sense problemes: molts es van casar amb dones del país —19 dels 56 censos de 1814—, mentre que d'altres com Josep Campredon, ciutadà francès natural de Perpinyà, adquireixen la nacionalitat espanyola i s'emparenten amb la noblesa de la ciutat —casat amb Narcisa de Pastors—. ³¹ La solteria tampoc no era obstacle per establir estretes amistats, com en el cas del piemontès Antonio Lentí, ric comerciant que deixà com hereu universal dels seus béns a Antoni Oliva —membre d'una arrelada família d'impressors de Girona—. ³² Aquests immigrants, malgrat el seu nombre reduït, van constituir un factor de revitalització econòmica de la Girona de la primera meitat del vuit-cents.

³¹ AHPG, Girona 1, núm. 1.219. Testament de J. Campredon, fols. 58-62.

³² AHPG, Girona 1, núm. 1.219. Testament d' Antonio Lentí, fols. 285-286.

Conclusions

Girona entre 1818 i 1857 va doblar els seus habitants. Va contribuir-hi una alta natalitat i l'absència de grans crisis de mortalitat, ja que no la van afectar les epidèmies de febre groga de 1821 ni la de còlera de 1834 i, només va quedar tocada lleument pel còlera de 1854. El factor clau del creixement, però, va ser la immigració, especialment rural, que va rebre la ciutat durant aquests anys.

Així mateix, cal remarcar que aquesta immigració va tenir una clara significació econòmica. El gruix dels immigrants va constituir la mà d'obra necessària per a les indústries que van sorgir durant la dècada dels quaranta i, també, dins aquest col·lectiu d'immigrants va haver-hi homes qualitativament importants que van aportar iniciatives i capitals per a la revitalització de la ciutat.

APÈNDIX I. *Relació dels estrangers establerts a la ciutat de Girona l'any 1814, amb esment de la seva procedència, professió, domicili i d'altres observacions*

“Estado de los Extranjeros que se han presentado al Iltre. Ayuntamiento de la Ciudad de Gerona, en virtud de la Orden de S. E. el Señor. General en Gefe el 18 de Marzo 1.814, que comunicó en otro dia.”

NOMBRES	NACION	PATRIA	CALLE DONDE HABITAN	PROPIETARIO DE LA CASA	Num	OBSERVACIONES
Josué Surmaní	Italiano	Rechago	Pza. de las Cols	Hereus el Gelavert	260	Es propietario de dos casas, y hace 35 años que está en Gerona, y ha hecho el servicio durante el sitio
Juan Salicar	Idem	Milán	Pza. de las Cols		002	Hace 12 años que está en Gerona, es del Gremio de Cordoneros y ha sufrido el sitio
Juan Alvanesí	Idem	Idem	Sabateria vella	Escarrá	390	Idem y ha sido en la Cruzada.
Baltasar Gironde	Francés	Lió	Pza. de las Corts	Pere Pau	271	Hace 12 años que está domiciliado en Barcelona donde tiene su madre y familia.
Joseph Vicens	Idem	Turnay	Obra	Ferrer	193	Estaba de Criado con un cirujano y quiere quedarse para no servir.
Honorato Guipues Albó	Idem	Lafaro	Argenteria	Torrent	27	Porque no quiere estar sumiso al Gobierno francés, por haberle éste quitado quanto tenía.

NOMBRES	NACION	PATRIA	CALLE DONDE HABITAN	PROPIETARIO DE LA CASA	Num	OBSERVACIONES
Antonio Borsón	Idem	Marsella	Ciudadanos	Delás	473	Hace siete años que está en España donde se casó y está en Gerona.
Bernardo Gallardo	Idem	Rutlla	Pza. de la Cárcel	Sala	448	Hace 5 años que está en España, y en Gerona trabajando de Serrador.
Antonio Desoy	Genovés	Génova	Argenteria	Puigdolles	28	Hace 15 años que está en Gerona donde se casó y sufrió el sitio
Joseph Peroné	Francés	Millaj	Forsa	Pasrons	445	Hace 22 años que está en España, 16 en Gerona, está Casado y sufrió el sitio.
Jaime Remelly	Italiano	Pere Molere	Pza. de las Cols	Constans	267	Hace 20 años que está en Gerona, está casado y fue de la Cruzada.
Juan Vasulle	Ungaro	Cronszoz	Argenteria	Feu	247	Hace 6 años que está en España, 2 que está en Gerona y está casado con Española.
Antonio Carta	Italiano	Milan	Ginesta	Dumvis	468	Hace 6 años que está casado en Gerona.
Felix Macaluso	Ciciliano	Palermo	Idem	Bertran	121	Hace 6 años que está en España y está casado en España.
Antonio Mamimi	Italiano	Paternasco	Ciudadanos	Brugada	337	Hace 21 años que está en España y ha sufrido el sitio.

NOMBRES	NACION	PATRIA	CALLE DONDE HABITAN	PROPIETARIO DE LA CASA	Num	OBSERVACIONES
Antonio Ausenach	Francés	Carcasona	Argenteria	Torrent	27	Hace 4 años que está en España, desea trabajar de Sastre y no servir la Francia.
Juan Ausenach	idem	Carcasona	Ballesterias	Dorca	44	Hace 4 años que está en España desea permanecer para no servir la Francia.
Ipt. Echmit	Pruciano	Glatz	Pza. de las Cols	Buscá	273	Hace 2 años que está en España.
Massot	Francés	Coplliura	Pedret	Martí	15	Hace 23 años que está en España y está casado con Española.
Agustin Bauza Peltreni	Idem	Perpiñán	Ballesterias	Tabarner	51	Hace más de 4 años que está en España y está casado con Española.
Juan Raulet	Idem	Castelrench	Pedret	Propia	6	Hace 27 años que está en España y está casado con Española.
Bautista Bordonue	Idem	Loron	Ballesterias	Burgués	216	Hace 4 años 2 meses que está en España.
Vicente del Gros	Italiano	Riavena	Canadés	Franco	27	Hace 5 años que está en España.
Gaspar Gener	Suiso	Selín	Pza. del Vi	Ayuntamiento	272	Hace 3 años que está en España desea permanecer por no tener que hacer la guerra a la Patria

NOMBRES	NACION	PATRIA	CALLE DONDE HABITAN	PROPIETARIO DE LA CASA	Num	OBSERVACIONES
Jaime Delmés	Francés	Bolasmón	Sabateria vella	Barnoià	363	Hace 19 años que está en Gerona.
Pedro Ravell	Saboiant	Botsemoris	Plantafabas	Ayuntamiento	99	Hace 6 años que está en Gerona y está casado con Española.
Luis de la Rosa	Italiano	Sampedarema	Nous	Huguet	489	Hace 34 años que está en España y está casado con Española.
Antonio Fieurini	Idem	Lugan	Canadés	Bosch	20	Hace 10 años que está en España y está casado con Española.
Francisco Zoutrés	Francés	Homs	Corts	Propia	315	Es propietario y hace 23 años que está en España.
Juan Danís	Idem	Tur	Idem	Doutrés	Id.	Hace 13 años que está en España.
Ambrosio Zarcrot	Italiano	Mantua	Canadés	Franco	27	Hace 5 años que está en España.
Bartholomé Costra	Francés	St. Lorenzo de Sardas	Subida de St. Feliu	Befarás	75	Hace 26 años que está en España y está casado con Española.
Juan Pedro Bonet	Italiano	Gotolengo	Pza. de Vid	Pellisser	602	Hace 5 1/2 años que está en España
Honorato Nitze	Alemán	Balsagusa	Ciudadanos	Passapera	467	Hace 13 años que está en España y es zapatero de los Coraseros Obp.

NOMBRES	NACION	PATRIA	CALLE DONDE HABITAN	PROPIETARIO DE LA CASA	Num	OBSERVACIONES
Antonio Zoliner	Idem	Rigenspurg	Idem	Idem	Id.	Quando se desarmaron los Vesfalienses se puso en la Casa del
Juan Gasare	Francés	St. Lorenzo de Sardas	St. Clara	Viader	244	Hace más de 10 años que está en España y está casado con Española.
Fevoni Joani	Italiano	Bolonia	Pago	Camps	63	Hace 5 años que está en España y está casado con Española.
Luis Giverna	Francés	Clavisón	Mascont	Mascont	240	Hace 5 años que está en España y está casado con Española.
Gaspar Genela	Italiano	Jusiasco	Ciudadanos	Brugada	337	Hace 17 años que está en España.
Valentín Solera	Francés	Eus	Rosa	Moret	110	Hace 19 años que está en España y está casado con Española.
Joseph Petit	Idem	Bulée	Asequia	Camps	184	Hace 8 años que está en España.
Juan Cuteró	Italiano	Bolonia	Pago	Idem	63	Hace 5 años que está en Gero-na.
Juan Pedro Barg	Francés	Nisma	Pza. del Vi	Villas	171	Hace 3 años que está en Gero-na.
Pedro Chucán	Suiso	Petán	Pza. de las Cols	Boscá	273	Hace 4 años que está en España y desea permanecer por no tener que tocar armas contra su patria.

NOMBRES	NACION	PATRIA	CALLE DONDE HABITAN	PROPIETARIO DE LA CASA	Num	OBSERVACIONES
Pedro Roví	Francés	Audaus	Sabateria vella	Escarrá	390	Hace 21 años que está en España casado.
Andrés Comaná	Idem	Pradiera	Pza. del Vi	Ayuntament	600	Hace 6 años que está en España
Joseph Costa	Ciciliano	Lipare	Bonaire	Sala	139	Hace 6 años que está en España y está casado con Española.
Ambrosio Dau	Francés	Asay	Argenteria	Casagran	238	Hace 6 años que está en España y está casado con Española.
Joseph Francisqué	Toscano	Scargalage	Alvareda	Camps	326	Hace 7 años que está en España yes cocinero.
Juan Belmás Comte	Francés	Perpiñán	Pza. de las Cols	Rosés	265	Hace 21 años que está en España y ha servido al Rey.
Luis Buasé	Idem	Rogela	Pza. del Vi	Ayuntamiento	600	Hacemos de 5 años que está en España.
Agustin Tibau	Idem	Alés	Pza. de las Cols	Pere Pau	271	Hace 4 años que está en España y desca permanecer porque le gusta más que Francia.
Pedro Giverali y su hijo	Italiano	Jurasco	Ciudadanos	Brugada	337	Hace 29 años que está en España.
Federico Kechel	Suiso	Luneburch	Canades	Franco	27	Hace 5 años que está en España.

NOMBRES	NAÇION	PATRIA	CALLE DONDE HABITAN	PROPIETARIO DE LA CASA	Num	OBSERVACIONES
Juan Saní	Emena	Emena	Ciudadanos	Caramany	337	Hace 24 años que está en España y ha sufrido el sitio.
Antonio Lentí	Idem	Alejandro	Idem	Idem	Id.	Hace 27 años que está en España fue de la Cruzada y sufrió el sitio.

“Gerona 20 de Marzo 1814. De Acuerdo del M.I. Ayuntamiento provincial constitucional.”

FONT: AHMG. Secció Administració Municipal. Manual d’Acords de 1814 entre fol. xxi-xxii.)

APÈNDIX II. *Relació dels estrangers residents a la ciutat de Girona l'any 1.841, amb esment de la procedència, professió, religió, càrrecs i temps de residència en la Ciutat.*

PROVINCIA DE GERONA

“ESTADO que demuestra los extranjeros que residen en esta Capital con espresión de las circunstancias que sobre cada uno de los mismos, esige a consecuencia de la Real orden de 6 juliol ppdo. el M. Y. Sor. Gefe Político de la Provincia en circular de 14 del citado mes.”

1 Nombre y Apellidos	8 En qué época
2 Naturaleza	9 Grados obtenidos en la milicia nacional
3 Ocupación	10 Época de alistamiento
4 Época de su establecimiento	11 Derechos de ciudadano ejercidos
5 Contribución que pagan	12 Desde que época
6 Desde que fecha	13 Firma que usan en su correspondencia
7 Cargos de República ejercidos	14 Religión que profesan

[227]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Luis Gibernia	Francés	Negociante	1795	Subsidio de Com ^a	1825	Ninguno	"	"	"	El Electoral	1836	La propia	La Católica
Bartolomé Costa	Idem	Sastre	1791	Personal	1793	"	"	"	"	Idem	Idem	Idem	Idem
Pedro Raulet	Idem	Calcinero	1795	Idem	1804	"	"	"	"	Idem	Idem	Idem	Idem
Alejandro Lefreve	Idem	Fabricante	1804	Comercio	1825	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Juan Galó	Idem	Sastre	1811	Idem	1832	"	"	"	Nac. Desde 1833	Idem	Idem	Idem	Idem

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Agustín Baura	Idem	Galatero	1811	Idem	1839	"	"	"	"	Idem	Idem	Idem	Idem
Andrés Comané	Idem	Negociante	1813	Idem	1840	"	"	"	"	Idem	Idem	Idem	Idem
Pedro Casat	Idem	Serrador	1821	"	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Juan Morbó	Idem	Amolador	1824	Idem	1839	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Francisco Lamarca	Idem	Agente de Negocios	1837	Idem	1840	"	"	Sargento 1°	Voluntario en 1840	Idem	1840	Idem	Idem
Isidro Prats	Idem	Fabricante	1837	Idem	1838	"	"	"	"	Idem	"	Idem	Idem
Raimundo Thuy	Idem	Jornalero	1837	Idem	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Leonardo Laferrier	Idem	Ojalatero	1839	Idem	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Julian José	Idem	Mancebo	1840	"	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Miguel Pérez	Idem	Calderero	1840	"	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Juan Alabanesi	Italiano	Blanquador	1801	Personal	1808	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Antonio Sormani	Idem	Quinquillero	1812	Com° y Personal	1825	"	"	Subteniente	1833	Idem	1836	Idem	Idem
José Polino	Idem	Mesonero	1821	Id. Id.	1839	"	"	"	Nac. Desde 1839	Idem	1836	Idem	Idem
Juan Jarroni	Idem	Jornalero	1826	"	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Luis Romanati	Idem	Escribiente	1827	"	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Juan-Angel Magistori	Idem	Fondista	1829	Id. Id.	1830	"	"	"	Nac. Desde 1836	Idem	1836	Idem	Idem
Amadeo Dietti	Idem	Idem	1835	Id. Id.	1836	"	"	"	"	Idem	1838	Idem	Idem
Pedro Antonio Dietti	Idem	Mozo	1835	"	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Baltasar Cantona	Idem	Idem	1839	"	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
Juan Dis	Suizo	Jornalero	1819	"	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem
José Pérez	Portugués	Idem	1817	"	"	"	"	"	"	"	"	Idem	Idem

NOTAS:

1º. Se impuso algunos el subsidio de Comercio por las utilidades que reportan del respectivo Oficio u ocupación que ejercen en esta Capital.

2º. Los que aparecen en las listas electorales e inscritos en la Milicia Nacional, lo fueron seguramente por considerarles connaturalizados en España después de muchos años que llevan ganados de residencia en ella y haber obtenido a más, los años de vecindad según el párrafo 4º, Artículo 1º de la Constitución vigente.

3º. Ignorarse que individuo alguno de los continuados en el presente estado haya producido reclamación de ninguna especie.

FONT: AHMG. Secció Assumptes Diversos. Llig. Lletre E.

DESINDUSTRIALITZACIÓ I MOVIMENTS MIGRATORIS EN LA CATALUNYA DEL VUIT-CENTS. EL CAS DE LA CIUTAT D'OLOT*

Plantejament i fonts

Diferents estudis han remarcat la transcendència dels moviments migratoris en la transició demogràfica de la Catalunya contemporània i la seva relació amb les transformacions econòmiques i socials que la van acompanyar.¹ El destacat paper de la immigració en la demografia catalana del darrer segle ha estat posat en relleu per Anna Cabré “els efectes de la immigració expliquen, a Catalunya, el 60,3% de la població actual; dit d'altra manera: dels 6 milions d'habitants (de l'any 1986), 3'6 milions són fruit directe de la immigració del segle XX”.² Malgrat això, també s'ha assenyalat la importància dels moviments interns de redistribució de la població catalana propiciats per un procés d'industrialització que, com ja se sap, va afectar d'una manera desigual —tant pel que fa a la seva intensitat com a la seva cronologia— a les diferents zones del Principat. Sobre aquest aspecte, els treballs d'Enriqueta Camps Cura sobre la ciutat de Sabadell han demostrat com els moviments d'immigració d'aquest gran centre fabril de la Catalunya del segle XIX no van tenir únicament un component rural, sinó que els contingents de població forània que va rebre la capital del Vallès durant la centúria passada procedien majoritàriament d'altres nuclis amb una important tradició manufacturera que s'havien vist afectats per processos de desindustrialització.³ També Montserrat Llonch i Socorro Sancho han constatat per a Manlleu (Osona) que el fort creixement poblacional registrat entre 1842 i

* Comunicació presentada a la *I Conferència europea de la Comisión internacional de demografía histórica*, Sant Jaume de Compostel·la, 1993, vol. II, pp. 575-588.

¹ Vegeu J. Arango, *Industrialización, transición demográfica y movimientos migratorios en Cataluña y su área de influencia*, Tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid, 1982; Anna M. Cabré, *La reproducció de les generacions catalanes, 1856-1960*, Tesis Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona 1989; Jaime Benavente i Roser Nicolau, “La població” dins *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, Vol. 3, Barcelona, 1990, pp. 11-120; Tomás Vidal i Bendito “El papel de Barcelona en la transición demográfica catalana (1857-1920)”, *Estudios geográficos*, nº 178-179 (1985), pp. 199-210; del mateix autor “Exode rural i problemàtica demoespacial a Catalunya 1860-1970”, *Estudis d'Història Agrària*, nº 2 (1979), pp. 193-210. Cal tenir en compte també els treballs citats en les tres pròximes notes.

² Anna M. Cabré, “Les migracions en la reproducció de la població catalana, 1880-1980”, *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, nº 19-20 (1991-1992), pp. 33-35. La cita és a la pàg. 36.

³ E. Camps Cura, “Industrialización y crecimiento urbano; la formación de la ciudad de Sabadell”, *Revista de Historia Económica*, Any V, nº 1 (1987), pp. 49-71; “Urbanización y migraciones internas durante la transición al sistema fabril: el caso catalán”, *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, Any III, nº 2 (1990), pp. 73-95; i *Migraciones internas y formación del mercado de trabajo en la Cataluña industrial del siglo XIX*, Firenze, 1990.

1877 (amb un ritme de creixement anual del 2'84%) és provocat, en bona part, per la immigració procedent de centres industrials en decadència. Elles han precisat que: "aun cuando la industrialización fue el catalizador principal de la inmigración, las fábricas no constituyeron el principal foco de atracción. Los que llegaron a Manlleu ocuparon, en su mayor parte, los lugares del campo abandonados por los autóctonos que pasaron a engrosar la mano de obra textil. A diferencia de la inmigración femenina que parecería polarizada hacia la industria".⁴

A partir de l'estudi de la ciutat d'Olot procurarem ampliar aquest aspecte de la transició demogràfica catalana que qüestiona la tesi, molt estesa, que el naixement i desenvolupament de la indústria fabril va generar fonamentalment moviments migratoris de desplaçament de la població rural cap a la ciutat industrial. Per al cas d'Olot —un dels exemples més destacables de desindustrialització de la Catalunya del segle XIX— comptem amb unes fonts que són excepcionals per a l'estudi dels moviments migratoris d'aquesta època. L'Arxiu Històric Municipal d'Olot conserva, des de mitjans del segle XIX i amb continuïtat fins al 1900, registres d'altres i baixes de la població de la ciutat on hi consten el nom, l'ofici, la procedència o el destí, el sexe i l'edat dels immigrants i dels emigrants.⁵ Així mateix, els registres sacramentals de la parròquia de Sant Esteve han constituït un bon complement per a la nostra investigació.

Olot en el segle XIX. Economia i demografia

El cens de Floridablanca de l'any 1787 fixava per a la ciutat d'Olot un total de 9.146 habitants, xifra que la convertia en la cinquena major concentració urbana del Principat de Catalunya, només per darrere de Barcelona, Reus, Lleida i Mataró.⁶ El segle XVIII fou per a la comarca de la Garrotxa i per a la seva capital un període de clar creixement demogràfic, que va estar estretament relacionat amb destacables canvis agrícoles (introducció del blat de moro i la patata, extensió de la ramaderia bovina...) combinats amb un desenvolupament industrial que, com ha assenyalat Ernest Lluch, es va caracteritzar per una

⁴ M. Llonch i S. Sancho, "La movilidad en el marco de la transición demográfica: la Cataluña interior, 1755-1900", *II Congreso de la Asociación de Demografía Histórica. Preactas*, Alacant, 1990, pp. 734-753.

⁵ AHMO. Sèrie de recomptes de població. Registre de trasllats de domicili, 1856-1901 i Registre d'altres, 1861-1901.

⁶ Josep Iglésies, *El cens del comte de Floridablanca, 1787*, Barcelona (2 vols.), 1969-1970. Vegeu vol. I, p. 52. Cal tenir ben presents també alguns treballs que han remarcat els déficits del cens de 1787 pel que fa a l'àmbit català, com ara el d' A. Simon Tarrés, "La població de Catalunya a finals del segle XVIII. El cens de Floridablanca i el nomenclàtor diocesà del Bisbat de Girona, contrast i fiabilitat d'ambues fonts" (inclòs en aquest mateix llibre), o el d'A. Moreno i C. Ejido, "El censo de Floridablanca, un chequeo", *Pedralbes*, nº 8-I (1988), pp. 163-184.

fabricació descentralitzada a domicili, no tan sols en els centres urbans (Olot, Tortellà), sinó també en les zones rurals.⁷

El cens de Floridablanca registrava la presència de 65 fabricants a Olot, on la producció de mitges i gorres de cotó, amb més de 500 telers, era florent.⁸ Malgrat les adversitats de la Guerra Gran (1793-1795) i de la Guerra del Francès (1808-1814), fins a la dècada dels anys vint del segle XIX la indústria olotina va continuar prosperant, com ho féu també la seva demografia, ja que el padró de 1824 assenyalava un total de 11.865 habitants. Però, a partir de la tercera i quarta dècada del vuit-cents, es va produir un fort procés de desindustrialització motivat per la mecanització del sector tèxtil català que, en la seva primera etapa, es va decantar per l'opció del vapor com a font energètica principal. Aquests canvis tecnològics van perjudicar les comarques pirinenques, prepirinenques (com la Garrotxa) i de la Catalunya interior que havien experimentat una expansió econòmica i demogràfica gràcies al desenvolupament d'activitats industrials tradicionals. Així, la nova indústria fabril es va desplaçar cap a les comarques pròximes a la costa, on era més fàcil fer arribar el carbó anglès, i també cap a les comarques que disposaven de majors recursos hidràulics.⁹ En el cas d'Olot, va contribuir també al decandiment industrial l'existència d'un sistema molt deficient de comunicacions i els negatius efectes de les guerres carlines que, entre d'altres coses, van obligar els fabricans olotins, a causa de la inestabilitat de l'ordre públic, a vendre els seus productes per mitjà de comissionats instal·lats a Barcelona, cosa que en va gravar notablement el preu.¹⁰ El 1860, Esteve Paluzie —historiador i pedagog, descendent d'una família d'industrials olotins— va descriure amb aquestes paraules la postració econòmica de la seva ciutat: “En la actualidad son muy pocas las fábricas que tiene la población, y los operarios se ven reducidos a un jornal muy corto. Algunos de los ricos fabricantes que siguieron en la fabricación empobrecieron al extremo de tener que pedir limosna

⁷ E. Lluch, “La revolució industrial a la Garrotxa (1777-1822)”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXV-II (1981), pp. 193-232.

⁸ J. Iglésies, *El cens del comte...*, vol. I (1969), p. 582. La fama de les gorres i les mitges d'Olot va arribar a Gaspar Melchor de Jovellanos, que va encarregar a l'intendent Francisco de Zamora una *Memoria de los telares de gorros que hay en la villa de Olot y otros Pueblos del Principado de Cataluña Formada por Dn. Francisco Antonio de Zamora y Aguilar cavallero de la Real y distinguida Orden española de Carlos 3º*, Arxiu del Palau Reial de Madrid, Ms. 2.436. En aquella mateixa època, Antonio Ponz en el seu *Viage de España* va descriure l'activitat industrial d'Olot d'aquesta manera: “Los vecinos de Olot tienen fama de activos, trabajadores, y de genios muy a propósito para todo género de artes y manufacturas. No baxan de ciento los telares que tienen corrientes de medias de estambre, de algodón y de gorros; los hay de paños, de retinas, fajas de estambre, de cintas, y otros muchos géneros; tintes de todas suertes, molinos de papel, fábricas de xabón, de naypes, etc, y en fin, todo el mundo está ocupado en su trabajo y ganancia”. Tom XIV, Madrid, 1788, p. 114.

⁹ Vegeu J. Nadal i Josep M. Benaül, “La indústria tèxtil” dins *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, vol. IV, Barcelona, 1991, pp. 13-158.

¹⁰ Sobre la desindustrialització d'Olot, a més a més de l'article ja citat d'E. Lluch, vegeu: María de Bolós, *La comarca d'Olot*, Barcelona, 1977, p. 266 i ss., i Gil Vidal i Forga, *L'evolució social a Olot*, Olot, 1986 (1ª ed. 1937), pp. 52 i ss.

para sustentarse".¹¹

L'enfonsament econòmic es va veure acompanyat per la davallada demogràfica. La població de la capital de la Garrotxa va entrar en una llarga fase, primer, de depressió i, després, d'estancament (Quadre I). Els 7.938 habitants que fixa el cens de 1900 signifiquen un decreixement del 23'10 % en relació al volum poblacional de 1824, amb taxes de creixement negatiu en tots el períodes excepte entre 1877 i 1887.

QUADRE I. *Evolució de la població d'Olot en el segle XIX*

Anys	Població	Taxa creixement anual
1824	11.865	-0'26
1860	10.262	-2'33
1877	6.867	+1'71
1887	8.158	-0'25
1897	7.952	-0'05
1900	7.938	---

FONT: Elaboració pròpia a partir de diferents recomptes i censos de població extrets de J. Danés i Torras, *Història d'Olot II*, Olot, 1977.

A partir de les dècades dels anys seixanta i setanta, el recurs intensiu a la hidromecànica dins la indústria tèxtil cotonera va transferir l'hegemonia de les comarques del litoral a les conques dels rius Ter i Llobregat, i se'n van beneficiar també, en menor mesura, les conques del Fluvià i del Segre.¹² Aquesta "fugida" cap a l'interior a la recerca de força motriu gratuïta i mà d'obra barata i flexible en la seva contractació, va reactivar només de manera molt moderada la decandida economia de la Garrotxa. El 1880 va començar a funcionar a Olot el primer teler de vapor i en aquestes dècades de finals de segle van arribar a tenir un cert desenvolupament les indústries papereres, les d'imatges religioses i les de curtits.¹³

Després de la caiguda demogràfica de les dècades centrals del vuit-cents, els censos de l'últim quart de segle reflexen que la població de la capital de la Garrotxa havia entrat en una fase d'estancament. Cal precisar, però, que els efectes migratoris de la desindustrialització no foren l'únic factor que va

¹¹ Esteve Paluzie i Cantalozella, *Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes, su historia civil, religiosa y local, biografías de sus hijos más notables en letras, armas, etc.*, Barcelona, 1860, p. 176.

¹² Vegeu Albert Carreras, "El aprovechamiento de la energía hidráulica en Cataluña, 1840-1920. Un ensayo de interpretación", *Revista de Historia Económica*, Año I, nº 2 (1983), pp. 31-63.

¹³ María de Bolós, *La comarca...* (1977), p. 270 i ss.

condicionar la trajectòria demogràfica d'Olot en aquesta centúria. Com reflexa el Quadre II, les taxes de mortalitat es van mantenir altes fins a finals de segle.

QUADRE II. *Taxes de mortalitat d'Olot en el darrer quart del segle XIX*

1877	35'67
1887	33'09
1897	26'15
1900	34'89

FONT: Elaborat a partir de les dades del registre civil proporcionades per J. Danés i Torras, *Història d'Olot II* (1977), p. 268.

Així mateix, la mortalitat infantil i juvenil es va mantenir alta. Els índexs de "pàrvulos" o "albats" de la parròquia de Sant Esteve a penes baixen del 50% fins a finals del XIX (Quadre III); i a la sobremortalitat de l'epidèmia de còlera de 1854¹⁴ cal afegir-hi les conseqüències de les guerres carlines de 1847-56 i 1872-79 que van afectar amb especial duresa aquestes comarques del prepirineu català.¹⁵

QUADRE III. *Mortalitat d'albats en la parròquia de Sant Esteve d'Olot. 1846-1900*

Quinquenni	Total defuncions	Albats	%
1846-1850	1962	1057	53'87
1851-1855	1929	995	51'58
1856-1860	1954	1085	55'52
1861-1865	1859	942	50'67
1866-1870	2092	1061	50'71

¹⁴ Segons E. Paluzie l'epidèmia de còlera, que va afectar Olot el mes d'agost de 1854, va provocar un total de 400 víctimes, cfr. *Olot en su comarca* (1860), encara que és possible que aquesta xifra fos exagerada. Els registres de mortalitat de la parròquia de Sant Esteve revelen una alça d'un 38'10% de les defuncions sobre la mortalitat normal del període (mètode Livi Bacci-Lorenzo del Panta).

¹⁵ Durant la segona guerra carlina o "guerra dels matiners" la Garrotxa i Olot van constituir una de les principals zones de reclutament dels rebels, i d'instabilitat política. Cfr., Josep Clara, "Sobre la identitat dels matiners de les comarques del N.E. de Catalunya", *Estudi General*, 1-1 (1981), pp. 179-185. En els anys de la tercera guerra carlina, Olot —que va patir tres setges— i la Garrotxa, en general, van ser els escenaris principals de la confrontació entre carlins i liberals. Vegeu Esteban Castella, *La guerra civil en Olot (1872-1875)*, Olot, 1967 (2 vols.).

Quinqueni	Total defuncions	Albats	%
1871-1875	1798	819	45'55
1876-1880	1495	612	41'77
1881-1885	1533	670	43'70
1886-1890	1588	704	44'33
1891-1895	1435	592	41'25
1896-1900	1252	455	36'34

FONT: Elaborat a partir dels registres de defuncions de la Parròquia de Sant Esteve d'Olot. Arxiu Diocesà de Girona (microfilms).

Aquesta elevada mortalitat contrasta amb uns índexs de natalitat que a finals del segle XIX i a principis del XX s'havien estabilitzat al voltant d'un 20 per mil,¹⁶ cosa que comportava uns saldos vegetatius negatius encara en les primeres dècades del nostre segle. Entre 1901 i 1930 el registre civil d'Olot registra 6.064 naixements per 6.608 defuncions, és a dir, dóna un saldo negatiu de 514 persones.¹⁷

Els moviments migratoris a Olot durant el segle XIX. Ritme, quantificació i característiques

Amb l'auge econòmic de les darreres dècades del set-cents i primeres dècades del segle XIX, Olot es va convertir en un centre receptor de població. Una època en què, segons E. Paluzie "No habían suficientes brazos para dar cumplimiento a los pedidos que de todas partes se le hacían".¹⁸ Un cens de 1850 estudiat per María de Bolós encara revela —malgrat que en aquella data les tendències econòmiques i demogràfiques ja s'havien invertit— que el 20'6 % de la població del municipi olotí era constituït per població alòctona, de la qual el 64'5% era de la mateixa comarca i el 21'5% de l'àrea circumdant a la Garrotxa.¹⁹ Aquesta immigració comarcal interna d'origen rural es va veure afavorida per la institució de l'hereu, que empenyia els germans menors (cabalers o fadristerns), sobretot de la petita pagesia, a cercar treball en la ciutat o també en masies importants,²⁰ i a les dones a cercar treball en la manufactura del cotó

¹⁶ Vegeu J. Danés i Torras, *Història d'Olot II* (1977), p. 243.

¹⁷ *Ibid.*, p. 245.

¹⁸ E. Paluzie, *Olot, su comarca...* (1860), p. 176.

¹⁹ M. de Bolós, *La comarca d'Olot* (1987), p. 247.

²⁰ Sobre les conseqüències socials, econòmiques i demogràfiques d'aquests processos de diferenciació social i sobre el sistema de transmissió de béns a Catalunya, vegeu especialment els

o a col·locar-se com a criades o serventes.²¹

En contrast amb això, els registres d'altres de la capital de la Garrotxa ens informen d'un baix volum immigratori en les quatre darreres dècades del vuit-cents (Quadre IV), durant les quals s'arriba a una suma de 1.403 persones —que representaria una mitjana anual de 35'94 individus per any— i s'aprecia una lleugera majoria d'immigració masculina que es manté en tots els quinquenis que van de 1861-65 a 1896-1900. Així mateix, el coeficient de persones per família de la població immigrada (2'43) permet aventurar l'existència d'un contingent important de solitaris, especialment rellevant durant el quinqueni 1891-95, durant el qual una certa revitalització industrial va atraure, momentàniament, un flux apreciable de mà d'obra masculina a la ciutat.

QUADRE IV. *Immigració a Olot, 1861-1900. Quantificació, ritme i sexe de la població immigrada*

Quinqueni	Homes	Dones	Total persones	Famílies	Cof. P/F
1861-1865	66	63	129	43	3
1866-1870	84	58	142	65	2'18
1871-1875*	108	80	188	73	2'57
1876-1880	113	94	207	84	2'46
1881-1885	123	94	217	72	3'01
1886-1890	82	67	149	54	2'75
1891-1895	185	95	280	153	1'83
1896-1900	51	50	101	33	3'06
TOTAL	812	601	1403	577	2'43

*No hi ha les dades del 1874

FONT: Elaborat a partir del registre d'altres del AHMO.

L'estructura socio-professional d'aquesta població immigrada és formada per artesans i assalariats, en una proporció del 58'52 % dels caps de família amb

treballs de Llorenç Ferrer sobre la Catalunya Central: "Pagesia i sistema de transmissió de béns al Bages en el segle XVIII", Actes del *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (CHMC), Barcelona, 1984, vol. I, pp. 361-369 i *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Barcelona, 1987.

²¹ Francisco de Zamora en el seu *Diario de los viajes hechos en Cataluña* de l'any 1787 (edició del 1973 a cura de Ramon Boixareu, Barcelona, Ed. Curial) anotava que a Olot "Las mujeres trabajan a corrillos, sentadas en medio de las calles, haciendo media con un movimiento extraordinario", p. 77.

professió coneguda. Tampoc és menyspreable la proporció del 19'86% de propietaris (Quadre V). Així mateix, cal remarcar una estructura per edats bastant equilibrada (Quadre VI).

QUADRE V. *Estructura socio-professional dels caps de família de la població immigrada a Olot (1861-1900)*

	61-65	66-70	71-75	76-80	81-85	86-90	91-95	96-00	Total
Prof. liberals	1	4	2	3	0	3	4	1	18
Propietaris	9	7	16	10	7	8	17	15	87
Empleats	0	1	2	1	1	1	1	1	8
Activitats mercantils	2	9	5	4	1	3	8	3	35
Petita prod. artesanal	13	23	24	18	23	12	43	2	158
Assalariats	13	5	2	9	10	8	49	7	103
Altres	1	5	7	3	3	9	8	1	37
Sense dades	4	11	15	36	27	12	23	3	131

FONT: Elaborat a partir del registre d'altres del AHMO.

QUADRE VI. *Estructura per edats de la població immigrada a Olot 1861-1900*

Edats	Persones	%
0-10 anys	233	19'64
11-20 anys	200	16'86
21-30 anys	262	22'09
31-40 anys	206	17'36
41-50 anys	145	12'22
50- anys	140	11'80
Sense dades	217	

FONT: Elaborat a partir del registre d'altres del AHMO.

Pel que fa a l'origen de la població immigrada, el quadre nº VII revela nitidament dues grans zones de procedència: la primera és la mateixa Garrotxa i la segona, l'àrea barcelonina i les ciutats pròximes a aquella capital (Sabadell, Badalona,...); mentre que la immigració procedent de fora del Principat de

Catalunya és pràcticament inapreciable. En la immigració interna comarcal es pot percebre que els fluxos més intensos que rep Olot provenen més de les poblacions de la part occidental de la Garrotxa (Ridaura, Les Preses, Sant Joan les Fonts...) que no de la part oriental, ja que aquesta té d'altres punts d'atracció més pròxims: Girona, Banyoles i, àdhuc, Figueres.

QUADRE VII. *Procedència de la immigració d'Olot, 1861-1900*

	Persones	%
Garrotxa	601	47'39
Ripollès	44	3'47
Pla de l'Estany	28	2'20
Alt Empordà	72	5'67
Baix Empordà	23	1'81
Gironès	26	2'05
La Selva	22	1'73
Comarques de Barcelona	430	33'91
Comarques de Tarragona	4	0'31
Comarques de Lleida	13	1'02
Resta d'Espanya	3	0'23
Estranger	2	0'15
Sense dades	135	---

FONT: Elaborat a partir del registre d'altres del AHMO.

El procés de desindustrialització, les guerres carlines i d'altres factors abans comentats van fer que Olot es convertís a partir del segon terç del segle XIX en un centre expulsor de població.²² El registre de baixes elaborat pel municipi (Quadre VIII) serveix per veure la força del corrent emigratori en el quadrienni 1847-50 (una mitjana anual de 393'25 individus). Així mateix, es pot observar un alt coeficient de persones per família, indicador de la marxa de nombroses famílies nuclears amb fills. Segons Esteve Paluzie moltes de les indústries cotoneres es van traslladar en aquelles dades a Barcelona i a d'altres centres

²² El padró de 1845 de Girona reflexa que dels 2.982 foranis residents a la ciutat, 383 (és a dir, un 12'84%) eren procedents de la Garrotxa. Vegeu l'article d'A. Simon Tarrés, "Girona a principis del vuit-cens. Immigració i creixement demogràfic", en aquest mateix volum.

urbans,²³ i és possible que no pas pocs obrers seguissin els seus patrons. Del trasllat de manera unísona de fàbriques i població treballadora durant un altre període turbulent, el 1872-1875, ens en dona constància l'estudi ja esmentat de Gil Vidal sobre l'evolució social d'Olot. En els anys de la tercera guerra carlina, la indústria de teixits de la casa Matabosc es va traslladar a Camprodon amb un centenar d'obers olotins.²⁴

En la dècada dels anys cinquanta, quan els acomiadaments eren encara molt freqüents en les indústries olotines,²⁵ el flux emigratori és encara notable, ja que la mitjana per any és de 149'14. Es pot apreciar una lleugera caiguda a partir del 1860 —aturada durant el quinqueni 1871-75, marcat per la tercera guerra carlina— que s'intensificarà a partir del 1880, coincidint amb la moderada revitalització econòmica de la capital garrotxina.

QUADRE VIII. *Emigració d'Olot, 1847. Quantificació, ritme i sexe de la població emigrada*

Quinqueni	Homes	Dones	Total Pers.	Famílies	Coef. P/F
1847-50	911	622	1573	321	4'90
1851-55*	226	136	362	139	2'60
1856-60	405	277	682	153	4'45
1861-65	168	120	288	75	3'84
1866-70	193	140	333	107	3'11
1871-75	305	265	570	167	3'41
1876-80	193	162	355	129	2'75
1881-85	101	91	192	62	3'09
1886-90	56	32	88	33	2'66
1891-95	54	41	95	33	2'87
1896-1900	31	38	69	32	2'15
TOTAL	2643	1964	4607	1251	3'68

*No hi ha els anys 1852, 1853 i 1854.

FONT: Elaborat a partir del registre de baixes del AHMO.

²³ E. Paluzie, *Olot, su comarca...* (1860), p. 178.

²⁴ G. Vidal, *L'evolució social...* (1977), p. 80.

²⁵ Així, l'any 1858 la fàbrica de faixes de Josep Escubós va acomiadar 52 treballadors i la indústria Batlló uns altres 59. Vegeu Maria de Bolós, *La comarca...* (1977). Apèndix n° 36.

QUADRE IX. Estructura per edats de la població emigrada d'Olot 1861-1885

Edats	Persones	%
0-10 anys	413	38'85
11-20 anys	298	28'03
21-30 anys	172	16'18
31-40 anys	96	9'03
41-50 anys	52	4'89
50- anys	32	3'01
Sense dades	674	--

FONT: Elaborat a partir del registre de baixes del AHMO. Només hi ha dades estimables sobre edats per al període indicat, 1861-1885.

El destí de la població emigrada (Quadre X) coincideix plenament amb les dues grans zones d'on partien els fluxos immigrants: la comarca de la Garrotxa i l'àrea barcelonesa. En el primer cas, es produeix un retorn de la població flotant obrera als seus orígens rurals²⁶ o el seu desplaçament a petits nuclis industrials de la Garrotxa, com Sant Joan les Fonts, Besalú o Argelaguer, on existien fàbriques menors, sovint vinculades al centre industrial olotí.²⁷ La segona gran zona de destí foren els focus industrials en expansió, alguns dels quals —com és el cas de Barcelona— conservaven antics i estrets vincles amb la capital de la Garrotxa.

QUADRE X. Destí de l'emigració d'Olot, 1847-1900

	Persones	%
Garrotxa	2685	59'46
Ripollès	114	2'52
Pla de l'Estany	29	0'64
Alt Empordà	66	1'46

²⁶ Josep Fontana ha remarcat la relació existent entre el desenvolupament del fenomen carlí i l'empobriment de determinades comarques catalanes a "Crisi camperola i revolta catalana", *Recerques* n° 10 (1980), pp. 7-16. La població d'origen rural ocupada primer en les fàbriques d'Olot, però després acomiadada del seu treball i obligada a emigrar a la capital degué fer part de les partides carlines.

²⁷ Vegeu Maria de Bolós, *La comarca...* (1977), p. 277.

	Persones	%
Baix Empordà	17	0'37
Gironès	101	2'23
Selva	44	0'97
Comarques de Barcelona	1414	31'31
Comarques de Tarragona	17	0'37
Comarques de Lleida	0	0
Resta d'Espanya	23	0'50
Estranger	5	0'11
Sense dades	91	-

FONT: Elaborat a partir del registre de baixes del AHMO.

Conclusions

L'estudi de la mobilitat de la ciutat d'Olot durant el segle XIX ens permet arribar a les següents conclusions:

1) En primer lloc, cal constatar que les característiques i els ritmes del procés d'industrialització català —desigualtat geogràfica de la seva implantació, variabilitat de les localitzacions segons les fonts d'energia predominants en cadascuna de les seves etapes...— van propiciar importants moviments de redistribució interna de la població no únicament centrats en els fluxos camp-ciutat. En el cas d'Olot, les zones rurals de la Garrotxa havien subministrat mà d'obra per a una primera fase d'industrialització tèxtil, encara molt basada en una producció de tipus artesanal. La mecanització del sector va provocar d'altres moviments migratoris: un primer de retorn a les zones rurals, que serví per alimenar els moviments carlins, els quals, a son torn, van agravar la situació econòmica d'Olot i la seva comarca; i un segon moviment, propiciat pels canvis industrials de la tercera i quarta centúria, de corrent emigratori cap a Barcelona i el seu hinterland, que tingué com a contrapartida un moviment de signe invers —probablement amb un component important de retorn de gent a les seves terres d'origen— cap a la capital de la Garrotxa. Tot plegat ens indica una mobilitat complexa: zona rural- capital comarcal- Barcelona i el seu hinterland; amb moviments de població sotmesos a una conjuntura que, tal com hem vist, quedava influïda per factors de canvi tant d'ordre econòmic com polític o socio-demogràfic.

2) En segon lloc, cal destacar que en l'estudi dels moviments migratoris de la transició demogràfica a Catalunya s'ha insistit molt en la incidència dels agents de tipus econòmic, però el cas d'Olot i de la Garrotxa en general demostra com factors polític-militars —les guerres carlines— tenen conseqüències econòmiques i demogràfiques que no es poden menystenir.

3) Finalment, poder constatar com les fonts dels arxius municipals del segle XIX poden constituir una font molt valuosa per a l'estudi dels moviments migratoris en oferir destacables precisions qualitatives, cosa que ja havia demostrat Enriqueta Camps amb els padrons de Sabadell i que nosaltresensem haver refermat amb aquests registres d'"altes" i "baixes" de la ciutat d'Olot.

ÍNDEX

Introducció	7
La demografia històrica a Catalunya: un balanç bibliogràfic	11
El cens del 1595. Bisbats de Solsona, Vic i Alt Urgell	35
La població de Catalunya a principis del segle XVIII. Velles i noves estimacions	77
La població de Catalunya a finals del segle XVIII. El cens de Floridablanca i el nomenclàtor diocesà del bisbat de Girona, contrast i fiabilitat d'ambdues fonts	89
La població del bisbat de Girona a finals de l'Antic Règim	103
Els anys 1627-1632 i la crisi del segle XVII a Catalunya	149
La pesta de mitjan segle XVII a la Catalunya Oriental: estudi morfològic ..	177
Barcelona i Catalunya durant la crisi de subsistències de 1763-1764	193
Girona a principis del vuit-cents. Immigració i creixement demogràfic ...	211
Desindustrialització i moviments migratoris en la Catalunya del vuit-cents. El cas de la ciutat d'Olot	231

Antoni Simon i Tarrés (Girona, 1956). Professor d'Història Moderna de la Universitat Autònoma de Barcelona. Es va llicenciar a la UAB a l'any 1978 amb Premi Extraordinari de Llicenciatura i es va doctorar a la mateixa universitat també amb Premi Extraordinari. Entre les seves línies de recerca i publicacions esmentem l'estudi i edició de memòries i diaris personals de la Catalunya moderna: *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII* (1986) en col·laboració amb A. Pladevall; *Cavallers i ciutadans de la Catalunya del Cinc-cents* (1991); *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva* (1993); l'estudi de les relacions i l'articulació de Catalunya amb la monarquia hispànica: *1640. La monarquía hispánica en crisis* (1992), en col·laboració amb J.H. Elliott, R. Villari *et al.*, *La monarquía de los Reyes Católicos* (1996); i la demografia històrica: *Aproximació al pensament demogràfic de Catalunya* (1995).

Universitat Autònoma de Barcelona